

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GELİR SEVİYESİNİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ
(Mardin İli Örneği)**

DOKTORA TEZİ

Soner KARATAŞOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU

TEMMUZ – 2014

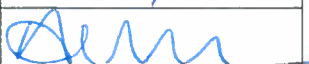

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GELİR SEVİYESİNİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ
(Mardin İli Örneği)

DOKTORA TEZİ
Soner KARATAŞOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

“Bu tez ^{03.07}.../2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~Oybirliği~~/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doc. Dr. Emel İslamoğlu	Başarılı	
Doc. Dr. Mahmut İslamoğlu	BAŞARISIZ	
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENKAL	BAŞARILI	
Prof. Dr. Ali Seyyar	BAŞARILI	
Y. Doç. Dr. Abdurrahman BENCİ	BAŞARISIZ	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Soner KARATAŞOĞLU
03.07.2014

ÖNSÖZ

Değişen ve bu değişim sürecinde her geçen gün yeni bir sosyal sorunu beraberinde taşıyan dünyamızda toplumun dezavantajlı konumdaki tüm bireylerinin içinde buldukları sosyal sorunların irdelenmesi ve bu sosyal sorunların doğurduğu sosyal dışlanmayla mücadele için çözüm odaklı bölgesel/yerel sosyal politikalar geliştirilmesi bu değişim ve dönüşüm sürecinde üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr.Emel İSLAMOĞLU'na, sosyal politika konusundaki deneyim ve birikimlerini bizlerle paylaşmaktan hiçbir zaman yorulmayan değerli hocam Prof.Dr.Ali SEYYAR'a, tez izleme aşamasında öngörülerini ile yol gösteren Doç.Dr.Mahmut BİLEN ve Yard.Doç.Dr.Abdurrahman BENLİ'ye, akademik çalışmalarında desteğini her zaman hissettiğim değerli hocam Doç.Dr.Abdulkadir ŞENKAL'a ve Sakarya Üniversitesinin değerli akademisyenlerine teşekkürlerimi bir borç bilirim. Çalışmamın hazırlanmasında ve tamamlanmasında yardımcı olan tüm çalışma arkadaşlarıma, bugünlere ulaşmamda emeklerini esirgemeyen aileme ve yoğun çalışma tempoma rağmen desteğini her zaman gösteren ve bana katlanan eşime ve çocuklarıma minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Soner KARATAŞOĞLU
03.07.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
ÖZET	xii
SUMMARY	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GELİR SEVİYESİNE BAĞLI SOSYAL DIŞLANMA SORUNU VE MÜCADELE POLİTİKALARI	8
1.1. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Çerçevesi	8
1.2. Gelir Seviyesini Etkileyen Unsurlar Açısından Sosyal Dışlanma Faktörleri....	11
1.2.1. Ayrımcı Devlet Politikaları	11
1.2.2. Göç	12
1.2.3. Ekonomik Krizler	12
1.2.4. Sosyal Koruma (Güvenlik) Sistemlerinin Yetersizliği	13
1.2.5. Sosyal Adaletsizlik ve Gelir Dağılımdaki Eşitsizlik	15
1.2.6. Emek Piyasasından Uzaklaşma ve İşsizlik	18
1.2.7. Yoksulluk ve Yoksullaşma	20
1.3. Sosyal Dışlanmanın Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri	22
1.4. Sosyal Dışlanma Olgusunun Ölçümü	25
1.5. Sosyal Dışlanma İle Mücadele İçin Geliştirilen Politikalar.....	30
1.6. AB’de Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Politikaları.....	31
1.6.1. AB’de Sosyal Dışlanma Kavramının Ortaya Çıkması	32

1.6.2. AB’de Sosyal Dışlanma İle İlgili Kavramsal Yaklaşımlar ve Mücadele Kapsamında Gerçekleştirilen Açılımlar	34
1.6.3. AB’de Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Özel Kesimlere Yönelik Uygulanan Politikalar.....	39
1.6.4. AB’de Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Temel İlke ve Hedefler	41
1.6.4.1. İstihdama Tam Katılımın Sağlanması	41
1.6.4.2. Temel Haklara, Kaynaklara, Mallara ve Hizmetlere Erişim.....	44
1.6.4.3. Sosyal Dışlayıcı Risklerin Engellenmesi.....	46
1.6.4.4. Toplumun En Dezavantajlı Sosyal Kesimlerin Desteklenmesi.....	48
1.6.4.5. İlgili Tarafların Harekete Geçirilmesi	50

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE SOSYAL DIŞLANMA SORUNU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDEKİ GÖRÜNÜMÜ.....

51

2.1. Türkiye’de Sosyal Dışlanma Sorunu.....	51
2.2. Türkiye’de Sosyal Dışlanma İle Mücadele.....	53
2.3. Türkiye’de Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Geliştirilen Son Dönem Politikalar	61
2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Sosyal Dışlanma Göstergeleri.....	65
2.4.1. Bölgesel Demografik Yapı ve Geleceği.....	66
2.4.2. Bölgesel Eğitim Hizmetleri ve Sorunları	67
2.4.3. Bölgesel Sağlık Hizmetleri ve Sorunları.....	68
2.4.4. Bölgesel İstihdam ve İşsizlik Sorunu.....	70
2.4.4.1. İşgücü Göstergelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	73
2.4.4.2. İşgücünün Eğitim Durumu.....	76
2.4.4.3. İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	76

2.4.4.4. Kayıt Dışı İstihdam.....	77
2.4.5. Bölgesel Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Sorunu.....	78
2.4.6. Bölgesel Sosyo-Kültürel Hizmetler ve Sorunları	80
2.4.7. Bölgedeki Dezavantajlı Grupların Sorunları.....	83
2.4.7.1. Gençler.....	83
2.4.7.2. Kadınlar.....	84
2.4.8. Bölgesel Sosyal Dışlanmanın Görünümüne Yönelik Bir Değerlendirme.....	88
2.4.9. Bölgesel Sosyal İçerme Programları.....	90
2.4.9.1. Sosyal Destek Projesi (SODES).....	90
2.4.9.2. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM).....	91
2.4.9.3. Kadın ve Kadın STK'ların Güçlendirilmesi Projesi.....	92
2.4.9.4. Terör Tazminatı ve Köye Dönüş Projesi.....	92
2.4.9.5. Gençlik Merkezleri.....	93
2.4.9.6. Genç Girişimcilere Destek.....	94

BÖLÜM 3: GELİR SEVİYESİNİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI (MARDİN ÖRNEĞİ).....

3.1. Saha Çalışması Hakkında Genel Bilgiler.....	95
3.2. Saha Çalışmasında Kullanılan Araştırmanın Yöntemi.....	98
3.2.1. Araştırmanın Amacı	99
3.2.2. Araştırmanın Önemi.....	99
3.2.3. Araştırmada Kullanılan Teknik.....	99
3.2.4. Araştırmanın Modeli.....	100
3.2.5. Araştırmanın Problemi.....	100
3.2.6. Araştırmanın Hazırlık Süreci.....	101
3.2.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	101
3.2.8. Araştırmanın Varsayımları.....	102

3.2.9.	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	102
3.2.10.	Araştırma Verilerinin Toplanması ve Araştırmada Kullanılan Veri Toplama (Ölçme) Araçları.....	103
3.2.11.	Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Verilerin / Bulguların Anlamlılık ve Güvenilirlik Düzeyleri.....	107
3.3.	Saha Çalışması Bulguları.....	111
3.3.1.	Verilerin Frekans Değerleri.....	111
3.3.2.	Demografik Veriler.....	113
3.3.2.1.	Gelir Grupları ve Cinsiyet Dağılımı.....	113
3.3.2.2.	Gelir Grupları ve Medeni Durum Dağılımı.....	115
3.3.2.3.	Gelir Grupları ve Yaş Dağılımı.....	116
3.3.2.4.	Gelir Grupları ve Eğitim Düzeyleri Dağılımı.....	118
3.3.2.5.	Gelir Grupları ve Konuşulan Ana Dil Dağılımı.....	121
3.3.2.6.	Gelir Grupları ve Hanedeki Nüfus Dağılımı.....	123
3.3.2.7.	Gelir Grupları ve Hanedeki Öğrenci Sayısı Dağılımı.....	126
3.3.3.	Sağlık Alanındaki Veriler.....	128
3.3.4.	Mülkiyet ve Konuta Dair Veriler.....	130
3.3.5.	Çalışma Hayatına Dair Veriler.....	136
3.3.6.	Haneye Giren Gelire Dair Veriler.....	144
3.3.7.	Çalışma Hayatı ve Ayrımcılık.....	145
3.3.8.	Sosyal Yardımlaşma Alanına Dair Veriler.....	146
3.3.9.	Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet, Hayata Tutunma ve Genel Mutluluk Düzeyine Dair Veriler.....	154
3.4.	Gelir Gruplarına Göre Sosyal Dışlanma Düzeylerine Dair Bulgular.....	159
3.4.1.	Farklı Gelir Gruplarının Genel Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	159
3.4.2.	Gelir Seviyelerine Göre Alt Yaşam Alanlarına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	165
3.4.2.1.	Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	165
3.4.2.2.	Gelir Seviyelerine Göre Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	168

3.4.2.3. İkamet Koşulları Alanına Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri.....	172
3.4.2.4. Siyasal Katılım Alanına Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri...	175
3.4.2.5. Kültürel Sportif ve Sanatsal Alana Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri.....	179
3.4.2.6. Gelir Seviyelerine Göre Sosyal Yaşam Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	183
3.4.2.7. Gelir Seviyelerine Göre Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	186
3.4.2.8. Gelir Seviyelerine Göre Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri.....	190
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	196
KAYNAKÇA.....	213
EKLER.....	223
ÖZGEÇMİŞ.....	257

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AK	: Avrupa Konseyi
ASM	: Aile Sağlığı Merkezi
AVM	: Alışveriş Merkezi
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMK	: Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DİKA	: Dicle Kalkınma Ajansı
ESRP	: AB İstihdam ve Sosyal Reform Programları
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GAPBKİ	: Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GKK	: Geçici Köy Korucusu
GSBH	: Gayri Safi Bölgesel Hâsıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSS.0	: Genel Sağlık Sigortası Kapsamındaki En Alt Gelir Grubu(Yeşil Kart)
GSS.1	: Genel Sağlık Sigortası Gelir Grubu
GSS.2	: Genel Sağlık Sigortası Gelir Grubu
GSS.3	: Genel Sağlık Sigortası Kapsamındaki En Üst Gelir Grubu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPA	: AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
JAP	: Ortak İstihdam Strateji Belgesi (Joint Assesment Paper)
JIM	: Ortak İçerme Belgesi (Joint Inclusion Memorandum)
KASDEP	: Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KDRP	: Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi

OVP	: Orta Vadeli Program
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
SODES	: Sosyal Destek Projesi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHM	: Sosyal Hizmet Merkezi
SKK	: Sosyal Koruma Komitesi
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
TRC	: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin İstatistiki Bölge İsmi
TRC3	: Batman, Mardin, Siirt, Şırnak İllerinden Oluşan İstatistiki Bölge
TSM	: Toplum Sağlığı Merkezi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
SPSS	: Statistical Package For Social Sciences / Sosyal Bilimler İçin İstatistik
UIS	: Ulusal İstihdam Stratejisi
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1: Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması.....	10
Tablo.2: Sosyal Dışlanmanın İlgili Alanları ve Sosyal Göstergeleri.....	28
Tablo.3: Dışlanmaya İlişkin Göstergelerin Tanımlanması.....	23
Tablo.4: TRC3 Bölgesindeki Nüfus Verileri.....	66
Tablo.5: Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri.....	72
Tablo.6: İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması.....	74
Tablo.7: İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması	75
Tablo.8: Yıllar İtibariyle İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	77
Tablo.9: Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları.....	77
Tablo.10 : TRC3 Bölgesi Kültür Göstergeleri İstatistikleri(2010-2011 Sezonu)	81
Tablo.11: Genel Sağlık Sigortası kapsamında bulunan gruplar ve ödenecek primler..	96
Tablo.12: Belirli Evrenler İçin Kabul Edilebilir Örnek Büyüklükleri.....	98
Tablo.13: Beşli Likert Ölçeği.....	106
Tablo.14: Cronbach's Alfa Değer Tablosu (Scale: All Variables).....	108
Tablo.15: Gelir Grupları Frekans Analizi (4 Grup).....	111
Tablo.16: Gelir Grupları Frekans Analizi (7 Grup).....	111
Tablo.17: Gelir Grupları İle Cinsiyet Dağılımı Karşılaştırması.....	113
Tablo 18: Cinsiyete Göre Dağılım.....	113
Tablo 19: Gelir Grupları ile Medeni Durum Karşılaştırması.....	115
Tablo 20: Medeni Duruma Göre Dağılım.....	115
Tablo 21: Gelir Grubuna Göre Yaş Dağılımı.....	116
Tablo 22: Yaşa Göre Dağılım.....	117
Tablo 23: Gelir Grupları İle Eğitim Seviyelerinin Karşılaştırması.....	118
Tablo 24: Eğitim Durumu Dağılımı.....	118
Tablo 25: Gelir Grupları İle Ana Dil Karşılaştırması.....	121
Tablo 26: Ana Dile Göre Dağılım.....	121
Tablo 27: Eğitim Durumu İle Ana Dil Karşılaştırması.....	122
Tablo 28: Gelir Grupları İle Hane Nüfusu Karşılaştırması.....	123
Tablo 29: Hane Nüfusuna Göre Dağılım.....	124

Tablo 30: Gelir Grupları ile Hanedeki Öğrenci Sayısı Karşılaştırması.....	126
Tablo 31: Hanedeki Öğrenci Sayısına Göre Dağılım.....	126
Tablo 32: Hanedeki Kişilerin Sağlık Alanındaki Verilerinin Dağılımı.....	128
Tablo 33: Gelir Gruplarına Göre Hanedeki Engelli Durumu Karşılaştırması.....	128
Tablo 34: Hanede 0-6 yaş arasında hastalıktan dolayı vefat eden çocuk durumu	129
Tablo 35: Gelir Grubu İle Yaşanılan Konutun Mülkiyet Durumu Karşılaştırması....	130
Tablo 36: Yaşanılan Konutun Mülkiyet Durumuna Göre Dağılım.....	131
Tablo 37: Yaşanılan Konuta Dair Genel Bilgiler.....	132
Tablo 38: Yaşanılan Konutun Büyüklüğüne Dair Bilgiler.....	133
Tablo 39: Yaşanılan Konutun Fiziki Durum Dağılımı.....	134
Tablo 40: Evin Sahip Olduğu İmkanlara Dair Dağılımlar.....	135
Tablo 41: Sigortalı Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım.....	136
Tablo 42: Son 3 Aydır Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım.....	137
Tablo 43: Gelir Grupları İle Şuanda Çalışma Durumu Karşılaştırması.....	138
Tablo 44: Sigortalı İşte Çalışma Durumu İle Son Üç Aydır Çalışma Durumu.....	140
Tablo 45: Çalışılan İşin Geçici / Sürekli Olmasına Göre Dağılım.....	141
Tablo 46: İşyerindeki Statüye Göre Dağılım.....	141
Tablo 47: Gelir Grubu İle Hanedeki Diğer Çalışanların Karşılaştırması.....	142
Tablo 48: Hanedeki Diğer Çalışan Durumuna Göre Dağılım.....	143
Tablo 49: Son Üç Aydır Çalışma Durumu İle Hanedeki Çalışan Durumu.....	143
Tablo 50: Haneye Giren Gelirin Kaynağına Göre Dağılım.....	144
Tablo 51: İş Ararken veya İş Yerinde Ayrımcılıkla Karşılaşma Durumu.....	145
Tablo 52: Son Üç Aydır Çalışanların Ayrımcılıkla Karşılaşma Durumu.....	145
Tablo 53: Sosyal Yardıma İhtiyaç Durumu.....	146
Tablo.54: Sosyal Yardım Müracaat Durumu.....	146
Tablo 55: Sosyal Yardım İhtiyacı ile Sosyal Yardım Müracaatı Karşılaştırması.....	146
Tablo 56: Cinsiyet İle Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması.....	147
Tablo 57: Medeni Durum İle Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması.....	148
Tablo 58: Gelir Grubu ile Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması.....	148
Tablo 59: Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyine Göre Dağılım.....	154
Tablo 60: Hayata Tutunma, Gayret ve Çaba Düzeyine Göre Dağılım.....	155
Tablo 61: Genel Mutluluk Düzeyine Göre Değerlendirme.....	156

Tablo 62: Gelir Gruplarının Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri (4 Grup).....	159
Tablo 63: Gelir Gruplarının Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri (7 Grup).....	159
Tablo 64: Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	165
Tablo 65: Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanına Dair Sosyal Dışlanma.....	168
Tablo 66: İkamet Koşulları Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	172
Tablo 67: Siyasal Katılım Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	175
Tablo 68: Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	179
Tablo 69: Sosyal Yaşam Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri.....	183
Tablo 70: Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanına Dair Sosyal dışlanma Düzeyleri...	186
Tablo 71: Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanına Dair Sosyal Dışlanma.....	190

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kişi Başı Gayri Safi Bölgesel Hasıla.....	78
Şekil 2: Türkiye’de Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı.....	79

Tezin Başlığı: GELİR SEVİYESİNİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ (Mardin İli Örneği)	
Tezin Yazarı: Soner KARATAŞOĞLU	Danışman: Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU
Kabul Tarihi: 03.07.2014	Sayfa Sayısı: xiii(ön kısım) + 222(tez) + 35(ek)
Anabilim dalı: Çalışma Ekon. ve End. İlş.	Bilim dalı: Çalışma Ekon. ve End. İlişkileri
<p>Sosyal sorun kavramı insanlığın var olduğu günden itibaren varlığını devam ettiren bir kavram olmakla birlikte özellikle sanayi devrimi ve sonrası dönemlerde sosyal hayatı fazlaca baskı altına almıştır. Sosyal sorunların beraberinde getirdiği sosyal dışlanma olgusu bu kavramın üzerinde önemle durulmasını gerekli kılmaktadır.</p> <p>Sosyal dışlanma toplumsal hayata katılımı engellemenin yanında, toplum tarafından alışlagelmiş üretim yöntemlerinin dışına itilme sonucunu da doğurmaktadır. Toplumsal hayata adapte olamama ve var olan üretim süreçlerine dahil olamama ise toplumun huzurunu engelleyici ve birlikte yaşama kültürünü azaltıcı etkileri içerisinde barındırmaktadır.</p> <p>Sosyal dışlanmanın karşı tarafını temsil eden sosyal içerme kavramı ise bünyesinde birlikte yaşama kültürünü, toplumsal rehabilitasyonu sağlayıcı unsurları ve en önemlisi de sosyal sorunlarla birlikte mücadele etme azimini barındırmaktadır. Bu yönüyle sosyal sorunlarla mücadele edebilmenin sihirli formülü etkin ve sistemli bir sosyal içerme programının uygulanmasında aranmalıdır.</p> <p>Sosyal sorunlarla etkin bir mücadele için gerekli olan sosyal içerme programlarının hayata geçirilmesi ise ülke, bölge ve yerel düzeydeki sosyal sorunların sağlıklı bir şekilde tespit edilerek haritalandırılması sayesinde gerçekleşebilecektir. Sosyal sorunların haritalanması sayesinde hangi yörede hangi sosyal sorunla mücadele edilmesi gerektiği ve o yöredeki sosyal sorunlarla etkin mücadele için hangi merkezi veya yerel sosyal politika argümanlarının uygulanması gerektiği sağlıklı bir sistem dahilinde ortaya konulmuş olacaktır.</p> <p>Sosyal dışlanma çoğu zaman yoksulluk kavramıyla karıştırılmaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk birbirlerine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlıdır. Sosyal dışlanma literatürde yoksulluğu da içine alan daha geniş bir kavramdır. Sosyal dışlanmanın temel nedenlerinden biri yoksulluk yani gelir eksikliği olduğu bilindiğine göre gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin yönü ve derecesinin tespiti çok önemlidir.</p> <p>Çalışmanın temel amacı; Gelir seviyesinin sosyal dışlanmaya etkisi olup olmadığını akademik bir çerçevede incelemektir.</p> <p>Çalışmanın yöntemi; Öncelikle literatür incelemesi yapılacak olup sonrasında farklı gelir gruplarının yaşam alanlarındaki sosyal dışlanma görünümleri saha çalışması yöntemiyle tespit edilecektir. Bu tespitler sonucunda sosyal dışlanmayı tetikleyen ekonomik, sosyal ve kültürel tüm unsurlar farklı gelir gruplarına göre ayrıntılı olarak irdelenecektir.</p>	
Anahtar kelimeler: Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme, Sosyal Sorunlar, Sosyal Politikalar	

Title of the Thesis: THE EFFECT OF INCOME LEVEL TO SOCIAL EXCLUSION (Example of Mardin City)	
Author: Soner KARATAŞOĞLU	Supervisor: Assoc.Dr.Emel İSLAMOĞLU
Date: 03.07.2014	Nu.of pages: xiii(pre text)+222(main body)+35(app)
Department: Scienses of Working Econ. Subfield: Scienses of Working Econ.	
<p>Social problem is a concept continuing its existence since human being was in existence as well as suppressed the social life during and after the industrial revolution. Social exclusion fact brought along social problems makes essential to overemphasize on this concept.</p> <p>Besides preventing participation in social life, social exclusion has been causing exclusion from habitual production methods of society. Nonassimilation to social life and not to be included to existing production process have been containing in social unrest and reducing the culture of living together impacts.</p> <p>Social inclusion concept, representing opposite side of social exclusion, have been containing the culture of living together, social rehabilitation supplier components and above all, tenacity of struggling against social problems. From this aspect, magical formula of struggling against social problems should be searched for implementation of active and systematic social inclusion program.</p> <p>Being implemented of social inclusion programs required for effective struggle against social problems will occur in virtue of mapping social problems in national, regional and local level by retaining healthily. Through mapping of social problems, in which territory is required to struggle against which social problem and for effective struggle against social problems which centre or local social policy arguments is required to be implemented in that territory will be set forth in systematic.</p> <p>Social exclusion is mostly confused with poverty. Social exclusion and poverty are related to eachother with cause and effect relationship. Social exclusion is broader concept including poverty in literature. As it is known that one of the main reasons of social exclusion is poverty, in other words, income shortage, the detection of the direction and degree of relationship with income level and social exclusion is important.</p> <p>The main aim of the study is to analyze whether there is any impact of income level on social exclusion in academic framework.</p> <p>The method of the study is to make an examination of literature firstly and then, detect social exclusion aspects in living space of different income groups with fieldwork method. At theend of these detections, economic, social and cultural factor striggering social exclusion will be scrutinized in detail according to different income groups.</p>	
Keywords: Social Exclusion, Social Problems, Social Policies, Social Inclusion	

GİRİŞ

Hayatın her alanına hızla sirayet eden küreselleşme süreci ve geniş kabul gören yeni liberal politikaların etkisiyle, uzun süredir sosyal devlet sorunları olarak tanımlanan eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, dışlanmışlık ve sosyal ayrımcılık gibi insani ve toplumsal gelişimi zayıflatan problemler, günümüzde insanların hayatlarına daha derinden nüfuz etmektedir. Mevcut sosyal sorunların alanları artmakta ve riskli sosyal gruplar değişmekte ve(ya) genişlemekte olduğu için, dinamik, sistematik, kapsamlı ve daha etkin sosyal politikaların gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu noktada hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerdeki merkezi ve bölgesel (yerel) sosyal politika gündemini, geniş toplumsal kesimleri içine alan sosyal dışlanma sorunu ile bununla mücadele yönteminin ana konsepti olan sosyal içerme politikaları oluşturmaktadır.

Sosyal dışlanma sorunu ve kavramsal içeriği, insanlığın var olduğu günden itibaren varlığını devam ettiren olumsuz bir olgu olmakla birlikte özellikle sanayi devrimi ve sonrası dönemlerde sosyal hayatın düzenini sarsan bir faktör olmuştur. Sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel alanda meydana gelen, toplumsal barışı ve adaleti zedeleyen değişimler, sosyal dışlanma sorununu da bariz bir şekilde ortaya çıkartmış ve dolayısıyla bu konunun üzerinde önemle durulmasını gerekli kılmıştır.

Sosyal dışlanma, işgücü niteliği taşıdığı halde birçok insanı sadece emek piyasasından uzaklaştırmamakta aynı zamanda toplumsal hayatın hemen bütün alanlarına katılımını da engellemektedir. Toplumsal hayata tam olarak iştirak edememe, var olan üretim süreçlerine dâhil olamama sonucunda işsiz ve yoksul kalma sorunu, toplumun huzurunu bozan, adalet sistemini sarsan, toplumsal dengeleri alt üst eden, birlikte yaşama kültürünü azaltan ve hatta yeni toplumsal gerginliklere yol açan önemli bir sosyal risktir.

Sosyal dışlanma ile mücadele arayışları çerçevesinde ortaya çıkan sosyal içerme kavramı ise bünyesinde gelir seviyesini artırıcı aktif sosyal politikaları, sosyal barış içinde birlikte yaşama kültürünü, toplumsal rehabilitasyonu sağlayıcı unsurları ve katılımcı demokrasi anlayışı doğrultusunda sosyal sorunlarla birlikte mücadele etme azmini barındırmaktadır. Bu yönüyle sosyal dışlanma sorunlarıyla mücadele edebilmenin “sihirli” formülü, sürdürülebilir, etkin ve sistemli sosyal içerme

programlarının uygulanmasında aranmaktadır. Bölgesel sosyal sorunları dikkate alan sosyal içermeye dönük değişik proje ve programların uygulanması bu bağlamda önem arz etmektedir. Sosyal içirme proje hazırlıklarında bölgesel çözüm önerileri düşüncesi, aynı zamanda yerelleşmenin gereğini de ortaya koyan çok önemli bir göstergedir.

Avrupa ve diğer ülkelerde yaşanan sosyal dışlanma süreçlerine benzer süreçler Türkiye’de de yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Sosyal dışlanmanın en temel göstergesi ve nedeni olan yoksulluk oranları, istihdam oranları, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve konut imkanlarından yararlanma oranlarına bakıldığı zaman Türkiye’nin içinde bulunduğu durumun Avrupa Birliği(AB) ve diğer gelişmiş ülkelere göre daha olumsuz olduğu görülecektir.

Avrupa’da geçmişi 1970 li yıllara dayanan sosyal dışlanma kavramı Türkiye açısından AB sürecine paralel olarak gelişmiş ve kabul görmüştür. Türkiye’de kavramın resmi literatürde kullanılmaya başlaması 2000 li yılların başlarında Avrupa Birliği üyeliği müzakere sürecinde hazırlanması gereken “Sosyal İçerme Belgesi” ile gerçekleşmiştir. Türkiye’de 2014 yılı itibariyle AB müktesebatına uygun bir sosyal koruma belgesi hazırlama/onaylama çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye’de sosyal dışlanmanın ülkesel görünümü ulusal/uluslararası istatistikler ve yapılan saha çalışmaları ile ortaya konabilecektir. Sosyal dışlanmanın Türkiye’deki bölgesel görünümü açısından ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde, sosyo-ekonomik etkenlerden kaynaklı işsizlik, eksik ve eğreti istihdam, köylerin boşal(tıl)ması sonrasında ortaya çıkan sosyal dışlanma ve maddi-manevi kayıplar ise toplumsal rehabilitasyon açısından önemle üzerinde durulması gereken konulardır. Bu kapsamda ortaya çıkan sonuçlar bölgesel sosyal içirme politikalarının önemine işaret eden önemli göstergelerdir. Toplumun içini kemiren, aidiyeti zedeleyen, sosyal dışlanma ve sosyal sapkınlıklara neden olan unsurların azaltılmasında veya tamamen giderilmesinde ise yeni ve farklı bir bakış açısına ihtiyaç hissedilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik ve kültürel verilerdeki olumsuz durumunun üzerine birde bölgedeki uzun süredir yaşanan sosyal ve siyasal sorunlarda eklenince sosyal dışlanmanın tüm unsurları aynı zeminde bir araya gelmiş bulunmaktadır. Bölge açısından ortaya çıkabilecek olan sosyal dışlanma göstergelerinin gelir seviyesi ile ilişkileri istatistiki yöntemlerle tespit edilerek çalışmanın farklı bölümlerinde hem teorik hem

de saha çalışması kapsamında incelemeye tabi tutulacaktır. Bu açıdan sosyal dışlanmanın bölgesel görünümünün tespiti ise ayrı bir öneme haizdir.

Çalışma kapsamında saha çalışmasının yapılacağı Mardin ili ise Türkiye'nin sosyo-ekonomik göstergeleri açısından en sorunlu bölgesi olan TRC3 istatistiki bölgesinde yer alan dört ilden birisidir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve TRC3 istatistiki bölgesi sahip olduğu dezavantajları ile ulusal verileri genel olarak olumsuz etkilemektedir. Mardin ilinin de içinde yer aldığı bölgenin hemen hemen tüm verilerde ülke ortalamalarından çok düşük veya çok yüksek olması ise bu bölge ve bu bölge içerisindeki illerin sosyal dışlanmışlık göstergelerinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Birbiriyle bağlantılı olmakla beraber birçok karmaşık sorunsal ilişkiler ağına sahip olan sosyal dışlanma gibi girift bir toplumsal sorunun çözümü, birçok etkin unsuru ahenkli bir şekilde içinde barındırması gerektiği için, o kadar kolay görünmemektedir. Bir çözüm önerisi ortaya koymanın zorluğunun yanında önerilen çözüm şeklinin isabet derecesine göre de toplumsal karşılık bulacağı ortadadır. Bu kapsamda uygulanan (uygulanması düşünülen) bölgesel (yerel) sosyal içerme politika ve(ya) programlarının toplum kesimi tarafından nasıl değerlendirildiğinin araştırılması ise farklı veya benzer sosyal dışlanma sorunlarına uygulanacak sosyal içerme politika ve programlarının seçimine katkı sağlaması açısından önemlidir.

Dolayısıyla sosyal dışlanma sorunlarıyla etkin bir mücadele için gerekli olan sosyal içerme politika ve programlarının hayata geçirilmesi ülke, bölge ve yerel düzeydeki sosyal (dışlanma) sorunların sağlıklı bir şekilde tespit edilerek, haritalandırılması sayesinde gerçekleşebilecektir. Sosyal dışlanmanın ve sosyal sorunların haritalanması sayesinde hangi yörede hangi sosyal sorunla nasıl mücadele edileceği de böylece belirlenmiş olacaktır. Bu yaklaşımla bölgelerde ve illerde sosyal dışlanma sorunlarının tespitini yapmak mümkündür. Ne var ki bu sosyal sorunların giderilmesine yönelik etkin sosyal içerme programlarının belirlenmesi ve kısa sürede hayata geçirilmesi oldukça zor görünmektedir. Yıllardan beri devam eden ve adeta kronikleşmiş bölgesel sosyal sorunlarla etkin bir mücadele için, sürdürülebilir bölgesel (yerel) sosyal politika yöntemlerine ihtiyaç vardır. Henüz oluşum ve gelişim halinde olan merkezi ve bölgesel (yerel) sosyal politikaların bir bütün içerisinde, birbirini tamamlayıcı ve aynı hedefe ulaşabilmek adına bir sistem dâhilinde uygulanması hayati öneme haizdir.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, “gelir düzeyinin sosyal dışlanma üzerindeki etkisini” incelemektir.

Bu doğrultuda belirlenen amaca ulaşabilmek için; Sosyal dışlanma sorununu ve sosyal içerme politikalarını hem teorik-kavramsal, hem de AB ve Türkiye boyutlarıyla incelenecek, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve TRC3 istatistiki bölgesinde var olan sosyal dışlanma sorunları ve türleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Mardin ilinde yapılacak olan saha çalışması çerçevesinde gelir düzeyi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki ortaya çıkartılacak olup bu kapsamda uygulanan merkezi/yerel sosyal politikaların toplumsal algısı irdelenecektir. Ayrıca belirlenen amaç doğrultusunda gelir düzeyi ile sosyal dışlanma arasındaki doğrusal veya ters yönlü ilişkinin varlığından yola çıkarak, konu ekseninde bazı sonuçlara ulaşmak, gelir seviyesini ve sosyal dışlanmayı etkileyen unsurları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak ve sosyal içerme kavramına uygun kapsamlı bir bölgesel (yerel) sosyal politika anlayışı çerçevesinde çözüm önerilerinde bulunmak hedeflenmektedir.

Çalışmanın Önemi

Sosyal dışlanma kavramı üzerinde literatür taraması yapıldığında yoğun bir şekilde yabancı kaynak ve eser olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de ise özellikle bölgesel (yerel) sosyal dışlanma ile mücadeleye yönelik bölgesel (yerel) sosyal içerme politika ve programlar ile ilgili akademik çalışmaların yetersiz olduğu yapılan ön araştırmalarda tespit edilmiştir.

Uluslararası arenada çok tartışılan ve yorumlanan sosyal dışlanma kavramının ve sorununun Türkiye’de yeteri kadar incelenmemiş olması, sosyal dışlanma kapsamına girebilecek sorunları çözmek için gerekli ve yeterli düzeyde sosyal politika üretmeyi engellemektedir. Dolayısıyla Türkiye bağlamında sosyal dışlanma sorunlarının hem bölgesel düzeyde, hem gelir seviyesi gibi belirli parametreler üzerinden incelenmesi bu alandaki boşluğu dolduracak nitelikte olacaktır. Gelir düzeyinin sosyal dışlanma ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın ulusal ve uluslararası literatüre katkı sunacağı ve bu alanda yapılacak çalışmaları teşvik edeceği beklenmektedir.

Genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve özelde Mardin İl Merkezi ile ilgili sosyal dışlanmaya ait verilerin ortaya konulması, bölgesel (yerel) sosyal içerme politika ve

programlarının oluşumuna katkı sağlayabilecek bir potansiyele sahip olduğu gerçeğinden hareketle tezin ileriki tarihlerde başka araştırmacılar tarafından ele alınacak benzer çalışmalara kaynak teşkil edebileceğinden ayrıca önemini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte bölgesel sosyal dışlanma sorunlarının gelir seviyesi bağlamındaki karmaşık ilişki ağlarının ortaya konulması ve sosyal içermeye dönük çözüm stratejilerinin oluşturulması, hem merkezi, hem de bölgesel politika belirleyicilere ve ilgililere önemli derecede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmada nicel araştırma metodolojisi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak anket uygulaması tercih edilmiştir. Alan araştırması 10.02.2014 tarihinde başlayıp 06.05.2014 tarihinde tamamlanmıştır. Saha çalışması öncesi 10 kişi ile pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve ankette gerekli revizeler yapılmıştır. Saha çalışması kapsamında uluslararası geçerliliği olan 384 sayı/kişi dikkate alınarak, bu sayının üzerine çıkılmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından Genel Sağlık Sigortası (GSS) kapsamında dört farklı gelir seviyesine ayrılan kişiler arasından (GSS.0, GSS.1, GSS.2, GSS.3) grupların sayısal büyüklükleri göz önüne alınarak, tesadüfi olarak seçilen 400 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu kapsamda ulaşılan 400 kişiden geçerliliği tespit edilen 385 kişinin anketi analiz edilmiştir.

Kişilere ait verilerin frekans değerleri bulunmuş, alfa ölçek güvenilirliği tespit edilmiş, her tablo için ki-kare hesap değeri bulunmuş ve ilişki düzeyini tespit için ki-kare tablo değeriyle karşılaştırılmıştır. Bazı tablolar için olasılık(alfa) değeri hesaplanıp karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada SPSS tarafından önerilen 0,05 değeri anlamlılık düzeyi (hata payı/Hipotezi kabul etme olasılığının alt sınırı) olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Sosyal dışlanma kavramı, teorik olarak incelendiğinde genellikle yoksulluk ve dolayısıyla gelir seviyesinde yetersizlik ile ilişkilendirildiği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yoksulluğu en geniş ve basit şekliyle “gelirden yoksun olma hali” olarak izah edecek olursak, gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin ters yönde olacağı söylenebilir. Bir başka ifadeyle bir kişinin gelir seviyesi ne kadar düşük olursa, sosyal dışlanma ihtimali de o derece yüksek olacaktır. Dolayısıyla sosyal

dışlanma kapsamında gelir düzeyi ile sınırlı olan çalışmanın ana çıkış noktası olarak “Gelir Düzeyinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi” üzerinde durulacaktır.

Bölgesel boyutuyla da sınırlı olan bu çalışma, araştırmanın gerçekleştirildiği zaman içerisinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesini ve TRC3 İstatistiki Bölgesini temsilen Mardin il merkezinde ve il merkezine yakın yerleşim birimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda Genel Sağlık Sigortası için gelir testi yaptıran toplam 12.560 haneden grupların ağırlıkları dikkate alınmak kaydıyla tesadüfi seçilen farklı gelir gruplarından 400 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür.

Çalışmanın İçeriği

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm, çalışmanın kavramsal ve teorik yönünü ortaya koymakta üçüncü bölüm ise alan araştırmasının sonuçlarını içermektedir.

Birinci bölümde; çalışmanın ana temasını oluşturan “gelir seviyesine bağlı sosyal dışlanma sorunu ve AB perspektifinde sosyal içerme politikaları” irdelenecektir. Bu bölümde; sosyal dışlanma kavramı, sosyal dışlanmayı etkileyen faktörler, sosyal dışlanmanın etkileri, sosyal dışlanma olgusunun ölçülmesi, sosyal dışlanmayla mücadelede uygulanabilecek sosyal içerme politikaları incelenecektir.

İkinci Bölümde; Türkiye’de sosyal dışlanma ile mücadelenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Mardin ilindeki görünümü irdelenecektir. Bu kapsamda AB Türkiye ilişkileri ekseninde sosyal dışlanmayla mücadele, Türkiye’nin sosyal dışlanmayla mücadelede geliştirdiği sosyal içerme politikaları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde TRC3 İstatistiki bölgesinde ve saha çalışmasının yapıldığı Mardin ilindeki sosyal dışlanma göstergeleri çok ayrıntılı bir şekilde irdelenecektir.

Üçüncü Bölümde; tezin iddiası olan “Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi” üzerine yapılan saha çalışması verileri ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu bölümde öncelikli olarak saha çalışması hakkında genel bilgiler verilecek olup daha sonra uygulanan saha çalışmasının yöntemi ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Araştırma verilerinin toplanması ve araştırmada kullanılan veri toplama aracı ayrıntılı anlatılacaktır.

Ayrıca üçüncü bölümde araştırmada kullanılan istatistiksel tekniklerden bahsedilecek olup son olarak saha çalışması sonunda ortaya çıkan verilerin analizleri yapılacaktır. Bu son kısımda öncelikli olarak saha çalışmasının frekans analizi ve karşılaştırmalı tablo analizi yapılacaktır. Daha sonra ise tezin iddiasının incelenmesi ve hipotezinin testi için gelir seviyesi ile sosyal dışlanma göstergeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan tablolar yorumlanacaktır. Çalışma sosyal dışlanmayla mücadele için önerilecek sosyal politika çıktılarını içeren sonuç ve öneri kısmıyla sona erecektir.

BÖLÜM 1: GELİR SEVİYESİNE BAĞLI SOSYAL DIŞLANMA SORUNU VE MÜCADELE POLİTİKALARI

1.1. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Çerçevesi

Karmaşık ve bununla birlikte çok yeni sayılabilecek bir kavram olan sosyal dışlanma ile ilgili genel kabul görmüş tek bir tanım bulunmamaktadır. Sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılırken üzerinde en çok durulan etkenlerden birisi kişilerin ekonomik durumudur. Bu bağlamda gelir seviyesi önemli bir parametre olmakla birlikte sosyal dışlanmanın politik, sosyal ve kültürel boyutların da varlığına işaret edilmelidir (Şahin, 2009,s.22).

Bu kadar çok unsuru barındıran bir kavramın dolayısıyla tanımlanması zor ve risklidir. Anlamı her zaman açık bir şekilde ortaya konulamamakla birlikte bazen tanımlamaların dar veya geniş tutulmasına bağlı olarak farklı anlamlar da çağrıştırabilmektedir (Burchard ve diğ., 1999).

Genel bir yaklaşımla sosyal dışlanma, birey veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, engellilik, yaşlılık gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkânlardan yararlanamamaları, üretim etkinlikleri içinde yer alamamaları ve karar alma süreçlerine katılamamalarıdır. Ayrıca bireyin toplumun dışına itilmesi, yaygın gelenekçi kültüre hapsedilmesi ve yeniliklerden uzak tutulması olarak ta tanımlanabilmektedir (Seyyar ve Genç, 2010,s.645).

Sosyal dışlanma, toplumsal barışı tehdit etmekte, toplumda sosyal bölünme ve sosyal patlama gibi birçok tehlikeyi ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma ile mücadele, sosyal politikalar kapsamına giren önemli bir konudur. Ancak sosyal dışlanmaya sebep olan mekanizmaların karmaşıklığı nedeniyle sosyal dışlanmayla ilgili etkin bir sosyal politika konsepti de geliştirmek hayli güçtür (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010,s.220).

Etkin çözüm stratejilerinin geliştirilebilmesi için, sosyal dışlanma kavramının çok boyutluluğuna ve sosyal dışlanmaya neden olan yoksunluğun ve dolayısıyla gelir seviyesindeki yetersizliğin önemine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Walker ve Walker, sosyal dışlanmayı, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan sivil, politik, iktisadi ve sosyal haklara bazı dezavantajlı kişi ve grupların ulaşamaması ve bu haklardan mahrum edilmesi olarak tanımlamaktadır (Walker ve Walker,1997,s.8).

De Haan, çok boyutlu olmasına karşılık sosyal dışlanma kavramını “yoksunluk” ve “süreç içinde ilişki” olmak üzere iki parametre üzerinden tahlil etmektedir. Söz konusu yoksunluk; iş, kazanç, konut, tüketim, eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak tanımlanmaktadır. Yoksunlukta kişi, aynı anda farklı pek çok ekonomik, sosyal ve siyasal haktan mahrum kalarak, sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. De Haan’a göre sosyal dışlanma, ayrıca “ilişki ve süreç” ile yakından ilgilidir. Böylece birçok insan, hayat boyunca bir türlü geliştiremediği bireysel ilişkiler nedeniyle toplum tarafından şu veya bu şekilde uzaklaştırılabilmektedir. Örneğin bir toplumda azınlık olarak ifade edilen bir sosyal kesimin kendi kimlikleri ile özgürce yaşayamamaları ya da bazı sendikaların kendi üyesi olmayan ve-fakat işsiz olanların emek piyasasına girmelerine yardımcı olmamaları, sosyal dışlanmışlığın varlığına işarettir (De Haan, 2000,s.26).

De Haan’ın yaklaşımı doğrultusunda Saraceno da sosyal dışlanmanın iki önemli özelliğine vurgu yapmaktadır. Bu özelliklerin birincisinde bireyin çalışma hakkının elden alınması, ikincisinde ise bireyin eğitim, kültür, sağlık, hukuk ve siyaset gibi alanlara ait temel vatandaşlık haklarından mahrum olması yer almaktadır (Saraceno, 2002,s.4).

Bu yaklaşımları göz önünde bulunduracak olursak sosyal dışlanmayı, topluma katılmanın veya toplumun bir parçası olarak kabul edilmişliği yansıtan sosyal bütünleşmenin ve toplumsal aidiyetin karşıtı bir olgu olarak görmek mümkündür. Sosyal dışlanma kavramı sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele alındığında, bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatlara tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanamaması hatta bu haklardan yoksun olma veya bırakılma durum ve süreçleri olarak ifade edilebilmektedir.

Sosyal dışlanmanın en belirgin niteliği, bireyin veya belirli bir sosyal grubun toplumla olan ilişkilerinin veya farklı refah kurumlarıyla olan bağlarının zedelenmesi veya tamamen kopmasını ifade etmesidir. Temel yaşam standartlarını belirleyen yurttaşlığa ilişkin haklardan yoksunluk veya bunlara ulaşamama, sosyal dışlanmışlığın önemli bir göstergesidir. Bu nedenle sosyal dışlanma, çoğu kez eksik

yurttaşlık (*incomplete citizenship*) kavramı ile açıklanmaktadır (Sapancalı, 2005,s.53-56).

Sosyal dışlanma tanımlarının sınıflandırılması, Tablo 1 de şematik bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması

Tanımlama Sınıfı	Tanımlama İsmi	Açıklama
Süreçler	Durum ve Süreçler	Dışlanma, kabul edilmeme, hariç tutulma, istisna edilme (dışlanmış olma) durumu veya süreçleridir.
	Çok Yönlülük	Sosyal dışlanmaya neden olan dinamik bir biçimde işleyen farklı kaynaklar ve farklı süreçler bulunmaktadır.
	Birleşme	Dışlanma süreçleri ve sonuçları tehlikeli durumlar birbiriyle birleşmekte ve eklemlenmektedir.
İnsanlar	Sosyal İlişkiler	İnsanlarla toplum arasındaki sosyal bağın kopması toplumda katılımın engellenmesi
	Dışlanmışlar	Dışlanma, bir bütün olarak bireylere toplumlara gruplara göre ifade edilebilir bununla birlikte herkesi etkiler.
Çevre	Ekonomi ve İşgücü Piyasası	Dışlanma öncelikli olarak işgücü piyasasından ekonomik yeniden yapılanmadan ve risk alma yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.
	Sosyal Sistemler	Dışlanma, sosyal sistemin (ekonomik sosyal kurumsal bölgesel ve simgesel) çökmesi ile meydana gelir.
	Kaynaklar ve Beklentiler	Sosyal dışlanma ya kaynakların eksikliğinde yada beklentilerin yetersizliğinde görülür. Bu yüzden istem dışıdır.

Kaynak: Sapancalı, 2005, s.26.

1.2. Gelir Seviyesini Etkileyen Unsurlar Açısından Sosyal Dışlanma Faktörleri

Düşük gelir ve farklı gelir gruplarının sosyal dışlanmayı tespiti yarayan alt yaşam alanlarındaki davranışları sosyal dışlanmayı gelir yoksulluğuna bağlamak amacıyla bu çalışmanın başlangıç noktasını teşkil etmektedir.

Sosyo-ekonomik ve siyasi sistemler, bu bağlamda kişilerin gelir düzeyini ve dolayısıyla sosyal dışlanma riskinin belirleyen en önemli unsurlardır. Bu açıdan bakılırsa sosyal dışlanma, toplumsal sistemin işleyişi için gerekli bir veya birden çok alt sistemin yetersizliğidir. Alt sistemler, insanların dışlanmasına neden olan unsurlar veya katılımı engelleyen faktörler olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu bakış açısından sosyal dışlanma, birçok alt sistemin yetersizliği ile yakından ilgilidir. Örneğin vatandaşlık haklarını sınırlandıran demokrasi ve hukuk sistemindeki yetersizlikler, sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Diğer yandan aktif istihdam politikalarının eksikliği nedeniyle emek piyasasının durağan olması, sosyal bütünleşmeyi sağlayan sosyal refah kurumlarının yetersizliği ve toplumsal dayanışmayı sağlayan aile dostu sosyal politikaların oluşmamış olması, alt sistem yetersizliklerine bağlı sosyal dışlanma örnekleridir (Sapancalı, 2005).

1.2.1. Ayrımcı Devlet Politikaları

Sosyal dışlanma süreçleri, bazen devlet veya toplumlar tarafından kasıtlı olarak aktif bir şekilde üretilmektedir. Bu bağlamda Amartya Sen'in "Social Exclusion: Concept, Application and Security in 2000" başlıklı çalışması önem arz etmektedir. Herhangi bir grup insanın, mesela etnik kökeni dolayısıyla kanunlar veya resmi bildirimler yoluyla sosyo-ekonomik ve siyasi süreçlere katılmasına izin verilmemesini aktif sosyal dışlanma olarak nitelemek mümkündür (Sen, 2000).

Bu çerçevede örnek olarak Malezya Anayasasına bakılabilir. Malezya Anayasası'nda belirli gruplara mensup kişilerin hükümette yüksek pozisyonlara gelmesini veya toprak sahibi olmasını engelleyen maddeler vardır. Bu kapsamda hedef kitle gelir seviyesinden bağımsız olarak dışlanmaktadır. Bu grupların yoksul olmadıkları veya başka bir dezavantajlı konumda olmadıkları halde yine de özellikle siyasi ve kültürel boyutuyla devlet eliyle kasten dışlanmaları, devletin sosyal hukuk sisteminin eksikliğini ortaya çıkartmaktadır.

Diğer taraftan bazı göçmen ve mülteci gruplara statü verilmediğinden bu gruplar aktif sosyal dışlanma yoluyla otomatik olarak birçok sosyo-kültürel ve ekonomik menfaatten kasıtlı bir şekilde yoksun bırakılmaktadır.

1.2.2. Göç

Sosyal dışlanmanın önemli nedenlerinden biri de dünya geneline yayılan hem iç, hem de dış göçte yaşanan artışlardır. Göç gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından farklı biçim ve boyutlarda da olsa çok önemli bir sosyal dışlanma riski taşımaktadır (Sürüel, 2008,s.67). Göçe özellikle ekonomik krizler ve bunun neticesinde meydana gelen işsizlik neden olmaktadır (Mutluer, 2003,s.12). Göçmenlerin yeterli eğitim ve donanımı yoksa göç ettikleri bölge ve(ya) ülkelerde daha kolay sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalabilmektedir (Casas ve Latta, 2004,s.60).

Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde gerek lisan, gerekse kültürel ve sosyal farklılaşmalar nedeniyle bir yalnızlık duygusu içine itilmektedirler (Gönüllü, 1996,s.101). Yine bazı ülkelerde göçmen istihdamı, emek piyasasının ihtiyaçlarını karşıladığı, maliyetleri azalttığı ve ücretlerde bir baskı unsuru oluşturmadığı için işverenlerce tercih edilmektedir (Taran ve Geronimi, 2003,s.5). Bu durum, çalışma şartlarının kötü, ücretlerin düşük ve işin ise güvenceden yoksun olmasından dolayı çalışacak yerli işçi sayısının azalmasının bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir.

Göçmen işçiler, bazen zorunlu olarak gittikleri ülkelerde gerek kamuoyu, gerekse medya tarafından haklarında olumsuz bir imaj oluşturulduğu için de dışlanmaktadır. Göçmen işçiler, vasıf düzeyleri düşük ve gittikleri ülkenin dil ve kültürüne yabancı olduklarından dolayı toplumla sosyo-kültürel entegrasyonları zor olmaktadır. Bazen entegrasyon yerine asimilasyon gibi toplumsal veya kamusal baskılar neticesinde kültürel anlamda kimlik krizleri de ortaya çıkabilmektedir (Engin, 2010,s.362).

1.2.3. Ekonomik Krizler

Pasif sosyal dışlanma durumu kamusal alanda var olan yasal engellerin aksine yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal süreçler sonucunda oluşan dışlanmadır. Hiç kimse, bir başkasını yiyecek almaktan veya bazı sosyal aktivitelere katılmaktan dışlıyor olamaz; ancak durgun bir ekonomi veya mali kriz sebebiyle kişi bunları maddi açıdan karşılayamıyor olabilir ve bu yüzden dışlanır. 1997 yılında tüm Güney Asya, ama özellikle de Tayland, Malezya, Endonezya ve Filipinler, ciddi bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. Para değerleri büyük oranda düşmüş ve bu bölgede

yaşayan bir milyon insan, “dönemsel yoksulluğun” kısacasında birçok temel ihtiyaçlarını karşılayamaz konuma itilmiştir (Peter ve diğ., 2008,s.246).

Sık sık yaşanan ekonomik krizler veya sistem değişiklikleri, aslında var olan yoksullara ek olarak “yeni yoksulların” ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. 1990 başlarında gelişen ve değişen dünya sistemlerinde, sayısı giderek artan iki tür yoksulluk grubu ortaya çıkmıştır:

- 1.) Sayıları toplumda oransal olarak bir türlü azalmayan, daha çok nakdi gelir azlığından dolayı göreceli veya mutlak anlamda yoksul olan sosyal kesimler.
- 2.) Önceden yoksul olmayıp, ekonomik krizlerin yol açtığı neo-liberal yapılanma sürecinde dışlanan ve gittikçe yoksullaşan yeni sosyal kesimler.

İkinci gruba dahi olan yeni yoksullar, iktisadi dalgalanmalara göre yoksulluk sınırının altına dönem dönem düşenler ile eski sosyalist ülkelerde olduğu gibi emekli maaşlarının reel olarak şiddetle düşmesi nedeniyle geçim sıkıntısı yaşayan emeklilerden oluşmaktadır (İnsel, 2001,s.62).

1.2.4. Sosyal Koruma (Güvenlik) Sistemlerinin Yetersizliği

Sosyal koruma (güvenlik) sistemleri, sorumluluğu sadece bireye yüklemeyen mesleki, fizyolojik ya da sosyo-ekonomik risklerden ötürü geliri veya kazancı kesilmiş kimselerin yaşama ve geçinme gereksinimlerini karşılayan bir sistemdir. İş kazası, meslek hastalığı, malullük, işsizlik ve yaşlılık gibi çoğunlukla sağlık çıkışlı sebeplerle kişinin çalışmadığı ve gerek kendisi, gerekse kendisine bağlı yaşayanlara müreffeh bir yaşam sunmadığı durumlarda sosyal güvenlik sistemleri devreye girmektedir. Sosyal güvenlik sistemleri, bu tür bir çalışmama durumunda, kişinin yoksullukla karşılaşmamasını ve gelir elde etmesini sağlayan tedbirler bütünüdür (Zygmunt, 1999,s.71).

Sosyal koruma sistemleri, bireylerin karşılaşılabilecekleri sosyal risklere karşı güvence sağlayan, kamusal sosyal yardım ve teşvikleri de kapsayan sosyal güvenlik kurumlarını, iş güvencesi, sağlık ve eğitim haklarının yaşama geçirilmesi ile ilgili tüm önlemleri kapsamaktadır. Primli veya primsiz sistemde gelir güvencesi, sağlık hizmetleri, eğitim yardımları gibi sosyal koruma uygulamaları, muhtaç bireylerin toplum içinde bir yer edinmelerini sağlayabilmektedir. Böylece maddi yönden muhtaç

duruma düşmüş kişiler, sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmalarının önüne geçilmektedir.

Sosyal koruma sistemlerinden yeterince yararlanamayan ve dolayısıyla sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya gelen birçok sosyal grup mevcuttur. Bunların başında tarımda çalışanlar gelmektedir. Çiftçilerin ve köylülerin büyük bir kısmı, ücretsiz aile çalışanları ve enformel ekonomide çalışanlar gibi sosyal güvenlik kapsamına açıkça dahil edilmeyen toplumun belirli gruplarıdır.

Araştırmalar sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran faktörlerin sosyal koruma önlemlerinin yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. İşsizlik, düşük vasıf, düşük gelir, kötü barınma koşulları, suça teşvik eden ortam, kötü sağlık koşulları ve yaşantı, sosyal dışlanmayı güçlendiren unsurlar olarak belirlenmiştir. Oysa sosyal güvenliğin yüksek bir düzeyde olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, Danimarka ve İsveç) işsizliğin zarar verici etkisinin daha az olduğu saptanmış ve Danimarka'da işsizliğin sosyal dışlanmaya neden olma derecesinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Heikkinen, 2000).

Hastalık, analık, iş kazası, işsizlik, malullük, yaşlılık ve ölüm gibi çeşitli riskler neticesinde kişilerin elde ettiği gelirinde tamamen ya da kısmen bir azalma söz konusu olabilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sosyal korumayı, bu gelirdeki menfi değişim neticesinde meydana gelen ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında, bireyleri korumak amacıyla toplum tarafından oluşturulan kamu tedbirlerinin tümü olarak tanımlamaktadır (Garcia ve Gruat, 2003,s.4).

Sosyal koruma mekanizmaları/yöntemleri üç farklı kategori de işlevsel görevini ifa etmektedir (Lindert, 2002,s.4).

1-İstihdam ve gelir durumundan bağımsız olarak belirli bir sosyal gruba sağlanan genel desteklerdir. Örneğin çocuk sahibi ailelere veya çocukları için sağlanan maddî destekler, bu kategoride değerlendirilebilir.

2-Bireyin istihdam edilme durumuna ve istihdam sırasında sosyal sigortalar (güvenlik) sistemine prim ödemek suretiyle yaptığı katkıya göre değişen ivazlar (edimler). Bu bağlamda işsizlik sigortası, malullük maaşı veya emeklilik maaşı bu gruba girmektedir.

3-Genellikle ya yoksulluk sınırının (asgari hayat standardının) altında olanlara ya da istihdamı sağlanamayan engelliler gibi özel gruplara dâhil olanlara sunulan kamusal sosyal yardımlar.

Her ne kadar sosyal koruma (güvenlik) kapsamındaki bu önlemlerin en gelişmiş halleri bile sosyal dışlanma tehlikesini tamamen bertaraf etmeye bazen yetmese de, birçok sosyal riski azaltması bakımından önemlidir. Sosyal koruma mekanizmaları, özelde kişilerin yararına iken; genelde toplumun çıkarına hizmet etmektedir. Bu nedenle sosyal koruma / sosyal güvenlik sistemleri, toplumsal dayanışma kapsamında maddi güvence sağlamanın yanında ekonomik büyüme ve gelişme ile toplumsal barışa da katkı sağlamaktadır.

Çoğu gelişmekte olan ülkelerde bireyleri bu sosyal koruma mekanizmasının dışında bırakan birçok ekonomik neden vardır. Sosyal koruma sisteminin çok gelişmemiş olduğu ülkelerde gelir sahibi olmayanlar, çalışma gücünden mahrum olanlar ve çalışma fırsatlarına erişimde zorluk yaşayan gruplar, sosyal güvenlik sistemine katkı sağlamadıkları gerekçesi ile sosyal korumadan yararlanamamakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır (Şahin, 2009,s.67-68).

1.2.5. Sosyal Adaletsizlik ve Gelir Dağılımdaki Eşitsizlik

Sosyal dışlanmanın temel olarak ortaya çıktığı alan, düzenli bir gelirden yoksun olma hali olan gelirsizlik yani yoksulluktur. Gelirden yoksun olma hali olan yoksulluk, sosyal dışlanmanın hem sebebi, hem de sonucudur.

Sosyal dışlanma ve yetersiz gelir durumu üzerine yapılan çalışmalarda sosyal dışlanma refah düzeyi ve fert başına düşen gelir ile ilişkilendirilmektedir. Öyle ki sosyal dışlanma toplumda gelir ve refah düzeyinde belirgin negatif farklılık, engellilik, cinsiyet ve etnik farklılığının görüldüğü kesimlerin veya bireylerin toplumsal bütünün ve/veya sermaye birikim sürecinin dışında kalması olarak tasvir edilmektedir (Şahin, 2009,s.15).

Bu çerçevede sosyal dışlanma, gelir dağılımdaki sosyal adaletsizliklerle yakından ilgilidir. Ruth Levitas'a göre de sosyal dışlanmanın nedenlerinden biri sosyal adaletsizliktir. Buna göre yeniden gelir dağılımı (redistributionist discourse) alanında yaşanan sorunlar, alt gelir gruplarının ekonomik yönden dışlanmalarına sebebiyet vermektedir. Bu düşüncenin savunucuları, yoksulluğun giderilmesinin gelir

dağılımına bağlı olduğunu buna bağlı olarak da adaletli bir gelir dağılımını sağlayan sosyal politikaların yoksulluğu ve dolayısıyla sosyal dışlanmayı da önleyeceğini iddia etmektedir (Pierson, 2001,s.21).

Bugün dünyanın her yerinde, çeşitli biçimlerine rastlayabileceğimiz sosyo-ekonomik eşitsizlik, bütünsel bir etki yaratarak, fırsat eşitsizliği biçiminde katlanarak büyümektedir. Toplumsal kurumlar ve düzenlemelerin birbirleriyle ilişki ve bağımlılık içinde olmaları nedeniyle sosyal yaşamın bir alanındaki eşitsizlik diğer alanlara da yansımaktadır (Jamrozik ve Nocella, 1998,s.136).

Gelir dağılımına bağlı sosyo-ekonomik adaletsizlikler, birçok ülkede mevcuttur. Bu bağlamda ekonomik ve sosyal adaletsizliğin dört boyutu, sosyal dışlanmaya sebebiyet vermektedir (Doğan, 2000,s.250).

1-Fırsat Eşitliğini Önleyen Etkenler: Adil olmayan bir gelir dağılımı, eksik istihdam, yetersiz eğitim-sağlık hizmetleri, siyasi-kültürel faaliyetlere katılamama, sosyal dışlanmayı tetikleyen etkenlerdir. İşsiz bir kişinin bankadan kredi alamaması ve eğitim düzeyi düşük bir insanın emek piyasasında gelir düzeyi iyi bir iş bulamaması, fırsat eşitliksizliğine bağlı sosyal dışlanmışlık örnekleridir (Bölükbaşı, 2008,s.44).

2-Coğrafi-Mekansal Etkenler: Coğrafi dışlanma, belirli mekânlara ulaşımında, belirli mekânlardan yararlanmada sorunların bulunması ve engellerle karşılaşma durumudur. Bu bağlamda bir ülkede gerçekleşen köy-kent ayrımı ya da bölgesel ayrım, bir kısım kesimleri sosyal dışlanmaya maruz bırakmaktadır. Bu kesimler, devletin kent çevrelerinde yaptırdığı özel konutlarda, varoşlarda veya gecekondualarda ikamet ettiği zaman, durumlarına mekânsal dışlanma boyutu açıkça eklenmiş olmaktadır. Bu noktadan hareketle, dışlanma durumunun belirli grupların yoksulluğunu güçlendirdiği ve yoksulluk riskini yükselttiğini söylemek mümkündür.

Toplumun kişiyi yaşadığı mekândan dolayı dışlaması veya kişinin yaşadığı yerdeki kamu hizmetlerinin niteliği ve niceliği nedeniyle toplumsal yaşama katılamaması gibi sorunlar, mekansal dışlamanın örnekleridir. Bu anlamda mülkiyetten dışlanma, özellikle tarımın egemen olduğu birçok gelişmekte olan ülkede en ciddi tartışma konularından biridir. Çünkü bu ülkelerde mülkiyet; üretim, gelir, barınma ve güvence anlamına gelmektedir. Kırsal kesimde mülkiyete sahip olamama, geniş ölçüde maddi

bir yoksunluktur. Barınma, sosyal bütünleşmenin en önemli unsurlarından biridir. Bireye sosyal ilişkilerini belirleme tercihi sunmakta, istihdama, sosyal refaha, sağlığın korunmasına katılımı düzenlemektedir. Barınma güvencesi mesleki ve sosyal bütünleşmenin ve aile yaşamının en temel şartı olarak kabul edilmiştir. Konuttan dışlanma sorunu “evsizlik” (homeless) ile açıklanabilir. Evsizlik, en uç dışlanma biçimlerindedir. BM Raporuna göre, dünyada yaklaşık 100 milyon kişinin evsiz olduğu ve hiçbir zaman sorunun bütünüyle çözümlenemediği, hatta çoğu ülkede zamanla arttığı ifade edilmektedir (www.undp.org).

3-Sosyo-Kültürel ve Siyasi Etkenler: Ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata tam olarak katılamama durumu, bir sosyo-kültürel dışlanma biçimidir. Toplumun çoğunluğu ile karşılaştırıldığında farklı bir dil konuşmak, farklı bir dine ya da etnik kökene sahip olmak, farklı giyim-kuşam ya da cinsel yönelimlere sahip olmak gibi nedenlerle sosyal bütünleşmede zorlukların yaşanması, sosyo-kültürel dışlanma nedenleri arasında gösterilmektedir. Toplumda var olan etnik, din ve dil ayrımı, özellikle bunun ideolojik nitelikli kamusal politikalarla desteklenmesi halinde söz konusu toplumda kırılan etnik veya dini grupların ve azınlıkların siyasi dışlanmalarına da yol açmaktadır.

Siyasi dışlanma, özellikle çeşitli nedenlerden dolayı vatandaşlık haklarını tam olarak kullanamama ve siyasal katılımın engellenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Tartanoğlu, 2013,s.264). Siyasal dışlanmanın bir diğer boyutu da hükümet politikaları ile ilgilidir. Burada, kamusal yaşamın yanında kamusal hizmetler alanından da dışlanma söz konusudur. Bu durum modern devletin en büyük vaadi olan fırsat eşitliğinin hükümsüz kılındığının önemli bir göstergesidir. Siyasal dışlanma, demokrasinin gerçek anlamda işlemediği bir süreci ifade etmektedir. Demokrasi kavramının özünde herkesi bağlayan ve ilgilendiren karar süreçlerinde yurttaşın katılımı söz konusudur. Sosyal dışlanmanın siyasal alandaki yansımaları, yurttaşlık hakları ile siyasal haklardan yeterince yararlanamamakla kendini göstermektedir. Yurttaşlık haklarının yetersizliği ve eksikliği, bu hakların devlet tarafından yetersiz biçimde uygulanmasından kaynaklanabileceği gibi bireylerin, grupların ve organizasyonların bu hakları savunmasındaki yetersizlikten de kaynaklanabilmektedir.

4-Ekonomik Etkenler: Ülkenin az gelişmişliği bunun neticesinde de hane halkı gelirinin yetersizliği yine sosyal dışlanmayı tetikleyen en önemli nedenler arasında yer almaktadır. Emek piyasasının dışında kalmaktan ötürü kısa veya uzun dönemli işsizliğin yaşanması, ekonomik dışlanmanın tipik görünüm biçimidir. Kişinin işsiz olmayıp düşük gelir elde etmesi yani yoksul olması da ekonomik dışlanma bağlamında değerlendirilmektedir (Tartanoğlu, 2013,s.263). Sosyal eşitsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumsal huzursuzluğa neden olacağı için, eşitsizlikleri azaltmak ve geliri düşük olan kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak, aktif sosyal politikalar açısından son derece önem taşımaktadır (DPT, 2001,s.2).

1.2.6. Emek Piyasasından Uzaklaşma ve İşsizlik

Sosyal dışlanmaya ilişkin çoğu çalışmada sosyal dışlanma, doğrudan işgücü piyasası ile ilişkilendirilmektedir. İşgücü piyasasında, istihdama katılıp katılmamak veya istihdama katılma biçimi, sosyal dışlanmayı belirlemektedir. Bu bağlamda çoğu zaman sosyal dışlanma süreçlerinin anlaşılması için, işgücü piyasasının işleyişinin anlaşılması önem taşımaktadır.

Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisini iki boyutta değerlendirilebilir. İlki istihdamdan dışlanmak şeklindedir. Bunlar içerisinde özellikler uzun süreli işsizler önemli bir dışlanmışlar kümesini oluşturmaktadır. İkincisi ise işgücü piyasası içerisinde ortaya çıkan sosyal dışlanmadır. Bunlar ise sağlam olmayan, güvencesiz (precarious) işlerde çalışanlardan oluşmaktadır.

İşsizlik ve sosyal dışlanma arasında güçlü bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Çok boyutlu bir yapısı olan sosyal dışlanmanın hemen hemen her boyutunda işsizliğin etkisini görmek mümkündür. Sosyal dışlanma, işsizliğin ve dolayısıyla emek piyasasına katılamamanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Dışlanmış grupların iş piyasasına erişimi ve katılımı çok sınırlı olduğu için, bu grupların ekonomik dışlanmaya, yani sürekli işsizlik haline itilmeleri ve bunun sonucunda devamlı bir yoksulluğa gömülmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Uzun süre işsiz kalan birey, sahip olduğu meslekî niteliklerini, tecrübelerini, kendine güvenini ve sezgilerini kaybedebilmektedir. Bu durum, bireyin gelecekte bütünüyle işgücü piyasasından dışlanması anlamına gelmektedir. İşsizlik, bireyin özgürlüğünü

yitirmesi anlamına da gelebilmektedir. İşsiz kalan birey, sadece sosyo-ekonomik olanaklara erişim özgürlüğünü değil, ortaklaşa bir yaşama katılım olarak sosyal aktivitelere erişimi de kaybetmektedir. Böyle bir durumda işsizlik, ruhsal hasara, motivasyonsuzluğa ve mutsuzluğa neden olmaktadır.

Bu bağlamda işsizlik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi kurabilmek için, işsiz kalan bireyin aynı zamanda toplumsal ve mesleki korumadan yoksun olması ve şiddetli bir gelir sıkıntısı içerisine düşmesi gerekmektedir (Kotten, 1999,s.60)

Değişen telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinin yarattığı yeni iş piyasasında, kişilerin yeteneklerine ve meziyetlerine uygun iş imkânlarının azalmasının ve yetersiz eğitim yüzünden yeni teknolojilere uyum sağlamakta zorlanan iş sahiplerinin işlerini kaybetmelerinin yanı sıra, kırsal nüfusun çalıştığı tarım sektörünün çoğu bölgede önemini kaybetmesi de işsizlik sorununun gittikçe artmasına neden olmaktadır.

İşsizlik sorunu gelişmiş ülkelerde bile görülen yaygın bir sorundur. Uzun süreli işsizlik problemi yaşayan kimselerin özgüvenlerinin azalması, bu sebeple toplumdan uzaklaşmaları ve dolayısıyla "sosyal aidiyet" ihtiyacını karşılayarak yaşamını sürdürme motivasyonunu yitirmesi, işsizlik sorunu yaşayanların "sosyal dışlanma" sorunuyla yaşamalarına da neden olmaktadır.

Bununla birlikte, düşük ücretli güvencesiz işler, kararsız bir istihdam, işini kaybetme riski ile başarısız evlilikler, aile hayatındaki sorunlar ve sosyal ilişki yetersizlikleri arasında güçlü bir bağlantı söz konusudur. Bu durum güvencesiz istihdam ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Düzensiz ve güvencesiz bir işte çalışanlar arasında ayrılmaların, boşanmaların daha çok olduğu, aile içi bağların zayıfladığı, aile içi şiddetin arttığı, sosyal faaliyetlere katılımın düşük olduğu ve arkadaşlık, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı saha çalışmaları ile tespit edilmiştir (Bhalla ve Lapeyre, 1999,s.76)

Sosyal dışlanma tehlikesini en fazla taşıyan grup işsizlerdir. İstihdam olanaklarının esneklik ve kuralsızlaştırma yoluyla kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkması yanında, bir süredir işsiz olanların tekrar iş bulma şanslarını da iyice kısıtlamaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma bakımından büyük tehlike olarak varlığını sürdürmektedir.

İşgücü piyasasında istihdama katılıp katılmamak veya istihdama katılım şekli sosyal dışlanmayı belirlemektedir (Warren, 2005:304). Bu bağlamda sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisi, iki boyutta değerlendirilebilmektedir. Bunlardan ilki, istihdamdan dışlanma biçimindedir. Bunların içerisinde özellikle uzun vadeli işsizler gelmektedir. Diğeri ise, işgücü piyasası içinde ortaya çıkan sosyal dışlanmadır ki, bunlar genelde güvencesiz işlerde çalışanları kapsamaktadır (Akalin, 2006,s.34).

Çalışma yaşamında olup da yine benzer bir şekilde sosyal dışlanmışlığa maruz kalan çalışan yoksullar da mevcuttur. Uzun süreli işsizlik çeken kimselerin tekrar iş bulabilme imkânlarını azaltan iş piyasasındaki kuralsızlaşma, esneklik ve kayıt dışı çalışma unsurları, işsizlik kaynaklı sosyal dışlanmanın büyük bir tehlike olarak varlığını sürdürmesine sebep olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

Gelişmiş ülkelerde uzun süreli işsizlikten en çok etkilenenler kadınlar, gençler, göçmenler ve azınlıklardır. İşgücü piyasasından dışlanma, çoğu zaman yoksullukla birleşerek sosyal dışlanma kısır döngüsünü tamamlamaktadır. Yoksulluk oranı ile işsizlik oranı arasında makroekonomik açıdan bir ilişki bulunmamakla birlikte, işsizlerin yoksulluk eşiği altında düşük gelir seviyesinde bir hayat sürdürdükleri de bir gerçektir.

1.2.7. Yoksulluk ve Yoksullaşma

Yoksulluğun tanımına ve ölçütlerine ilişkin tartışmalar mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve öznel yoksulluk kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Mutlak yoksulluk, hane halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan miktarın altındaki gelir seviyesi ve yaşam standartlarını ifade etmektedir (Byrne,1999,s.81). Asgari ihtiyaçlarını karşılamayanlar mutlak yoksul kabul edilmektedir.

Görelî yoksulluk, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranın altında olma durumunu ifade ederken, öznel yoksulluk, bireylerin yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı ile belirlenmektedir (Gürsel ve diğ., 2000,s.97-98).

Gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk kavramı ön plana çıkarken, gelişmiş ülkelerde görelî yoksulluk kavramı karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk türü olmaktadır. Görelî yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliğini ölçme bakımından daha uygun bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler(BM), uluslararası

karşılaştırmalarda, yoksulluk sınırı olarak bir insanın günde 1Dolar (\$) kazanmasını esas almaktadır (www.undp.org).

Mutlak veya göreceli yoksulluk, genelde sosyal dışlanmanın hem sebebi, hem de sonucu olabilmektedir. Yoksulluktan dolayı hayatını sürdüremeyen, yeterli eğitim alamayan, iş bulamayan, barınağı olmayan kimselerin toplumdan dışlanması söz konusudur. Kuşaklararası aktarılan yoksulluk çerçevesinde toplumda belirli grupların, örneğin göçebelerin, yapısal olarak dışlanmaları da söz konusudur. Kuşaklar boyu aktarılan bu dezavantajın hem sebep hem de sonuca dönüştüğü yoksulluk sorunu göreceli veya insani yoksulluk çerçevesinde ele alındığında, sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları iç içe geçmekte ve aralarındaki ayrım gitgide fark edilemez olmaktadır. Bu sebeple sosyal dışlanmaya ilişkin veriler ortaya konulurken ilk olarak yoksulluk verileri/göstergeleri değerlendirilmektedir (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013,s.79).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma, her ne kadar birbirine yakın kavramlar ise de aralarında yine bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluğu da içine alan daha kapsamlı bir kavramdır. Yoksulluk, daha çok yeterli gelir ve tüketimi gerçekleştirebilmekten yoksunluk durumunu ifade eden statik bir kavramdır. Buna karşılık sosyal dışlanma sadece maddi içerikli bir yoksunluk durumu değildir. Yoksunluğa neden olan kurumsal mekanizmaları, ilişkileri ve davranışları da içeren bir süreçtir. Sosyal dışlanma yoksulluktan çok, gelir dağılımındaki adaletsizlik, eşitsizlik, yetersiz sosyal koruma sistemleri gibi bunu ortaya çıkaran süreçlere odaklanmaktadır. Bu yüzden sosyal dışlanma çalışmalarında nedensel analizler kullanılmaktadır (Jamrozik ve Nocella, 1998,s.132).

Bu kapsamda, insanların yoksulluğunun arkasındaki asıl sebepler üzerinde durulurken, bu durumun oluşmasına sebebiyet veren ekonomik, sosyal ve politik süreçler de ele alınmaktadır. Sapancalı'nın kendi sözleriyle, “Sosyal dışlanma çok boyutlu yoksunluğa dikkat çeker ve yoksulluğun anlaşılmasına yardımcı olur” (Sapancalı, 2005,s.5).

Sosyal dışlanma riski bakımından önemli olan bir birey veya ailenin yoksulluk sınırının mutlak, göreceli ya da öznel karşılaştırmalarla belirlenmesi değil, yaşadığı toplumda asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamasıdır. Ayrıca ülke içinde

yoksulluğun ölçülmesi konusunda kentsel ve kırsal kesimler bakımından farklar olacağını göz ardı etmemek gerekmektedir (Ekin, 2000,s.292).

Temel ihtiyaçlarda fazla bir fark olmamakla birlikte, kentsel ve kırsal kesimde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılama biçimi ve yardımlaşma ögesinin kırsal kesimde kendini daha çok hissettirmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun sosyal dışlanmaya dönüşüp dönüşmemesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğun tanımlanmasında, beslenme, sağlık, içme suyu, eğitim gibi değişik insani ihtiyaçların kriter olarak değerlendirildiği "insani yoksulluk" yaklaşımı sosyal dışlanma bakımından daha açıklayıcı olmaktadır. İnsanca yaşam imkânlarından yoksun olmayı ifade eden insani yoksulluk, yeterli beslenememe, sağlıklı içme suyuna sahip olamama, sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanamama, evsizlik, okumayı ve uygun şekilde konuşmayı bilememe, herhangi bir iş sahibi olamama, gelecekte korkma, güçsüzlük ve özgürlüğün yetersiz oluşu anlamına gelmektedir (Sapançalı, 2001,s.128).

1.3. Sosyal Dışlanmanın Sosyal Risk Altındaki Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri

Günümüzde ampirik çalışmalar yapılırken, genellikle dışlanma riski bulunan veya dışlandığı düşünülen; işsizler, niteliksiz emekçiler, fakirler, topraksızlar, okumaz yazma bilmeyenler, engelliler, bağımlılar, suçlular, tek ebeveynli aileler, çocuklar, diplomasız gençler, kadınlar, göçmenler, mülteciler, dini ve etnik azınlıklar üzerinde durulmaktadır (Sunal, 2007).

Sosyal dışlanma genellikle belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil ölçülerde yararlanamaması üzerine odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı, sosyal bütünleşmenin her zaman tam olarak gerçekleşemediğini, toplumsal düzenin bazı grupları dışında bırakabilecek şekilde katmanlı bir yapılanma gösterdiğini düşündürmektedir. Bu kapsamda sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak kurumlardan ve sosyal destekten yoksun olmalarını ifade etmektedir (Çakır, 2002,s.83).

Genel olarak kavram, belirli bireylerin veya grupların yapısal veya kişisel sebeplerle, içinde yaşadıkları toplum hayatına katılımlarının tamamen veya kısmen kısıtlanması ve üretim, tüketim, politik ve siyasi katılım gibi sıradan yurttaşlık eylemlerine katılamaması olarak tanımlanabilir.

Özetlemek gerekirse, sosyal dışlanmaya maruz konumunda olan dezavantajlı grupların başında gelir seviyesi hayli düşük yoksullar ve işsizler olmak üzere zihinsel ve fiziksel engelliler, intihar eğilimli insanlar, ileri derecede yaşlılar, bakıma muhtaçlar, istismar edilen başıboş çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli aileler, çok sorunlu hane halkları, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuz kişiler gelmektedir.

Sosyal dışlanmış bireyler oldukça heterojen özelliklere sahiptirler. Bu nedenle; değişik mesleki birikimlere sahip olan ya da iş deneyimi olmayanlar, mevcut işgücü piyasasındaki boş işlere uygun niteliklere sahip olmayanlar, eğitim sisteminden uzak kalmış veya eğitimini tamamlamış olup iş bulamayanlar, vasıfsızlar ve emekliler gibi geniş bir kesimin sosyal dışlanma biçimleri farklı şekilde değerlendirilmelidir.

Sosyal dışlanma sonucunda bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlıkları bozulmakta, toplumla olan bağları kopmaktadır. Sosyal dışlanma var olduğu bir toplumun geleceğini ciddi manada tehdit etmektedir. Sosyal dışlanma neticesinde suça eğilim ve suç oranları artmakta, yabancılaşma ile birlikte sosyal patlamaların yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir (Çakır, 2002,s.83-104).

Thomas'a göre “sosyal dışlanma, fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik hali olarak” anlaşılmalıdır. Bu durum sosyal dışlanmaya maruz kalan birey ve grupların, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı korunmasız, savunmasız ve zayıf kişiler ve gruplar olarak tanımlanmalarına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle dışlanma bir çeşit “*Sosyal Hastalık*” olarak da tanımlanmaktadır (Alden ve Thomas, 1998,s.1358). Bu tanımdaki sosyal hastalığa kapılmak, herhangi bir vatandaşın tercihi olamaz. İnsanlar, bireysel iradelerinin veya sorumluluklarının dışında, edinilmiş değil doğuştan gelen özelliklerinden dolayı dışlanmaktadır (Buvinic ve diğ., 2004).

Sosyal dışlanma, kişinin yaşayabilmek için ana ihtiyaçlarını tedarik edememesiyle başlayan ve ekonomik, sosyal, siyasi katılım etkinliğinin zayıflayarak zaman içinde kişinin toplumdaki yerinden kopmasına yol açabilen toplumsal barış açısından tehlikeli bir

süreçtir. Bu riskli süreç, tekil olarak herhangi bir bireyle sınırlı kalmayarak, ailelerden çocuklarına ve oradan da tüm toplum katmanlarına yansımaktadır. Özellikle yoksulluk ve ayrımcılık kaynaklı sosyal dışlanma, gerekli merkezi/yerel sosyal politika müdahaleleri olmadığı sürece nesiller boyu sürebilmektedir.

İşgücü piyasasından uzaklaşan ve işsiz kanla kişiler de zamanla çevresindeki insanlar ile arkadaşlık ve komşuluk bağlarını koruyamaz hale gelebilmektedir. Gittikçe marjinalleşen bu insanlar, topluma da yabancılaşmaktadır. Böylece insan hayatına yaraşır onurlu bir hayat şekli geliştiremezler. Toplumu ile yabancılaşan işsizler, kendilerini yalnız, güçsüz, başıboş, sahipsiz ve mutsuz hissederler. Bu psikolojik durum da olanlar, süreç içinde yaşadıkları sistemin ve toplumun kültürel ve manevî değerlerine ilgisiz ve hatta düşman olabilirler.

Kişilerin, içinde yaşadıkları toplumun millî ve manevi değerlerinden uzaklaşmaları sonucunda, ülkede ciddi anlamda sosyal patlamalar meydana gelmese de, bireysel ve toplumsal bazda biçimlenen kısmî çözümlenin neticesinde bireysel bir tezahür olarak ”marjinal insan” tipi ortaya çıkabilir. Toplumun sosyal yapısına entegre olmakta güçlük çeken böyle bir insan, derin psiko-sosyal problemleriyle kötü alışkanlıklara düşebilmektedir (Seyyar, 2004). Hatta yaşadığı sosyal dışlanmışlık ile klinik hastalıklara da maruz kalabilmekte, uzun süreli işsizlik neticesinde işsiz kalan kişiler, ruhsal bunalımlara girerek hayatlarına son verebilmektedirler (Sen, 1997,s.20,161).

Yapılan bir araştırmaya göre, Amerika’da 1980-1990 yılları arasında işsizlik ve suç işleme eğilimi arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işsizlikle; alkolizm, aile içi şiddet ve boşanma gibi sosyal sorunlar arasında bir ilişkinin varlığından da söz edilebilir. Yine Amerika’da işsizliğin sonuçları konusunda Utah Üniversitesi’nde Mary Merva tarafından yapılan (1976-1990 döneminde seçilmiş 30 büyük şehri kapsayan) bir araştırmanın sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu sonuçlara göre, ulusal işsizlik oranındaki her % 1’lik artış; cinayet oranlarının % 6,7, ateşli silahlarla vurulma sonucu ölümlerin % 3,1, ölümcül kalp hastalıklarının % 5,6 ve intiharların da % 3,4 oranında artmasına sebep olduğu tespit edilmiştir (Gündoğan ve Biçerli, 2004,s.202).

Bu bağlamda sosyal dışlanma, hem ahlaki, hem de kültürel karakteristikler taşıyan çok boyutlu toplumsal bir sorundur. Tek ebeveynlilik, yalnızlık, kimsesizlik, bedeni ve

zihni yetersizlik ve (yetersiz) kamusal sosyal koruma sistemlerine bağımlılık gibi olumsuz durumların varlığı, işsizlik, yoksulluk, suçluluk, sosyal sapma ve çalışma etiğinden yoksunluk gibi sorunların kalıcı olmasına sebep olmaktadır (Bölükbaşı, 2008,s.10, Özgökçeler, 2006,s.17-23).

Dolayısıyla sosyal dışlanma, geçimsizliğe ve yoksulluğa bağlı olarak ahlaki bir bozulmanın sonucu olarak da kendisini gösterebilmektedir. Bu düşünceye göre gelir seviyeleri düşük yoksul kişi ve ailelerin ahlaki konumları er veya geç bozulmaya mahkumdur (moral underclass discourse). Ahlaki erozyon, genellikle kalıcı yoksulluk nedeniyle oluşup kişileri suça itmekte ve suça bulaşmış kişiler de toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaktadır. Bu fikrin savunucularına göre sosyal dışlanmanın oluşmasında kişinin yaşadığı çevre ve ailesi birinci derecede sorumludur. Özellikle göç sonucu büyük şehirlerin kenar mahallelerine yerleşmiş olan yoksul ailelerin çocuklarında bu ahlaki sorun sıklıkla görülmektedir (Pierson, 2001,s.21).

1.4. Sosyal Dışlanma Olgusunun Ölçümü

Levitas'ın sosyal dışlanma tanımının yanı sıra birçok dışlanma tanımı da bulunmaktadır. Bu, kavramın çok boyutlu ve çok yönlü doğası gereği ortaya çıkan bir tanımlama zorluğudur. Sosyal dışlanmanın tanımlanması kadar ölçülmesi de sorunsal bir alandır. Sosyal dışlanmayı tüm açılardan tam olarak ölçmeyi sağlayacak bir modeli oluşturmak ise oldukça zordur.

Sosyal dışlanma, çok çeşitli bileşenlerden oluşan çok boyutlu ve dinamik yapısından dolayı tüm bu bileşenleri kapsayacak şekilde tek bir ölçeğin geliştirilmesi ise hemen hemen mümkün görünmemektedir. Ayrıca sosyal dışlanma olgusu, bünyesinde sadece sayısal verilerle ölçülebilecek nesnel unsurları değil aynı zamanda öznel/kişisel unsurları da barındırmaktadır. Sosyal dışlanmayı anlayabilmek için öznel veriler ışığında konuya yaklaşmak gerekmektedir. Nitekim bazı durumlar öznel değerlendirme yapılmasını gerekli kılmaktadır (Klasen, 2001,s.9).

Sosyal dışlanmanın ölçülmesi, ölçüm sonunda ortaya çıkan veriler sayesinde sosyal dışlanmanın seyrinin takip edilmesini sağlarken, ayrıca sosyal dışlanma ile mücadele için oluşturulacak politikalara da yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla sosyal dışlanmayla mücadele edebilmek ve sosyal içermeye yönelik politikalar oluşturabilmek için dışlanmanın ölçülmesi ve izlenmesi gerekmektedir. Çok

boyutlu yapısı ve bölgesel farklılıklar göstermesi sebebiyle kavramın tek bir kriter veya gösterge üzerinden izlenmesi ve ölçülmesi mümkün değildir. Bu bağlamda deklare edilmiş evrensel bir yöntem veya gösterge bulunmamaktadır.

Sosyal dışlanma ölçümünde genellikle iki farklı yaklaşım uygulanmaktadır. Bunlardan biri, doğrudan doğruya sosyal dışlanmanın boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalardır. Ancak uygun bir sosyal dışlanma tanımının yapılması, kriterlerinin belirlenmesi, dışlanma konusunda anketlerin düzenlenmesi ve uygulanması ve bunların değerlendirilmeleri teknik açıdan oldukça zor olduğu için doğrudan ölçüm yöntemi avantajlı olmamaktadır (Sapançalı, 2005,s.56).

Diğer bir yöntem ise sosyal dışlanmanın temel sebeplerinin genişliğinin ölçülmesi üzerine odaklanmaktır. Yoksulluk, işsizlik, hastalık, evsizlik oranları ve diğer dezavantajlar ve ayrımcılığa ilişkin veriler ele alınarak, her ülkede veya bölgede mevcut olan dışlanma sorunu ölçümlenebilmektedir (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013,s.77).

Sosyal dışlanmaya sebep teşkil eden temel faktörler ele alınarak, sosyal dışlanma göstergeleri oluşturulabilmektedir. Bu göstergeler çoğunlukla sayısallaştırılabilir veya ölçülebilir unsurlar üzerine odaklanmaktadır. Amerika Kıtası Kalkınma Bankası, sosyal dışlanma faktörlerini yedi ana kategoride belirleyerek, sosyal dışlanmanın ölçülebilir boyutunu ortaya koyabilmiştir. Sosyal dışlanmaya yol açan ölçülebilir yedi faktör/gösterge sırasıyla şunlardır (Buvinic ve diğ., 2004):

1. Yoksulluğun boyutu dâhil, yoksulluk mertebeleri ve eşitsizlik dereceleri,
2. Kaliteli sosyal hizmetlere (sağlık, eğitim vb.) ve üretim kaynaklarına erişim,
3. Su, kanalizasyon ve ulaşım gibi fiziki altyapı olanaklarına erişim,
4. İş gücü piyasasına erişim ve katılım,
5. Sosyal katılım ve sosyal sermaye göstergeleri,
6. Yargıya katılım ve politik katılım göstergeleri,
7. Şiddet (cinayet dâhil) ve mağduriyet göstergeleri.

Bu göstergelerin ölçülmesi yapılarak, sosyal dışlanmanın varlığı ve derecesi tespit edilmekte ve nihayetinde sosyal dışlanma türlerine göre en uygun mücadele

yöntemleri belirlenmektedir. Bu bağlamda sosyal dışlanmanın en ciddi göstergelerin başında yoksulluk, işsizlik, eğitim(sızlık), sağlık(sızlık) ve sosyal güven(cesiz)lik gelmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013,s.78).

Sosyal dışlanmanın çok yönlü doğası, sosyal dışlanmanın tek bir kriterle veya tek bir gösterge ile ölçülmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Bu yüzden her toplum, her ülke kendine özgü bir sosyal dışlanma yaklaşımı geliştirmeye çalışmaktadır. Sosyal dışlanmanın ölçülmesiyle ilgili olarak birçok gelişmiş ülkenin bilim adamları, farklı yöntemler oluşturmuşlardır. Bunlardan en dikkat çeken Berman ve Phillips'in çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre sosyal dışlanma, sosyal içermenin zıttı bir durumdur. Sosyal içermenin kendine has göstergeleri mevcut olup sosyal dışlanmanın Tablo 2 de belirtilen bu göstergeler ile ölçülmesi mümkün olabilmektedir (Berman ve Phillips, 2000,s.334).

Tablo 2 de yer alan analizde sosyal içirme, sekiz farklı ilgi alanından oluşmakta ve her bir alana özgü sosyal boyutu yansıtan göstergeler bulunmaktadır. Tabloda yer alan sekiz alandaki göstergeler yardımıyla sosyal dışlanma süreci belirginlik kazanmaktadır. Sosyal içirme uygulamalarının karşılığı olan sosyal göstergeler yardımı ile toplumdaki insanların veya grupların ne oranda dışlandığı veya kendilerini topluma ne kadar ait hissettikleri ortaya çıkmaktadır.

Sosyal dışlanmanın ölçülmesinde önem taşıyan bir başka yaklaşım ise Peter Saunders tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda, sosyal dışlanma, yoksulluk merkezli olarak ve satın alma gücü paritesi açısından ele alınmakta ve bu yaklaşım üç önemli göstergeyi barındırmaktadır. Bu göstergeler, sosyal etkileşimden yoksun olma, ev/aile ile ilgili mahrumiyet ve son olarak da yüksek düzeyde tüketim sıkıntısıdır (Saunders, 2003,s.11). Peter Saunders'in bulguları Avustralya'ya özgü olmakla birlikte sonuç itibarıyla sosyal dışlanmanın çok anlamlılık, çok boyutluluk ve dinamiklik özelliklerine tekrar vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımda sosyal dışlanma yoksulluk (satın alma gücü paritesine göre) ekseninde ölçülmeye ve ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır.

Sosyal dışlanmanın ölçülmesinde bir başka yaklaşım ise Burchardt, Le Grand ve Piachaud tarafından geliştirilen (Burchardt ve diğ., 1999,s.233) yaklaşımdır. Bu

yaklaşımında sosyal dışlanmanın ölçülmesinde kullanılan göstergeler beş başlık altında toplanmış olup bu durum Tablo 3 de izah edilmektedir.

Tablo 2: Sosyal İçermenin İlgili Alanları ve Sosyal Göstergeleri

Sosyal İçermenin İlgili Alanları	Sosyal Göstergeleri
Sosyal Güvenlik Sistemine Dahil Olma	Sosyal Güvenlik Hizmetlerine erişimin ve demografik değişkenler yoluyla belirginleşen düşük gelirin dağılımı
Emek Piyasasına Dahil Olma	Tam ve yarı zamanlı işlere/mesleklere erişimde demografik değişkenler yoluyla beliren ayrımcılığın dağılımı
Konut ve Mülkiyete Dahil Olma	Komşuluk/semte ilişkilerine erişimin, barınmanın ve evsizlik oranlarının dağılımı
Sağlık Hizmetlerinin Kapsamına Dahil Olma	Sağlık Hizmetlerine erişimin ve ölüm oranlarının dağılımı
Eğitim Sistemi ve Eğitim Hizmetlerine Dahil Olma	Eğitsel ve Kültürel hizmetlere erişimin ve buralarda demografik değişkenler yoluyla ortaya çıkan ayrımcılığın dağılımı
Siyasal Sisteme Dahil Olma	Oy verme hakkı
Sosyal Yaşama Dahil Olma	Boş vakitlerini değerlendirmenin, STK ve komşuluk hizmetlerine erişimin dağılımı
Sahip Olunan Statünün Düzeyi	Fırsat eşitliğine yönelik ve ayrımcılığa karşı kanunlar ile sosyal aktiviteye erişimin dağılımı

Kaynak: Yitzak Berman and David Phillips, Social Indicators Research, 2000.

Tablo 3: Dışlanmaya İlişkin Göstergelerin Tanımları

Boyut	Dışlanma	Gösterge
Tüketim Faaliyeti	Düşük Gelir	Hane halkı Gelirinin yarısının altında seyreden gelir
Tasarruf Eylemi	Düşük Servet	Kendine ait bir konutun olmaması, Emekli maaşının olmaması veya belli bir düzeyin üzerinde birikiminin olmaması
Üretim Faaliyeti	Üretim Faaliyetlerinden Yoksunluk	Herhangi bir işte istihdam edilememe
Siyasi Etkinlik	Siyasal Uğraşısı Olmayan	Seçimlerde oy kullanmama ve siyasi organizasyon yada STK katılmama
Sosyal Etkinlik	Sosyal Açıdan İzole Olmuş	Yardıma muhtaç olması, ona destek verilememesi, onun dinlenilememesi

Kaynak: Tania Burchardt, Julian Le Grant and David Piachaud, 1999.

Sosyal dışlanmanın ölçülmesiyle ilgili en detaylı analizlerden birisini AB bünyesinde hizmet sunan “Sosyal koruma komitesi” gerçekleştirmiştir. Komite, sosyal dışlanma alanında önemli ve ayrıntılı göstergeler ortaya koyup, sosyal dışlanmanın çok boyutlu olmasından hareketle, oldukça geniş ve kapsamlı göstergeler oluşturmuştur (EUSPC, 2001,s.3).

Anlaşılabacağı üzere sosyal dışlanma sorununun ölçülmesi, sosyal dışlanmanın tanımlanmasında karşılaşılan sıkıntılara benzer güçlükler taşımaktadır. Ayrıca sosyal dışlanmanın ölçülmesi, ölçümü yapan birey veya kurumların sosyal dışlanma kavramını ele alış ve tanımlama şekillerine göre de farklılık gösterebilmektedir. Sosyal dışlanmanın kavramsallaştırılması, tanımlanması, ölçülmesi ve izlenmesi ve ortaya çıkan / çıkamayan sosyal sorunların çözümlenmesi ise uzun soluklu çaba ve gayretlerin yanında sistematik yerel/merkezi sosyal politika yaklaşımlarına / uygulamalarına da ihtiyaç hissetmektedir.

Aralık 2001’de Leaken Avrupa Konseyi’nde Sosyal Koruma Komite’si tarafından oluşturulan sosyal dışlanmanın boyutlarına ilişkin 10 tanesi birincil, 8 tanesi ikincil olmak üzere toplam 18 niceliksel gösterge benimsenmiştir. Ancak, bu göstergelerin büyük bir kısmı göreceli yoksulluk temellidir. Gelir ve yaşam koşullarına ilişkin olarak “Avrupa Topluluğu Hane Halkı Paneli” (ECHP- European Community Household Panel) verileri, istihdama ilişkin olarak da “Avrupa Birliği İşgücü Ölçümleri” (EU LFS-European Union Labour Force Survey) kullanılarak, sosyal dışlanma riski taşıyan birey ve topluluklar saptanmaya çalışılmaktadır. Özellikle ECHP verileri sosyal dışlanmaya ilişkin istatistiki değerlendirmeler açısından Birliğe üye ülkelerde en çok kabul gören kaynak durumundadır (Sapancalı, 2000,s.33).

1.5. Sosyal Dışlanma İle Mücadele İçin Gerçekleştirilen Politikalar

Genel olarak sosyal dışlanma ile mücadelede uygulanan yol ve yöntemlerini ifade etmek için akademik dünyada sosyal içerme kavramı kullanılmaktadır. Dolayısıyla sosyal içerme, sosyal dışlanma sorununun olduğu durumlarda ortaya çıkması gereken bir sosyal politika aracıdır. Sosyal dışlanma var ise sosyal içerme uygulamaları bir anlam kazanacaktır. Dolayısıyla sosyal içerme teorisinin tamamı sosyal dışlanmanın giderilmesine odaklanmakta ve sosyal dışlanmanın varlığıyla ifade edilmektedir.

Sosyal içerme, sosyal dışlanmayla mücadelede alınan kurumsal önlemlerin bütünlük göstermesiyle mümkün olmaktadır. Sosyal dışlanma tehdit ve tehlikelerine maruz kalmış kişi veya kesimlere yönelik düzenlemeler, programlar ve projeler, kamusal sosyal yardımlar ve mevzuat düzenlemeleri sosyal içermenin kapsamına girmektedir. Sosyal dışlanma tehlikesine maruz kalan kişiler kapsamı altında; yoksullar, işsizler, eğitimsizler veya yeterli eğitim alamayanlar, evsizler, terör mağdurları, madde bağımlıları, kadınlar, engelliler, yaşlılar, hayat kadınları, sokak çocukları, çalışan çocuklar, göçmenler vb. bulunmaktadır (Silver, 1994).

Kendi koşullarının elverişsizliği yüzünden yeterli beslenemeyen, yeterli eğitim alamayan, topluma yeterince entegre olmayı beceremeyen ve bu bireysel ve toplumsal dezavantajları bireysel çabalarıyla ortadan kaldıramayan bireylerin veya sosyal grupların normal yaşam standartlarına ve refaha kavuşabilmeleri ve toplumla bütünleşebilmeleri için kalıcı ve güçlü çözümler üretmek gerekmektedir. Bu yönde ihtiyaç duyulan çözümleri oluşturabilmek adına, siyasi iradeyle kararlar ve önlemler

olarak, toplumun tüm kesimleri için hak ve fırsat eşitliği yaratılması, sosyal içerme politikalarının temelini oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

Sosyal içerme kavramı akademik çalışmalarda genel olarak sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun yarattığı fırsat eşitsizliklerini, ayrımcılığı, kuşaklararası aktarılan toplumsal dezavantajları ve toplumla bütünleşememe olgusunu grupların veya bireylerin yaşamından çıkarmaya yönelik süreç olarak değerlendirilmektedir. Sosyal içermede toplumsal rehabilitasyon uygulamaları da önem arz etmektedir.

Bir başka ifade ile sosyal içerme politikaları, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam anlamıyla katılmaları ve yaşadıkları toplumda ortalama düzeyde kabul edilen yaşam standartlarına ve sosyal refaha kavuşmaları için gerekli olan kaynakların ve olanakların elde edilmesini ifade etmektedir.

Sosyal içerme politikalarıyla, toplumsal bütünleşmeden uzak kalma tehlikesi yaşayan kişilerin veya kesimlerin istihdam edilme ve gelir düzeylerinin artırılması, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere erişimlerinin güçlendirilmesi ve toplumdaki fırsat eşitsizliklerinin giderilmesine yönelik düzenlemeler ve faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

1.6. AB’de Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Politikaları

AB’de sosyal dışlanma olgusu, büyük ölçüde sosyal politikadaki gelişime paralel bir seyir göstermiştir. Bu nedenle AB’nde sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışını, gelişimini ve mücadele yöntemlerini, sosyal politikaya ilişkin süreçlerle birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Avrupa Toplulukları, ilk başlarda sosyal değil daha çok ekonomik bir yapı üzerine kurulmuştur. Asıl amaç, piyasa yoluyla ekonomik bir yapı ve bütünleşme sağlamak idi. Bu nedenle uzun süre Birlik içinde sosyal politika, tek başına ayrı bir politika alanı olarak değil özellikle ekonomi politikaların yardımcı unsuru olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla Topluluğun ilk evresinde sosyal politika yedekte tutulmuş, sadece üye devletlerin yetkisinde olan bir alan olarak görülmüştür. Bunda sosyal bütünleşmenin başarılı bir ekonomi politikasının zaruri sonucu olacağı ve bu nedenle sosyal alanda ayrıca düzenleme getirmeye ihtiyaç bulunmadığı görüşü etkili olmuştur.

1970’li yıllardan itibaren Avrupa Toplulukları’nın sosyal konulara olan resmi ilgisi artmaya başlamıştır. Avrupalı siyasi karar vericilerin özellikle yoksulluğa olan ilgileri aslında 1970’li yılların ortalarından itibaren Avrupa’da yoksulluğa ilişkin akademik çalışmaların başlamasıyla birlikte artmıştır. Bu bağlamda 1975-1980 yıllarını kapsayan birinci Avrupa yoksulluk karşıtı programının (Yoksulluk-1) ardından 1986-1989 yıllarını içine alan ikinci yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-2) ve son olarak da 1990-1994 yılları için üçüncü yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-3) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Bununla birlikte Avrupa’da ve tüm dünyada gerek işsizliğin artması, gerekse işsizliğin uzun süreli ve kalıcı bir nitelik kazanmasıyla birlikte başta işsizler ve yoksullar olmak üzere birçok sosyal kesim, sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya gelmeye başlamıştır (Erdoğan, 2004).

1.6.1. AB’de Sosyal Dışlanma Kavramının Ortaya Çıkması

Sosyal dışlanma sorunu ve kavramı, ilk olarak 1960’lı yıllarda Fransa’da ortaya çıkmıştır. Dönemin politikacıları, gazetecileri, akademisyenleri ve bürokratları Fransa’nın yoksullarından bahsederken üstü kapalı bir şekilde “dışlanmış” (*les exclus*) sözünü kullanmışlardır (Sapancalı, 2005,s.13).

Fransa’da dışlanma terimini ilk kullanan kişi, Chirac Hükümeti döneminde Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yapan René Lenoir olmuştur. 1974 yılında yayınladığı “Dışlanma: Her 10 Fransız’dan Biri” (*Les Exclus: Un Français sur Dix*) adlı kitabında dışlanmış kişilerin sosyal güvenlik sistemlerinden yeterince faydalanamayan kişiler olduğunu belirtmiştir (Lenoir, 1974). Fransa’da yaşayan insanların % 10’unu oluşturan bu korumasız grup, sanayi toplumu tarafından getirilen kurallara uyum sağlamakta da güçlük çekmektedir (Bombongon, 2010,s.5).

Son derece geniş bir kitlenin toplumdan dışlanmış olduğunu gösteren bu gruplara yoksul işsizlerin de eklenmesi 1980’li yıllarda gerçekleşmiş ve sosyal dışlanma, yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik olgularıyla birlikte açıklanmaya başlanmıştır (Çakır, 2002,s.84).

Bu bağlamda Fransa’da 1970’li yılların ortalarından itibaren sosyal dışlanmayla mücadele için belirgin bir biçimde çok sayıda sosyal politika geliştirilmiştir. Fransa’da yaygın olarak kabul edilen sosyal dışlanma terimi, artan işsizlik, uluslararası göç,

yoksulluk ve refah devletinin gerilemesi sorunlarına olan ilginin artmasıyla birlikte Avrupa Birliği ve diğer ülkelerde hem kavram, hem de politika olarak kabul görmüş ve yayılmıştır.

Dışlanmaya maruz kalan kişilerin genellikle kronik bir yoksulluğa mahkûm olması gerçeğinden yola çıkılarak, bu konuda 1975-1980 yıllarını kapsayan Birinci Avrupa Yoksulluk Karşıtı Programının ardından, 1986-1989 yıllarını içine alan İkinci Yoksulluk Karşıtı Program ve son olarak da 1990-1994 yılları için Üçüncü Yoksulluk Karşıtı Program hazırlanmış ve uygulanmıştır. Başlangıçta terminoloji düzeyinde yoksulluk kavramı kullanılırken, 1990'lı yıllardan itibaren yoksulluğun yoksunluk boyutunu da dikkate alan "sosyal dışlanma" kavramı temel kavram haline gelmiştir (Bildirici, 2011,s.28).

Bununla birlikte dışlanma söylemi 1980'li yıllarda, ekonomik kriz ve yeniden yapılanma sürecinde, refah devletinin krize girmesiyle ve diğer değişik sosyal ve siyasal sorunlar eşliğinde Fransa'da daha da popüler hale gelmiştir. Dışlanma terimi değişik tipteki sosyal dezavantajlardan söz edilirken kullanılmış, giderek artan işsizlik, gecekondulaşma ve aile yaşamındaki köklü değişimler gibi yeni sosyal sorunlarla ilişkilendirilmiştir.

Yoksulluk deyimi, Hıristiyan hayırseverlik, klasik muhafazakar rejimi ve faydacı liberalizmi çağrıştırmamasından dolayı itibar görmemiştir. Fransız Cumhuriyetçiliği, hem liberal bireyciliği, hem de dayanışma düşüncesini destekleyen sosyalizmi reddetmekte ve daha ileri bir sosyal bütünleşme anlamında refah devletini savunmaktadır. Buna uygun biçimde de sosyal dışlanma, sosyal yapının (çatının) çökmesi olarak tanımlanmakta ve devletin yetersizliği olarak nitelendirilmektedir (Sapançalı, 2005,s.59).

Küreselleşme neticesinde birçok alanda önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen, bu gelişmelerin faydaları evrensel boyutta eşit olarak dağıtılmamıştır. Küreselleşme sürecinde bazı ülkeler hızlı bir şekilde büyürken, gelişmekte olan bazı ülkeler kenara atılıp yoksullaştırılmıştır. Öte yandan küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri her geçen gün eşitsiz ve güvensiz bir ortamı beraberinde getirirken, özellikle işgücü piyasaları üzerindeki olumsuz etkileri hissedilir derecede artmıştır (Şenkal, 2003,s.99-100).

Neo liberal politikalar ve küreselleşme süreciyle eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, ayrımcılık, bağımlılık gibi sosyal dışlanma ile ilişkili sorunlar daha da belirginleşmiştir. Neo liberal politikaların neden olduğu yeni sosyal krizlerle birlikte işsizliğin artışı ve uzun sürmesi, devletin arka plana atılması neticesinde sosyal korumanın azaltılması, geniş toplum kesimlerinin sosyal dışlanma olgusu ile karşılaşması ile sonuçlanmıştır (Şahin, 2009,s.19).

1.6.2. AB’de Sosyal Dışlanma İle İlgili Kavramsal Yaklaşımlar ve Mücadele Kapsamında Gerçekleştirilen Açılımlar

İfade edildiği üzere, sosyal dışlanma kavramı esasen ilk olarak Fransız toplum yapısının özellikleri çerçevesinde Lenoir tarafından 1970’li yılların ortalarına doğru, o dönemde Fransız sosyal koruma ve güvence sisteminin dışında kalan kişileri anlatmak amacıyla ortaya çıkmış ve oradan dalga dalga diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır (Erdoğan, 2004; Estivill, 2003; Saith, 2001; Silver, 1995).

Böylece sosyal dışlanma, 1990’lı yıllardan itibaren AB’nin temel sosyal politika konularından biri durumuna gelmiştir. Bu bağlamda AB, sosyal dışlanmayla mücadelede kendini sorumlu kılmış ve 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından toplumdaki temel yaşam standartları ve temel sosyal ve ekonomik fırsatlardan yararlanmak için vatandaşlık hakkı konusunda “Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi” kurulmuş ve birçok rapor hazırlanmıştır. Bunun temelinde yatan ise, sosyal dışlanmanın sosyal ve siyasal düzen sorunlarına yol açacağı düşüncesi olmuştur (Şahin, 2009,s.20).

AB’de sosyal dışlanma kavramı, resmi bir belgede ilk defa 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht’te imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren AB Antlaşması dâhilinde ifadesini bulmuştur. Bu anlaşma ile sosyal dışlanma kavramı ilk defa resmi bir belgede çok açık bir biçimde ifade edilmiştir (Sapançalı, 2005,s.60-62).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve 10-11 Aralık 1993 tarihlerinde yapılan AB zirvesinde sunulan “Büyüme, Rekabet ve İstihdam” konusunda orta vadeli stratejileri belirleyen Beyaz Kitapta, “Birliğin sosyal alandaki temel sorunları; işsizliğin önlenmesi, kadın ve erkeklere eşit muamele yapılması, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele, uluslararası rekabetin ve yeni teknolojilerin olumsuz etkilerinin giderilmesi, eğitim ve öğretim imkânlarının geliştirilmesi” olarak

belirlenmiştir. Sosyal dışlanmanın, “Birlik içinde giderek büyüyen bir sorun” olduğuna dikkat çekilmiştir.

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ise, genel olarak sosyal politika ve özel olarak sosyal koruma ve sosyal içerme konusunda farklı bir yer teşkil etmektedir. Maastricht Antlaşması'nın ekinde yer alan Sosyal Politika Anlaşması, Amsterdam Antlaşması'nın içine alınmıştır. Böylelikle sosyal politika alanı Avrupa Topluluğu mevzuatının bir parçası haline gelmiş ve sosyal politikanın Avrupa Topluluğu (AT) ve üye devletlerin ortak sorumluluğu olduğu doğrulanmıştır. Amsterdam Antlaşması, Roma Antlaşması'nın 2. maddesini değiştirerek, Avrupa entegrasyon hareketinin amaçları arasına yüksek bir sosyal koruma düzeyinin sağlanması amacını eklemiştir (Pollack, 1998).

Sosyal dışlanma konusu özellikle Amsterdam Antlaşması'nın 136 ve 137. maddelerinde ele alınmıştır. Bu bağlamda 136. madde, uygulanacak sosyal politikaların amaçlarını, dışlanmayla mücadele, istihdamın artırılması, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, buna bağlı olarak işçi ve işveren arasında sosyal diyalogun kurulması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi olarak belirlemektedirken, 137. madde bu yolda izlenmesi gereken yol haritasını çizmektedir.

Bu yol haritası dâhilinde izlenmesi gereken adımlar, Birliğe üye devletlerin faaliyetlerini destekleyecek ve tamamlayacak alanlar arasında işgücü piyasasından dışlanan kişilerin entegrasyonu ile başlayan süreçte “Avrupa Komisyonunun bilgiyi arttırmayı, bilgi değişimini ve uygulamaları geliştirmeyi, yenilikçi yaklaşımları desteklemeyi ve sosyal dışlanmayla mücadele etmek için tecrübeleri değerlendirmeyi amaçlayan girişimler aracılığıyla, üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik etmeye yönelik önlemler” olarak belirtilmektedir (Barnes, 2002,s.15; Gülmez, 2003,s.35).

23-24 Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde sosyal dışlanma sorununa kavramsal bir açıklık getirilmiştir. Buna göre, “sosyal dışlanma, belirli kişilerin toplumun kenarına itilerek, yoksulluğu veya temel yeterliliklerinin yanı sıra, hayat boyu eğitim fırsatının olmaması veya ayrımcılık nedeniyle toplum hayatına katılımcı olamadığı süreçtir”. Bu durum, dışlanan kişileri istihdamdan, gelir elde etme ve eğitim fırsatının yanı sıra, sosyal ve toplumsal ağlara ve etkinliklere katılımdan uzaklaştırmaktadır. Bu kişilerin güçlü makamlara ve karar verme yetkisine sahip mercilere erişimi çok sınırlı olup, genelde kendilerini güçsüz

hissederler ve kendi hayatlarını etkileyen günlük karar verme yetisini kontrol altına alamazlar (Avrupa Komisyonu, 2010,s.11).

Lizbon Zirvesi'nde istihdamı güçlendirmeye ve bilgi üzerine kurulu bir ekonomi çerçevesinde gerekli ekonomik değişiklikler ve sosyal uyum sağlamaya yönelik adımlar için ilk yöntemler belirlenmiştir. Bu yöntem, Lizbon Stratejisi olarak adlandırılmış ve bu strateji kapsamında AB'nin 2010 yılına kadar; “Daha çok sayıda ve daha iyi iş ve daha büyük bir toplumsal uzlaşmayla, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilecek, bilgiye dayalı dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi” amaçlanmıştır (İKV, 2010).

Lizbon Stratejisi bünyesinde “açık koordinasyon yöntemi” (open method of coordination / OMC) ile üye ülkelerin sosyal dışlanmayla mücadelede ortak eylem ve hedefler çerçevesinde hareket etmeleri amaçlanmıştır. Avrupa düzeyinde uygulanmakta olan “açık koordinasyon yöntemi”nin özellikleri/hedefleri kısaca şunlardır:

- Ortak hedefler ve ana hatların saptanması;
- Göstergeler ve ölçütlerin oluşturulması;
- Ulusal Eylem Planları ve hedeflerin belirlenmesi yoluyla ortak hedeflerin ve ana hatların ulusal ve bölgesel politikalara dönüştürülmesi;
- Periyodik izleme, değerlendirme ve emsal incelemeler yapılmasıdır.

2001 yılında AB üyesi ülkelerin ve Komisyonun uzmanlarından oluşan Sosyal Koruma Komitesi ve Avrupa Komisyonu, bir dizi hedef belirlemiş ve bu hedeflerin uygulanması için üye devletlerden temel politikalarını içeren yıllık Ulusal Sosyal İçerme Eylem Raporunu (NAPs/incl – National Action Report/Social Inclusion) hazırlamalarını istemiştir. Üye devletler arasında bir kıyaslama yöntemi geliştirmek için, hazırlanan yıllık Ulusal Programlarda kullanılmak üzere, ortak bir göstergeler listesi geliştirilmiştir. Bu göstergeler; işgücü istatistikleri, kişi başına düşen milli gelir ile milli gelirin dağılımı, sosyal harcamaların toplamı, yoksulluk göstergeleri gibi yirmiye yakın göstergelyi içermektedir. 2006 yılı ilk yarısında yapılan çalışmalar ve toplantılar sonucunda, son yıllarda giderek önem kazanan küreselleşme ve çocuk yoksulluğu gibi başlıklar da yeni hedef alanları olarak tespit edilmiştir.

Lizbon stratejisi çerçevesinde belirlenen hedefler, istihdama katılım ile herkesin kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere katılımını kolaylaştırmak, sosyal dışlanma risklerini önlemek, risk altında olan en korumasız gruplara yardım etmek, ilgili tüm tarafları sürece dâhil etmek olarak tespit edilmiştir (Bradshaw ve Bennett, 2004,s.54).

Bu hedefler sonrasında 2000 yılının Aralık ayında Avrupa Konseyi (AK), Sosyal Koruma Komitesi (SKK) kurulmuş ve 2001 yılında SKK ve AK'ye üye olan devletlerin kendilerine ait Ulusal Sosyal Koruma Planı (National Act Plan) hazırlamaları istenmiştir. Hazırlanan bu belgeler, 2002 yılından itibaren üye devletleri sorumlu halde tutacak hukuki yükümlülüğe sahiptir (ÇSGB, 2005,s.13-15).

AB Komisyonu, Lizbon Stratejisi dâhilinde alınan kararları ve öngörülen hedefleri hayata geçirmek adına AB'ye üye devletler ve aday ülkeler, bu çerçevede Ortak İçerme Belgesi (Joint Inclusion Memorandum / JIM) hazırlamaları gerekmektedir. Belgenin izlenmesi ve yürütülmesinde, AB Yapısal Fonları, maddi destek işlevi görmektedir. Avrupa Sosyal Fonu, üye olan ülkeler için bu görevi üstlenmektedir. 2004 yılında Türkiye'de Ortak İçerme Belgesi hazırlamak üzere çalışmalara başlamıştır. Fakat Lizbon Stratejisinin kabul edildiği tarihten 2005 yılına kadar olan dönemde, uygulanan stratejiler sonrasında öngörülen hedeflerin yerine getirilemediği görülmüştür.

Hedefler doğrultusunda hareket edebilmek adına 2005-2010 dönemi için yeni bir sosyal gündem oluşturulmuştur. Yeni sosyal gündemde altı çizilen en önemli noktaların "tam istihdamın gerçekleştirilmesi" ve "herkese eşit fırsat ilkesiyle daha uyumlu bir toplum yaratılması" olduğunu ve bunları gerçekleştirebilmek için de "sosyal ortaklar ve sivil toplum arasında işbirliği ve globalleşmenin sosyal boyutuna ve kuşaklar arası yaklaşıma özel önem verilmesinin şart olduğuna" dikkat çekilmiştir (Özerdem, 2008).

Bu noktada, Avrupa dışlanma sorunsalının, Avrupa sosyal politika gündemine girişinde esasen üç unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar, işgücü piyasalarından dışlanma (uzun dönemli işsizlik ve genç işsizliğinde artış), düzenli iş olanaklarından dışlanma (güvencesiz ve a-tipik istihdam biçimlerinde artış), konut ve toplum hizmetlerinden dışlanma (etnik ve göçmen azınlıkların oluşturduğu banliyöler) olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda sosyal dışlanma, Birlik düzeyinde geliştirilen gelir, istihdam, eğitim ve sağlığa ilişkin göstergelerle ölçülmeye çalışılmakta, dolayısıyla sosyal dışlanma olguları da bir anlamda ortaya konulmaktadır (Yepez, 1994).

Bu çerçevede Avrupa Sosyal Şartı'nın bütün vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahip olduklarını belirten 30. maddesi, bu hakkın hayata geçirilmesi için kullanılan önemli bir önlem olarak asgari gelir desteği uygulamasını gündeme getirmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında yayınladığı, Avrupa Sosyal Şartı-Kısa Bir Rehber (European Social Charter- A Short Guide) başlıklı dokümanda, asgari gelir desteği uygulaması kamusal sosyal yardımdan yararlanabilecek durumundaki herkese yönelik yaygın bir uygulama olarak benimsenmektedir. Asgari gelir desteği, geliri belirli bir düzeyin altındaki bütün vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan nakit transferleri içermektedir (Buğra, 2003).

Bugün AB üyesi ülkelerin birçoğu resmi bir yoksulluk tanımı veya eşiği belirlememesine karşın üye ülkelerin birçoğunda normatif ve idari yoksulluk eşiği olarak yasal asgari gelir desteği sistemi uygulanmaktadır. Yalnızca Macaristan ve Yunanistan böyle bir yasal asgari gelir uygulamasına sahip değillerdir. Asgari gelir desteği sistemi, sosyal güvenlik açısından faydalanamayan veya bu haklarını kaybetmiş kişiler için bir güvenlik ağı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında asgari gelir desteği, uzun vadeli ekonomik durgunlukta ve ekonomik krizlerde sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya gelebilecek olan sosyal grupların yoksulluk sınırı altına düşmelerini engellemesi bakımında çok önemli bir rol üstlenmektedir (Bildirici, 2011,s.65-66).

Son dönemlerde AB, Avrupa 2020 Stratejisi adıyla yeni bir strateji belirlemiştir. Bu strateji, istihdam, inovasyon, sosyal içerme, eğitim ve iklim/enerji hedefleri ile şekillendirilmiştir. Yoksulluğa ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Avrupa Platformu, 2020 yılına kadar AB fon desteğiyle sosyal içerme konusunda önemli bir yol kat etmeyi planlamaktadır (ÇSGB, 2013).

1.6.3. AB’de Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan Özel Kesimlere Yönelik Uygulanan Politikalar

Sosyal dışlanmanın boyutları ve bu dışlanmayla mücadele ekseninde oluşturulan sosyal içerme politikaları, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılıklar göstermektedir. Örneğin Fransa’da sosyal dışlanma olgusuna toplumla sosyal ve kültürel bağların kopması olarak bakılırken, İngiltere’de gelir adaletsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan bir durum olarak bakılmaktadır. Bu yaklaşım farklılıklarına rağmen AB, bir bütün olarak sosyal dışlanma sorununa karşı sosyal içerme politikaları ile çözüm üretmeye çalışmaktadır. AB’ye dahil ülkelerde nüfusun hızla yaşlanması, değişen sosyal yapı (tek ebeveynli aile sayısında artış), değişen ve farklılaşan sosyal gereksinimler, uzun dönemli işsizlik oranları gibi sosyal sorunlara karşı sosyal koruma sistemlerinin yeniden biçimlenmesi gereksinimine vurgu yapılmaktadır.

Bu noktada sosyal içerme, yalnızca yoksulluk ve sosyal dışlanmaya bir yanıt değil aynı zamanda özellikle işgücü arzını artırma bağlamında insanların işe erişim kapasitesini arttırmada kilit bir rol üstlenmektedir. Bu söylemden hareketle, değişen ekonomik ve sosyal gereksinimler karşısında sosyal içerme, daha aktif işgücü politikalarına müracaat etme gereği duymaktadır. Çünkü AB’de sosyal dışlanma riski yüksek olan grupların başında işsizler ve özellikle uzun dönemli işsizler gelmektedir. Bu doğrultuda sosyal dışlanmayla mücadelede öncelikli hedef, işgücü piyasasının uzun dönemli işsizlerin lehine yeniden düzenlenmesidir. Çünkü uzun dönemli işsizlik, tek başına yoksulluğun en önemli sebebidir.

AB’de yaklaşık her üç işsizden ikisi, yoksulluk riski altındadır. Bu bağlamda istihdam, sosyal dışlanmaya karşı en iyi koruyucudur. Birliğe üye ülkelerin hepsinde istihdama katılımın geliştirilmesinin yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesinde ve kısmen azaltılmasında en önemli araç olduğuna ilişkin ortak bir yaklaşım söz konusudur. Dolayısıyla, ortak hedefler oluşturulurken de öncelikli olarak istihdama ve işgücü piyasasına erişime vurgu yapılmıştır. Birçok üye ülkede sosyal dışlanmayla mücadele, büyük ölçüde Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde hazırlanan istihdama ilişkin Ulusal Eylem Planları ile birlikte düşünülmekte ve yürütülmektedir. Sosyal dışlanmayla mücadelede aktif istihdam odaklı sosyal içerme politikaları geliştirmeye yönelik yaklaşımların yanında kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere erişimin geliştirilmesi ikincil temel hedeftir (Sapançalı, 2005,s.91-95).

Uzun dönemli işsizler, riskli gruplar arasında ilk sırada yer alırken, sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya gelebilecek diğer sosyal gruplar da ihmal edilmemektedir. Bu riskli sosyal grupların içinde tek ebeveynli aileler, yaşlılar (özellikle yalnız yaşayan ve kadınlar), çok sayıda çocuk ve yaşlı olan aileler, yoksulluk içinde büyüyen çocuklar (ilerideki dönemlerde yoksunluğun kendini sürekli olarak üreteceği bir grup olarak kilit önemde değerlendirilmektedir), göçmenler, etnik gruplar ve özellikle Romanlar, engelliler, madde bağımlıları, evsizler, insan ticaretine konu olanlar, bakım kurumlarında veya huzur evlerinde yaşayan bakıma muhtaçlar, geçimlik tarım yapan aileler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalan kadınlar yer almaktadır.

Bu grupların temel sosyal sorunlarını, istihdamdan dışlanmışlık (kilit öneme sahiptir), eğitimden dışlanmışlık, konuttan dışlanmışlık (hem nicelik hem nitelik anlamında), ulaşım ve sağlık (özellikle de uzun dönemli sağlık hizmetleri) hizmetlerinden dışlanmışlık olarak tespit etmek mümkündür. Tüm bu sosyal sorunlara karşı AB, sosyal koruma ve sosyal içerme araçları olarak öncelikli olarak aşağıdaki sosyal politika tedbirlerine müracaat etme gereği duymaktadır (Erdoğan, 2004):

- İşgücü piyasasına katılımı arttırmak (bu tüm üye devletler bazında en öncelikli politik araç olarak kabul edilmektedir),
- Sosyal koruma sistemlerini modernleştirmek (özellikle hızla yaşlanan nüfus ve değişen istihdam biçimleri karşısında ciddi sorunlar yaşayan emeklilik sistemine ilişkin olarak çalışma yaşamını uzatmak ve bu alanda kamu emeklilik programları yanında özel emeklilik programlarını arttırmak),
- Formal ve mesleki eğitimdeki dezavantajları ortadan kaldırmak,
- Çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak,
- İnsana yakışır barınma koşulları sağlamak,
- Uzun dönemli sağlık bakım hizmetleri, sosyal hizmetler ve ulaşım hizmetlerine erişimi sağlamak,
- Engelli, etnik azınlık ve göçmenlerin topluma olan entegrasyonunu arttırmak ve ayrımcılık ile savaşmak.

Tüm bu politika araçlarının yaşama geçirilmesinde, üye ülkelerin refah devleti yapısındaki farklılıklar kabul edilmekte ve üye ülkeler bağlamında sosyal içerme programlarında rol alacak farklı aktörlere vurgu yapılmaktadır. Bu aktörler, farklı kamu kuruluşları, yerel ve bölgesel yönetimler, farklı sosyal paydaşlar (sosyal taraflar, STK'lar, girişimciler) olarak belirtilmekte ve bunlar arasındaki işbirliğine dikkat çekilmektedir.

Yoksulluğun ortadan kaldırılması için üye devletlerin ekonomi ve istihdam politikaları arasındaki bağı güçlendirmeleri; uygulama kapasitelerini arttırmaları; öncelikle temel sorunlara odaklanarak, daha ulaşılabilir amaçlar ortaya koymaları; uygulanan politikalar için izleme ve değerlendirme yöntemlerini güçlendirmeleri beklenmektedir. Komisyon ise, birlik düzeyinde farklı sosyal içerme amaçlarını ve yöntemlerini uyumlaştırmak, açık koordinasyon yöntemini güçlendirmek, yapısal fonların kullanımı ve ortak gösterge ve veri kaynaklarını geliştirmek ile sorumlu tutulmaktadır.

AB, kendi ekonomik ve sosyal gereksinimleri doğrultusunda sosyal dışlanmayı çok boyutlu bir yaklaşımla tanımlarken, sosyal koruma ve içerme yaklaşımında özellikle tek bir değişkene o da istihdam edilebilirliği arttırmaya verdiği önemi öne çıkararak, daha net bir tutum sergilediği görülmektedir. Ancak AB'nin sosyal politikasının gelişim özellikleri dikkate alındığında sosyal içerme araçlarının çok kısa süre içinde yaşama geçirilmesi pek olanaklı görülmemektedir (Erdoğan, 2004).

1.6.4. AB'de Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Temel İlke ve Hedefler

AB'de sosyal dışlanma alanında yapılan çalışmaların yanında gelecek dönemlerdeki çalışmalara yol gösterecek olan hedefleri bazı başlıklar altında değerlendirmek gerekmektedir.

1.6.4.1. İstihdama Tam Katılımın Sağlanması

AB'ye üye ülkeler, sosyal içerme politikaların ortak hedeflerini oluştururken, öncelikli olarak istihdama ve işgücü piyasasına erişime vurgu yapmaktadır. Birçok üye ülkede sosyal dışlanmayla mücadele, büyük ölçüde Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde hazırlanan istihdama ilişkin Ulusal Eylem Planları ile birlikte düşünülmekte ve yürütülmektedir. Avrupa İstihdam Stratejisi, Kasım 1997'de Lüksemburg Olağanüstü İstihdam Zirvesi ve Lizbon Avrupa Konseyinde alınan kararlarla uyum içerisinde yürütülmektedir. Lüksemburg zirvesinde Birlik içerisinde istihdam artışının

sağlanması açısından dört temel ilke belirlenmiştir. Bunlar, istihdam edilebilirliğin artırılması, girişimciliğin desteklenmesi, uyumun güçlendirilmesi ve eşit fırsatlar yaratılmasıdır (Sapançalı, 2005,s.51,106).

Bu temel ilkeler çerçevesinde Avrupa İstihdam Stratejisinde belirlenen temel hedefler ise, tam istihdam, çalışma hayatında etkinlik ve verimlilik, sosyal kaynaşma ve işgücü piyasasına katılımdır.

Birliğin tam istihdam hedefini gerçekleştirmek amacıyla, üye ülkelerin değişik hareket noktaları da dikkate alınmak suretiyle istihdam oranını Lizbon'da belirlendiği üzere 2010 yılında yüzde 70'e yakın bir düzeye getirmeye ve kadın istihdam oranını 2010 yılında yüzde 60'ın üzerine çıkarmaya çalışmaktadır. AB'nde son yıllarda işgücü verimliliğindeki büyüme kaygı verici biçimde azalmaktadır. Buna karşılık ABD, işgücü verimliliğindeki ivmeyle birlikte güçlü bir istihdam performansına erişmiştir. Bu nedenle verimlilik, ulusal eylem planlarında genellikle işte kalitenin artırılmasıyla birlikte önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal kaynaşma ve içerilmenin geliştirilmesinde istihdamın çok önemli bir rol oynadığı Ulusal Eylem Planlarında benimsenmiştir. Bu nedenle bazı ülkeler, sosyal güvenlikten vergi reformlarına kadar çok geniş bir alanda istihdamı arttıracak yaklaşımları benimsemişlerdir. Diğer bazıları ise spesifik gruplara yönelik özel önlemler geliştirmektedirler. Ancak birçok üye ülke, bölgesel ve sosyal eşitsizliklerle mücadelede işgücü piyasalarının ötesinde çok boyutlu yaklaşımın sürdürülmesinin önemini vurgulamaktadır.

İstihdamın, girişimciliğin ve yüksek nitelikli bir çalışma hayatının geliştirilmesi, stratejinin merkezini oluşturmaktadır. Başta cinsiyet ayrımı, düşük ücretli ve düşük nitelikli istihdam olmak üzere, işgücü piyasasının yapısı ele alınmakta, tüm sosyal grupların işgücü piyasasına dahil edilmelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Amaç, sadece daha çok iş yaratmak değil, özellikle bilgi ekonomisine bağlı nitelikli işleri geliştirmektir. Avrupa istihdam Stratejisinin daha fazla güçlendirilmesi, bu potansiyelin artırılmasında önemli rol oynayacaktır (Commision of the European Communities, 2004,s.4-8).

Bu stratejik hedeflerin yerine getirilmesin de ise on temel öncelik bulunmaktadır:

- İşsiz ve aktif olmayanlar için aktif istihdam politikaları geliştirmek.

- İş yaratma (job creation) ve girişimcilik. Lizbon zirvesindeki 2010 istihdam hedefine ulaşılabilmesi için 22 milyon yeni iş yaratılmasına gereksinim vardır.
- İşgücü piyasasında mobilitenin ve uyum sağlayabilirliğin geliştirilmesi ve değişim.
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve yaşam boyu öğrenme. Birliğin temel yaklaşımı Avrupa'da insan kaynaklarına çok daha fazla yatırım yapılması gerektiği yönündedir.
- İşgücü arzının artırılması ve aktif yaşlanmanın geliştirilmesi.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği. Birçok üye ülkenin temel hedefi kadınların işgücüne katılımını arttırmak, istihdam, işsizlik oranlarında ve ücretlerde kadın erkek arasındaki açıklığı azaltmaktır.
- İşgücü piyasasında dezavantajlı insanlara yönelik ayrımcılıkla mücadele ve bütünleşmenin geliştirilmesi.
- Gençlere yönelik rehberlik hizmetleri geliştirilmekte, sakatların durumlarına uygun programlar geliştirilmektedir.
- Vergi ve prim sistemlerinin geliştirilmesi (uygun teşvikler getirilmesi).
- Kayıt dışı istihdamla mücadele.
- Bölgesel istihdam eşitsizlikleri ile ilgilenmek. İstihdam ve işsizlik bölgeler arasında hala eşitsiz bir dağılım göstermektedir ve bu giderek daha da artmaktadır. Avrupa Sosyal Fonu, özellikle yerel düzeyde AB'nin en temel sosyal politika hedefleri olan istihdamın artırılması, işsizlik, ayrımcılık ve sosyal dışlanmayla mücadelede kullandığı en temel mali araçtır.

Avrupa Sosyal Fonunun, 2000-2006 döneminde öncelikli olarak mali destek vereceğini açıkladığı beş alandan biri sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olanlara yardıma yönelik programlardır. Ayrıca EQUAL Topluluk Girişim Programı da, işgücü piyasasında eşitsizlik ve ayrımcılıkla mücadelede yeni yöntemler denemekte ve geliştirmektedir. EQUAL Girişimi, kısmen Avrupa Sosyal Fonu tarafından finanse edilmekte ve temel politika ve uygulamalar hakkında bilgi vermek amacıyla uluslararası işbirliği, yenilik, güçlendirme ve ortaklık gibi temel ilkelere sahip bulunmaktadır. Bu program, tematik temelde işlemekte ve Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde yapılmıştır (European Commisison, 2004,s.119).

1.6.4.2. Temel Haklara, Kaynaklara, Mallara ve Hizmetlere Erişim

Sosyal dışlanmayla mücadelede istihdamı geliştirmeye yönelik yaklaşımların yanında haklara, kaynaklara, mallara ve hizmetlere erişimin geliştirilmesi ikincil temel hedefdir. Bu bağlamda özellikle birkaç temel öncelikten söz etmek gerekmektedir. Bunlar, sosyal koruma sistemleri, konut, sağlığın korunması, eğitim, adalet ile kültür, spor gibi diğer kamu ve özel hizmetlerdir. Sosyal koruma sistemleri, özellikle yoksulluğa bağlı olarak süreli ve süresiz gelirden yoksun kalındığında toplumda sosyal kaynaşmayı sağlamada en temel araç olarak değerlendirilebilmektedir.

Sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Üye ülkeler, sosyal koruma sistemlerine özel önem vermektedirler. Bu bağlamda sosyal dışlanmayla mücadelede özellikle, insan onuruna uygun bir yaşam için gereksinim duyulan kaynakları herkese garanti edecek, istihdam edebilirliği geliştirmek ve geliri arttırarak istihdamda kalmayı sağlama alacak istihdamın önündeki engellerin üstesinden gelecek biçimde sosyal koruma sistemlerinin yeniden organizasyonunu gerçekleştirmek, AB'nin en temel hedefleri arasındadır.

Giderek artan yaşlı nüfus karşısında AB'ye üye ülkelerin tümü, gelecekte kamu finansman istikrarını tehlikeye sokmadan, yeterli düzeyde emeklilik ve sağlık yardımını sürdürebilmek için, sosyal koruma sistemlerinde modernizasyona gidilmesi gerektiğinin zorunluluğuna inanmaktadırlar. Bununla birlikte üye ülkelerin neredeyse tamamı yurttaşlarının tümü için özellikle yoksulluk ve dışlanma durumlarında asgari düzeyde bir geliri garanti etmişlerdir. Bununla birlikte asgari bir gelirin güvence altına alınmasının yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede önemli olduğu fakat bu tür ödemelerin kişilerin işgücü piyasası ile bütünleşmelerini engellediği vurgulanmıştır. Bu nedenle asgari gelir ödemelerini hak etme, yararlanma koşulları ve süresi ile yapılan ödeme miktarı yeniden düzenlenmektedir. Bazı ülkelerde ise bu yardımlar, çalışma karşılığında yapılmaktadır (European Commisison, 2004,s.53-58).

Bütün bu gelişmeler, kendi içinde büyük çelişkiler barındırmaktadır. Birliğin sosyal dışlanmayla mücadelede yöneldiği bir başka alan barınma imkânları ve konuttur. Bu bağlamda en temel hedeflerden biri, yerel koşullara uyumlu normal bir yaşam sürdürebilmek için gerekli elektrik, su, ısınma gibi temel hizmetlerin mevcut olduğu uygun ve sağlıklı barınma imkânlarına herkesin erişebilmesini sağlama amacı

taşıyacak konut politikaları uygulanmasıdır. Zaten 2001 Leaken Avrupa Konseyi'nde, nitelikli ve uygun bir barınmanın en temel gereksinim ve hak olduğu vurgulanmış, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı mücadelede öne çıkan sekiz temel politikadan biri uygun barınma imkânlarına erişimin garanti edilmesi olarak sunulmuştur (Sapancalı, 2005,s.52).

Tüm üye ülkelerin öncelikli olarak dikkate aldıkları bir diğer konu da sağlığın korunmasına ilişkin hizmetlere herkesin etkili bir biçimde erişimini sağlamaktır. Üye ülkelerin bir kısmında (Fransa, Belçika, Almanya, İrlanda, Portekiz gibi) özellikle, zihinsel hastalıklar, alkol, sigara ve uyuşturucu bağımlılığı, solunum yolu hastalıkları, obezite, erken veya düşük kilolu doğum ve bebek ölümleri gibi sorunlara ve bu sorunlarla baş etmek durumunda olan çok daha dezavantajlı sosyal gruplara çok daha fazla odaklanmış durumdadırlar. Tüm ulusal eylem planları eğitime erişim konusuna çok fazla dikkat çekmektedirler. Çünkü eğitime erişim sadece çok önemli bir hak değil aynı zamanda sosyal dışlanmaya karşı riskleri azaltan, sivil toplum ve işgücü piyasası ile yeniden bütünleşmeyi destekleyen önemli bir araçtır. Ancak burada sadece formel eğitim değil, enformel eğitimi de içine alan yaşam boyu öğrenme önem taşımaktadır. AB, bilgi toplumuna geçiş sürecinde eğitime çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşmış ve birbirini tamamlayan belirli bazı unsurlar ortaya koymuştur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (European Commisison, 2004,s.67-68):

- Yaş, cinsiyet, sakatlık, yetersizlik, kültür, din, dil, ırk gibi ayrımlar dikkate alınmaksızın herkesin, eğitim ve öğretimin her aşamasına erişiminin sağlanması,
- Öğrenim sürecinin her aşamasında öğrencilerin katılımının özendirilmesi,
- Yaşam boyu öğrenme içinde sosyal içermenin düşünülmesi,
- Herkesin okuma yazma ve özellikle de bilgi toplumu için gerekli olan temel becerilere sahip olmasının kesin bir şekilde sağlanması,
- Uzmanlık gerektiren rehberlik ve danışmanlık ağlarının geliştirilmesi ve eğitimin birinci aşamasından diğer tüm aşamalarına kadar bu hizmetlerin bireylere sunulması,
- İşte ve toplumda açık öğrenme ortamının yaratılması.

Bu temaların birçoğu sosyal içermeye ilişkin ulusal eylem planlarında düzenli bir şekilde yer almaktadır. Bu konuların yanı sıra AB üyesi ülkelerde, okul öncesi aile ve çocuk eğitiminin geliştirilmesi, okul sistemi içinde yer alan eğitimsel dezavantajların giderilmesi, erken yaşta eğitim kurumlarından ayrılma ile mücadele gibi konular üzerinde özellikle durulmaktadır (European Commisison, 2004,s.69-71).

1.6.4.3. Sosyal Dışlayıcı Risklerin Engellenmesi

AB, dışlanmaya neden olan sosyal risklerin önlenmesi bağlamında özellikle üç temel konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar sırasıyla şunlardır (European Commisison, 2004,s.78-80):

- Özellikle engelli bireylerin de gereksinimleri dikkate alınmak suretiyle bilgi temelli toplumun, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin potansiyelinin kimseyi dışlamayacak biçimde kullanılmasını sağlamak.
- Bireyleri aşırı borçlanma, okuldan atılma, evsiz kalma gibi sosyal dışlanma durumlarına götürebilecek yaşamsal krizleri önleyecek politikalar geliştirmek.
- Aile dayanışmasını muhafaza edecek sosyal hizmet eylemlerini uygulamak.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sosyal dışlanmayla mücadeledeki etkisi (e-içerme), 2001 yılı Ulusal Eylem Planı'ndan itibaren üye ülkelerce benimsenmiştir. Bu bağlamda özellikle internete erişim gibi temel bazı göstergeler dikkate alındığında AB içinde coğrafi anlamda olduğu gibi, sosyal gruplar arasında bile önemli farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir. AB içinde internet kullanımının en yüksek olduğu ülkelerin başında İngiltere, Lüksemburg, Almanya, Belçika gelirken, Portekiz ve Yunanistan ise AB ortalamasının bir hayli gerisinde kalmıştır. AB'de özellikle düşük geliri, işsiz, emekli, dezavantajlı durumdaki gençler gibi bazı özel gruplara yönelik, bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı fırsatlardan daha fazla yararlanabilmelerini sağlayacak çeşitli programlar geliştirilmektedir. Böylece sosyal dışlanma riski yüksek bu grupların bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla toplumla daha kolay bütünleşmeleri hedeflenmektedir.

Ulusal Eylem Planlarının çoğunda yoksulluk ve sosyal dışlanmayla savaşmada en temel unsurlardan biri olarak aşırı borçlanmanın önlenmesi üzerinde durulmuştur. Çünkü aşırı borçlanma sonucunda ortaya çıkan hasarlardan dolayı bireylerin ve

ailelerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımında önemli zorlukların yaşandığı ve bu bireylerin sınırlı bir özgürlüğe sahip oldukları, yoksulluktan uzaklaşmakta zorluk çektikleri vurgulanarak, en uç sosyal dışlanma biçimlerine savruldukları vurgulanmaktadır. Borçluların artmasıyla ortaya çıkabilecek sosyal dışlanma riskini azaltmak için üye ülkeler, genellikle iki temel yönetime başvurumaktadırlar. Bunlardan ilki, bilgi sağlama, kılavuzluk ve danışmanlık hizmetleri ile eğitimi içeren engelleyici tedbirlerdir. Diğeri ise, mal haczini de içeren sıkı kurallar, geri ödemelerin kolaylaştırılması, borçların silinmesi gibi düzeltici önlemlerdir (European Commisison, 2004,s.80-83).

AB'de evsizlik sorunu, sadece barınma ile ilgili olmayan bunun yanısıra sağlık, istihdam, eğitim, adalet ve sosyal koruma gibi alanları da içine alan çok boyutlu bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Ancak AB'nde evsizliğe ilişkin sağlam bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Evsizlik sorunu ulusal eylem planlarında önemli bir sorun olarak vurgulanmasına rağmen, sadece dört ülke (Avusturya, Finlandiya, İrlanda ve İngiltere) bugüne kadar evsizliğin tamamen ortadan kaldırılması yönünde strateji tasarlamıştır. Üç ülke ise (Belçika, Fransa ve Portekiz) hâlihazırda bu yönde stratejiler hazırlamaktadır.

Avrupa'da aile birimi giderek değişmekte ve dönüşmektedir. Evlilikler giderek azalmakta, boşanmalar ise artmaktadır. Boşanma oranı 1960'larda yüzde 15 iken, 1980'lerde iki kat artarak yüzde 28 olmuştur. Tek başına yaşayanların, tek ebeveynli ailelerin sayısı giderek artmaktadır. Bu bağlamda üye ülkeler değişen aile yapısına uygun olarak, her aile biçimine uygun aile dayanışmasını arttıracak önlemler geliştirmektedirler. Örneğin çoğu üye ülkede her aileye dönük asgari gelir güvencesi, esnek ve kısmi süreli çalışma biçimlerinin geliştirilmesi gibi genel önlemlerin yanı sıra, belirli alt gruplara yönelik örneğin, ilk doğuma ya da çoklu doğumlara yapılan yardımlar, kalabalık ailelerin çocuklarının okul masraflarının karşılanması, tek ebeveynli ailelere sunulan çocuk bakım hizmetleri gibi yardımlarda bazı üye ülkelerde değişik biçimlerde uygulanan dışlanma riskini önlemeye yönelik uygulamalardır (European Commisison, 2004,s.84-88)

1.6.4.4. Toplumun En Dezavantajlı Sosyal Kesimlerin Desteklenmesi

AB'nin sosyal dışlanmayla mücadele de bir diğer ortak temel hedefi, toplumdaki en zayıf ve korunmasız kesimlere destek sağlamak, bunların toplumla bütünleşmesini sağlayacak programlar geliştirmektir. Bu bağlamda üç temel unsura vurgu yapılmaktadır (European Commisison, 2004,s.90-92):

- Sürekli ve kalıcı yoksulluk riski ile karşı karşıya olan kadın ve erkeklerin toplumla bütünleşmesini geliştirmek.
- Çocukları etkileyecek sosyal dışlanma riskini eliminize edecek yönde harekete geçmek ve toplumla bütünleşme yönünde hepsine eşit fırsatlar tanımak.
- Göze çarpan biçimde dışlayıcı unsurlar içeren alanlara yönelik çok yönlü eylemler geliştirmektir.

Bu hedefler, diğer tüm hedefler ile işbirliği içerisinde ve/veya özel politika ve eylemler biçiminde uygulanabilmektedir. Uzun süreli ve kalıcı yoksulluk riski ile karşı karşıya olan en önemli alt grup, engellilerdir. Engellilik, birçok dezavantajı üzerinde taşımaktadır. Bu nedenle AB üye ülkelerde engellilere yönelik önlem ve politikalara büyük önem verilmektedir. 2003 yılının Avrupa'da engelliler yılı seçilmesi bunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda en temel yaklaşım, engellilerin ekonomiye ve toplumsal yaşama tam olarak katılımını sağlayacak politikalar geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bunlar toplum içinde eşit fırsatlar sağlama, güçlendirme ve aktif yurttaşlığa ilişkin hakların geliştirilmesidir. Birçok üye ülke engellilerin yoksulluğu ile mücadele için, öncelikli olarak engellilerin istihdamının geliştirilmesine inanmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin işbirliğinin önemine ve ortak sosyal sorumluluğa dikkat çekilmektedirler (European Commisison, 2004,s.92-94).

AB üyesi ülkelerde sosyal dışlanma ve uzun süreli yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan bir diğer en korunmasız kesim, göçmenler ve etnik azınlıklardır. Gerçekten çoğu ülkede birçok gösterge bakımından göçmenler ve azınlıklar önemli bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin Almanya'da göçmenlerin işsizlik oranı, genel nüfusun işsizlik oranının iki katıdır. Düşük gelirli hane halkı için de aynı durum geçerlidir. Danimarka'da göçmenlerin özellikle de ilk kuşak ve kadın göçmenler için istihdama ve eğitime katılım oranları kendi yurttaşlarına oranla bir hayli düşüktür.

Fransa’da yabancı hane halklarının yoksulluk oranı ulusal ortalamanın çok üstündedir. Finlandiya’da göçmenlerin yoksulluk oranı normalin dört katı, işsizlik ise üç katı fazladır. Bu türden sorunları, çoğu ülkede sağlık, konut, eğitim gibi diğer alanlarda da görmek mümkündür. Bununla birlikte sadece birkaç ülke (İngiltere, İsveç, Finlandiya, Belçika, İrlanda ve Fransa) ayrımcılık ve sosyal kaynaşma arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır (European Commisison, 2004,s.95-100).

Çok az sayıda ülke ayrımcılıkla mücadele ve yasal önlemler almaktadır. Özellikle insan hakları ve ayrımcılık çerçevesinde korunmasız gruplara yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bununla birlikte Birlik üyesi ülkelerde göçmen ve etnik azınlıklara ilişkin yeterli bilgi ve göstergelerin olmayışı da önemli bir sorun ve eksiklik olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten, İngiltere, Belçika, Hollanda, İspanya ve Fransa’nın dışında diğer ülkelerde göçmen ve azınlıklar açısından var olan durumu değerlendirebilmek için yeterli veri ve gösterge bulunmamaktadır.

Çocuk yoksulluğu birçok üye ülkede endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle sorunun bir an önce giderilmesi ve önlenmesi yönünde çözüm yolları geliştirilmektedir. Gerçekten başta Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, İsveç ve İngiltere olmak üzere çok sayıda ülke ulusal eylem planlarında, çocuk yoksulluğunu ve dışlanmasını birinci öncelikler arasında saymışlardır. Bu bağlamda uzun vadeli süreçte yoksulluğun nesilden nesile devam eden bir sorun olmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla bazı üye ülkeler öncelikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuk haklarının geliştirilmesi üzerinde vurguda bulunmak suretiyle çocuklar için fiziksel ve ruhsal güvenli bir çevre üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bunun dışında birçok üye ülkede istihdam, eğitim, çocuk bakımı, sosyal koruma, sağlık ve aile gibi alanları kapsayan çok yönlü politika ve eylemler uygulanmaktadır. Diğer taraftan kırsal bölgeler hala birçok ülkede çok değişik dezavantajlar taşımaktadır. Bu nedenle çoğu ülkede yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek olan kırsal bölgelere yönelik bölgesel eşitsizlikleri azaltan, toplumsal hizmetlere daha fazla erişimi sağlayan programlar geliştirilmektedir (European Commisison, 2004,s.100-110).

1.6.4.5. İlgili Tarafların Harekete Geçirilmesi

Sosyal dışlanma ile mücadelede temel hedeflerin sonuncusu özellikle sorunun çözümüne yönelik biçimde ilgili tarafların harekete geçirilmesini sağlamaktır. Bu konuda ulusal eylem planlarında üç temel yaklaşım vurgulanmaktadır (European Commisison, 2004,s.112):

- Bunlardan ilki, dışlanmadan muzdarip bireylerin özellikle kendilerini etkileyen durumları, politikaları, önlemleri dikkate alarak ulusal uygulamalar çerçevesinde kendini ifade etmelerini ve katılımlarını geliştirmek. Bu bağlamda en yaygın yöntem dışlanmışların seslerini duyurabilecekleri danışmanlık ile ilgili seminerlere ve sivil toplum örgütlerinin organize edecekleri yuvarlak masa toplantılarına katılımları geliştirmektir. Bu tür toplantılar bazı ülkelerde (Almanya, Belçika, İngiltere, Hollanda gibi) özellikle yoksullara yönelik sivil toplum örgütlerince zaman zaman ulusal yetkili otoriteler tarafından finanse edilmek suretiyle yapılmaktadır.
- İkinci olarak, özellikle; ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki kamu otoritelerinin her birinin kendi yetki alanlarına uygun biçimde harekete geçirilmesi yoluyla, uygun işbirliği prosedür ve yapıları geliştirmek yoluyla, dışlanmadan muzdarip bireylerin gereksinmelerine uygun idari ve sosyal hizmetleri uyarlamak ve bu gereksinmelere duyarlı personeli temin etmek suretiyle, ayrıntılı politikalarla dışlanmaya karşı savaşımı geliştirmek.
- Kamu ve özel tüm ilgili taraflar arasında, örneğin; farklı dışlanma biçimleri ile mücadelede her birinin kendi yetki alanlarına uygun olmak üzere sosyal ortakların, sivil toplum örgütlerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının katılımını içeren, sosyal dışlanmaya karşı her bir yurttaşın etkin mücadelesini ve sosyal sorumluluğunu teşvik eden, işletmelerin sosyal sorumluluğunu arttıran, ortaklığı ve diyalogu geliştirmek.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE SOSYAL DIŞLANMA SORUNU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDEKİ GÖRÜNÜMÜ

Sosyal dışlanma kavramı ve bununla birlikte bir mücadele yöntemi olarak sosyal içerme politikaları, tamamen AB’ye üye olan ülkelerinin girişimleriyle ortaya çıkan tedbirler manzumesidir. Türkiye açısından konunun önemi, AB’ye aday ülke olma sıfatıyla, sosyal dışlanmayı besleyen sosyo-ekonomik sorunların çözümüne yönelik sosyal içerme politikalarının ana hatlarını belirlemesi gereğidir. Daha somut bir ifadeyle Türkiye, sosyal dışlanma durumunu ve buna uygun sosyal içerme politikalarını gösteren sosyal içerme belgesini belirli periyotlarla hazırlamak mecburiyetindedir. Dolayısıyla sosyal dışlanma ile mücadele noktasında Türkiye, yönünü AB’nin sosyal içerme ibresinin gösterdiği yöne çevirmiş durumdadır. Buna bağlı olarak AB’de sosyal içerme alanında neler yapıldığı Türkiye için öncelikli bir hal almıştır (Erdoğan, 2004,s.75).

2.1. Türkiye’de Sosyal Dışlanma Sorunu

Küreselleşme olgusuyla birlikte, gelişmiş ülkelerde artan refah devleti hizmetlerinin gerileme riski, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmetler ve yardımlar bağlamında daha yüksektir. Temel etken olan gelir dağılımı adaletsizliğinden kaynaklanan sosyal dışlanma sorunu birçok ülkede görüldüğü gibi, Türkiye’de de yaşanmaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de söz konusu olan gelir dağılımı adaletsizliği beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Gelir dağılımı adaletsizliği, eşitsizlik ve yoksulluk, yoksunluk ilişkisiyle birlikte sosyal dışlanma olgusunu da ortaya çıkarmıştır.

Zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir farkının fazlalığı ve bölüşümün eşitsiz oluşu yoksul kesimlerin ekonomik hayattan, tüketim harcamalarından, işgücü piyasalarından, siyasal ve toplumsal alan gibi birçok alandan dışlandığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliğiyle paralel ilerleyen yoksulluk, yaşanan teknolojik, ekonomik ve demografik gelişmelerle büyük bir yapısal dönüşüm yaşayan Türkiye’nin gündemine sosyal bir sorun olarak 1990’lı yılların sonunda yerleşmiştir. Bu dönemde Türkiye’de, eskisinden farklı kurumların oluşması ve politikaların uygulanması, ekonomik gelişme ve modernleşmeyi tetiklemiştir. Buna bağlı olarak bir

istihdam güvencesi olan tarım sektörünün yıpranmaya başladığı ve sanayileşme sorunlarıyla hatta sanayi sonrası topluma geçiş sorunlarının eşzamanlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumlar Türkiye'de, yoksulluk boyutunun artmasına neden olmuştur (Bölükbaşı, 2008,s.84).

Türkiye 'de yoksulluk riskiyle en fazla karşı karşıya kalan bazı sosyal kesimler; sağlık, eğitim hizmetleri ile kültürel olanaklardan ve bilgi-iletişim teknolojilerinden yararlanmak, üretim etkinlikleri içinde yer almak ve karar alma süreçlerine katılmak açısından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bunlar özellikle tarım sektöründe ve güvencesi olmayan geçici işlerde çalışanlar, eğitimsizler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerdir. Yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya maruz kalan veya bu risk altında olan birey veya grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanması temel amaçtır. Yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı mücadelede Türkiye; düzenli olmayan ayni ve nakdi yardımlar, şartlı nakit transferi yardımı (ŞNT), sosyal hizmetler ve faaliyet odaklı diğer sosyal yardımlar, yürürlüğe yakın zamanda girmiş olan işsizlik sigortası, reforme edilen sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri, ücretsiz eğitim olanağına ek olarak tüm vatandaşların katılabileceği istihdam yaratma amaçlı eğitim programları ve iyileştirilen sağlık hizmetleri vasıtasıyla insanı odağına alan sosyal politika uygulamalarını yürütmektedir. Mevcut politikalar çerçevesinde, yerel yönetimlerin ve sivil toplum inisiyatiflerinin desteği ve işbirliğiyle, bu uygulamaların, ulaşılması daha zor kesimlere yerinde yardım ve hizmet sağlama kapasitesi geliştirilmektedir.

Türkiye'de kırsal alanlarda ve/veya kentlerde yaşanan yoksulluk ve işsizlik temelli sosyal dışlanma sorunu, "sosyal bir problem" olarak değil, AB genelinde olduğu gibi "ekonomik" bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu soruna insan odaklı yaklaşımı engelleyen küreselleşme sürecinin getirdiği yeni liberal politikalar; sosyal dışlanmayla mücadele ederken aktif istihdam politikaları, sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılanması, emeklilik reformları, devlet yerine sivil toplum örgütlerinin öne çıkartılması gibi sonuçlar doğurmuştur. Özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle gençlere, kadınlara, (eğitimsizlik kaynaklı) düşük becerili kişilere, engellilere

ve yaşlılara sunduğu eğitim ve kısa süreli seminerler, toplumda dışlanan bu kesimleri ekonomiye kazandırarak ekonominin büyümesine katkıda bulunmaktadır.

2.2. Türkiye’de Sosyal Dışlanma İle Mücadele

Türkiye’de devletin ve sivil toplumun yoksullara ve toplumun dışında kalmış kişilere yönelik yaklaşımında "sosyal dışlanma" sorununun dile getirilmesi ve dışlanmayla mücadelede "sosyal içermenin" kullanılmaya başlaması, AB üyeliği süreciyle paralel olarak ilerlemiştir. 2004 yılının sonundan itibaren, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Koordinasyon Başkanlığı'nın öncülüğünde, AB Komisyonuna sunulacak olan sosyal içirme belgesinin hazırlanmaya başlanması, Türkiye'nin sosyal dışlanmaya karşı mücadelede, Avrupa uygulamalarına ve araçlarına yaklaştığının bir göstergesidir.

Türkiye’de yoksulluk ve dışlanma sorunlarının daha net biçimde tanımlanarak, devletin, meslek örgütlerinin ve işbirliği içindeki sivil toplum kuruluşlarının sosyal içermeyi daha güçlü ve etkin şekilde ortaya koymasının önü, 2000 li yılların başlarından itibaren yakalanan ekonomik istikrar ve makroekonomik göstergelerdeki iyileşmeler sonucu kamunun sosyal harcamalarının artmasıyla birlikte açılmıştır. Bu bağlamda AB ve Türkiye için sosyal dışlanma ve sosyal içirme kavramlarının tarihsel süreçlerinin izlenmesi, sosyal dışlanma probleminin yapısını ve sosyal içermenin önemini anlamak açısından gereklidir (ÇSGB, 2013).

Sosyal içirme odaklı tedbirlerin ortaya konulması, Türkiye’de resmi olarak ilk kez Orta Vadeli Program (OVP) (2006-2008) ve 2006 Yılı Programı'nda yer bulmuştur. Bu çerçevede, "Nüfusun tümünü kapsayan ve dezavantajlı grupları entegre eden bir sosyal koruma ağının oluşturulması, kamunun sunduğu hizmetlere erişilebilirliğin artırılması, göç edenlerin toplumla bütünleşmelerinin sağlanması ve bu konularda toplumun her kesiminin sorumluluk alması esastır" olarak belirlenmiştir (BKK, 2005/8873).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu doğrultusunda 2005 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren ve her yıl yenilenen OVP, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda üç yıllık dönemi içerecek şekilde yıllık olarak hazırlanmakta ve Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) olarak yayımlanmaktadır.

OVP'nin temel amacı, AB'ye üyelik yolunda, toplumun bütün kesimlerinin gözetildiği ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlandırıldığı bir ortamda, insanların yaşam kalitesini yükseltmektir. Çeşitli alanlarda birbirleriyle tutarlı bir amaç, politika ve öncelikler seti sunan ve üç yıllık perspektife sahip olan OVP, büyüme, istihdam gibi makro politikaların yanısıra, çeşitli temel gelişme eksenlerini ve ana sektörleri kapsamaktadır (BKK, 2006/10508)

Beş ayrı başlık altında izlenen temel gelişme eksenleri:

- 1- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
- 2- Sosyal içermenin güçlendirilmesi,
- 3- Ekonomide rekabet gücünün artırılması,
- 4- Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması,
- 5- Kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılmasıdır.

Ana sektörler ise, eğitim, sağlık, çevre ve kentsel altyapı, bilim ve teknoloji, tarım, imalat sanayi ve madencilik, enerji, ulaştırma ve haberleşme ile turizmdir. Söz konusu programda yerini alan beş gelişme odağından biri “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” olarak betimlenmiştir (AB Bakanlığı, 2005,s.83).

Bu çerçevede alınan 11 kararın içeriği şu şekildedir (Kalkınma Bakanlığı, 2005):

1. Eğitim ve sağlık hizmetlerine dezavantajlı grupların erişimin artırılması.
2. Sosyal dışlanma riskini azaltmaya yönelik olarak sosyal güvenlik sisteminin kapsam alanının genişletilmesi ve Genel Sağlık Sigortasına(GSS) geçilmesi. Sistemin mali sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik olarak tam otomasyon gerçekleştirilerek, etkili bir denetim sisteminin oluşturulması. Koruyucu sağlık hizmetlerinin, sağlık sigortasıyla ilişkilendirilerek sevk zincirinin etkin bir şekilde uygulanması.
3. Sosyal hizmet ve sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine daha etkili sunulması amacıyla, bu alanda hizmet veren kurumlar arasında işbirliğini sağlayan, yerel yönetim ve sivil toplum inisiyatifini artıran, ihtiyaç sahiplerinin tespitinde ve ihtiyaçlarının karşılanmasında objektif kriterler getiren düzenlemelerin yapılması.

4. Sosyal yardımlarda yoksulluk kültürünün oluşmasını engelleyici, istihdam edilebilirliği artırıcı ve muhtaç durumdan üretici ve kendi hayatını kazanabilir duruma getirici faaliyetlere öncelik verilmesi.
5. Tarımdaki yapısal değişim sonucu ortaya çıkan vasıfsız ve yoksul insanların işsizlik riskini azaltmak için gerekli tedbirlerin alınması.
6. Göç sonucu sosyal dışlanmaya maruz kalan nüfusun istihdam edilebilirliğinin artırılması yoluyla toplumla bütünleşmesinin sağlanması.
7. Kadınların ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımlarını sağlayan, başta eğitim olmak üzere dezavantajlı konumlarını giderici tedbirlerin alınması. Özellikle kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine dönük çabaların artırılması.
8. Zor koşullar altında yaşayan çocukların durumlarının iyileştirilmesi ve risk altındaki çocukların toplumla bütünleştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi.
9. Korunmaya muhtaç çocuklar için öncelikle aile yanında bakım modeli desteklenerek, kurumsal bakım hizmeti gerektiren durumlarda iyileştirici tedbirlerin alınması.
10. Engelliler için sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi, engellilerin istihdamına yönelik mesleki eğitim imkânlarının ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi.
11. Hüküm giymiş olanların topluma yeniden kazandırılmasına yönelik hizmetlerin etkinleştirilmesidir.

Orta Vadeli Program'da yer alan bu eksen, Türkiye'nin sosyal dışlanma ve yoksulluk ile mücadelesinin ana temasını oluşturmaktadır. Bundan başka, sosyal dışlanma hususunda Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle Boğaziçi Üniversitesi, 2003 yılı Ocak ayında "Sosyal Koruma Sistemleri: Türkiye Raporu"nu hazırlamış ve söz konusu Raporda Türkiye'deki mevcut durumu ortaya çıkartmıştır.

Türkiye'deki durum 2003 Ulusal Programı'nda ve 2005 İlerleme Raporu'nda da ifade edilmektedir. Buna göre; 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Türkiye Ulusal Programı'nda "Sosyal Politika" ve "İstihdam" başlığı altında "Öncelik 13.3 Sosyal Koruma ve Sosyal Katılımın Gerçekleştirilmesi,

Ana Unsur 13.3.1: Sosyal Güvenlik Sisteminin Geliştirilmesi” alt başlığında; “58. Hükümet’in Acil Eylem Planı ile sağlık hizmetlerinin sunumu ile finansmanının ayrılması, genel sağlık sigortası sisteminin kurulması, sosyal güvenlik kuruluşlarında norm ve standart birliği sağlanması, bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağı kurulması, uzun vadeli ve kısa vadeli sigorta programlarının birbirinden ayrılması, prim karşılığı olmayan ödemelerin kaldırılması gibi konuların da düzenlenmesi benimsenmiştir” (Bölükbaşı, 2008,s.124-125).

İlk OVP’ de yer alan “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” gelişme odağı 2010 yılında yayımlanan, 2011-2013 dönemini içeren dördüncü OVP’ de gelir dağılımının iyileştirilmesi eklentisiyle yeni bir boyut kazanmıştır. “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” gelişme odağındaki temel amaç; gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılarak yaşam kalitelerinin yükseltilmesi ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede yeni amaçlar şöyle belirlenmiştir(Kalkınma Bakanlığı, 2010):

1. Gelir dağılımı, sektörel politikalar ve transferler aracılığıyla iyileştirilecektir.
2. Dezavantajlı gruplar için eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlere erişilebilirlik ve iş imkânları artırılacak ve engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için sosyal ve fiziki çevre şartları iyileştirilmeye devam edilecektir.
3. Çalışabilecek durumda olan yoksullara yönelik sosyal yardım ve hizmetler, yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretken duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacak; çalışamayacak durumda olan yoksullar ise düzenli maddi sosyal yardımlarla desteklenecektir.
4. Aile eğitim programları yaygınlaştırılacak, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddete karşı daha yoğun mücadele edilecek, dezavantajlı çocuklara yönelik önleyici, koruyucu ve rehabilite edici hizmetlerin kalitesi artırılabilecektir.
5. 5982 sayılı Kanunla Anayasa hükümlerinde kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve aileye yönelik olarak gerçekleştirilen değişiklikler çerçevesinde ilgili mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılacaktır(Bu değişiklikler 12.09.2010 günü yapılan halkoylaması ile gerçekleştirilmiştir).

Orta Vadeli Program'ın ilk uygulama yılı Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin başlangıcıyla çakışmıştır. Türkiye'nin AB üyeliğine olan adaylığı 10-11 Aralık 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde teyit edilmiştir ve Türkiye 26 Şubat 2002 tarihli Çerçeve Anlaşması ve 3 Şubat 2003 tarihli Mutabakat Zaptının 2-4. maddeleri uyarınca, AB'nin “Sosyal Dışlanmayla Mücadele Topluluk Programı'na” katılmıştır (AB Bakanlığı, 2005).

Bu çerçevede, “İstihdam ve Sosyal İşler Alanında Programlar” başlığı altında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yürütülmekte olan “Kadın-Erkek Eşitliği, Ayrımcılıkla Mücadele, Sosyal Dışlanmayla Mücadele ve İstihdam Alanında Teşvik Önlemleri” başlıklı dört ayrı Program'a katılıma dair esasları ve katkı payını ortaya koyan mutabakat zaptı yayımlanmıştır (25027 Sayılı Resmi Gazete, www.rega.gov.tr).

Türkiye'nin Avrupa Sosyal Dışlanma ile Mücadele Stratejisine dâhil olabilmesi için JIM (Ortak İçerme Belgesi) belgesini hazırlaması gerekmektedir. JIM belgesinin hazırlık çalışmaları, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün resmi olarak belirttiği üzere 3 Aralık 2004 tarihinde Ankara'da Avrupa Komisyonu yetkilileri ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, sosyal ortakların, sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin temsilcilerinin katıldığı bir toplantıyla başlatılmıştır. Avrupa Komisyonu'nun da talebiyle; “sağlık, eğitim, istihdam, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, yoksulluk, sosyal güvenlik, kadın-erkek eşitliği, engelliler, çocuklar ve bölgesel farklılıklar” konularında ilgili kurumların ve Avrupa Komisyonu uzmanlarının da katılımıyla bir dizi teknik toplantı gerçekleştirilmiş ve metnin geliştirilmesi amacıyla karşılıklı görüş alışverişinde bulunulmuştur (SYDGM, 2004).

ÇSGB'nin belirlediği içerikle birlikte ortaya çıkan durum neticesinde; Ortak Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma Belgesi'nin hazırlık çalışmalarının Komisyon'un 2006 yılında sosyal içerme alanında kabul ettiği “Sosyal İçerme ve Sosyal Koruma” alanındaki yeni yaklaşımı da dikkate alınarak yeniden başlatılması hususunda bir mutabakata varılmıştır.

Bu çerçevede Avrupa Komisyonu'na 2011 yılının Şubat ayında bir niyet mektubu iletilerek sürecin yeniden başlatılması sağlanmıştır. Belgenin güncellenme çalışmalarının 2013 yılında tamamlanması hedeflenmiştir. Türkiye'deki sosyal içerme konusunda mevcut durumu analiz eden ve hâlihazırdaki stratejiler konusunda önceliklerinin belirlenmesi

bakımından büyük önem taşıyan “Ortak İçerme Raporu”nun kabulü, bu raporun Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadeleye ilişkin başlıca politikaları, öncelikleri ve bu politikaların uygulanmasına ilişkin kurumsal yapının belirlenmesi anlamına gelecektir (ÇSGB, 2013).

2012 yılı içerisinde Avrupa Komisyonu’nca belirlenen yeni yaklaşım kapsamında 2013 yılı içerisinde JIM belgesinin yapısının değişmesi ve istihdam alanında muadil belge olan JAP (Joint Assesment Paper) ile birleştirilerek, “İstihdam ve Sosyal Reform Programı” (ESRP – Employment and Social Reform Programme) isimli bir belge hazırlanması öngörülmüştür (ÇSGB, 2013).

AB Genişleme Stratejisi’nin dört temel ilkesinden ilki, aday ülkelerin ekonomik toparlanma, büyüme ve işler/istihdam çerçevesinde Avrupa 2020 hedeflerine yaklaşabilmeleridir. Bu çerçevede ülkelerin buna uygun sosyal politika geliştirilmesi, reform yolları ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi hususunda AB tarafından desteklenmeleri gerekmektedir. Bunun için AB mali destekleri ile reformların uyumlu hale getirilmesi şarttır. Mali yönden desteklenecek olan “İstihdam ve Sosyal Reform Programı” (ESRP) yoluyla uygun sosyal içerme politikaların uygulanması öngörülmektedir (ÇSGB, 2013).

ESRP’nin bu bağlamda görevleri şunlar olacaktır:

- Aday ülkelerde ekonomik ve sosyal gelişmeye ilişkin temel sorun alanlarını tanımlamak.
- Akılcı, sürdürülebilir, sosyal içermeyi dikkate alan ve büyümeye katkı sağlayan sosyal politika reformlarını ve tedbirlerini belirlemek.
- İstihdam ve sosyal politika alanında ülkeleri Avrupa 2020 stratejisine ve yönetim sürecine yakınlaştırmaktır.

ESRP ile ülkelerde şu alanlarda katkı sağlanması beklenmektedir (ÇSGB, 2013):

- Ülkelerle genel politikalara yönelik diyalog sağlanması,
- İstihdam ve sosyal politika alanında izleme süreci,
- AB fonlarının kullanımı ile mevcut politikaların ilişkilendirilmesi,

- Ülkelerdeki diğer bağış yapanlarla/finansman sağlayanlarla stratejik işbirliği sağlanabilmesi,

- Uygun olan alanlarda AB müktesebatına uyumun desteklenmesidir.

ESRP ile ülkelerce tanımlanabilecek temel sorun alanları şunlardır (ÇSGB, 2013):

- Düşük işgücü katılım oranları ve düşük istihdam oranları (kadın-erkek katılım oranları ve bölgesel farklılıklarda belirgin farklar),

- Kayıt dışılık ve kayıt dışı istihdamda yüksek oranlar (düşük iş verimliliğine atıf yapılması),

- İstihdam piyasası ve iş yaşamı imkânlarını da içerecek biçimde refahın nasıl paylaşıldığı,

- Yüksek yoksulluk oranlarına ve mağdur grupların içerilmesine atıf yapılması,

- Sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamında olanlar ve yeterliliği,

- Becerilerin eksik olması ve beceri uyumsuzluğu, işgücünde becerilerin geliştirilmesi,

- Kadın-erkek vb. hususlara göre eğitime ve öğretime erişimde farklılıklar,

- Okuldan işe geçişler, genç işsizliğinin yüksek düzeyde olması ve eğitim, istihdam ve öğretimde bulunmayan gençler.

ESRP ile ülkelerce belirlenecek başlıca politika reformları, tedbirler ve yatay unsurlar ise şunlardır (ÇSGB, 2013):

- İş piyasası ve istihdam politikaları,

- İnsan kaynakları ve becerilerin geliştirilmesine yönelik politikalar,

- Sosyal içerme ve sosyal koruma politikaları.

- Yatay unsurlar olarak, kapasitenin geliştirilmesi, yönetim ve kurumsal reformlar, ulusal bütçe ve AB fonları (IPA vb.) ile sosyal politika uygulamasının ve ilerlemelerin izlenmesi.

ESRP kapsamında ülkelerde düzenli olarak yıllık ortak izleme süreçleri işletilecektir. Bu kapsamda uzlaşımış göstergelere dayalı değerlendirmeler yapılacak, belirlenen öncelikler için AB fonlarının kullanımı da sürece dahil edilecek ve Yıllık İlerleme Raporunda istihdam ve sosyal durumun değerlendirilmesi için destek verilecektir. Avrupa Komisyonu yetkileri ile 29.11.2012 tarihinde Ankara'da yapılan ikili

görüşmeleri müteakiben Komisyondan iletilen 27.02.2013 tarihli mektup ile Türkiye’de ESRP hazırlıklarının başlatılabilmesi için gerekli görüşmeler yapılmaktadır (ÇSGB, 2013).

Türkiye, istihdam çalışmalarını ağırlıklı olarak AB ve BM’nin istihdam politikalarına paralel olarak sürdürmektedir. 12 Ekim 2011’de yayımlanan “Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012” bildiriminde sunulan değerlendirmeye göre, istihdam hâlâ AB ortalamasının altında olmakla birlikte, işgücü piyasası ve istihdam rakamları iyileşmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011c,s.78-79).

Raporun 19. faslına bakıldığında, iş hukuku, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal diyalog ve istihdam politikaları hakkında belirlenen bazı politikaların olduğu görülmektedir. Bunlara göre belirlenen istihdam politikaları doğrultusunda, işsiz kişilerin işe alınması durumunda, bu işçilerin sosyal güvenlik primlerinin işverenlere düşen payı 2015 yılı sonuna kadar devlet tarafından sübvans edilmesi kararı alınmış, kısa çalışma ödeneğinin uygulaması genişletilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011c).

Aktif işgücü piyasası tedbirleri için işsizlik sigortası fonundan ilave kaynak tahsis edilmiştir. Kısmi süreli çalışan işçilere, belirli meslek gruplarına ve ayda on günden daha az süre çalışanlara işsizlik sigortasından yararlanma hakkı verilmiştir. 2010 yılında hazırlanıp uygulamaya konulan “Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı” ile sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki yoksul kesimin yoksulluktan kalıcı bir şekilde kurtulabilmesi için, işgücü piyasasıyla bağlantılarının kurulması ve güçlendirilmesi amacı güdülmüştür. Kalkınma Bakanlığı’nın koordinasyonunda Sosyal Güvelik Kurumu (SGK), Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYDGM), Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Eski Adıyla: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu - SHÇEK), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ortak katılımı ile Eylem Planı’nı oluşturmuştur (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

İstihdam alanında faaliyet gösteren İŞKUR ulusal istihdam politikasının oluşturulması ve istihdamın korunması, geliştirilmesi ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. İşsizlik ödeneğinin ödenmesi, işgücü talebi ve işe yönlendirme, özel sektörde işe yerleştirme, işgücü piyasasına ilişkin veri toplama ve analiz etme gibi hizmetler sunmaktadır. 2011 yılı Faaliyet Raporuna göre İŞKUR,

yaklaşık 304 bin kişiyi işe yerleştirmiştir. Aktif İşgücü Programları kapsamında yürüttüğü GAP-II projesi de GAP bölgesindeki insan kaynaklarının geliştirilmesini ve böylelikle işsizliğin azaltılmasını amaçlamaktadır. Bu proje çerçevesinde GAP bölgesinde verilen mesleki eğitimlere yaklaşık 4.000 kişi katılmıştır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan engellilere yönelik mesleki eğitim ve rehabilitasyon faaliyetleri ile hükümlü ve eski hükümlülere yönelik mesleki eğitim çalışmaları da yürütülmektedir (İŞKUR, 2011,s.8-14).

10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren yeni İş Kanunu'nun 5. maddesiyle eşit davranma ilkesi getirilerek, iş ilişkisinde cinsiyet ayrımının yapılamayacağı belirtilmiştir. Düzenlemede, işveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kalmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak farklı işlem yapamaz denilmektedir. Bu maddenin devamında (6. fıkrada) iş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka, yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir denmektedir. Yine İş Kanununun analık halinde çalışma ve süt izni başlıklı 74. maddesinde doğum öncesi ve sonrası çalışma yasağı eski İş Kanunu'nda 12 hafta iken, AB'nin bu konuyla ilgili direktifleri doğrultusunda bu süre 16 haftaya çıkarılmış olup bu konudaki çalışmalar devam etmektedir (www.ismmmo.org , E.T: 25.04.2012).

2.3. Türkiye'de Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Geliştirilen Son Dönem Politikalar

Temel etken olan gelir dağılımı adaletsizliğinden ve yoksulluktan kaynaklanan sosyal dışlanma sorunu birçok ülkede görüldüğü gibi Türkiye'de de yaşanmaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de söz konusu olan gelir dağılımı adaletsizliği beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Gelir dağılımı adaletsizliği, eşitsizlik ve yoksulluk, yoksunluk ilişkisiyle birlikte sosyal dışlanma olgusunu da ortaya çıkarmıştır.

Zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir farkının fazlalığı ve bölüşümün eşitsiz oluşu yoksul kesimlerin ekonomik hayattan, tüketim harcamalarından, işgücü piyasalarından, siyasal ve toplumsal alan gibi birçok alandan dışlandığının bir

göstergesi olarak kabul edilmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliğiyle paralel ilerleyen yoksulluk, yaşanan teknolojik, ekonomik ve demografik gelişmelerle büyük bir yapısal dönüşüm yaşayan Türkiye'nin gündemine sosyal bir sorun olarak 1990'lı yılların sonunda yerleşmiştir. Bu dönemde Türkiye'de, eskisinden farklı kurumların oluşması ve politikaların uygulanması, ekonomik gelişme ve modernleşmeyi tetiklemiştir. Buna bağlı olarak bir istihdam güvencesi olan tarım sektörünün yıpranmaya başladığı ve sanayileşme sorunlarıyla hatta sanayi sonrası topluma geçiş sorunlarının eşzamanlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumlar Türkiye'de, yoksulluk boyutunun artmasına neden olmuştur (Bölükbaşı, 2008,s.84).

Türkiye'de yoksulluk riskiyle en fazla karşı karşıya kalan bazı sosyal kesimler; sağlık, eğitim hizmetleri ile kültürel olanaklardan ve bilgi-iletişim teknolojilerinden yararlanmak, üretim etkinlikleri içinde yer almak ve karar alma süreçlerine katılmak açısından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bunlar özellikle tarım sektöründe ve güvencesi olmayan geçici işlerde çalışanlar, eğitimsizler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerdir.

Türkiye'de kırsal alanlarda ve/veya kentlerde yaşanan yoksulluk ve işsizlik temelli sosyal dışlanma sorunu, “sosyal bir problem” olarak değil, AB genelinde olduğu gibi “ekonomik” bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu soruna insan odaklı yaklaşımı engelleyen küreselleşme sürecinin getirdiği yeni liberal politikalar; sosyal dışlanmayla mücadele ederken aktif istihdam politikaları, sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılanması, emeklilik reformları, devlet yerine sivil toplum örgütlerinin öne çıkartılması gibi sonuçlar doğurmuştur. Özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle gençlere, kadınlara, düşük becerili kişilere, engellilere ve yaşlılara sunduğu eğitim ve kısa süreli seminerler, toplumda dışlanan bu kesimleri ekonomiye kazandırarak (ya da geri kazandırarak) ekonominin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Birçok aktörün katılımı ve katkılarıyla yürütülen bu sosyo-ekonomik aktiviteler AB'de olduğu gibi, Türkiye'de de daha iyi bir ekonomik performansın gerçekleşmesine odaklanmıştır.

Türkiye genelinde Eylül 2012 döneminde istihdamın % 25,5'i tarım sektöründe iken, yine aynı dönemde bu sektörün gayri safi yurtiçi hâsıladaki (GSYİH) payı sadece %8,1 dir. Kırsal alanda tarım sektörünün en çok istihdam yaratan sektör olması ve

tarım sektörünün GSYİH'deki payının barındırdığı istihdama göre düşük kalışı, kırsal alandaki yoksulluğun en önemli nedenidir. BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda, kırsal alandaki yoksulluğu yok etmek için önemli adımlar atılmıştır. TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları 2011 Araştırması, kırsal alandaki yoksulluğun önemli boyutlarda olduğunu göstermektedir (%22,6) (TÜİK, 2011b-2012b).

Kırsal alandaki işsizlik oranı ise Eylül 2012 döneminde %4,8'dir (TÜİK, 2012). Kırsal yoksulluğun giderilmesi bağlamında, öncelikle, kırsal alanda yaşayan yoksul kesimin ekonomik kaynaklarının çeşitlendirilmesi için yerel düzeyde gelir getirici projelerin desteklenmesi öngörülmektedir. Ayrıca Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgesiyle uyumlu olarak, kırsal kesimde tarımdaki yapısal dönüşüm sonucu ortaya çıkan vasıf düzeyi düşük işgücünün tarım dışı sektörlere yönlendirilmesi ve bu işgücünün nitelik ve beceri düzeylerinin, işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda; istihdam edilebilirliklerinin özellikle aktif işgücü programları uygulanmak suretiyle geliştirilmesi hususu önem taşımaktadır.

Sosyal dışlanma, yalnızca elverişsiz ekonomik koşullar sonucunda toplumdan dışarıya itilmiş bireylerin veya grupların sosyal veya politik edilgenliğini ifade etmez. Dini inançları, etnik kökenleri veya milliyetleri, engellilik ve cinsiyet açısından ayrımcılık görerek, toplumun, iş piyasalarının ve sosyal hayatın dışına itilen kimseler yaşadıkları ekonomik ve psikolojik yoksunluklardan dolayı uzun süreli ve kuşaklar boyu aktarılan dezavantajlara maruz bırakılırlar. Toplum içinde adaletsizliğe ve eşitsizliğe sebep olan dışla(n)ma olgusu, sosyal refah devleti temelinde uzun soluklu birlik ve beraberlik, refah ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlama ülküsünün önünde çok ciddi bir tehdittir (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013). Kalkınma Bakanlığı ve BMMK'nın (Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü) birlikte hazırladığı planda da belirtildiği üzere, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı, SODES ve Tarımsal Kooperatiflerin Desteklenmesi Projesi gibi programların uygulanmasına devam edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2010).

Yoksullukla mücadele ve sosyal yardım alanında strateji oluşturmak amacıyla kurulan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, sosyal yardım programları aracılığıyla yoksulluğu ve etkilerini azaltmayı hedeflemektedir (SYGM, 2013). Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü sosyal yardım veren kurumlar arasında, aktarılan kaynak miktarı

açısından en büyük paya sahip olan kurumdur. Kurum tarafından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kaynağı kullanılarak, çeşitli sosyal yardım programları uygulanmaktadır. Sosyal güvencesi bulunmayan fakir ve muhtaç vatandaşların gıda, yakacak, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlar yapılmaktadır. Bu çerçevede Fondan 2011 yılında aktarılan kaynağın yardımlar bazında dağılımı incelendiğinde en büyük kaynağın eğitime ayrıldığı (% 24) görülmektedir. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, eğitim yardımları kapsamında farklı türde yardımlarda bulunmaktadır. Bu yardımlara bakılacak olursa; eğitim materyali yardımı, maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla “Şartlı Eğitim Yardımı”, okulların bulunduğu merkezlere taşınan yoksul öğrencilere öğle yemeği, yükseköğrenim öğrencilerine başarılı olmaları şartıyla burslar verilmesi, yapılan yardımlar arasında yer almaktadır (SYGM, 2011). Bu tür yardımlara ek olarak, çalışabilir durumda bulunan yoksul vatandaşların kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlamalarına yönelik Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) gibi projeler de yürütülmektedir (SYDGM, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hayat Boyu Öğrenme başlığı altında yer alan Halk Eğitim Merkezleri kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde, bireylerin kişisel bilgi ve istihdam becerilerini geliştirerek iş ve yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Halk Eğitim Merkezleri'nde kurslara giden kişi sayısı oldukça yüksektir: MEB'in 2010-2011 rakamlarına bakıldığında, genel kurslara yaklaşık 2 milyon 700 bin kişi, mesleki ve teknik kurslara 850 bin kişi ve okuma yazma kurslarına 920 bin kişinin katıldığı görülmektedir. Mesleki eğitim alanlar arasında ustalık-kalfalık, usta öğretici ile işyeri açma belgesi alan toplam 285 bin kişi bulunmaktadır (MEB, 2012b,s.65-66).

Bölgesel kalkınmayı güçlendirmek ve sürdürülebilirlik sağlanması amacıyla kurulan Kalkınma Ajansları ise kamu kuruluşları, KOBİ'ler, sivil toplum kuruluşları gibi yerel aktörlere çeşitli destekler vermektedir. Ülke genelindeki 26 Ajans, verdikleri mali desteklerle doğrudan finansman, doğrudan faaliyet ve güdümlü proje destekleriyle kredi desteği; teknik desteklerle ise kurumsal kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim ve danışmanlık sunmaktadır. Destek verilen projeler arasında “Göçle Gelen Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Uyumunun Sağlanması” ve “Bölge İçi Gelişmişlik Farklarının

Azaltılması”, “Kentsel Yaşam Kalitesinin iyileştirilmesi” gibi sosyal içermeye yardımcı olacak projeler yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde hazırlanan ve 2011-2013 döneminde engelli kişiler için evde bakım ve kurumsal bakım hizmetlerinin iyileştirilmesini ve konuyla ilgili eğitimlerin, teknolojinin ve güvence sistemlerinin geliştirilmesini hedefleyen “Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı’nın” kabul edildiği belirtilmiştir. Olumlu gelişmeler bulunmakla beraber Türkiye’de sosyal içirme alanında yeteri kadar derleme sağlanamadığı belirtilmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar ve çocuklarda yoksulluk riski oranının yüksek olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca istihdam edilen kişilerde de yüksek yoksulluk oranı olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2011c).

Kurumların sosyal içermeye yönelik programları ve projelerinin yanı sıra, çeşitli alanlarda hukuki düzenlemeler de yapılmaktadır. Örneğin, Türkiye AB’ye uyum sürecinde giriştiği reformların bir parçası olarak cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması için gerekli çalışmaların yapılması doğrultusunda son zamanlarda kadınlar lehine pek çok hukuki düzenleme yapmıştır. 1 Ocak 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılığı destekleyen maddeleri kaldırarak kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirmiştir (ASPB, 2012).

2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Sosyal Dışlanma Göstergeleri

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler devam ede gelmiştir. Genç Cumhuriyet’in değişik bölgelerine yaptığı yatırımlar, coğrafi koşullar ve sosyo-kültürel yapı nedeniyle Güneydoğu Anadolu Bölgesine yeteri kadar sirayet edememiştir ve bu yüzden Güneydoğu Anadolu’nun az gelişmişliği, tarihsel bir olgudur (GAP, 2010).

Diğer bölgelerle kıyaslandığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bugün de halen geçerli olan az gelişmişlik değerlendirmesi, düşük gelir seviyesi ile yakından ilgili olmakla birlikte aynı zamanda bölgesel sosyal dışlanmışlık olgusunu da içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma sorunu açısından genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC) ve Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinden oluşan TRC3

istatistiki bölgesini özelde ise, Mardin ilini ele alıp değerlendirmek, bu tezin temel hedeflerinden birisidir. Dolayısıyla bu kısımda Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), GAP İdaresi Başkanlığınca hazırlanan raporlardan ve bölgede kurulu bulunan kamu kurum-kuruluşlarının brifinglerinden yararlanılarak, TRC3 istatistiki bölgesinin sosyo-ekonomik görünümü ve sosyal dışlanmışlığı izah edilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Bölgesel Demografik Yapı ve Geleceği

Türkiye'nin nüfusunun 2050 yılına kadar azalan bir ivme ile artacağı öngörülmektedir. 2050 yılından sonra ülke nüfusu azalma eğilimine girecektir. 2012 yılı itibarıyla 2.085.092 nüfusa sahip olan TRC3 Bölgesi, Türkiye'de gittikçe önemli bir yığılma bölgesi olarak öne çıkan Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi yoğun bir şekilde göç vermesine rağmen nüfusu, 2007 yılından 2012 yılına kadar ülke nüfusu ile paralel bir şekilde artış göstermiştir (Bkz: Tablo 4).

2007 yılında 1.925.794 olan bölge nüfusu artarak 2012 yılında 2.085.092 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılına değin bölge nüfusunun 2.415.797 olması tahmin edilmektedir. Bölge illerinden Mardin ve Siirt için yapıla nüfus tahminine göre yatay bir seyir öngörülürken Batman ve Şırnak'ın nüfuslarının daha hızlı artması beklenmektedir.

Türkiye'de toplam nüfus içinde 0-14 yaş nüfus oranı %24,93 iken TRC3 bölgesinde genç nüfus oranı %38,89'dir. Aynı şekilde 65 yaş üstü nüfusun Türkiye'deki toplam nüfus içinde oranı %7,51 iken bölgede bu oran %4,48 civarındadır. Bölge illerinde genç nüfus bakımından Şırnak %42 ile öne çıkarken, Batman ise yaşlı (65 yaş üstü) nüfus bakımından %5,55 ile öne çıkmaktadır.

Tablo 4: TRC3 Bölgesinde Yıllara Göre Nüfus Verileri

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2103
Batman	472 487	485 616	497 998	510 200	524 499	534 205	547 581
Şırnak	416 001	429 287	430 424	430 109	457 997	466 982	475 255
Mardin	745 778	750 697	737 852	744 606	764 033	773 026	779 738
Siirt	291 528	299 819	303 622	300 695	310 468	310 879	314 153
Toplam	70 586 256	71 517 100	72 561 312	73 722 988	74 724 269	75 627 384	76 667 864

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, 2013.

2.4.2. Bölgesel Eğitim Hizmetleri ve Sorunları

Bölge illerinin hepsinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı bütün dönemlerde Türkiye ortalamasının altındadır. Bölge içinde bu oranların en yüksek olduğu il Mardin, en düşük olduğu il ise Batman'dır. Bölgede kadın nüfusun beşte biri hala okuma yazma bilmemektedir.

a) Okul Öncesi Eğitim: TRC3 bölgesinde okul öncesi eğitimde toplam 92 anaokulunda 4.700 kız öğrenci ve 5.041 erkek öğrenci bulunmaktadır. 2011-2012 yılı Türkiye genelinde okul öncesi eğitim (4-5 yaş arası) okullaşma oranı incelendiğinde Hatay ilinin %89 gibi bir oran ile ilk sırada yer alırken, Hatay'ı %81'lik bir oran ile Amasya ve %70'lik okullaşma oranı ile Mersin takip etmektedir. TRC3 Bölgesi illerine baktığımızda ise Mardin (%30), Batman (%32) ve Şırnak (%30) illerinin Türkiye sıralamasında son sıralarda olduğunu görüyoruz. Fakat Siirt ili %51,5 okullaşma oranı ile Türkiye'de 34. sırada yer almaktadır. Okul öncesi eğitimde cinsiyet oranına baktığımızda ise Türkiye geneli eşit bir dağılımın olduğu görülmektedir.

b) İlköğretim: Türkiye geneli ilkokul okullaşma oranlarına bakıldığında TRC3 Bölgesinin %99 üstündeki bir oran ile en iyi durumda olduğu gözlenmektedir. İlkokul okullaşma oranlarında ülke genelinde kadın erkek oranının eşit olduğu görülmektedir. Bu durum ilkokul eğitiminde erkek kadın ayırımının yapılmadığının bir göstergesidir. İlkokul okullaşma oranında listenin baş sıralarında yer alan TRC3 bölgesi (%99.3- %99.9) ortaokul okullaşma oranında gerileyerek %86'a kadar düşmektedir. TRC3 bölgesinde; Mardin %89,4 oran ile birinci, Batman %88,9 oran ile ikinci, Siirt %87,4 ile üçüncü ve Şırnak %86,6 ile son sırada yer almaktadır.

c) Ortaöğretim: TRC3 bölgesinde lise eğitimde toplam 232 Lise 50.240 kız öğrenci ve 64.326 erkek öğrenci bulunmaktadır. Bölgenin eğitim düzeyi yükselirken, öğrenci sayısında ciddi düşüşler yaşanmaktadır. İlkokulda okuyan toplam 263.774 öğrenci sayısı ortaokula geçişte %16,5 kayıpla 220.245 öğrenciye ve ortaokuldan liseye geçişte ise %48 kayıpla 114.566 öğrenciye düşmektedir. Ortaokuldan liseye geçişte okula devam etmeyen kız oranı %61,4 iken bu oran erkek öğrencide %51,9 olduğu görülmektedir. İlkokul okullaşma oranında listenin baş

sıralarında yer alan TRC3 bölgesi (%99.3- %99.9) ortaokul okullaşma oranında gerileyerek %85'e lise okullaşma oranında ise bu oran %35'lere kadar düşmektedir. Ayrıca ilkokul ve ortaokulda cinsiyet oranında fark hemen hemen eşit iken lisede bu erkek oranının baskın olduğu görülmektedir.

d) Yükseköğretim: TRC3 bölgesinde 4 üniversite bulunmaktadır. Üniversiteler, bölgeye özgü misyon ve vizyonlar belirleyerek hedefledikleri alanlarda bölgeye faydalı olmaya çalışmaktadır. Siirt Üniversitesinin öğrenci sayısı 4.797 ve öğretim üyesi sayısı 232'dür. Batman Üniversitesinin toplam 4.765 öğrencisi ve 315 öğretim üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesinin toplam 4.765 öğrencisi ve 315 öğretim üyesi ve Şırnak Üniversitesinde 2.470 öğrenci ve 142 akademik personel bulunmaktadır.

Eğitim verilerinin tümü gözden geçirildiğinde TRC3 bölgesi genelde son sıralarda görülmektedir. Buna rağmen kamu eğitim yatırım miktarının (TL) eğitim yaşındaki nüfusa (5-24 yaş) göre hesaplaması yapıldığında Mardin en az kamu eğitim yatırımını alan illerden biri durumundadır ve kişi başı eğitim yatırım miktarı bölgedeki diğer illere göre düşüktür. Yıllara göre gerçekleşen kamu eğitim miktarlarına bakıldığında genelde tüm illerde 2009'dan 2012'ye doğru artış görülürken, Mardin'de 2010 yılında belli bir artış devamında ise yatırım miktar oranında azalma görülmektedir.

2.4.3. Bölgesel Sağlık Hizmetleri ve Sorunları

Türkiye'de sağlık sistemi yıllar içinde değişim göstermiş, yapılan çalışmalar ile sağlık hizmet kalitesinde ve erişiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Yıllar içinde kamu sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı artış göstermiştir. 2002 yılında %3,8 civarında olan kamu sağlık harcamaları oranı, 2012 yılında %4,2 seviyelerine yükselmiştir. Dünya Bankası, 2011 yılı verilerine göre Türkiye'deki toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı %6,7 iken, OECD ülkelerinde %12,3, AB ülkelerinde ortalama %10,1 civarında olmuştur. Toplam sağlık harcamalarında kamu payı ise; Türkiye'de 2011 yılında %74,9 civarında iken, OECD ülkelerinde %61,4 civarında olmuştur. Yıllar içinde sağlık harcamalarındaki artışın büyük bir kısmı görüldüğü gibi kamu tarafından finanse edilmektedir. Kişi başına düşen sağlık harcaması 2011 yılında Türkiye'de 696,2 Dolar iken, OECD ülkelerinde 4.500 dolara yakın, Dünya genelinde ise 951,6 dolar civarındadır.

2003 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Programı ortaya konmuştur. SSK hastaneleri ve diğer kamu hastaneleri Bakanlığa devredilmiş, GSS sistemi genişletilmiş, ilaçtaki KDV oranlarında iyileştirilmeye gidilmiş, aile hekimliği, anne çocuk sağlığı, sağlık bilgi sistemleri, tedavi edici sağlık uygulamaları ve standartlar gibi birçok alanda reformlar yapılarak etkin, etkili, insan odaklı sağlık hizmetleri sunumu amaçlanmıştır.

Bölgedeki mevcut durumda temel sağlık göstergelerinde iyileşmeler olmasına rağmen bölgeler arasındaki farklılıkların sürdüğü görülmektedir. Temel göstergelerden biri olan bebek ölüm hızlarına bakıldığında; Türkiye’de 2012 yılında bebek ölüm oranı binde 11,6 iken bölgede bu oran binde 15,9 civarındadır. Aynı şekilde temel sağlık hizmetlerinin durumuna bakılacak olursa; 100.000 canlı doğumda anne ölümleri Türkiye’de binde 15,5 iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde (TRC) binde 19,2 ve TRC3 bölgesi illerinde ise farklılıklar göstermekle beraber binde 15-27 arasında değişmektedir.

Sağlık İl Müdürlüklerinden alınan bilgi çerçevesinde; Bölgede 39 tane hastane bulunmaktadır. Bunların 28 tanesi Sağlık Bakanlığı, geri kalanı ise özel hastanelerdir. TRC3 bölgesinde üniversite hastanesi bulunmamaktadır. Sağlık Bakanlığı yatak kapasitesi 2.438, özel hastane yatak kapasitesi 705 olmak üzere bölge toplam yatak kapasitesi 3.143’tür.

Sağlık hizmetleri insan kaynağına baktığımızda; bölgede 970 uzman hekim, 1.083 pratisyen hekim, 187 diş hekimi olmak üzere toplam 2.053 hekim görev yapmaktadır. Hekimlerin yanında 372 eczacı, 2.237 hemşire, 926 ebe ve 2.210 sağlık memuru bulunmaktadır (TÜİK Bölge İstatistikleri, 2013).

Bölgede 100.000 kişiye düşen toplam yatak sayılarına baktığımızda bölgelerarası eşit olmayan dağılım görülecektir. 100.000 kişiye düşen hastane yatak sayısı bakımından Batman 193 yatak ile 81 il içinden 57’inci sırada bulunurken, Siirt 65’inci sırada, Şırnak 77’inci sırada ve Mardin ili ise 79’uncu sırada bulunmaktadır. Türkiye, 248 yatak ile dünya ortalamasının altında (Dünya Ortalaması: 300), bölge ise 144 yatak ile Türkiye ortalaması altında bulunmaktadır. 100.000 Kişiye düşen uzman hekim sayısına baktığımızda; Batman 81 il içinden 64’üncü sırada, Siirt 66’ıncı, Mardin ili 79’uncu ve Şırnak ili ise 80’inci sıralarda bulunmaktadır.

İl Halk Sağlığı Müdürlüklerinden alınan bilgi çerçevesinde; Sağlık Bakanlığı tarafından; sağlığın teşviki, koruyucu sağlık hizmetleri ile ilk kademedeki teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin bir arada verildiği, bireylerin kolayca ulaşabildikleri, düşük maliyetle etkin ve yaygın sağlık hizmetleri olarak tanımlanan birinci basamak sağlık hizmet birimlerine baktığımızda bölgede 30 tane Toplum Sağlık Merkezi ve 184 tane de aile hekimliği birimi bulunmaktadır.

TRC3 Bölgesinde aile hekimliği birimlerine yapılan müracaatların toplam müracaatlar içindeki payı düşük seviyelerdedir. Bu durum 2'inci ve 3'üncü basamak yataklı tedavi hizmetlerine başvuruları artırmakta, birim maliyetleri yükseltmekte, 2'inci ve 3'üncü basamak sağlık birimlerinde yığılışmalara sebep vermekte ve bu durumlarda genel olarak hizmet kalitesini etkilemektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim, özellikle kırsal alanda zorluklar barındırmaktadır. Bu kapsamda acil sağlık hizmetlerinin kapasiteleri artırılmaya çalışılmış ancak bölgede kişi başına düşen acil ambulans sayısı ve 30 dakikada kırsal vakaya ulaşma oranları bakımından halen Türkiye ortalamalarının altında bir durum söz konusudur.

TRC3 bölgesinde anne ve çocuk sağlığı konusunda Sağlıkta Dönüşüm Programı ile ilerleme kaydedilmiş, bağışıklama özellikle aşılama oranları bakımında Türkiye'deki oranlara yaklaşılmış hatta aşılmıştır. Sağlık kuruluşlarında yapılan doğum oranları bakımından Türkiye'de 2011 yılında %94 seviyelerine ulaşılmış iken bölge illeri Mardin'de %87, Siirt'te %75, Batman'da %93 ve Şırnak ilinde %67 olmuştur (Sağlık Bakanlığı İstatistikleri, 2011).

2.4.4. Bölgesel İstihdam ve İşsizlik Sorunu

İşgücünün önemli bir göstergesi olan işgücüne katılma oranı, TÜİK hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 2010 yılında Türkiye genelinde %48,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de iller arasında işgücüne katılma oranları büyük farklılıklar göstermektedir. 2010 verilerine göre işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu iller TR90 Doğu Karadeniz Düzey 2 Bölge illerinden olan Rize (%61,8) ve Artvin (%60,8)'dir. Bunun en büyük nedeni, özellikle tarımın yoğun olduğu bölgelerdeki kadınların işgücüne daha fazla dâhil olmalarıdır (TÜİK, 2012).

Bölge illeri olan Mardin (%36,5), Batman (%36,6), Şırnak (%38,7) ve Siirt (%33,3) ise 2008'den bu yana artan bir eğilim göstermesine karşın halen iş gücüne katılma oranının en düşük olduğu iller arasında yer almaktadır. 2008-2010 dönemi arasında dört ilde (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) de işgücüne katılma oranındaki artışa bağlı olarak TRC3 bölgesinde de bu oran %30,7'den %36'ya yükselmiştir. Ancak bu artış sürekliliğini koruyamamış ve 2012 yılında %35'e gerilemiştir. Bölge bu oran ile TRC (GAP) Bölgesini (%35,2) yakalamış olmasına rağmen Türkiye ortalamasının (%50) gerisinde kalmaya devam etmiştir. Türkiye genelinde ise işgücüne katılma oranı hem AB'nin, hem de ABD'nin çok gerisindedir. AB'de 2008-2011 yılları arasında işgücüne katılma oranı %70,2'den %71'e çıkarken, ABD'de %78,5'ten %76,8'e gerilemiştir. 2008-2010 dönemi arasında dört ilde (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) de istihdam oranındaki artışa bağlı olarak TRC3 Bölgesi'nde istihdam oranı %25,4'ten %31,8'e yükselmiştir. Ancak bu artış sürekliliğini koruyamamış ve 2012 yılında %27,5'e gerilemiştir. Bölge bu oran ile TRC Bölgesinin (%30,8) ve Türkiye ortalamasının (%45,4) gerisinde kalmıştır.

Küresel kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de belirsizlikleri arttırmış, güven ortamını ve beklentileri olumsuz etkileyerek iktisadi faaliyetlerin ciddi oranda yavaşlamasına neden olmuştur. İktisadi faaliyetlerdeki düşüşe paralel olarak, istihdam ve işsizlik oranlarında da olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, 2008 yılı ortalarından itibaren alınan tedbirlerle ekonomi beklenenden hızlı toparlanmaya başlamıştır (UİS Taslağı, 2012).

Bu süreçteki istihdam oranlarına bakıldığında AB ve ABD'de sürekli bir düşüş yaşanmasına karşın Türkiye'de %41,7'den %45,4'e kademeli olarak bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye'deki, son 5 yıldaki bu artışa karşın, 2012 yılında AB'de gerçekleşen %68,5'lik ve 2011 yılında ABD'de gerçekleşen %70,4'lük istihdam oranının çok gerisinde kalmaya devam etmektedir.

TÜİK verilerine göre 2010 yılında Türkiye genelindeki işsizlik oranı %11,9 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının en düşük olduğu iller Bayburt (%4,7), Artvin (%5,7) ve Gümüşhane (%5,8) olarak sıralanmıştır. Bölge illerinden Batman (%11,7) ve Şırnak (%11,2)'ta işsizlik oranı Türkiye ortalamasında seyretmektedir. Mardin ili % 9,1'lik oran ile TRC3 illeri arasında en düşük işsizlik oranına sahipken, Siirt ili %12,7 ile bölgedeki en yüksek işsizlik oranına sahiptir. 2008-2010 yılları arasında tüm TRC3 illerinde işsizlik oranı azalma eğilimi göstermiştir.

Kentsel alandaki işsizliği ifade eden tarım dışı işsizlik oranı Bölge'de 2008-2011 yılları arasında %20,9'dan %14,3'e kademeli olarak düşmüşken, 2012 yılında bir önceki yıla göre 8,5 puanlık artışla %22,8'e yükselmiştir. 2012 yılında ülke genelinde kentsel alandaki işsizlik oranının %11,5 olduğu dikkate alındığında, bölgede 2012 yılında kentsel alanda yaşanan işsizlik oranının ülke ortalamasının yaklaşık iki katı(%22,8) olduğu görülmektedir.

TRC Bölgesi'nde de işsizlik oranında bir önceki yıla göre bir artış olmasına karşın 2012 yılı kentsel alandaki işsizlik %14,2 oranında gerçekleşmiştir. Bölge'de 2011 yılından 2012 yılına 15 yaş ve üzeri yaştaki nüfus 1.000 kişi artmışken, işgücünde 13.000 kişilik bir artış yaşanmıştır. Buna karşın istihdamda 2.500 kişilik bir kayıp oluşmuş ve işsiz sayısına bir önceki yıla göre 39.000 kişi eklenmiştir(Bkz: Tablo 5).

Tablo 5: Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri

Bölge	Yıl	Toplam Nüfus	15+ Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan nüfus
TRC3	2008	1.965	1.039	319	264	56	30,7	25,4	17,4	20,9	720
	2009	1.970	1.093	345	293	52	31,5	26,8	15,1	17,6	748
	2010	1.986	1.165	420	370	49	36,0	31,8	11,8	14,9	745
	2011	2.057	1.234	419	365	53	33,9	29,6	12,7	14,3	815
	2012	2.085	1.235	432	340	92	35,0	27,5	21,3	22,8	803
TRC	2008	7.351	4.183	1.493	1.257	236	35,7	30,1	15,8	19,7	2.690
	2009	7.463	4.428	1.608	1.329	279	36,3	30,0	17,4	20,0	2.820
	2010	7.593	4.656	1.765	1.547	219	37,9	33,2	12,4	14,6	2.890
	2011	7.816	4.848	1.761	1.555	206	36,3	32,1	11,7	13,4	3.087
	2012	7.958	4.994	1.757	1.539	218	35,2	30,8	12,4	14,2	3.237
TR	2008	69.724	50.772	23.805	21.194	2.611	46,9	41,7	11	13,6	26.967
	2009	70.542	51.686	24.748	21.277	3.471	47,9	41,2	14,0	17,4	26.938
	2010	71.343	52.541	25.641	22.594	3.046	48,8	43,0	11,9	14,8	26.901
	2011	74.724	53.593	26.725	24.110	2.615	49,9	45,0	9,8	12,4	26.867
	2012	75.627	54.724	27.339	24.821	2.518	50,0	45,4	9,2	11,5	27.385

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr , 2013

2008-2010 dönemi arasında dört ildeki (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) işsizlik oranında yaşanan düşüğe bağlı olarak TRC3 bölgesinde de işsizlik oranı %17,4'ten %11,8'e hızlı bir düşüş göstermiştir. Ancak 2008 yılı ortalarından itibaren krize karşı alınan istihdam bağlantılı tedbirler süreklilik gösterememiş ve istihdamın erimesine de bağlı olarak bölgede işsizlik oranı hızla yükselişe geçmiştir. 2012 yılında %21,3 olan bölgesel işsizlik oranı, %12,4 olan TRC (GAP) bölgesinin, %9,2 olan ülke ortalamasının ve %10,5 olan AB ortalamasının çok üzerindedir. 2008 yılında ortaya çıkan küresel mali krizin ardından alınan tedbirlerle küresel düzlemde gerek büyüme, gerekse ticaret hacmi rakamlarında gözlenen önemli iyileşmeler işsizlik rakamlarına yansıyamamış ve birçok ülkede işsizlik oranları artmıştır (UİS Taslağı, 2012).

2.4.4.1. İşgücü Göstergelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Bölgede 2008 yılından 2010 yılına gelindiğinde erkeklerin işgücüne katılma oranı %5,6 artmışken, kadınlarda %61,8 oranında bir artış görülmüştür. Ancak bu olumlu gelişme çok sürmemiş ve 2011 yılından itibaren kadınların işgücüne katılma oranında düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Bu düşüşlerle birlikte bölgede 2011 yılında kadınların işgücüne katılma oranı %8,2'ye, 2012 yılında da %7,5'e gerilemiştir.

2008 yılında %24,5 olan kadınların işgücüne katılma oranı, kademeli artarak 2012 yılında %29,5'e ulaşmıştır. Türkiye'deki toplam işgücüne katılma oranı ise bu dönem zarfında %46,9'dan %50'ye yükselmiştir. Buna rağmen Türkiye'de işgücüne katılma oranı, gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. 2011 yılında toplam işgücüne katılma oranı Türkiye'de %49,9 iken, AB'de bu oran %71 ve ABD'de %76,8'dir. Bu durum, Türkiye'de kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranının gelişmiş ülkelerin çok altında olmasından kaynaklanmaktadır. 2011 yılında Türkiye'de %28,8 seviyesinde olan kadınların işgücüne katılma oranı, AB'de %62,1 ve ABD'de %70,9 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılından bu yana, kadınların işgücüne katılma oranında bölgede görülen genel artış (%3,9'dan %7,5'e) ve Türkiye'deki sürekli artışa benzer şekilde, AB'de de bir artış gözlemlenmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonrası AB'de %60,5 olan kadınlardaki işgücüne katılma oranı %62,1'e çıkmıştır. Hem Türkiye'de

hem de Avrupa’da görülen bu eğilim, kadınların kriz dönemlerinde işgücüne daha fazla katıldığı savını desteklemektedir (Bkz: Tablo 6).

Tablo 6: TRC3 Bölgesinde Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması

Bölge	İşgücü Göstergesi	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İşgücü (Bin kişi)	319	345	420	419	432
	Erkek (Bin kişi)	298	316	358	366	384
	Kadın (Bin kişi)	21	29	62	53	48
	İşgücüne Katılma Oranı (%)	30,7	31,5	36,0	33,9	35,0
	Erkek (%)	60,4	60,2	64,0	61,9	64,8
	Kadın (%)	3,9	5,0	10,2	8,2	7,5
TR	İşgücü (Bin kişi)	23.805	24.748	25.641	26.725	27.339
	Erkek (Bin kişi)	17.476	17.898	18.257	18.867	19.147
	Kadın (Bin kişi)	6.329	6.851	7.383	7.859	8.192
	İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0
	Erkek (%)	70,1	70,5	70,8	71,7	71,0
	Kadın (%)	24,5	26,0	27,6	28,8	29,5
AB	İşgücüne Katılma Oranı (%)	70,2	70,4	70,6	71,0	-
	Erkek (%)	79,9	79,7	79,7	79,9	-
	Kadın (%)	60,5	61,0	61,6	62,1	-
ABD	İşgücüne Katılma Oranı (%)	78,5	77,9	77,3	76,8	-
	Erkek (%)	85,0	84,0	83,3	82,9	-
	Kadın (%)	72,1	72,0	71,4	70,9	-

Kaynak: TÜİK, EUROSTAT, OECD

2012 yılında TRC3 bölgesinde toplam işgücüne katılma oranı %35’tir. Erkeklerde %64,8 olan bu oran, kadınlarda %7,5’tir. Bu veriler ile bölge, TRC2 Düzey 2 Bölgesi’nden (Diyarbakır, Şanlıurfa) sonra ülkedeki en düşük işgücüne katılma oranlarına sahip bölge konumundadır.

Bölgede ve Türkiye’de 2008-2012 yılları arası istihdam oranlarında dalgalanmalar yaşanmış olmasına karşın genel anlamda bir artışın olduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde AB ve ABD’de ise istihdam oranlarında sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna rağmen, Türkiye ve TRC3 bölgesi, 2012 yılında AB’de gerçekleşen %68,5’lik ve 2011 yılında ABD’de gerçekleşen %70,4’lük istihdam oranının çok gerisinde kalmaya devam etmektedir.

Türkiye ve TRC3 bölgesi gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında istihdam oranında ortaya çıkan bu büyük fark, önemli ölçüde kadınların işgücüne katılma ve istihdam

oranlarının bu ülkelerle çok büyük farklılıklar göstermesinden kaynaklanmaktadır. 2012 yılında, bölgedeki kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yaklaşık %12'si kadardır.

Türkiye'de kadınlar erkeklerin % 40'ı oranında istihdam edilirken, AB'de 2012 yılı EUROSTAT verilerine göre kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yaklaşık %84'ü kadardır. Benzer şekilde ABD'de 2011 yılı verilerine göre kadınlar erkeklerin %86'sı oranında istihdam edilmişlerdir. 2012 yılında TRC3 bölgesinde toplam istihdam oranı %27,5'tir. Erkeklerde %50,7 olan bu oran, kadınlarda %6,1'dir.

Tablo 7 de görüleceği üzere AB ve ABD'de kadın-erkek işsizlik oranı arasında büyük farklar bulunmazken, Türkiye'de kadınlarda işsizlik erkeklere oranla daha yüksektir. Bölgede 2012 yılı işsizlik oranı, % 9,2 olan ülke ortalamasının çok üzerinde seyrederek %21,3 oranında gerçekleşmiştir. Aynı yıl erkeklerdeki işsizlik oranı %21,7 kadınlarda ise %18,3 seviyesindedir. Bu veriler ile TRC3 bölgesi, 2012 yılında Türkiye'deki en yüksek işsizlik oranına sahip bölge olmuştur. 2012 yılında dünya genelinde ise erkeklerde işsizlik oranı %5,7, kadınlarda %6,2 olarak gerçekleşmiştir (ILO, 2013).

Tablo 7: Yıllar İtibariyle İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması

Bölge	İşgücü Göstergesi	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İşsiz (Bin kişi)	56	52	49	53	92
	Erkek (Bin kişi)	53	48	45	47	83
	Kadın (Bin kişi)					
	İşsizlik Oranı (%)	17,4	15,1	11,8	12,7	21,3
	Erkek (%)	17,8	15,3	12,4	12,8	21,7
	Kadın (%)	12,3	12,3	7,9	11,8	18,3
TR	İşsiz (Bin kişi)	2.611	3.471	3.046	2.615	2.518
	Erkek (Bin kişi)	1.877	2.491	2.088	1.730	1.635
	Kadın (Bin kişi)	734	979	959	885	883
	İşsizlik Oranı (%)	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2
	Erkek (%)	10,7	13,9	11,4	9,2	8,5
	Kadın (%)	11,6	14,3	13,0	11,3	10,8
AB	İşsizlik Oranı (%)	7,1	9,0	9,7	9,7	10,5
	Erkek (%)	6,6	9,1	9,7	9,6	10,4
	Kadın (%)	7,6	8,9	9,6	9,8	10,5

Kaynak: TÜİK, EUROSTAT

2.4.4.2. İşgücünün Eğitim Durumu

Türkiye genelinde işgücüne dâhil olan erkeklerin ortalama %60'ı lise altı eğitim seviyesine sahiptir. Okuryazar olmayan erkekler ise işgücü dağılımı içerisinde, en düşük orana sahiptir (yaklaşık %2). Bölgede ise erkeklerdeki işgücünün yaklaşık %70'ini lise altı eğitilmişler ve okuryazar olmayanlar oluşturmaktadır. Bölge'de okuryazar olmayan kadınlar, TRC (Güneydoğu Anadolu) Bölgesi'ne göre daha düşük düzeyde işgücüne dâhil olmaktadır.

2008 yılında işgücüne dâhil olan kadınların %66,7'si okuryazar olmayan (%23,8) ve lise altı eğitimlilerden (%42,9) oluşurken, 2012 yılında yükseköğretim mezunlarının işgücüne daha fazla katılmaları ile bu oran %50'ye gerilemiştir. İşgücüne dâhil olan yükseköğretim mezunu kadın ve erkeklerin oranları hem ülke, hem TRC, hem de bölgede artış göstermiştir. Yükseköğretim mezunlarının işgücüne katılımında en büyük artışın TRC3 bölgesindeki kadın işgücünde olması ise oldukça dikkat çekicidir.

2.4.4.3. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Dünya genelinde istihdamın yapısı incelendiğinde, istihdamın %33,5'inin tarım, %22,5'inin sanayi, %44'ünün de hizmetler sektöründe yer aldığı görülmektedir (ILO, 2013).

Türkiye'de ise 2012 yılı verilerine göre istihdamın %24,6'sı tarımda, %26'sı sanayide ve %49,4'ü hizmet sektöründe yer almıştır. Türkiye ve bölgede azalma eğiliminde olan tarımdaki istihdam, yaşanan küresel krizin etkisiyle geçici de olsa artış göstermiştir. Bölgede 2008 yılında %25,8 olan tarımdaki istihdam oranı, 2010 yılında %28,1'e yükselmiştir. Krizin olumsuz etkilerinin geçmesiyle, tarımda yaşanan çözülme hızla artmış ve 2012 yılında tarımdaki istihdam oranı %12,3'e gerilemiştir. Bölge'de 2008 yılında %3,4 olan kadın istihdam oranının 2010 yılında %9,4'e yükselmesi ve daha sonra 2012 yılında %6,1'e gerilemesi; tarımda istihdam edilen nüfusun çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlardan oluştuğunun bir göstergesidir (Bkz: Tablo 8).

Tablo 8: Yıllar İtibariyle İstihdamın Sektörel Dağılımı

Bölge	İstihdam-Sektörel Dağılım	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İstihdam (Bin kişi)	264	293	370	365	340
	Tarım (Bin kişi)	68	65	104	62	42
	Sanayi (Bin kişi)	51	63	72	82	78
	Hizmetler (Bin kişi)	144	166	194	221	221
	Tarım (%)	25,8	22,0	28,1	17,0	12,3
	Sanayi (%)	19,3	21,6	19,5	22,5	22,8
	Hizmetler (%)	54,5	56,3	52,4	60,5	64,9
TRC	İstihdam (Bin kişi)	1.257	1.329	1.547	1.555	1.539
	Tarım (%)	31,3	25,7	26,6	23,3	23,3
	Sanayi (%)	24,2	23,8	23,7	25,7	28,1
	Hizmetler (%)	44,6	50,5	49,6	51,0	48,6
TR	İstihdam (Bin kişi)	21.194	21.277	22.594	24.110	24.821
	Tarım (%)	23,7	24,6	25,2	25,5	24,6
	Sanayi (%)	26,8	25,3	26,2	26,5	26,0
	Hizmetler (%)	49,5	50,1	48,6	48,1	49,4

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

2.4.4.4. Kayıt Dışı İstihdam

İstihdam oranını artırma yönünde, önemli adımların atılabilmesi için bölgedeki işgücü piyasasının en temel yapısal sorunlarında biri olan kayıt dışı istihdam oranının azaltılması gerekmektedir. Türkiye genelindeki kayıt dışı istihdam oranları Tablo 9 da verildiği gibidir. Bölge'deki kayıt dışılığın ise bu oranlardan çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Bölge'de kayıtlı sektörlerin güçlendirilmesi, kayıt dışı istihdam talebinin düşmesini sağlayacaktır. Yukarıdaki bölümlerde bahsedilen, işgücünün eğitim ve istihdam edilebilirlik düzeylerinin ve nitelikli işgücünün yetersiz olması da kayıt dışı istihdam oranının yüksek olmasının önemli nedenleri arasındadır. Bu açıdan kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu gençler ve kadınlar için genel ve mesleki eğitim seviyesini arttıracak tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Tablo 9: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

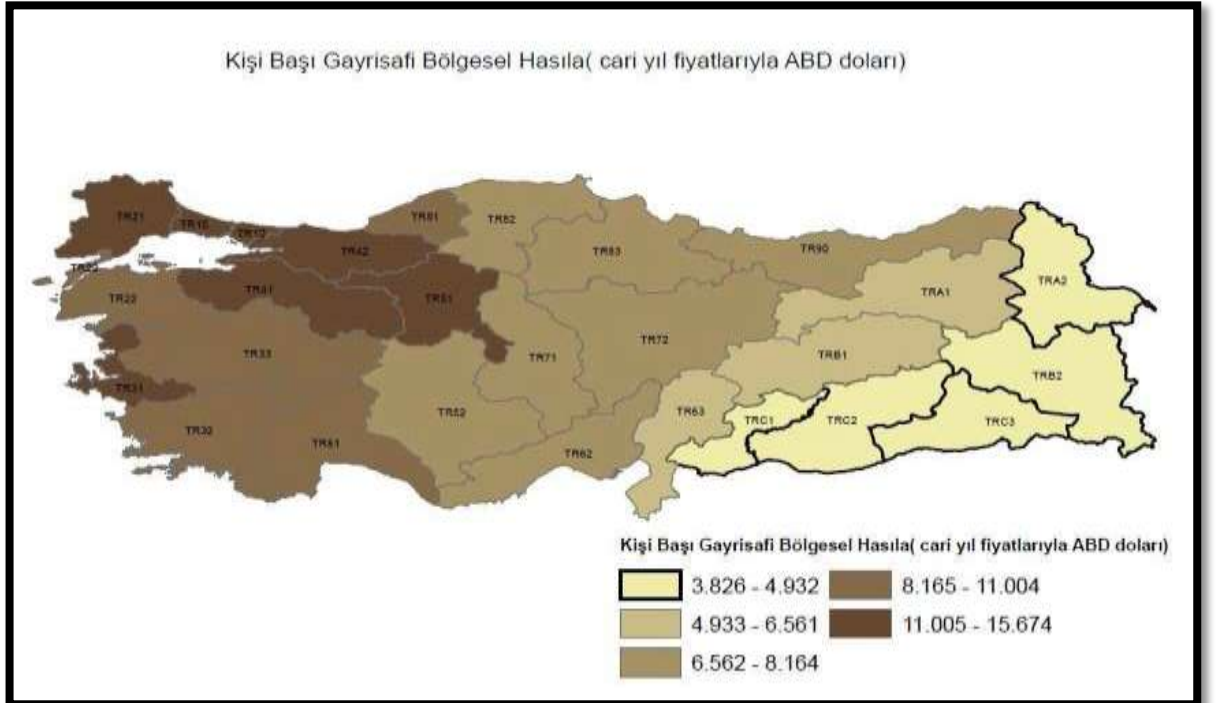
Gösterge	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)	50,1	47,0	43,5	43,8	43,3	42,0	39,0
Tarım (%)	89,9	87,8	87,8	85,7	85,5	83,4	83,6
Tarım Dışı (%)	33,8	34,1	29,8	30,1	29,1	27,7	24,5

Kanak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

TRC3 bölgesinde kayıt dışı istihdamı teşvik edici bir unsur olan ve bölgede yaygın olan kamusal sosyal yardımlar, kişilerin kayıtlı istihdama yönelik tutumlarının olumsuz yönde gelişmesine sebep olmaktadır. SGK kapsamında sigortalı bir işe girdiğinde kamusal sosyal yardımların kesiliyor olması kayıt dışılığa olan bu yönelişi arttırmaktadır. Bu açıdan kamusal sosyal yardımların denetimli yapılması, denetimlerin sıklaştırılması için gerekli yasal ve idari önlemlerin alınması ve sosyal güvencenin kısa ve uzun vadeli faydalarının bölge halkına benimsetilmesi için, gerekli tedbirlerin alınması kayıt dışılığın azaltılmasına büyük katkı sunacaktır.

2.4.5. Bölgesel Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Sorunu

Dicle Bölgesi 2008 verilerine göre kişi başına düşen gelir (GSKD) 3.812 Dolar ile Türkiye'nin en yoksul bölgelerinden biridir. GSKD dışında bölge bazında gelir ölçümü kişi başına düşün GSBH (Gayri Safi Bölgesel Hasıla) ile ölçülebilmektedir. 2011 yılında Yeldan, Voyvoda, Taşçı ve Özsan tarafından hazırlanan Ortagehir Tuzağında Türkiye Raporunda görüleceği gibi (Bkz: Şekil 1), Bölge 2011 yılında 4.176 dolar ile en düşük gelir gurubuna sahip bölgeler arasında yer almaktadır. Bir başka ifadeye göre 26 bölge içerisinde TRC3, 22'inci sıradadır.

Şekil 1: Kişi Başı Gayrisafi Bölgesel Hasıla

Kaynak: Yeldan ve diğ., Ortagehir Tuzağında Türkiye Raporundan alınmıştır (2011).

2011 yılına göre eşdeğer hane halkı kullanılabilir medyan gelirlerin %50'lik kriterlerine göre bölgesel yoksulluk sınırına göre yoksul sayılarının ve yoksulluk oranının Düzey1 Bölgelerine göre dağılımına baktığımızda; TRC(Güneydoğu Anadolu Bölgesi) Bölgesi 1 milyon 155 bin kişi ile TR1 Bölgesinden sonra en fazla yoksul sayısına, %15,1 ile en yüksek yoksulluk oranına sahiptir. 4.041 TL yoksulluk sınırına göre ise TRC Bölgesi 3 milyon 749 bin kişi ile en yüksek yoksul sayısına ve %32,3 ile en yüksek yoksulluk oranına sahiptir (Bkz: Şekil 2).

Şekil 2: Türkiye Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr , 2012

2011 yılında TRC3 bölgesinin içinde yer aldığı TRC bölgesinin Gini katsayısı 0,396 ile 0,404 olan Türkiye'nin Gini katsayısından düşük bir değer almıştır. Buna göre bölgeler arasında yüksek gelir farkları olmasına rağmen TRC bölgesi gelir dağılımı açısından Türkiye'ye kıyasla daha iyi bir durumdadır. Bölgedeki yoksulluk ve reel gelirin düşüklüğünü diğer bölgelerle karşılaştırmalı olarak verebilen iki değişken hane halkı tüketim harcamalarında gıda ve alkolsüz içecekler ile giyim ve ayakkabı harcamalarının oranlarıdır. Türkiye'de gıda ve alkolsüz içeceklere ayrılan pay %20,7, giyim ve ayakkabı harcamalarına ayrılan pay %5,2'dir. TRC3 bölgesinde gıda ve alkolsüz içecek için ayrılan pay 2011 yılında %33,6, giyim ve ayakkabı için ayrılan pay %8,5 ile Türkiye'de en yüksek orana sahiptir.

TRC3 bölgesinin 2003-2011 yılları arasında harcama türlerine göre hane halkı tüketim harcamalarının dağılımı karşılaştırılmıştır. Bu dağılıma göre yoksulluk belirleyicilerinden olan gıda ve alkolsüz içecekler toplam harcamalarda 2003 yılında %48,8'den 2011 yılında %33,6 seviyesine gerilemiştir. Bu durum TRC3 bölgesinin gelir durumunun 2003 yılına göre daha iyi bir seviyeye geldiğinin bir göstergesidir. Bu yıllar içerisinde özellikle ulaştırmaya ayrılan pay yüksek oranda artmıştır. Bunun en önemli nedeni bu yıllar arasında gerçekleşen ulaştırma maliyetlerindeki artıştır.

2.4.6. Bölgesel Sosyo-Kültürel Hizmetler ve Sorunları

TRC3 bölgesinde yaşayan halkın ve bölgeye gelen diğer insanların serbest zamanlarını sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle değerlendirmelerini sağlayacak sinema, tiyatro gibi mekânların sayısı, GAP bölgesi ve Türkiye geneli ile karşılaştırıldığı zaman çok yetersiz görünmektedir.

TRC3 bölgesindeki kütüphane, sinema salonu, tiyatro salonu ve müze sayısı TÜİK verilerine göre GAP bölgesinin sırasıyla %29,87, %16,17, %37,50 ve %16,66'sını oluşturmaktadır. İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve Valiliklerin İl brifinglerinden derlenen verilere göre 2012 yılında TRC3 bölgesinde 23 kütüphane bulunmaktadır. Bunlardan 8 tanesi Mardin'de, 6 tanesi Batman'da, 5 tanesi Siirt'te, 4 tanesi Şırnak'ta bulunmaktadır.

Tablo10 da TÜİK verilerine bağlı olarak hazırlanan tabloda yer almayan ve yeni açılan Mardin ve Batman İllerindeki 2 adet Alışveriş Merkezinde(AVM) yer alan 2 adet sinema ile Mardin Merkezde 1, yeni açılan AVM'de 6 salonlu sinema, Kızıltepe ilçesinde 4 salonlu sinema ile Mardin İli salon sayısı 11'e yükselmiştir. Batman'da bulunan 2 sinema 7 salona, yeni AVM'de açılan sinema ise 5 salona sahiptir. Siirt'te ise müze ve tiyatro salonu bulunmamakta olup, 1 adet sinema salonu faaliyettedir. Şırnak ilinde ise sinema salonu bulunmamaktadır.

Her il merkezinde birer adet ve Şırnak'ın Cizre ilçesinde de 1 adet olmak üzere toplamda 5 adet Gençlik Merkezi bulunmaktadır. Gençlik Merkezleri, TRC3 Bölgesi'ndeki gençlerin serbest zamanlarını değerlendirecekleri, kişisel gelişimlerine katkıda bulunacak mekânlardandır. Bölgenin büyük diğer ilçelerinde de birer tane bulunacak şekilde sayılarının artırılması ve mevcut mekânların

altyapılarının iyileştirilmesi ile bölge gençlerinin kültürel, sosyal ve sanatsal faaliyetlerinin daha sağlıklı koşullarda gerçekleşmesi sağlanabilecektir.

Bin kişi başına kütüphaneden yararlanma sayısı açısından bakıldığında; TRC3 bölgesi 293 sayısı ile GAP Bölgesinin 283 ve Türkiye'nin 252 olan değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Kitap sayısına bakıldığında ise GAP Bölgesi'ndeki kütüphanelerdeki toplam kitap sayısının %33,75'i TRC3 bölgesinde bulunmaktadır. GAP bölgesi ve Türkiye nüfusuna göre TRC3 bölgesinin nüfusu oranlandığında tiyatro, sinema vb. sosyal faaliyet alanları için tesislerin az olduğu ancak son dönemde yapılan yatırımlar ile bu alanda tesis ve kapasite artışı sağlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'ne bağlı olarak bölgede çalışan toplam 2 adet müze mevcuttur. Mardin ilinde 1 adet İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bağlı müze bulunmaktadır. Batman'da ise Hasankeyf ören yeri de yine İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmaktadır. Mardin'de 1 tanesi özel müze, Şırnak'ta ise 2 tane özel müze olmak üzere TRC3 bölgesinde toplam 5 müze bulunmaktadır.

Tablo 10 : TRC3 Bölgesi Kültür Göstergeleri İstatistikleri(2010-2011 Sezonu)

TRC3 BÖLGESİNDE KÜLTÜREL VERİLER	MARDİN	BATMAN	SIİRT	ŞIRNAK	TRC3	GAP(TRC)	TRC3/TRC (%)	TR
Kütüphane Sayısı	8	6	5	4	23	77	29,87	1.118
Kitap Sayısı	98.685	63.734	93.525	48.595	304.54	902.287	33,75	15.621.478
Bin Kişi Başına Düşen Kitap Sayısı	305	221	517	205	293	283		252
Sinema Salonu Sayısı	4	6	1	-	11	68	16,17	1.917
Sinema Seyirci Sayısı	22.000	153.250	26.500	-	201.75	1.194.498	16,89	37.439.786
Tiyatro Sayısı	2	2	2	-	6	16	37,50	511
Tiyatro Seyirci Sayısı	9.395	30.900	1.500	-	41.795	172.894	24,17	5.385.588
Müze Ören Yeri Sayısı	1	1	-	-	2	12	16,66	380
Müze Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı	67.981	67.981	-	-	154.21	631.616	24,41	28.781.308

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr , 2012

Aşağıda bahsi geçen sosyo-kültürel altyapıya bağlı faaliyetler ve etkinlikler, TRC3 illerinden olan Mardin il merkezi (Artuklu) ve diğer ilçelerde gerçekleşmektedir. Diğer GAP bölgesi illeri ve ilçelerinde olduğu gibi bu sosyo-kültürel etkinliklerin büyük bir kısmı, SODES kapsamında yürütülen proje faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir.

- Mardin Merkez Artuklu İlçesinde sinema, tiyatro, sergi ve gösteri salonu gibi kültürel aktivitelerin yapılabileceği alanlar mevcuttur. Aynı zamanda İlçede birçok park, rekreasyon ve spor alanı da yer almaktadır. Mardin Merkez Artuklu ilçesinde yapılan faaliyetler kentin büyüklüğü ve sosyo-kültürel gelişmişliği ile orantılı olarak oldukça çeşitlidir. Bunlardan bazıları; Mardin Uluslararası Gençlik ve Çocuk Tiyatroları Festivali, SineMardin Uluslararası Mardin Film Festivali, Mardin Bienali, Mardiven uluslararası koşu yarışması, Mardin’de sinema, tiyatro, konser, festival gibi kapalı mekân etkinliklerin yanı sıra kent halkının zamanını geçirdiği mesire alanları, dinlenme alanları ve parklar bulunmaktadır.

- Mardin’in büyük ilçelerinden olan Kızıltepe ve Nusaybin’de sinema salonunun yanı sıra, trafiğe kapalı “Sanat Sokağı” canlı sokaklar halk için sosyal bir zemin oluşturmaktadır. Yine Nusaybin’de kültür merkezi ile parklar halk için sosyal altyapı anlamında bir zemin oluşturmaktadır.

- Nusaybin İlçesi’nde kütüphane, spor alanı ve eğitim tesisleri ile halk eğitim merkezi ve rehabilitasyon merkezi de yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip durumdadır. Ancak uzun süre devam eden terör eğitim ve öğretimi yetersiz bırakmıştır.

- Midyat’ta tarihi turistik bir şehir olması ve ilçedeki konak, han, ev vb. tarihi yapıların otel, restoran, kafe vb. işlevleri için kullanılması ile sosyal ortam özellikleri bahar ve yaz aylarında biraz daha canlı olmaktadır. İlçede bir adet kadın sığınma evi, bir adet kütüphane, futbol sahası ve kapalı salonu, sinema ve tiyatro bulunmaktadır. Ancak sosyal tesis yeterli iken, kültürel tesis yetersiz durumdadır.

- Yeşilli İlçesi’nde spor alanı ve park alanları yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip değildir.

- Yeşilli, ülke çapında bilinen Kiraz Festivaline ev sahipliği yapmaktadır. Derik İlçesi'nde park ve rekreasyon alanı, kütüphane ve spor alanı bulunmaktadır. Ancak yetersiz gelmekte olup, iyileştirmeye ihtiyacı vardır. Ömerli İlçesi'nde spor ve park alanları bulunmakta olup, sosyal ve kültürel tesis bulunmamaktadır.
- Savur İlçesi'nde kütüphane, spor alanı ve eğitim tesisleri yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip durumdadır. Bu ilçe mimari ve sosyal yapı olarak küçük Mardin olarak adlandırılmaktadır. Bu ilçenin turizm potansiyeli vardır.

28 Mayıs 2007 tarihinde kurulan Mardin Artuklu Üniversitesi, bulunduğu şehrin ve bölgenin sosyal ve kültürel ortamına katkıda bulunmayı, ülkedeki ve Ortadoğu'daki üniversiteler arasında köprü oluşturmayı hedeflemektedir. Artuklu Üniversitesi bünyesinde kurulmuş bulunan "Yaşayan Diller Enstitüsü" kendi alanında bir ilk olmuş ve büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kurulan bu enstitüde "Kürt Dili ve Edebiyatı" ve "Süryanice" gibi diller okutulmaktadır. Üniversite içinde kurulan kültürel ve sanatsal topluluklar sayesinde şehirde ve bölgede sosyo-kültürel faaliyetlerde artış görülecektir. Bu noktada üniversitenin vizyonunda yer alan; Şehrin ve bölgenin sosyo-kültürel alanda daha iyi noktalara taşınması ile ilgili ifadeler, bu gelişmeleri doğrular niteliktedir.

2.4.7. Bölgedeki Dezavantajlı Grupların Sorunları

Sosyal dışlanma kapsamında sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği grup, toplumsal hayata tam olarak adapte olamamış olan dezavantajlı sosyal gruplardır. Bölgeye has olarak bu riskli grubun başında gençler ve kadınlar gelmektedir.

2.4.7.1. Gençler

TRC3 bölgesi genç bir nüfus yapısına sahiptir. Bölge'de 15-29 yaş grubu toplam nüfusun yaklaşık % 30'unu oluşturmaktadır. Türkiye'de ise bu oran %25 civarındadır. Genç nüfusun yoğunlukta olduğu TRC3 bölgesinde işsizlik sorunu da en çok gençleri etkilemektedir. 15-24 yaş grubu istihdam oranı %17,7, işgücüne katılım oranı %26,1 ve işsizlik oranı %32,2 düzeyindedir. Bu rakamlar gençlerin istihdama ve işgücüne katılımının nüfusun geneline göre geride kaldığını

göstermekte, genç işsizliğinin bölge'deki genel işsizlik oranının bu denli üzerinde olması bölge'deki işsizliğin gençleri daha çok etkilediğine işaret etmektedir.

Bölge'de gençlerin yararlanabileceği tiyatro, sinema, müzik, kültürel faaliyetler ve spor etkinlikleri Bölge'deki genç nüfusun büyüklüğü de dikkate alındığında çok düşük ve yetersiz düzeydedir. Bölge'deki gençler karşılaştıkları işsizlik, eğitimsizlik ve yoksulluk gibi sosyal dışlanma unsurlarının etkisi altında olmalarının yanında birçok sorunun yanı sıra spor yapabilecekleri tesislere ve sosyo-kültürel faaliyetlere erişimde de kısıtlı imkânlarla sahiptir. Diğer bölgelere kıyasla gençlerin bu olanaklara erişememesi farklı toplumsal sorunları ve yoğun sosyal dışlanma olgusunu da beraberinde getirmektedir dolayısıyla bölgeye ayrı ve özel bir ihtimamın gösterilmesi gerekmektedir.

2.4.7.2. Kadımlar

TRC3 Bölgesi'nde kadınlar sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katılım konusunda AB ve Türkiye standartlarının çok gerisinde bulunmaktadır. Bu durumun sebepleri, özellikle sosyo-ekonomik, eğitim ve istihdam göstergelerinde ortaya çıkan sorunsal alanlardır. Bölgeler arası GSYİH karşılaştırıldığında Dicle bölgesi 4.176 Dolar ile dördüncü en düşük kişi başı Gayri Safi Bölgesel Hasılaya (GSBH) sahiptir. Bu durum kadınların iş bulmasını zorlaştırmakta ve iş bulma kapasitelerinin düşmesine sebebiyet vermektedir.

Bölgede kadınların statüsünü belirleyen diğer faktörler sosyo-kültürel yapılarıdır. Sosyo-kültürel yapılar kadın statüsünün önündeki engellerden bir tanesidir. 2011 yılında TÜİK tarafından hazırlanan nüfus ve konut araştırması verilerine göre illerin hane halkı büyüklüğü tespit edilmiştir. Gruplamaya göre Şırnak 7,6 değeri ile bölge ve ülke içerisinde en yüksek hane halkı büyüklüğüne sahiptir. Mardin 6,3, Siirt 6,5 ve Batman 6,4 ile en yüksek ikinci kategoride yer almaktadır. Hane halkı büyüklüğü kadını ev içine itmekte toplumsal ve ekonomik hayata katılımını engellemektedir.

Kadın statüsünün geriye itilmesine sebep veren diğer bir etmen, ilk evlenme yaşının diğer bölgelere kıyasla daha erken olmasıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Orta Anadolu Bölgesinden sonra 22 yaş ortalaması ile en düşük kadın ilk evlenme yaşına sahiptir. Bölgede doğurganlık hızı ile paralel biçimde düşünüldüğünde kadın evlendikten sonra çalışmamaktadır. Şırnak 4,1 ve Siirt 3,8 ile en yüksek

doğurganlık hızına sahip kategorideki iller arasında yer almaktadır. Batman 3,36 ve Mardin 3,34 ile en yüksek ikinci doğurganlık hızı kategorisinde yer almaktadır. Bölgede hane halkına ve doğurganlık hızına paralel olarak 15 yaş altı nüfusun yoğunluğundan dolayı toplam yaş bağımlılık oranı da bölgede diğer bölgelere kıyasla çok daha yüksektir.

Kadın statüsünü belirleyen faktörlerden bir tanesi de eğitim durumudur. Bölge illerinin diğer illerle kıyaslaması yapıldığında kadın okuma yazma oranı, ilköğretim okullaşma oranı ve lise okullaşma oranında en düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Kadınların eğitim seviyelerinin artması, iş bulma ve çalışma ihtimalini arttırmaktadır. TRC3 bölgesinde 2012 yılında kadınların işgücüne katılma oranları eğitim seviyelerine göre sırasıyla okuma yazma bilmeyen %2,3 lise altı eğitim görmüş %5,9, lise ve dengi ve meslek yüksekokulu mezunları %14,9, yükseköğretim mezunları %71,5 şeklindedir. Kadınların istihdam ve işgücüne katılımlarının sağlanması amacıyla eğitim seviyelerinin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir. Sosyo-kültürel yapı ve eğitimde yaşanan durum bölgenin istihdam ve işgücüne katılım oranlarını düşürmektedir.

Kadınların işgücüne ve istihdama katılma oranında bölge, Düzey 2 Bölgeleri arasında en son sıralarda yer almaktadır. 2012 yılı cinsiyete göre işgücüne katılım oranında TRC3 bölgesi %9,6 ile %7,5 değere sahip TRC2 bölgesinden sonra en düşük orana sahiptir. TRC3 Bölgesi'nde kadınlarda işgücüne katılma oranı 2004 yılındaki %16,1'lik değerinden 2012 yılında %9,6 düzeyine gerilemiştir. Aynı yıllarda tarımda çalışan kişi sayısında da dramatik bir düşüş izlenmektedir. Bu değerlerin işaret ettiği nokta, tarım sektöründen ayrılan nüfusun çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlardan oluştuğudur.

Bölge'de tarımsal istihdamın 2004-2006 yılları arasında gerilemesi en çok kadınları etkilemiş ve kadın istihdamı 2012 yılına gelindiğinde hala eski değerlerini yakalayamamıştır. Aynı şekilde 2012 yılı istihdam oranları incelendiğinde kadınların istihdam oranı diğer bölgelere kıyasla TRC2 bölgesi ile beraber en düşük seviyededir.

İşgücüne katılan kadınların iktisadi faaliyetleri itibariyle dağılımına bakıldığında 2004 yılındaki 67.000 tarım işçisi kadınının 2012 yılında 8.000 düzeyine düştüğü, yani bölgedeki kadın tarım işçilerinin sayısında 8 yılda %90'lık bir düşüş yaşandığı

görülmektedir. Sanayi sektöründe 2004 yılında 1.000 kadın istihdam edilirken, bu sayı 2012 yılında 4.000'e ulaşmış, yani %300'lük bir artış yakalamıştır. En yüksek artış hizmet sektöründe görülmektedir. Hizmet sektöründe ise %271 artarak, 7.000'den 26.000 düzeyine ulaşmıştır. Bu rakamlara bakılarak kadın istihdamının son 8 yılda oransal olarak en çok "sanayi" sektöründe, rakamsal olarak da en çok "hizmet" sektöründe arttığı görülmekte, buna dayanarak 2012 yılına gelindiğinde kadınların istihdam sayıları 36.000 ile 2004 yılında tarım sektöründen kaynaklı olarak yakalanan 75.000 istihdam sayısının sadece %48'ini oluşturmaktadır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet" adlı raporda Türkiye'deki kadınların % 39'unun yaşamının herhangi bir döneminde eşleri ya da birlikte oldukları kişi tarafından fiziksel ve cinsel şiddete uğradıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bölge düzeyinde bakıldığında ise TRC3 bölgesinin de kapsamında yer aldığı Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde kadınların yüksek düzeyde fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde kadınların %51.1'i eşleri ya da birlikte oldukları kişilerin cinsel ve fiziksel şiddeti ile karşılaşmaktadırlar. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bu değerle Orta Anadolu'dan sonra yer alsada özellikle çalışmadaki son 12 ayda şiddet görülme sayılarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi % 24,6 ile %27,4 ile ilk sırada yer alan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinden sonra gelmektedir. Bu gösterge, kadına yönelik şiddetin devam ettiği anlamına gelmektedir.

Bölgede kadınların durumundan kaynaklı kullanılabilir göstergelerden bir tanesi intihar oranlarıdır. TRC3 bölgesi diğer bölgelere kıyasla 2012 yılında en yüksek 24 yaş altı kadın intihar oranına sahip bölgedir. Kadın-erkek intihar oranlarında ise TRB2 bölgesinden daha düşük bir değere sahiptir. Kaba intihar hızında ise yüz binde % 3,62 ile % 4,69 olan ülke değerinin gerisindedir. Bölge içindeki iller arasındaki dağılım incelendiğinde Şırnak en yüksek Kadın/Erkek intihar oranına sahip ildir. Batman'da ise gerçekleşen tüm intiharlar 24 yaş altı kadınlarda gerçekleşmiştir. Kaba intihar hızı bölge içerisinde en yüksek Siirt'te mevcuttur.

Bölge'de kadınların siyasi yaşama katılımı, kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamdaki düşük mevcudiyeti ile tezatlık oluşturmaktadır. Bölge'de kadınların siyasi yaşama katılımı, Türkiye geneline göre oldukça yüksektir ve eskilere

dayanmaktadır. 1957-1961 yılları arasında Midyat Belediye Başkanlığı yapan Zekiye Midyat (Hükümet Kadın filmi), Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanlarından biridir. 2009 yerel seçimleri itibariyle Türkiye'de 2'si il, 17'si ilçe, 7'si belde olmak üzere toplam 26 kadın belediye başkanı seçilmiştir. Bölge'de 26 ilçe içerisinde 4 ilçenin belediye başkanları kadındır. Kadın belediye meclis üyesi oranı ise ortalama %9 olarak hesaplanmış olup, bu oran belediyeye göre % 24 ile % 0 gibi geniş bir aralıkta değişmektedir (YSK, 2014, www.ysk.gov.tr).

Türkiye genelinde parlamentoya giren kadın milletvekili oranı %14,35 civarında iken bölge illerinin 17 milletvekilinden 4 tanesi kadındır, yani bölgede bu oran %23,4'tür. Bölge'de kadınların belediye başkan yardımcılığı, il genel meclisi başkanlığı, il genel meclisi üyelikleri gibi konumlarda da temsiliyeti göze çarpmaktadır. İl Genel Meclisi'nde kadın üye oranı Şırnak'ta %11,5, Batman'da %4,5, Siirt'te %4,7 ve Mardin'de ise kadın üye yoktur.

30 Mart 2014 tarihinde yapılan yerel seçim sonuçlarına göre Türkiye siyasal tarihinde ve idari yapısında farklı bir uygulama ortaya çıkmıştır. 2014 yılı yerel seçimleri kapsamında BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) / HDP (Halkların Demokratik Partisi) partilerine mensup belediye başkanlıklarında “eş başkanlık” sistemine geçilmiş olup bu kapsamda tüm belediyelerde eş başkan adayları bayan adaylar arasından seçilmişlerdir. Fiilen uygulamaya geçilen fakat mevzuatta sadece siyasi partilerin genel başkanlıkları için ön görülen bu sisteme göre Türkiye'de siyasal alanda kadın temsiliyeti sayısal ve oransal olarak artmakta fakat mevzuattan kaynaklı eksikliklerden dolayı bir o kadar da sorun içermektedir.

Kadınların siyasi yaşama katılımında yaşanan kısmi derecedeki bu olumlu tablo, Bölge'de kadınlara karşı bakış açısını bir ölçüde değiştirmek, geleneksel yapıların kadınlar üzerinde kurduğu baskılara dikkat çekmek ve kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımını arttırmaya yönelik çalışmalar yapmak için bir fırsat olarak değerlendirilirse bu durumun Bölge'de kadının statüsünü geliştirmek için bir fırsat olabilecektir.

Bölge kadını toplumsal gelişmişlik ölçütleri dikkate alındığında modern toplum standartlarının oldukça gerisinde yer almaktadır. Bölge'de hâkimiyetini sürdüren geleneksel toplumsal ve kültürel yapı içinde kadın, sosyal katmanlaşma, aşiret

bağları ve toplumsal eşitsizliklerden ziyadesiyle etkilenmektedir. Bu etkenler, özellikle kırsal kesim kadınlarının hayatında önemli rol oynamaktadır.

Bölge’de kadınların sosyal ve ekonomik yaşama katılımlarının önündeki en büyük engellerden biri düşük gelir ve eğitim düzeyi ile birleşen çok çocukluluk olgusuna bağlı erken çocuk bakımındır. Aile dostu sosyal politikaların geliştirilmemiş olması ve sosyal hizmet alanındaki yetersizlikler, bu sorunun kalıcı olmasına sebebiyet vermektedir.

2.4.8. Bölgesel Sosyal Dışlanmanın Görünümüne Yönelik Bir Değerlendirme

Ölçülebilir tüm göstergelere göre (belli bazı istisnalar dışında), Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ve özellikle TRC3 İstatistik Bölgesinin Türkiye’nin her yönden en geri bölgesi olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin, son dönemler hariç bölgeye yeteri kadar önem ver(e)memiş olması sorunsal bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Bu ihmalin ekonomik ve sosyal nedenleri olduğu kadar politik ve ideolojik nedenlerinin de olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki Güneydoğu Anadolu Bölgesinin iktisadi koşulları ve hayat standartları, Türkiye ortalamasına oranla halen istenilen seviyede değildir. Sosyal dışlanmayı tetikleyen birçok olumsuz unsur içiçe geçtiği için, ciddi bir sosyal sorun sarmalını doğurmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde yaklaşık 30 yıldır süren siyasi ve sosyal sorunlar, bölgede ekonomik hayatı altüst etmekle kalmamış, tüm sosyo-kültürel ve insani ilişkilerinden koparılmış ve gelecekte neredeyse umudunu kesmiş, yaşamaya devam ettiği, göç ettiği veya göç etmek zorunda kaldığı yerlerde işsiz, parasız, eğitim ve sağlık gibi en temel haklardan bile yoksun bir kitleyi ortaya çıkartmıştır. Bu kitle, sosyal sorunlar arasında boğulmasına rağmen bu sorunlarla mücadele yerine politik ve ideolojik düşüncesinden ve duruşundan dolayı toplumsal barışa zarar vermektense kitle psikolojisi ile toplumsal olaylara katılarak huzur ortamını bozmaktan haz alır hale gelmiştir.

Radikal söylemleri, etnik milliyetçiliği ve terör eylemlerini destekleyen bir psiko-sosyal ortamın ortaya çıkmasında devlet ideolojisine bağlı askeri yaklaşımların yanında bölgesel sosyal politikaların yetersizliği önemli bir rol almaktadır. Bunun bir

sonucu olarak sosyal dışlanma sorunu da bu bölgenin en bariz göstergelerinden birisi haline gelmiştir. Buna sebep olan bazı sosyo-ekonomik göstergelere bakacak olursak;

- Güneydoğu Anadolu Bölgesi, illeri 1996 yılında, 76 il arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasının en altındadırlar; 2003 yılında, 17 tanesi 81 il arasında en alt sıradadır.

- TÜİK verilerine göre 2012 yılında Türkiye’de işsizlik oranı % 9.2, istihdama katılım oranı % 45.4 iken Güneydoğu Anadolu Bölgesini oluşturan TRC1 (Gaziantep, Adıyaman ve Kilis), TRC2 (Şanlıurfa ve Diyarbakır) ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) istatistiki bölgelerinde ortalama işsizlik oranı % 12.4, ortalama istihdam oranı ise % 30.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar ile bölgesel işsizlik oranında Türkiye’nin en yüksek oranına ve istihdama katılım oranı olarak Türkiye genelinin en düşük oranına sahiptir. Özellikle bölgeyi oluşturan 3 istatistiki bölgeden biri olan TRC3 bölgesinde işsizlik oranı % 21.30 (Türkiye genelinde en yüksek oran) ve istihdam oranı % 27.50 (Türkiye geneli en düşük 2. istihdam oranı) olarak gerçekleşmiştir (TÜİK/Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2012:9-11).

- Bölgede kişi başına kamu yatırımları ülke ortalamasına göre düşüktür. Bölgenin GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)’ya yaptığı görece katkı azdır. Bölgede kişi başına düşen GSYİH Türkiye ortalamasına göre düşüktür. Bölgede kişi başına düşen GSYİH ülke ortalamasının üçte biri kadardır. Bölge ve Türkiye arasındaki fark bölge içinde de mevcuttur. En düşük kişi başına GSYİH’ye sahip Hakkâri ile en yüksek GSYİH seviyesindeki Diyarbakır arasında saptanan fark yaklaşık dört kattır.

- Toplu ekonomik göstergelerin işaret ettiği gibi daha vahim olan durum ise, bölge halkının yaklaşık % 60’nın yoksulluk sınırının altında yaşaması ve yoksulluğun kuşaklar arasında miras bırakılır hale gelmesidir (TESEV, 2006). Yoksulluğun başlıca sebeplerden bir tanesi yaygın işsizliktir. Bölgede aktif istihdam politikaları halen yetersizdir.

2.4.9. Bölgesel Sosyal İçerme Programları

2.4.9.1. Sosyal Destek Projesi (SODES)

Bir sosyal destek programı olarak Kalkınma Bakanlığı tarafından Valilikler koordinasyonunda yürütülen SODES (Sosyal Destek Projesi) ise doğrudan sosyal içermeye yönelik çok yönlü bir program olarak geliştirilmiştir. GAP Eylem Planı kapsamında ilk kez GAP illerinde uygulanmaya başlanan Program, 2010 yılında DAP illerinin ve 2011 yılında pilot illerin de dâhil edilmesiyle 2013 yılı itibariyle 30 ilde uygulanmaktadır.

SODES kapsamında yer alan projeler; Valiliklerin koordinasyonunda kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanmakta ve yürütülmektedir. Sosyal içerme, istihdam ve kültür-sanat ve spor bileşenlerini bir çatı altında toplayan program, yürüttüğü projelerle özellikle yoksulluk ve sosyal imkânlara erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, engelliler, göç mağdurları, toplumsal aidiyetini kaybedenleri, toplumsal olaylara karışma ihtimali olan geçleri ve kentlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan bireyler ve grupları hedeflemektedir (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

Hedeflediği dezavantajlı kesimlerin projelere aktif ve faal bir şekilde katılımlarının, vaat edilen proje getirilerine ulaşmak bakımından bir önkoşul olması dolayısıyla, SODES doğrudan bir yardım programından ziyade, faaliyet odaklı bir sosyal destek programıdır. SODES projeleri kapsamında bugüne kadar çok sayıda atölye, mesleki eğitim merkezi veya kültür-sanat-spor tesisi oluşturulmuş ve düzenlenen mesleki eğitim kurslarına, kültür, sanat ve spor kurslarına, öğrenci gezileri ve kültür-sanat etkinliklerine çok sayıda kişi katılmıştır. 2012 yılı itibariyle düzenlenen üniversiteye hazırlık ve SBS kurslarına 92 bin öğrenci katılmış; spor, müzik, resim, sahne sanatları ve görsel sanatlar kurslarından ve atölyelerinden 168 bin kursiyer yararlanmış; kadın merkezlerinden/evlerinden 97 bin kadın faydalanmış ve mesleki eğitim/beceri kazandırma kurslarına 47 bin kişi katılmıştır (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

İstihdam, sosyal içerme ve kültür-sanat-spor bileşenlerini bünyesinde barındırmasıyla SODES, kendine özgü bir yapı sergilemektedir. Her ne kadar Avrupa'da ve diğer bölgelerde sosyal içerme alanında çok çeşitli programlar ve projeler yürütülse bile, bu

üç bileşeni bir arada ele alan ve yürüten benzer bir program bulunmamaktadır. Genel olarak kültür-sanat-spor ve sosyal içerme bileşenlerine yönelik faaliyetler çoğu ülkede sivil toplum kuruluşlarının inisiyatifine bırakılmıştır ve bu alanda yoğunluklu çalışmalar bu tür kurumların ve hükümet dışı organizasyonların çalışmalarıyla etkin bir şekilde sürdürülmektedir. İstihdam bileşeni ise AB, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde görüldüğü gibi, devlet tarafından sosyal politikalar öncülüğünde ele alınmaktadır (Kalkınma Bakanlığı/sodes, 2013).

2.4.9.2. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)

Bölge’de GAP kapsamında uygulanan sürdürülebilir kalkınma programlarında toplumsal cinsiyet perspektifinin gözetilmesi için bir dizi proje yürütülmektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik yönden güçlendirilmesine yönelik olarak, Kalkınma Bakanlığı GAP İdaresi'nin uyguladığı çeşitli projeler bulunmaktadır. GAP bölgesindeki kadınların okuma-yazma oranının düşük olması, bölgenin doğurganlık hızı ve hane halkı büyüklüğü ile kadınların temel becerilerden yoksun olması bu kesime özel projeler geliştirme ihtiyacı doğurmuştur. Projeler aracılığıyla kadınların eğitilmesinin, gelir sahibi olmasının ve toplumsal süreçlere katılmasının kadınların gelişimine katkıda bulunması ve dolayısıyla hane refahının iyileşmesi hedeflenmektedir (GAPBKİ, 2012).

Bu bağlamda yürütülen çalışmaların en önemlilerinden biri “Çok Amaçlı Toplum Merkezleri” (ÇATOM) projesidir. GAP bölgesinde 1995 yılında ilk kez kurulmuş olan ÇATOM'ların sayısı, Ağustos 2013 yılı itibariyle GAP Bölgesi'ndeki 9 ilde 44'e ulaşmıştır. TRC3 bölgesinde ise 9'u Mardin'de, 5'i Şırnak'ta, 4'ü Siirt'te ve 3'ü Batman'da olmak üzere toplam 21 adet ÇATOM bulunmaktadır. ÇATOM kapsamında eğitim, sağlık, yönetime katılım kapasitesini geliştirici, gelir getirici ve kadın istihdamını/girişimciliğini destekleyici, okul öncesi eğitim, sosyal destek ve sosyal sorumluluk programları ile kültürel sosyal etkinlikler yapılmakta ve çocuk okuma odaları kurulmaktadır. Projenin çıktılarına bakıldığında, ÇATOM'lardan (Ağustos 2012 yılı itibariyle) yararlanan kadın sayısının 205 bin olduğu, her yıl ortalama 200'e yakın genç kız ve kadının ÇATOM aracılığıyla iş bularak çalışmaya başladığı, her yıl 8-10 kadının da işyeri açarak kendi işlerini kurduğu görülmektedir (GAPBKİ, 2012).

2.4.9.3. Kadın ve Kadın STK'ların Güçlendirilmesi Projesi

GAP İdaresi tarafından AB fon desteğiyle uygulanan diğer bir proje örneği ise Güneydoğu, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılan “Kadın ve Kadın STK'ların Güçlendirilmesi” projesidir. Bu projenin yapılma amaçlarına göz atıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların kamu hizmetlerine erişimi konusunda genel kamuoyu, kadın STK'ları, yerel kamu kuruluşları ve yerel yönetimler arasında farkındalık yaratma ve kurumlar arası işbirliklerinin güçlendirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler Projesi ise UNDP işbirliği ve İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı (SIDA) finansman desteğiyle GAP İdaresi tarafından yürütülmektedir. Yenilikçi üretim-pazarlamayla ilgili stratejiler yoluyla Güneydoğu Anadolu'da kadınların sosyal ve ekonomik yaşamının güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Tüm bu çalışmalar, bölgenin kadın sorununu sürekli gündemde tutmakta, hem yarattığı yatırımlar açısından, hem de sağladığı kadın katılımı açısından bu konu etrafında bir bilinçlendirme sağlanmaktadır. Tüm bu çalışmalar ile bu alanda ancak uzun vadede gerçekleştirilecek dönüşümlerin ilk adımları atılmakta olup, doğru kamusal sosyal politikalar ve farklı girişimler arasında eşgüdümle desteklendiği ölçüde başarılı olabilecektir.

2.4.9.4. Terör Tazminatı ve Köye Dönüş Projesi

1980'lerde başlayan ve yaklaşık 30 yıldır halen süren silahlı çatışma ortamına son vermek ümidiyle devlet 1990 yıllarda zorunlu olarak bu bölgede birçok köyün boşaltılmasına karar vermiştir. Bunun bir sonucu olarak hem bölgedeki, hem de ülkenin diğer yörelerindeki büyük şehirleri etkileyen büyük bir göç dalgası meydana gelmiştir. Zorunlu olarak göç edenlerin önemli bir kısmı, göç ettikleri yörelerdeki iş imkânlarına veya akraba-hemşehri ilişkisi ağlarının sağlayabileceği ekonomik imkânlara güvenmeden, güvenlik sorunları ve geçim olanaklarının ortadan kalkmasının yol açtığı zorlamalarla hareket etmişlerdir. Dolayısıyla, özellikle yoğun göç alan kentlerde, ortaya çok ciddi bir sosyo-ekonomik entegrasyon sorunu çıkmıştır.

1990 yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan köylerin boşal(tıl)ması hadisesi neticesinde sosyo-ekonomik sıkıntılar içinde şehir hayatına adapte olamayan birçok göçmen ve

aile fertleri, sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır. 2004 yılında çıkartılmış olan 5233 sayılı terör ve terörden doğan zararların karşılanması hakkında kanun ile köylerin boşal(tıl)ması sonucunda maddi zarar gören göçmenlere sosyal haklar tanınmıştır¹.

2.4.9.5. Gençlik Merkezleri

Genç istihdamının ve girişimciliğinin artırılmasında gençlerin bireysel beceri ve kapasitelerinin geliştirilmesinin büyük payı vardır. Bunun sağlanabilmesi için hedef kitesini dezavantajlı gençlerin oluşturduğu ve gençlerin sosyal katılımını amaçlayan Gençlik Merkezlerinin Bölge’de yaygınlaştırılması, gençlerin bireysel beceri ve kapasitelerinin geliştirmesine yönelik programların uygulanması ve bölgede genç girişimcilere yönelik uygulama ve danışmanlık desteği sunan merkezlerin oluşturulması önem arz etmektedir.

Bölge’de mevcut durumda, Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren gençlerin toplumun tüm alanlarına aktif katılımını sağlamak, zararlı alışkanlıklardan korumaya yönelik tedbirler almak, politika oluşturma sürecinde katılımlarını sağlamak, bilimsel çalışmalar konusunda destek olmayı hedefleyen 6 adet Gençlik Merkezi bulunmaktadır.

Bölge’de sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak, gençliğin sosyal ve mesleki becerilerinin geliştirmesi; karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması; sorunların farkına varmalarına ve çözüm üretmelerinde yol gösterici olması; sosyo-kültürel faaliyetler düzenlenmesi ve gelir getirici eğitim programları düzenlemesi amacıyla GAP İdaresi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliği ile yürütülen ‘Gençlik İçin Sosyal Gelişim Projesi’ kapsamında TRC3 Bölgesi’nde 4 adet Gençlik ve Kültür Evi yapılmıştır.

Bölge’de gençlerin spor yapabilecekleri ve sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunabileceği merkezlerin bölge illerinde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda Kamu, Özel Sektör ve Spor Kulüplerinin koordinasyonunda Bölge içerisinde kırsalın da erişebileceği spor olanaklarının kurularak, dünya çapında

¹ 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun 27.07.2004 tarihinde, Uygulama Yönetmeliği ise 20.10.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda 2013 yılı Ocak ayına kadar toplam 360.803 başvuru yapılmış olup bu başvuruların 316.675 adedi sonuçlandırılmıştır. Bu kapsamda toplamda 2.946.249.153 TL ödeme yapılmıştır (www.icisleri.gov.tr)

sporcuların yetişmesi için gerekli olan eğitici eksikliği giderilerek gerekli altyapının kurulması amacıyla sporcu yetiştirme merkezlerinin kurulması gerekmektedir.

2.4.9.6. Genç Girişimcilere Destek

Bölgede genç girişimcilere teknik ve danışmanlık desteği veren Girişimci Destek Merkezleri bulunmamaktadır. Bu yapıların bulunmaması gençlerin girişimcilik kapasitesini ve yetilerini düşürmektedir. AB destekli Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Koordinasyonunda yürütülen Genç Girişimciliğin Desteklenmesi programı Mardin’de pilot olarak 2013 yılında uygulanmaktadır. Bu tür Programlar hem KOSGEB’in girişimcilik programlarının daha etkili olmasına hem de genç girişimcilerin farklı olanaklar bulmasını sağlamaktadır. Buna benzer programların, özellikle işgücüne katılımın çok daha düşük olduğu genç kadın girişimcilere yönelik olarak, uygulanması ve devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

BÖLÜM 3: GELİR SEVİYESİNİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI (MARDİN ÖRNEĞİ)

3.1. Saha Çalışması Hakkında Genel Bilgiler

Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ters yönlü veya doğrusal nasıl bir ilişki olduğunu tespit etmek için uluslararası literatürün taranması kaydıyla ve bazı özgün sorularında eklenmesiyle oluşturulmuş anketin Mardin ilinde yaşayan 400 kişiye uygulanmasıyla elde edilen verilerin sonuçlarının analitik değerlendirmesini içermektedir.

Akademik çalışmalarda araştırma; Bir şeyin /deneğin eleştirel bir biçimde incelenmesi sonucunda yeni gerçekleri keşfetmek ve yeni ilişkiler ve sonuçlara ulaşmak adına yapılan arayış ve sorgulamalar bütünüdür. Hipotez ise; Ortaya çıkmış veya çıkacak belirli davranışlar, olgular veya olaylar hakkında yapılan varsayımlardır. Hipotezler henüz sınanmamış görüşlerdir. Hipotez, araştırmacının araştırma problemindeki değişkenler arasında ne tür bir ilişkinin olduğunu dair beklentilerini ve yargılarını ifade eder. Birçok durumda hipotezler araştırmacının öngörülerini ifade eder (Altunışık ve Diğ., 2012,s.19-20)

Walliman'a göre iyi bir hipotezde olması gereken özellikler:

- Alandaki hâlihazırdaki bilgi ile uyumlu olmalıdır
- Yargı ifade etmelidir
- Mantık ilkelerine ters olmamalıdır
- Doğru terimlerle açık ve net ifade edilmelidir
- Belirli değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçecek şekilde olmalıdır
- Denenebilir olmalıdır (Walliman, 2006,s.67).

Bu kapsamda Tez çalışmasının hipotezi;

H_0 = Hanede kişi başına düşen gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ilişki yoktur.

H_1 = Hanede kişi başına düşen gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ilişki vardır.

Şeklinde ifade edilebilecektir.

Tez çalışması kapsamında ilgili hipotezler sorgulanacak olup doğrulukları saha çalışması için hazırlanan anket aracılığıyla irdelenecektir. Saha çalışması kapsamında anket uygulanacak gruplar 1.1.2012 yılında uygulamaya giren Genel Sağlık Sigortası(GSS) kapsamında yapılan Gelir Testine göre gruplandırılmıştır. Anket uygulanacak grupların gelir düzeylerinin tespiti ayrıca yeniden yapılmayacaktır. Saha çalışması kapsamında ele alınacak ve anket uygulanacak grupların tespiti için GSS kapsamındaki veriler değerlendirilecektir. GSS uygulamada ödeme gücüne göre dört farklı gruba ayrılmıştır. Bu sistemde göre, herkese ödediği prim karşılığında sağlanan bir “Genel Sağlık Sigortası” söz konusu olacaktır (Koray, 2012,s.141)

Genel Sağlık Sigortası kapsamında hanelerin prim ödemesine temel oluşturacak olan hanenin gelir tespiti ise Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan tespit formuna göre yapılmaktadır. Hanelerin Genel Sağlık Sigortası kapsamındaki gelir testlerini yapmak görevi Valilik / Kaymakamlık Sosyal Yardımlaşma Vakıflarındaki sosyal yardım ve inceleme görevlilerine verilmiştir. Hanelerin gelir tespitini yaptırmaları GSS kanunu kapsamında zorunlu olup gelir testinin yaptırılmamasının idari para cezası vardır ve test yaptırılana kadar GSS primi en üst gelir seviyesinden hesaplanmakta (Cari Asgari Ücret x 2 x %12) ve borçlandırılmaktadır.

Bu gruplandırma 2014 yılı ilk altı ayı için Tablo 11 de gösterilen şekildedir.

Tablo 11: Genel Sağlık Sigortası kapsamında bulunan gruplar ve ödenecek primler

Hanedeki Kişi Başına Düşen Gelir Miktarı*	Gelir Aralığı	Prim Ödeme Durumu
Brüt asgari ücretin üçte birinin altında olanlar	0-357 TL arası	Primi devlet tarafından ödenecektir.
Brüt asgari ücretin üçte biri ile asgari ücret arasında olanlar	358-1.071 TL arası	Primini kişi ödeyecek.** Prim tutarı:42,84TL (Asgari Ücret/3 x %12)
Brüt asgari ücret ile asgari ücretin iki katı arasında olanlar	1.072- 2.172 TL arası	Primini kişi ödeyecek. Prim tutarı: 128,52 TL (Asgari Ücret x %12)
Brüt asgari ücretin iki katından fazla olanlar	2.173 TL ve üzeri	Primini kişi ödeyecek. Prim tutarı: 257,04 TL (Asgari Ücret x 2 x%12)

Kaynak: SGK, www.sgk.gov.tr , E.T: 20.01.2014

Tabloda yer alan bilgilerin değerlendirmesi neticesinde;

1. GSS.0 Grup (Genel Sağlık Sigortası Kapsamındaki En Alt Düzeydeki Gelir Grubu /Yeşil Kart): Hanede kişi başi gelir 357 TL ve altında olan aileleri kapsar. Bu grubun tüm sağlık primleri devlet tarafından ödenir. Bu grupta sadece hanede kişi başi gelirin 357 TL ve altında olan aileler değil ayrıca; Geçici Köy Korucuları, Evde bakım ödeneği alan engelli bireyler ve engelli yakınları ve Dul ve Yetim aylığı alanlar da girmektedir.
2. GSS.1 Grup: Hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 358 TL ile 1.071 TL arasında olan aileler bu gruba girmektedir. Bu gruba girenler 01.01.2014-30.06.2014 tarihleri arasında 42.84 TL aylık sağlık primi ödemektedirler.
3. GSS.2 Grup: Hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 1.072 TL ile 2.172 TL arasında olan aileler bu gruba girmektedir. Bu gruba girenler 2014 yılı ilk altı ayı itibariyle 128.52 TL aylık sağlık primi ödemektedirler.
4. GSS.3 Grup: Hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 2.173 TL ve üzerinde gelir elde eden aileler bu gruba girmektedir. Bu gruba girenler 2014 yılı ilk altı ayı itibariyle 257.04 TL aylık sağlık primi ödemektedirler.

Tezin temel konusu olan hanedeki kişi başına düşen gelir düzeyinin sosyal dışlanma ile ilişkisini araştırabilmek için Mardin il merkezinde uygulanacak anketin evren büyüklüğünü tespitinde kullanılacak verilere bakılacak olursa;

1. GSS.0 kapsamında: 9.457 Hane (%75,2)
2. GSS.1 kapsamında: 2.869 Hane (%22,8)
3. GSS.2 kapsamında: 182 Hane (%1,44)
4. GSS.3 kapsamında: 52 Hane (%0,40)

olmak üzere toplam 12.560 hanenin Mardin il merkezinde GSS dosyası mevcuttur.

Araştırma yöntemlerinde belirtilen hususlar çerçevesinde güvenilir bir anket evreni ve örneklem oluşturmak amaçlanmıştır. Örnek bir küleden elde edilen verilerden yola çıkarak evren hakkında genellemeler yapmak, olasılığa dayanır. Bu sebeple, örnek kütle büyüdükçe evren hakkında yapılan genellemelerde yanılma olasılığı azalır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, araştırmacının uygun bir örnek kütle için, hem temsil yeteneği sağlayan bir örnek büyüklüğünü, hem de maliyet, zaman ve veri analizi şartlarını dikkate alarak bir dengeye ulaşması gerekir (Altunışık ve Diğ, 2012,s.136)

Araştırmacının verileri için öngördüğü hassasiyet derecesi, hata marjı, uygulayacağı istatistiksel analiz ve nihayet evrenin büyüklüğü, örnek kütleinin büyüklüğünün temel belirleyicileridir. Ancak belli istatistiksel tekniklerin uygulanabilmesi için en az 30 deneğin olması gerektiği konusunda yaygın bir kabul vardır. 30 denekten az sayıdaki örnek kütleinden yola çıkarak yapılacak genellemeler ise eleştiriye açıktır (Altunışık ve Diğ., 2012,s.136)

Sekaran'ın yazdığı eserinde belirttiği evren büyüklükleri Tablo 12 deki gibidir.

Tablo 12: Belirli Evrenler İçin Kabul Edilebilir Örnek Büyüklükleri

N (Evren Büyüklüğü)	S (Gerekli Örnek Büyüklüğü)
10	10
100	80
500	217
1.000	278
2.000	322
3.000	341
4.000	351
5.000	357
10.000	370
50.000	381
100.000	384
1.000.000	384
10.000.000	384

Kaynak: Sekaran, 1992, s.253 (Research Methods for Business)

Araştırma yöntemlerinde yaygın kabul gören kurallar çerçevesinde; 30'dan büyük 500'den küçük örnek büyüklükleri birçok araştırma için yeterlidir. Örnekler alt gruplara ayrılacaksa (eğitim, cinsiyet yaş, gelir seviyesi vb.) her kategorinin örnek büyüklüğü en az 30 olmalıdır ve inceleme türü araştırmalarda daha küçük örnek boyutları yeterli iken tamamlayıcı araştırmalarda örnek boyutu daha büyük olmalıdır (Altunışık ve Diğ., 2012,s.137-138).

Bu kapsamda tezin temel iddiasını oluşturacak anketin örneklem büyüklüğü olarak akademik çalışmalarda kullanılan Sekaran'ın hazırlamış olduğu tabloya göre ve güvenilirliği yüksek olan bir sayı tercih edilmiştir. 10.000.000 kadar olan evren büyüklükleri için kabul edilebilir örneklem büyüklüğü 384 olarak tespit edilmiştir. Bu tez çalışmasında Ek.1 deki anket 400 kişiye uygulanmış ve 385 anket saha çalışması analizinde kullanılmıştır.

Uygulanacak ankette oluşabilecek yazım veya ifade hatalarını engellemek için pilot uygulama yapılması gerekmekte olup Altunışık'a göre pilot uygulama için 10 kişinin yeterli olduğu ifade edilmektedir (Altunışık ve Diğ., 2012:93). Bu kapsamda anket uygulamasının başlangıcında 10 kişi ile pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak asıl saha çalışmasına başlanmıştır. Saha çalışması sonucunda elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla güvenilirlik analizleri ve karşılıklı ilişkileri irdelenecektir.

3.2.Saha Çalışmasında Kullanılan Araştırmanın Yöntemi

3.2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin yönü ve derecesinin ortaya çıkartılmasını sağlamaktır. Bu çalışma ile ulusal / uluslararası literatüre ve bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

3.2.2. Araştırmanın Önemi

Yapılan incelemelerde genelde sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk ve işsizlik kavramlarının ilişkili olarak ele alındığı tespit edilmiş olup farklı gelir gruplarının aynı çalışmada sosyal dışlanmışlıklarının karşılaştırılmasına ise fazla rastlanılmamıştır.

Sosyal refah anlayışının giderek zayıfladığı dünyada genelde kavramlar hep maddi çıktıya işaret eden gelir ekseninde şekillenmektedir. Dolayısıyla çalışmada elimizde somut çıktıları olan farklı gelir gruplarının sosyal dışlanmışlığın 8 temel göstergesindeki benzerlik ve farklılıklarının ortaya çıkartılarak incelenmesi çalışmanın güçlü tarafını oluşturmaktadır. Sosyal dışlanmışlığın gelir seviyesi düşük olan kesimlerde daha yaygın olduğu görüşünün sosyal dışlanmanın 8 temel göstergesinde de aynı sonucu verip vermeyeceğinin irdelenmesi önemli bir boşluğu dolduracaktır.

3.2.3. Araştırmada Kullanılan Teknik

Araştırmada kullanılan teknik, literatürde nicel araştırma tekniklerinden olan alan araştırması olarak adlandırılan inceleme araştırmasıdır. Alan araştırmasında cevaplayıcılara araştırma konusu hakkında çok sayıda kişisel soru sorulmaktadır ve bu sayede insanların yada sosyal dünyanın görünümüleri betimlenmeye çalışılmaktadır. Bu

araştırma yönteminin seçilmesindeki sebep ise, kişisel ifadelerle dayalı davranış, tutum ve karakteristiklere ilişkin araştırma yapılmasıdır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak Ek.1 de yer alan tam yapılandırılmış soru formu/anket kullanılmıştır.

Ankete ilişkin uygulama yüz yüze görüşme yöntemidir. Anket hane halkını temsil edeceği düşünülen ve anket esnasında haneyi temsile yetkili bay/bayan cevaplayıcılara yöneltilmiştir. Anketin oluşturulması için yerli ve yabancı literatür taraması ayrıntılı bir şekilde yapılmış olup daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere çok farklı uygulama seçenekleri ile karşılaşılmıştır. Bulunan bazı anketlerin çevrili yapılmış olup yerli kaynaklardan yapılan incelemelerle birleştirilerek sahasında uzaman akademisyenlerin ve SPSS uzmanlarının görüşleri doğrultusunda anket hazırlanmış ve uygulanmıştır.

3.2.4. Araştırmanın Modeli

Her araştırmanın bir modeli vardır. Araştırmanın modelinde araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler ortaya konur. Tez konumuzdaki araştırma modelimiz gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkidir. Bu ilişki çerçevesinde gelir seviyesinin az veya çok olmasının sosyal dışlanmaya ters yönlü veya doğrusal etkisi araştırılacaktır. Gelir seviyesinin azlığı yoksulluğu, gelir seviyesinin yüksekliği ise ekonomik açıdan refahı ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde araştırma modelimiz ilişkileri ve etkileri irdelene üzerine kurgulanmıştır. Bu yöntemde iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin/değişimin varlığı yada derecesi bulunmaya çalışılmaktadır.

3.2.5. Araştırmanın Problemi

Sosyal dışlanma literatürü incelendiğinde genel olarak sosyal dışlanmanın üretim süreçlerine katılamama, yetersiz gelir ve tüketim, istihdam ve sosyal güvenlik alanı çevresinde tanımlanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Literatürde sosyal dışlanmayla yoksulluğu/gelir yetersizliğinin genel olarak birlikte anıldığını diğer unsurların ise bu ilişkiden sonra irdelendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla sosyal dışlanma kavramının anlaşılabilmesi için toplumdaki değişik gelir gruplarının sosyal dışlanmışlık seviyelerine bakılması gerekmektedir. Bu çerçevede hanede kişi başına düşen gelirin seviyesi sosyal dışlanmaya ne kadar tesir etmektedir bunun irdelenmesi gerekmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı kapsamı ve görünümü her geçen gün değiştiği için tanımlanması giderek zorlaşan, bu nedenle tek bir tanımı olmayan, değişik bakış açılarına göre anlamlar yüklenen, farklı kesimlerce farklı şekillerde algılanan, tanımlanan bir kavram olmasına rağmen özellikle yoksullukla(düşük gelir seviyesi) beraber anılma fonksiyonunu hiç kaybetmemiştir. Bu kapsamda araştırmanın problemi, gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki çerçevesinde gelir seviyesinin sosyal dışlanma üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu çerçevede farklı gelir gruplarına mensup bireylerin/hanelerin hangi alanda kendilerini ne kadar sosyal dışlanmış hissettikleri ve bunu nasıl algıladıkları üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılacaktır.

3.2.6. Araştırmanın Hazırlık Süreci

Araştırmamızın problemi gelir seviyesindeki farklılıkların sosyal dışlanmaya etkileri olduğundan öncelikle birinci bölümde sosyal dışlanma ve sosyal içerme kavramlarının kavramsal boyutları irdelenmiş, sosyal dışlanmanın ilişkili olduğu kavramlar, unsurları ve ölçüm metodolojisi üzerinde durulmuştur. Ardından AB ve Türkiye'deki sosyal dışlanma yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmış, daha sonra çalışma evrenimizi oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde yer alan TRC3 (Mardin, Şırnak, Batman, Siirt) istatistiki bölgesinin sosyo-ekonomik ve kültürel görünümü incelenmiştir. Bu bölümden sonra sağlıklı yorumlar yapabilmek için Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve TRC3 istatistiki bölgesindeki sosyal dışlanmanın görünümü üzerinde durulmuştur. Son olarak sosyal sorunların ve sosyal dışlanmanın tespiti ve ardından çözümüne veya azaltılmasına yönelik uygulanacak yöntemleri içinde barındıran sosyal politika kavramı ayrıntılı irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaları tamamlayabilmek için yerli ve yabancı birçok kitap, makale vb. kaynak incelenmiştir.

3.2.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırma araştırmanın gerçekleştirildiği zaman içerisinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesini ve TRC3 İstatistiki Bölgesini temsilen Mardin il merkezinde ve il merkezine yakın yerleşim birimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda Genel Sağlık Sigortası için gelir testi yaptıran toplam 12.560 haneden grupların ağırlıkları dikkate alınmak kaydıyla tesadüfi seçilen farklı gelir gruplarından 400 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür.

3.2.8. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma aşamasında aşağıda yazılı olan varsayımlar kabul edilerek çalışılmıştır.

- Araştırmacı tarafından geliştirilmiş bulunan ve araştırmada kullanılan ölçü araçları geçerli ve güvenilir olup, ölçülmek istenen ve ortaya çıkartılmak istenen ilişkileri ölçme kabiliyetine sahiptir.
- Araştırmada kullanılan örneklem grubu, evreni temsil edecek nitelikte ve yeterli niteliğe sahiptir.
- Araştırmaya katılarak cevap verenlerin anket sorularını anlayarak samimi bir şekilde cevap verdikleri ve toplanan verilerin doğru olduğu kabul edilmiştir.
- Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki cevaplayıcıların sosyal dışlanma ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplar aracılığıyla rahatlıkla ölçülebilir.
- Gelir seviyesinin sosyal dışlanma ile doğrudan ve ters yönlü bir ilişkisi vardır.
- Hanede kişi başına düşen gelir açısından en yüksek gelir seviyesine sahip kişilerden/hanelerden daha düşük gelir seviyesine sahip kişilere/hanelere doğru gidildikçe bireylerin ve ailelerin sosyal dışlanmışlık seviyeleri artmaktadır. Sonuç olarak düşük gelirli aileler yüksek gelirli ailelere göre çok daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

3.2.9. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma sonuçlarının genellenmek istediği bütüne evren denir. Evrenin tamamına ulaşmak ise neredeyse imkânsızdır ve yüksek maliyetlidir. Bu yüzden genel evren yerine çalışma evreni (örneklem) kullanılmaktadır. Bu çalışmamızda tüm Türkiye değil sadece Mardin ili örnek olarak seçilmiştir.

Örneklem ise belirli bir evrenden belirli istatistiki kurallara göre seçilen ve kurallara uygun olarak seçildiğinde evreni temsil kabiliyeti olan gruptur. Örneklemden elde edilen sonuçlar tüm evren için genellenebilir. Çalışmamızda örneklemimiz Mardin ilinde il merkezinde ikamet eden ve Genel Sağlık Sigortası kapsamında zorunlu gelir testi yaptıran 12.560 hanedir. Evren büyüklüğüne bakılmadan istatistiki açıdan güvenilirliğini temin etmek için 400 hane/kişi ile görüşülmüş ve geçerliliği tespit edilen 385 kişinin verileri analiz için kullanılmıştır.

3.2.10. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Araştırmada Kullanılan Veri Toplama (Ölçme) Araçları

Araştırmanın literatürü ilgilendiren kavramsal boyutundan sonra alan araştırmasına geçilmiştir. Araştırma ve tez hipotezinin sınanması için gereken veriler anket aracılığıyla toplanmıştır. Anketin hazırlanması için yerli ve yabancı literatür incelenmiş Bristol Üniversitesi tarafından yapılan ankette yararlanılmış (Bradshaw ve Diğ., 1998). Ayrıca çalışmada sosyal dışlanmayı ölçmek için Jehoel-Gijsbers and Vrooman (2007) tarafından geliştirilen ve Uludağ Üniversitesi akademisyenleri tarafından revize edilerek Türkçe literatüre geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılarak kazandırılmış olan 5'li likert tipinde otuz beş maddeden oluşan sosyal dışlanma ölçeği de incelenmiştir (Bayram ve Diğ, 2010,s.79-92).

Ayrıca ölçek tespiti için sosyal dışlanma konusunda çalışmaları bulunan akademisyenlerin yol göstericiliğinden istifade edilmiş olup sosyal dışlanma hakkında yazılan eserlerden yararlanılmıştır. Sosyal dışlanma konusunu araştıran doktora tezlerinden (Şenol, 2010) ve diğer makale ve raporlardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda yapılan çeviriler ve derlenen sorular araştırmanın amacına uygun olarak ve veri toplama aracının güvenilirliği açısından yeniden düzenlenmiş ve Ek.1 de sunulan soru formu geliştirilerek son şekli verilmiştir. Hazırlanan bu anketin saha çalışmalarında SPSS programı uzmanlarından teknik ve teorik destek alınmıştır. Ayrıca, soru formu oluşturulurken araştırmanın konusu olan gelir seviyesi ve sosyal dışlanma ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar tekrardan incelenmiştir. Bu çalışmalar daha önceki bölümde izah edilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Yitzhak Berman ve David Phillips (Berman ve Phillips, 2000,s.334) tarafından geliştirilen ölçme aracı, (Tablo 2) araştırmanın sosyal dışlanma ölçeği olarak seçilmiştir.

Seçilen bu ölçme aracına göre, sosyal dışlanma sosyal içermenin zıttı bir durumdur. Sosyal içermenin birçok yaşam alanıyla ilgisi olup ve bu alanların her birinde de kendine has sosyal göstergeleri bulunmaktadır. Sosyal içermenin göstergeleri ile sosyal dışlanmanın ölçülmesi mümkün olabilmektedir. Söz konusu ölçekte, sosyal içirme sekiz farklı sosyal yaşam alanından oluşmakta ve her bir alana özgü sosyal göstergeler bulunmaktadır. Sosyal dışlanma ise sosyal içermenin olmadığı zaman devreye giren

bir olgu olmasından dolayı ölçüm olarak sosyal içermenin kavramlarının sosyal göstergelerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Analizde yer alan sekiz alandaki göstergeler yardımı ile sosyal dışlanma süreci belirginlik kazanmaktadır. Bu göstergelere verilen cevaplara göre sosyal dışlanma seviyesi tespit edilebilmektedir. Saha çalışmasında bu ölçüm aracının seçilmesindeki sebep, sosyal dışlanmayı tespiti için yönelik olan yaşam alanlarının diğer ölçeklere göre daha kapsamlı olmasıdır. Bu ölçeğin diğer ölçeklerden daha kapsayıcı ve kapsamlı olması ise tespiti çok zor olan gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi tespit etme açısından daha başarılı sonuçlar vereceği için tercih sebebi olmuştur.

Gelir düzeyinin sosyal dışlanmaya etkisini tespit etmek adına uygulanması düşünülen bu ankette sosyal dışlanmanın en önemli göstergelerinden olan tüketimden dışlanma kısmı noksan olduğu için sekiz yaşam alanına tüketim kısmının eklenmesinde çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu sayede ölçüm aracının kapsayıcılığı artırılmıştır.

Sosyal dışlanmanın bölgesel görünümünü incelemek için yapılan bu saha çalışmasında kullanılan anketteki sosyal dışlanmayı oluşturan yaşam alanları sekiz bölüme ayrılmıştır (Ek.1 Dördüncü Bölüm). Bu bölümler aşağıda ifade edildiği şekildedir.

- 1.Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı (1.1 ve 1.6 arası sorular)
- 2.Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanı (1.7-1.12 arası sorular)
- 3.İkamet Koşulları Alanı (1.13-1.18 arası sorular)
- 4.Siyasal Katılım Alanı (1.19-1.24 arası sorular)
- 5.Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan (1.25-1.30 arası sorular)
- 6.Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler (1.31-1.36 arası sorular)
- 7.Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Tüketim Alanı (1.37-1.42 arası sorular)
- 8.Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı (1.43-1.48 arası sorular)

Anket genel olarak 4 bölüm ve 78 sorudan oluşmaktadır ve anket formundaki sorular kapalı uçlu olarak hazırlanmıştır. Anketin birinci bölümü 7 sorudan oluşan “Kişisel / Demografik Verilerdir”. Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve ana dil soruları bu bölümdedir. Bu bölümde elde edilecek verilerin sosyal dışlanma göstergeleriyle karşılaştırılması önem arz etmektedir.

Anketin ikinci bölümü ise sosyal dışlanmanın göstergeleriyle karşılaştırabilmek adına 8 sorudan oluşan “Haneye Ait Verilerin” yer aldığı bölümdür. Bu bölümde hane nüfusu, öğrenci sayısı, engelli sayısı, yatalak ağır hasta sayısı, 0-6 yaş arasında hastalıktan dolayı vefat eden çocuk sayısı, yaşanan konuta dair bilgiler ve sahip olunan eşya ve araç-gereçler tespit edilmeye çalışılmıştır. Anketin üçüncü bölümü “Sosyal Yardımlar, sosyal Güvenlik ve Çalışma Hayatına Ait Verilerin” tespit edilmeye çalışıldığı bölümdür. Bu bölüm 12 sorudan oluşan uzun bir bölümdür.

Anketin dördüncü bölümü ise “Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Veriler kısmıdır. Bu bölüm dört ana sorudan oluşmaktadır. Bu bölümün birinci sorusu tezin ana hipotezini araştırmaya yöneliktir. Dördüncü bölümün birinci sorusu sosyal dışlanma göstergelerini içinde barındırmaktadır. Bu kısım 8 alt bölüm halinde ve her alt bölümde 6 soru olacak şekilde toplamda 48 sorudan oluşmaktadır. Dördüncü bölümdeki diğer 3 soruda ise; Kamu hizmetlerinden memnuniyete dair bir soru, gayret, çaba ve hayata tutunma gücünün ölçülmesine yönelik bir soru ve son olarak genel mutluluk seviyesinin tespitine yönelik bir soru sorulmuştur².

Anketin sosyal dışlanmayı ölçmeye yarayan dördüncü kısmının birinci sorusu cevaplayıcıların kendi durumlarına en uygun olan cevabı seçebilmesi için önem derecesine göre sıralama yapmanın mümkün olduğu “Beşli Likert Türü” (Bkz: Tablo 13) puanlama ölçeği kullanılmıştır.

² Saha çalışması kapsamında konuyla ilgili herhangi bir ölçüt geliştirilmemiş olup, dünya literatüründe kullanılan ve Veenhoven ile Ouweeneel (2002: 170) tarafından belirtildiği şekliyle tek bir soru olarak yöneltilmiştir. Dünya genelinde yapılan araştırmalarda mutluluğun ölçülmesinde kullanılan soru “Tüm hayatınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde kendinizi ne kadar “mutlu” olarak ifade edersiniz?” şeklindedir ve çoğunlukla 10’lu ölçekle cevaplandırılmaktadır. Saha çalışması kapsamında da dünya literatürüne sağdık kalınmış olup soru formunda bu şekilde yer almıştır (Ouweeneel, P. (2002) Social Security and Well Being of The Unemployment In 42 Nations, Journal of Happiness Studies 3: 167-192 , Veenhoven, R. (2000) Freedom and Happiness: A Comparative Study in Fouty Four Nations in the Early 1990s, iç. E.Diener and E.M. Suh(der.) Culture and Subjective Well Being, Cambridge MA: MIT Pres, 257-288)

Tablo 13: Beşli Likert Ölçeği

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1 puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan

Önem derecesine göre sıralama yapılması istenen sorulara verilecek cevaplar için her sorunun karşısına

- Kesinlikle Katılmıyorum...(1Puan)
- Katılmıyorum.....(2 Puan)
- Kararsızım.....(3 Puan)
- Katılıyorum.....(4 Puan)
- Kesinlikle Katılıyorum.....(5 Puan)

olmak üzere beş seçenek yazılmıştır. Puanlama ise olumsuzdan olumluya doğru 1 den 5'e kadar sıralanmıştır. Bu sıralama yapılırken kullanılan ölçeğe uygun şekilde sosyal dışlanmaya maruz kalanların ve sosyal dışlanmaya maruz kalmayanların sağlıklı bir şekilde ayırt edilebilmesi amaçlanmıştır.

Likert ölçeği ile puanlama yapıldıktan sonra kişilerin sosyal dışlanmışlık düzeyi verilen puanlara göre ölçülebilmektedir. Sosyal dışlanma düzeyinin ölçülmesi için SPSS veri analizi programında bazı hesaplamaların yapılarak değerlerin girilmesi gerekmektedir. Sosyal dışlanmışlığı ölçmeye yarayan 8 alt yaşam alanından her bir yaşam alanı için en az 6 en fazla 30 puan alınması mümkündür (6 soru x 1 puan= 6 Puan, 6 soru x 5 puan = 30 puan şeklinde). Sosyal dışlanmışlık seviyesi yorum kolaylığı açısından 3 gruba ayrılmıştır.

- Birinci Grup: En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma
- İkinci Grup: Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma
- Üçüncü Grup: En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanmadır.

Dışlanmışlığın üç farklı seviyede puanlaması yapılarak gruplara ayrılması mümkün olabilmektedir. Bu seviyenin ayrımı ise şu şekilde olacaktır; Her bir yaşam alanı için

en fazla alınacak puan 30 olduğuna göre 30 rakamı istatistiki olarak 3 gruba ayrıldığında üç farklı düzeyde sosyal dışlanmışlık seviyesi ortaya çıkacaktır.

- 0,00 ile 09,49 arası puan alanlar; En Üst Düzey Sosyal Dışlanmış,
- 09,50 ile 19,49 arasında puan alanlar; Orta Düzeyde Sosyal Dışlanmış,
- 19,50 ile 30,00 arasında puan alanlar ise; En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanmış kişiler olacaktır.

Bu puanlama ile kişilerin 8 yaşam alanının her birinde maruz kaldıkları sosyal dışlanmışlığın ölçülmesi mümkün olacaktır. Genel sosyal dışlanmanın (8 yaşam alanının toplamı olarak) hesaplanabilmesi için uygulanacak yöntem ve yapılacak hesaplama şu şekilde olacaktır; 8 alt yaşam alanında her birinden en az 6 en fazla 30 puan alınabileceği için toplamda en az $6 \times 8 = 48$ puan alınması mümkün iken, en fazla $30 \times 8 = 240$ puan alınabilmesi mümkündür. 8 alt yaşam alanının toplamı için genel olarak sosyal dışlanma seviyesi yorum kolaylığı açısından 3 farklı seviyeye ayrılacaktır. 3 farklı seviyenin hesaplaması ise şu şekilde olacaktır. Test toplamından alınabilecek en yüksek puan 240 dır. 240 sayısı istatistiksel açıdan 3 gruba ayrılarak 3 farklı seviyede sosyal dışlanmanın hesaplanması mümkün olacaktır. Bu hesaplama göre;

- 0,00 ile 79,49 arasında puan alanlar; En Üst Düzey Sosyal Dışlanmış,
- 79,50 ile 159,49 arasında puan alanlar; Orta Düzeyde Sosyal Dışlanmış,
- 159,50 ile 240,00 arasında puan alanlar; En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanmış kişiler olacaktır.

Bu puanlamalardan yola çıkarak SPSS programının yardımı ile kişilerin hem 8 alt yaşam alanının her birindeki sosyal dışlanmışlığı, hem de 8 alt yaşam alanının tamamında ortaya çıkan “Genel Sosyal Dışlanmışlık” düzeyinin tespit edilerek ölçülmesi ve yorumlanması mümkün olabilecektir.

3.2.11. Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Verilerin / Bulguların Anlamlılık ve Güvenilirlik Düzeyleri

Yapılan saha çalışması sonucunda anket yoluyla toplanan verilerin istatistiki analizi için SPSS 16.0 (Statistical Packages For Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Anket SPSS programına uygunluk açısından tekrardan incelenerek

kodlamalar yapılmış ve SPSS veri tabanına aktarılması sağlanmıştır. Bu verilerin SPSS veri tabanına girilmesi ile istenen frekans değerleri ve yüzdelik tablolara ulaşılmıştır. Ardından sosyal dışlanma ölçeği olan 4. Bölümdeki 48 sorudan elde edilen veriler kullanılarak önceki bölümlerde izah edilen şekliyle sosyal dışlanmışlık seviyeleri elde edilmiştir. Bu veriler sayesinde farklı gelir gruplarının 8 alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmışlık seviyeleri ayrı ayrı tespit edilmiş olup 8 alt yaşam alanının tamamına dair genel sosyal dışlanmışlık seviyesini gösteren tablolarda ayrıca elde edilebilmiştir.

Uygulanan anket sorularının kendi iç tutarlılık seviyelerini ölçmeye yarayan Cronbach's Alfa testi SPSS aracılığıyla yapılmıştır. Cronbach's Alfa değeri ölçeklerin genel güvenilirliğini ortaya çıkartan önemli bir göstergedir. Ölçek olarak kullanılan tüm göstergelerin hesaplanan Cronbach's Alfa değerine göre iç tutarlılıkları/güvenilirlikleri tespit edilir. SPSS aracılığıyla yapılan hesaplamada ölçeğin tamamını oluşturan anket sorularının Cronbach's Alfa Değeri = **0,857** olarak hesaplanmıştır (Bkz: Tablo 14)

Tablo 14: Cronbach's Alfa Değer Tablosu (Scale: All Variables)

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items (İncelenen Ölçek Sayısı)
,857	106

Bu hesaplamaların yorumlanmasında kullanılan değerler ise;

Cronbach's Alfa = 0,00 - 0,40 arasında ise; Ölçek Güvenilir Değil / İç Tutarlılığı Yok,

Cronbach's Alfa = 0,41- 0,60 arasında ise; Düşük Tutarlılığı Olan Ölçek,

Cronbach's Alfa = 0,61- 0,80 arasında ise; Güvenilir Ölçek,

Cronbach's Alfa =0,81-1,00 arasında ise; Yüksek Güvenilir Ölçek olarak kabul edilmektedir (SPSS 16.0).

Anket çalışmasında kullanılan tüm sorulardan oluşan genel ölçeğin Cronbach's Alfa değeri 0,857 çıktığı için ankette kullanılan tüm ölçeklerin Yüksek Güvenilirlikte / Yüksek Seviyede İç Tutarlılıkta Ölçek olduğu tespit edilmiş oldu. Uygulanan anketin ve kullanılan tüm ölçeklerin çok yüksek düzeyde güvenilir olması yapılan çalışma

neticesinde ortaya çıkan sonuçların istatistiksel açıdan yüksek güvenilir olduğu sonucunu doğurmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği düşük çıksaydı sonuçlar tartışılmaya açık olacaktı. Bu sonuçlara göre çalışmanın iç tutarlılığı istatistiksel açıdan ortaya konulmuştur.

Bu çalışma dört farklı gelir grubunun karşılaştırmasını içerdiği için, iki farklı değişkenin arasındaki ilişkiyi tespitte yarayan bağımsız örneklem testi (t testi) uygulanmamıştır. Bu çalışmada bazı tablolar için olasılık (p: probability) değeri ayrıca incelenmiştir. Ayrıca her bir tablonun sonunda tablodaki değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiyi tespitte yarayan ki-kare testi yapılarak çıkan sonucun anlamlılık düzeyi hakkında yorumlar yapılmıştır. Ki-kare testinde her bir tablo sonunda (Pearson Chi-Square Değeri) yer alan hesaplanan ki kare (ki-kare hesap / χ^2) değeri ile Ek.2 de verile ki kare değer tablosu (ki-kare tablo) karşılaştırılarak tablolarda kullanılan değişkenlerin istatistiksel ilişkileri yorumlanacaktır³.

Ki-Kare testi; Özellikle sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda çok çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Uyumluluk seviyesi testi, ilişkilerin var olup olmadığının testi ve iki değişkenin birbirinden bağımsız olup olmadıklarının testi kullanım alanlarından bazılarıdır. Ki-kare testinde Null hipotezi H_0 olarak değişkenler arasında ilişki yoktur varsayımı yapılmaktadır. Esasen ki-kare testi iki değişken arasında sistematik bir ilişkinin(alakanın) olup olmadığını belirlemeye yardımcı olur (Altunışık ve Diğ, 2012,s.218).

Karşılaştırmalarda her tablonun ekinde SPSS programınca verilen ki-kare hesap değeri α (α :Hipotezi kabul etme olasılığının alt sınırı) = 0,05 (%5 lik hata olasılığı varsayıyor) hesaplamaya ait SPSS programınca verilen df (serbestlik derecesi) ye denk gelen ki-kare tablo değeriyle karşılaştırılmaktadır.

Bu hesaplamada $\alpha = 0,05$ olduğu için, ki kare = $1 - \alpha$ olduğuna göre

³ **Ki-Kare Testi:** Örnekleme yoluyla elde edilen rakamların, ana kütle rakamlarına uygun olup olmadığı; bir başka ifadeyle gözlenen değerlerin teorik(beklenen) değerlere uygunluk gösterip göstermediği ki-kare testi ile belirlenir. Ki-kare değerleri 0 ile ∞ arasında değişir. χ^2 ifadesiyle gösterilir.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi: Sık sık karşılaşılan araştırma sorularından biri de iki değişkenin birbiri ile ilişkili olup olmadığıdır. İki değişken arasında ilişki yoksa, birisinin dağılımı hiçbir şekilde diğerinin dağılımına bağımlı değilse bu iki değişken birbirinden bağımsızdır denir. İki değişken arasında ilişki yoksa , belirli bir değişkenin değerini bilmek, diğer değişkenin değerini belirlemeye imkan sağlamaz.

Ki-kare(χ^2) = 1- 0,05 olur ve sonuç olarak ki-kare tablo değeri için df=0,95 olan sütunda yer alan hesaplanan df derecesine bakılması gerekmektedir⁴.

Ki-kare değerinin yorumlanabilmesi için;

Ki-Kare Hesap > Ki-Kare Tablo değerinden ise ;

H₀= Tablodaki değişkenler arasında ilişki yoktur, Hipotezinin reddi gerekmektedir.

Ki-Kare Hesap < Ki-Kare Tablo değerinde ise;

H₁= Tablolardaki değişkenler arasında ilişki vardır, Hipotezinin reddi gerekmektedir.

Bundan sonraki bölümlerde anket sonucu ortaya çıkan verilerin yukarıda bahsedilen istatistiksel kriterler çerçevesinde analizleri yapılarak gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır. Yapılan bu açıklamalardan sonra farklı gelir seviyelerini temsil eden dört farklı gelir grubundaki kişilerin sekiz sosyal yaşam alanının tamamındaki sosyal dışlanmışlıkları ki-kare testine göre incelenecek ve çıkan sonuç yorumlanacaktır.

Bazı tablolar için olasılık(p) incelemesi ise SPSS programınca oluşturulan tablodaki p değerinin alfa(α :0,05) değerinden küçük veya büyük olmasına göre yapılacaktır. Esasında olasılık incelemesi Ki-Kare incelemesinin destekleyicisi mahiyetinde ve değerlerin oluşumunu görmek açısından önem arz etmektedir. α değeri hipotezi kabul etme konusundaki olasılığın alt sınırını bize vermekte olup

P tablo < α (0,05) ise H₀ hipotezi reddedilecektir,

P tablo > α (0,05) ise H₀ hipotezi kabul edilecektir.

⁴ Hata payının daha düşük veya fazla alınması mümkün olup SPSS programının hazır sunduğu ve uluslararası kabul gören $\alpha=0,05$ dir. Hesaplamalarımız bu değer üzerinden yapılacaktır.

3.3. Saha Çalışması Bulguları

3.3.1. Anket Frekans Değerleri

Tablo 15: Gelir Grupları Frekans Analizi (4 Grup)

Gelir Grupları	Frekans / Sayı	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	250	64,9	64,9	64,9
GSS.1 (Kişi başı geliri 358-1.071 TL arasında olanlar)	75	19,5	19,5	84,4
GSS.2 (Kişi başı geliri 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	30	7,8	7,8	92,2
GSS.3 (Kişi başı geliri 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	30	7,8	7,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Tablo 16: Gelir Grupları Frekans Analizi (7 Grup)

Gelir Grupları	Frekans / Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	50	13,0	13,0	13,0
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	50	13,0	13,0	26,0
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	65	16,9	16,9	42,9
GSS.0-D (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	85	22,1	22,1	64,9
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	75	19,5	19,5	84,4
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	30	7,8	7,8	92,2
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	30	7,8	7,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Araştırma yöntemlerinin anlatıldığı kısımda belirtilmiş olmasına rağmen gelir grupları frekans dağılımı özelliğinden dolayı bu kısma da açıklanacaktır. Saha çalışmasında yüz yüze görüşme yapılan kişi sayısı 400 olup analiz kapsamında güvenilirliği test edilen 385 anket kullanılmıştır. Anket cevaplayıcıları istatistiksel açıdan 4 ana grupta toplanmıştır.

GSS.0 (2014 yılı ilk altı ayı için, hanedeki kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar / Yeşil Kart) gelir grubu kapsamında toplamda 250 kişi,

GSS.1(Hanedeki kişi başi gelir miktarı 2014 yılı ilk altı ayı için 358 TL ile 1.071 TL arasında olanlar) gelir grubu kapsamında 75 kişi,

GSS.2 (Hanedeki kişi başi gelir miktarı 2014 yılı ilk altı ayı için 1.072 TL ile 2.172 TL arasında olanlar) gelir grubu kapsamında 30 kişi,

GSS.3 (Hanedeki kişi başi gelir miktarı 2014 yılı ilk altı ayı için 2.173 TL ve üzerinde olanlar) gelir grubu kapsamında 30 kişi ile yüz yüze görüşülmüş olup toplamda 385 kişinin verileri tezde kullanılmıştır.

Anket yapılacak grup gelir düzeyinin sosyal dışlanmaya etkisini ölçme bilmek için tüm grupları ve kesimleri temsil edecek şekilde seçilmiştir. Gelir düzeylerine göre anket sayısı ise anket yapılan yerleşim yerindeki GSS dosya sayısına göre oranlanarak seçilmiştir. Uygulanan anketler ile GSS kapsamındaki dosya sayıları arasındaki oranlar bir birine çok yakındır.

Anket uygulamasında GSS.0 gelir grubu kendi içinde 4 alt gruba ayrılmıştır. Bu alt gelir grupları çok istisnai tablolar haricinde tek grup olarak(GSS.0) ele alınacaktır (Bkz: Tablo 16). GSS.0 gelir grubunun 4 alt gruba ayrılmasının sebebi ise bu grubun toplam GSS dosya sayısı içerisinde çok büyük bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (%75,4). Bu gelir grubundaki sayısal yoğunluk gelir grubunun ayrıntılı olarak alt bileşenleri ile birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. GSS.0 gelir grubu 2014 yılı ilk altı ayı için, hanedeki kişi başi gelir miktarı 357 TL ve altında olanlardır. Bu kapsamında; Dul/Yetim aylığı alanlardan 50 kişi, Engelliler ve Engelli Yakınlarından 50 kişi, Geçici Köy Korucularından (GKK) 65 kişi ve Hanede kişi başi geliri 357 TL ve altında olup sayılan gruplara dahil olmayanlardan 85 kişi olmak üzere toplamda 250 kişiye anket uygulanmıştır.

3.3.2. Demografik Veriler

3.3.2.1. Gelir Grupları ve Cinsiyet

Tablo 17: Gelir Grupları İle Cinsiyet Dağılımı Karşılaştırması

Gelir Grupları	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	173 69,2%	77 30,8%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	52 69,3%	23 30,7%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	9 30,0%	21 70,0%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	234 60,8%	151 39,2%	385 100,0%

α : 0,05 $P < \alpha$ χ^2 : 68,151 **df**: 3(ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 18: Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kadın	234	60,8	60,8	60,8
Erkek	151	39,2	39,2	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Anket uygulanan grubun büyük çoğunluğu (%60,8) kadın cevaplayıcılardan oluşmaktadır. TÜİK verileri⁵ incelendiğinde toplumda erkek / kadın oranının çok uzun yıllardan beri %51-%49 düzeyinde olduğu, sadece savaş vb. dönemlerde bu oranın kadınlar lehine bir kaç puan arttığı görülmektedir. Bu çerçevede saha çalışması kapsamında yapılan görüşmelerde erkek/kadın oranının birbirine yakın olması ve

⁵ TÜİK tarafından yapılan 2013 yılı ADNKS sayım sonuçlarına göre Erkekler sayısı toplam nüfusun %50,2, Kadın sayısının toplam nüfusa oranı ise %49,8 dir. Bu oran 2012 yılında da buna yakın bir şekilde gerçekleşmiştir. 2013 yılında nüfus içinde kadınların sayısı ve oranı artış trendine devam etmektedir (Kaynak: www.tuik.gov.tr)

ulusal/uluslararası istatistiklere göre bir uygulama yapılması isabetli bir yaklaşım olacaktır. Fakat bu oranın farklı gelir grupları için sağlanması her zaman mümkün olmayabilecektir.

Saha çalışması kapsamında erkek/kadın cevaplayıcılar arasındaki oransızlığın nedenlerine bakılacak olursa; Saha çalışmasının genel olarak hanelerde ve işyerlerinde yapılmış olmasından dolayı, gün içerisinde hanede daha çok kadınların bulunması cevaplayıcılar açısından oranlamayı etkilemiştir. Ayrıca bu anketin uygulanması sırasında “Engelliler ve Engelli Yakınları” grubundaki 50 kişilik grubun tamamı hanedeki bakımı üstlenen kadınlardan (Anneler) oluşması da bu oranı etkileyen bir unsur olmuştur. Diğer taraftan GKK grubunun tamamı erkek cevaplayıcılar dır. Çünkü Mardin il merkezinde görevli bayan GKK yoktur. Ayrıca GSS.3 gelir grubunun tamamı erkek iş adamı ve üst düzey yöneticilerden oluşmaktadır. Bunun nedeni ise GSS.3 gelir grubu kapsamında Sosyal Yardımlaşma Vakfına Genel Sağlık Sigortası kapsamında gelir testi yaptırmak için başvuru yapan bayan bulunmamaktadır. Çalışma bu sınırlılıklar içerisinde yapılmaktadır ve bu durum çalışmanın başlangıcında izah edilmiştir.

Gelir grupları dediğimiz farklı gelir seviyelerini ifade eden değişken ile cinsiyet arasında ciddi bir ilişkinin varlığı ki kare testi ile istatistiksel açıdan ispat edilmektedir. Ankete katılanların gelir gruplarına göre cinsiyet dağılımına bakacak olursak; GSS.0 gelir grubunun %69,2’si bayan iken geriye kalan %30,8’i erkek cevaplayıcılardan oluşmaktadır. GSS.1 gelir grubunun %69,3’i bayan iken geriye kalan %30,7’si ise erkeklerden oluşmaktadır. GSS.2 gelir grubunun %30’u bayan iken geriye kalan %70 erkek cevaplayıcılardan oluşmaktadır. GSS.3 gelir grubunda hiç bayan cevaplayıcı yoktur ve katılımcıların %100’ü erkek cevaplayıcılardan oluşmaktadır.

GSS.2 grubunda bayan sayısının düşük ve GSS.3 grubunda ise bayan olmamasının sebebi bölgede ekonomik hayatın erkek egemen olması ve belirtilen gelir gruplarında sadece erkekler adına GSS dosyası açılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Anket genelinde bayan sayısının fazla olması anket cevaplama esnasında özellikle düşük gelir gruplarının hanelerinde bayan cevaplayıcıların olmasından ve dul-yetim aylığı alanlar gibi sadece bayanlardan oluşan 50 kişilik bir grup olmasından kaynaklanmaktadır.

3.3.2.2. Gelir Grupları ve Medeni Durum

Tablo 19: Gelir Grupları ile Medeni Durum Karşılaştırması

Gelir Grupları	Medeni Durum				Toplam
	Evli	Bekar	Boşanmış	Eşi vefat etmiş olanlar	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	165 66,0%	22 8,8%	3 1,2%	60 24,0%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	38 50,7%	24 32,0%	3 4,0%	10 13,3%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072- 2.172 TL arasında olanlar)	19 63,3%	11 36,7%	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	30 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%
Toplam	252 65,5%	57 14,8%	6 1,6%	70 18,2%	385 100,0%

α : 0,05 $P < \alpha$ χ^2 : 63,744 df : 9 (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 20: Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni Durum	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evli	252	65,5	65,5	65,5
Bekar	57	14,8	14,8	80,3
Boşanmış	6	1,6	1,6	81,8
Eşi vefat etmiş	70	18,2	18,2	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Cevaplayıcıların büyük bir kısmını (%65,5) evli katılımcılar oluşturmaktadır. Bölgede genel olarak evli olarak yaşamak yaygın olup boşanma toplumsal açıdan hoş karşılanmayan bir sosyal durumdur. Bu yüzden bölgede yaşanan şiddetli geçimsizlikler, kadına karşı şiddet vakalarının yüksekliğine rağmen boşanma sayıları gözle görülmeyecek kadar azdır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan rapora göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kadınların %51,1 i eşlerinden şiddet gördüğünü beyan etmektedir.

Bölgede evlenme yaşı ise Orta Anadolu Bölgesinden sonra en düşük yaş seviyesine sahiptir. Bölgede evlenme yaş ortalaması 22'dir. Anket cevaplayıcılarının büyük bölümünün evli olmasının toplumsal bir karşılığı bulunmaktadır. Eşi vefat etmiş olanlar ise katılımcıların %18,2'sini oluşturmaktadır. Bölgede çok istisnai durumlar dışında dul bayanların evlenmesi hoş karşılanmamaktadır. Bu yüzden ilerleyen göstergelerde görüleceği üzere sosyal dışlanmanın en yoğun yaşandığı grupların başında dul bayanlar ve çocukları bulunmaktadır.

Gelir seviyeleri ile medeni durum değişkeni arasında istatistiksel bir ilişki vardır. GSS.0 gelir grubundakilerin %66'sı evli bireylerdir. Bu gelir grubunun %24'ü ise eşi vefat etmiş dul bayanlardan oluşmaktadır. GSS.1 gelir grubundakilerin %50,7'si evli olup, bu grubun %32'si bekar kişilerden oluşmaktadır. GSS.2 gelir grubundakilerin %63,3'ü evli bireylerdir. Bu gelir grubunun %36,7'si ise bekar bireylerden oluşmaktadır. GSS.3 gelir grubunda ise tamamı evli kişilerden oluşmaktadır.

3.3.2.3. Gelir Grupları ve Yaş

Tablo 21: Gelir Grubuna Göre Yaş Dağılımı

Gelir Grubu	Yaş						Toplam
	15-24	25-34	35-44	45-54	54-65	65 ve üzeri	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	12 4,8%	59 23,6%	89 35,6%	63 25,2%	20 8,0%	7 2,8%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	3 4,0%	35 46,7%	27 36,0%	9 12,0%	1 1,3%	0 ,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	1 3,3%	19 63,3%	7 23,3%	3 10,0%	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	3 10,0%	16 53,3%	7 23,3%	4 13,3%	0 ,0%	30 100,0%
Toplam	16 4,2%	116 30,1%	139 36,1%	82 21,3%	25 6,5%	7 1,8%	385 100,0%

$\alpha:0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 49,273$ $df: 15$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 22: Yaşa Göre Dağılım

Yaş	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
15-24	16	4,2	4,2	4,2
25-34	116	30,1	30,1	34,3
35-44	139	36,1	36,1	70,4
45-54	82	21,3	21,3	91,7
54-65	25	6,5	6,5	98,2
65 ve üzeri	7	1,8	1,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete katılan cevaplayıcıların %70,4'ü 44 yaş ve altında bir yaş grubunda bulunmaktadır. Cevaplayıcıların %36,1'i 35-44 yaş grubunda bulunurken, %30,1'i ise 25-34 yaş aralığında bulunmaktadır. Ankete katılan cevaplayıcılardan 15-24 yaş grubunda bulunanların oranı %4,2 dir. Ankette TÜİK verileri ile uyumlu olması için 15-24 yaş grubu tanımlanmış olmakla birlikte 18 yaşın altında hiçbir kişiye anket uygulanmamıştır. Anketin uygulandığı yaş gruplarının yaşadıkları haneyi temsil etmesi de önemsenmiştir.

TRC3 bölgesi genç bir nüfusa sahiptir. TÜİK verilerine göre bölgede 15-29 yaş grubu bölgenin toplam nüfusunun %30'unu oluşturmaktadır. Türkiye geneli için bu oran %25 civarındadır. Ankete cevap verenlerin yaş dağılımı oranında %34,3'ü 34 yaş ve altındadır. Temsil açısından bölgenin sahip olduğu oranlara yakındır. Katılımcıların sadece %1,8'i 65 yaş ve üzerinde bir yaştadır.

GSS.0 gelir grubunun %35,6'sı 35-44 yaş aralığında bulunmaktadır. GSS.0 gelir grubunun %84,4 'ü 25-54 yaş aralığındadır. GSS:1 gelir grubunun %46,7 'si 25-34 yaş aralığında bulunmaktadır. GSS.2 gelir grubunun % 63,3'ü 25-34 yaş aralığındadır. GSS:3 gelir grubunun %53,3 'ü 35-44 yaş aralığındadır. Tüm cevaplayıcılar açısından en büyük grubu %36,1 ile 35-44 yaş grubu temsil etmektedir.

3.3.2.4. Gelir Grupları ve Eğitim Seviyeleri

Tablo 23: Gelir Grupları İle Eğitim Seviyelerinin Karşılaştırması

Gelir Grupları	Eğitim Durumu										Toplam
	Hiç okula gitmemiş-okuma-yazma bilmiyor	Hiç okula gitmemiş-okuryazar	İlkokul terk	İlkokul mezunu	Ortaokul terk	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	İki/Dört yıllık üniversite terk	İki/Dört yıllık üniversite mezunu	Yüksek lisans / doktora mezunu	
GSS.0	62 24,8%	14 5,6%	19 7,6%	76 30,4%	7 2,8%	44 17,6%	19 7,6%	2 ,8%	7 2,8%	0 ,0%	250 100,0%
GSS.1	10 13,3%	5 6,7%	1 1,3%	13 17,3%	0 ,0%	10 13,3%	6 8,0%	1 1,3%	28 37,3%	1 1,3%	75 100,0%
GSS.2	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 3,3%	7 23,3%	0 ,0%	20 66,7%	2 6,7%	30 100,0%
GSS.3	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	4 13,3%	1 3,3%	1 3,3%	10 33,3%	3 10,0%	11 36,7%	0 ,0%	30 100,0%
Toplam	72 18,7%	19 4,9%	20 5,2%	93 24,2%	8 2,1%	56 14,5%	42 10,9%	6 1,6%	66 17,1%	3 ,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 202,7$ $df: 27$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 24: Eğitim Durumu Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Hiç okula gitmemiş-okuma-yazma bilmiyor	72	18,7	18,7	18,7
Hiç okula gitmemiş-okuryazar	19	4,9	4,9	23,6
İlkokul terk	20	5,2	5,2	28,8
İlkokul mezunu	93	24,2	24,2	53,0
Ortaokul terk	8	2,1	2,1	55,1
Ortaokul mezunu	56	14,5	14,5	69,6
Lise mezunu	42	10,9	10,9	80,5
İki/Dört yıllık üniversite terk	6	1,6	1,6	82,1
İki/Dört yıllık üniversite mezunu	66	17,1	17,1	99,2
Yüksek lisans/doktora mezunu	3	,8	,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

TRC3 bölgesindeki illerin hepsinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı bütün dönemlerde Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Bölge içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranının en yüksek olduğu il Mardin, en düşük olduğu il ise Batman'dır. TRC3 bölgesinde halen kadın nüfusunun beşte biri okuma yazma bilmemektedir. Türkiye genelinde okul öncesi okullaşma oranının en yüksek olduğu il Hatay (%81) dir. TRC3 bölgesinde ise Mardin ilinde bu oran %30 civarında, Batman ilinde %32, Şırnak ilinde ise bu oran %30 dur. TRC3 bölgesindeki Siirt ili ise bu konuda bölgedeki diğer illerden ayrılmaktadır. Siirt ilinde okul öncesi okullaşma oranı %51,5 dir.

TRC3 bölgesinde ilkokulda okullaşma oranı %99 civarındadır. Bu oranın ortaya çıkmasında zorunlu eğitim ve Şartlı Nakit Transferi desteğinin katkısının olduğu değerlendirilmektedir. TRC3 bölgesinde ortaokullarda okullaşma oranı ilköğretime göre düşmektedir. TRC3 bölgesinde ortaokullarda okullaşma oranı %86 seviyesine düşmektedir. Bu oran lise düzeyinde daha da gerilemekte ve %35 seviyesine inmektedir. TRC3 bölgesinde zorunlu eğitimi tamamlayarak ortaokulu bitirdiği halde lise eğitimine devam etmeyen kızların oranı %61,4, lise eğitimine devam etmeyen erkeklerin oranı ise %51,9 seviyesindedir. Görüleceği üzere zorunlu eğitimden sonra TRC3 bölgesinde kız ve erkek çocukların lise eğitimine devamında çok ciddi bir sorunun olduğu ve bu durumun daha fazla kız çocukları aleyhine işlediği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanmakta olan ve bir çok sosyal sorunu beraberinde taşıyan en temel unsurların başında eğitim imkanlarından tam olarak yararlanamama bulunmaktadır. Beşeri sermayenin işlenememesi ve atıl bırakılması sonucunda yoksulluğun kısır döngüsü kırılmamakta ve kalkınmak için gerekli zemin oluşturulamamaktadır. Bu kısır döngü bölgenin sadece bugünkü sorunu olmayıp uzun yıllardır bölge bu dezavantajlı durumu yaşamaktadır. Bölgede eğitim imkânlarından tam yararlanamama sorunu öğrenilmiş çaresizlik olarak kabul edilmektedir.

Bu çerçevede ankete katılan cevaplayıcıların dağılımına bakılacak olursa; Cevaplayıcıların % 18,7'si bugüne kadar hiç okula gitmemiş okuma yazma bilmeyen gruptur. Bu grubun sosyal dışlanmayı tetikleyen birçok unsuru bir arada yaşadığı ve fakat bu durumu içselleştirdiği için içinde bulunduğu durumu tam olarak idrak

edemediği değerlendirilmektedir. Cevaplayıcıların % 4,9'u ise hiç okula gitmediği halde sadece okur-yazarlığı olan kişilerdir. Bu iki grup için anket soruları anlayabilecekleri şekilde sadeleştirilerek sorulmuş ve anketi kendi tercihlerini tam olarak yansıtabilecek şekilde doldurmaları konusunda yardımcı olunmuştur.

Ankete cevap veren 93 kişi (% 24,2) İlkokul mezunudur. Bu grup tüm cevaplayıcılar arasında en yüksek orandır. Cevaplayıcılardan 56 kişi (% 14,5) ise Ortaokul mezunu, 42 kişi (% 10,9) ise Lise mezunudur. Cevaplayıcıların % 19,5'i ise hayatının bir zamanında Lisans ve üstü eğitime devam etmiştir. Tüm cevaplayıcılar içinde Lisans ve üstü eğitime devam edenlerin % 17,1'i üniversite mezunudur. TÜİK verilerine göre Yükseköğretim mezunlarının işgücüne katılımında en büyük artış TRC3 bölgesinde kadın işgücünde yaşanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kadının bölgede ve Türkiye'de sahip olduğu sosyo-ekonomik göstergelerdeki dezavantajlı pozisyonunu kırmanın en kolay ve en kalıcı yolu kadının eğitimden tam istifade etmesinin sağlanmasıyla olacaktır.

Çapraz tablo verilerine bakılacak olursa; Hiç okula gitmemiş ve okuma yazma bilmeyenlerin % 86,1'i GSS.0 (En düşük gelir grubu) grubuna dahildir. Eğitim ve gelir seviyesi arasındaki kısır döngüyü ortaya koyması açısından bu veri çok önemlidir. Hiç okula gitmemiş sadece okur-yazarlığı olan grubun % 73,7 si yine GSS.0 grubuna mensuptur. Okuma-yazma bilmeyenlerin tamamı GSS.0 ve GSS.1 gelir seviyesine sahip kişilerden oluşmaktadır. GSS.2 grubuna dahil olanların % 97 si Lise mezunu ve daha üst seviyede mezundur. GSS.3 grubuna dahil olanların ise % 80 'i en az Lise mezunudur. Bu durum eğitim imkânlarına erişmede ve gelir seviyesi açısından aradaki farkı arttırmada eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. GSS.0 ve GSS.1 gelir gruplarındaki kısır döngüyü kırmanın yolu o ailelerin çocuklarının eğitim hayatlarına devamını sağlayacak maddi/manevi imkânların sunulmasına bağlı olduğu değerlendirilmektedir. GSS.2 gelir seviyesinde dahil kişiler ile GSS.3 gelir seviyesi dahil kişiler karşılaştırıldığında bu iki grup arasında GSS.2 grubuna dahil olanların daha eğitilmiş oldukları gözlenmektedir. Bunun nedeni GSS.2 gelir grubundakiler kendi eğitim imkânları ile kamu/özel işyerlerinde iş bulup çalışan diplomalı kişilerden oluşması, GSS.3 gelir grubunun ise iş yeri sahiplerini ve iş adamlarını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.

3.3.2.5. Gelir Grupları ve Konuşulan Ana Dil

Tablo 25: Gelir Grupları İle Ana Dil Karşılaştırması

Gelir Grupları	Ana Dil			Toplam
	Türkçe	Arapça	Kürtçe	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	11 4,4%	109 43,6%	130 52,0%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	14 18,7%	22 29,3%	39 52,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	8 26,7%	8 26,7%	14 46,7%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	7 23,3%	10 33,3%	13 43,3%	30 100,0%
Toplam	40 10,4%	149 38,7%	196 50,9%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 31,183$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 26: Ana Dile Göre Dağılım

Ana Dil	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Toplam Yüzde
Türkçe	40	10,4	10,4	10,4
Arapça	149	38,7	38,7	49,1
Kürtçe	196	50,9	50,9	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

TRC3 bölgesini içine alan dört il genel olarak değerlendirildiğinde; Batman ilinde ana dilin Kürtçe ağırlıklı olduğu, Şırnak ilinde ana dilin Kürtçe ağırlıklı olduğu, Siirt ilinde ana dilin Arapça ağırlıklı olduğu ve Mardin ilinde ise İl merkezi ve birkaç ilçede Arapça diğer yerleşim yerlerinde ise Kürtçe olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların dağılımına bakılacak olursa bölge gerçekleri ile uyum halindedir. En büyük kesimi temsil eden oran %50,9 olup bu oran ana dili Kürtçe olan grubu temsil etmektedir. Cevaplayıcıların %38,7'sinin ana dili Arapça olup geriye kalan %10,4'lük kesim ise; ana dili Türkçe olan ve bölgeye çalışmak veya yatırım yapmak için gelen kişileri temsil etmektedir. Kamu sınavları veya yapılan müracaatlar sonucunda bölgeye çalışmaya gelen ve ana dili Türkçe olan bir kesimin mevcudiyeti ise bölgede var olduğu düşünülen sosyal dışlanmışlık düzeyinin incelenmesinde farklı ve orijinal bir durumu tespit etmeye yarayacaktır.

Bölgede yaygın olan kanaate göre Kürt vatandaşlar dışlanmakta, üretim ve benzeri alanlardan beledikleri çıktılar alamamaktadırlar. Yapılan gözlemlerde ise kalkınamama, işsizlik, yoksulluk ve eğitimden tam olarak istifade edememe sorunu sadece bir kesimi değil toplumun tamamını olumsuz etkilemektedir.

Bölgede var olan sosyal ve siyasal sorunlar toplumsal mutabakata zarar vermektedir. Fakat toplumsal açıdan bu zinciri kırabilmenin yolu yeni iş imkanları, nitelikli/egitimli beşeri sermayenin varlığı ve yerel ihtiyaçlara sosyal ve siyasal zeminde cevap verilebilmesi ile gerçekleşecektir. Karşılaştırmalı tablolara bakacak olursak; GSS.0 grubundaki cevaplayıcıların %52 'sinin ana dili Kürtçedir. GSS.1 grubundaki cevaplayıcıların da %52'sinin ana dili Kürtçedir. GSS.2 grubunda ise ana dili Kürtçe olanların oranı %46,7. GSS.3 grubunda ise ana dili Kürtçe olanların oranı %43,3 tür. Gelir grubu yükseldikçe ana dili Türkçe olanların sayısal ve oransal olarak arttığı gözlenmektedir(Bkz: Ek.3).

Tablo 27: Eğitim Durumu İle Ana Dil Karşılaştırması

Eğitim Durumu	Ana Dil			Toplam
	Türkçe	Arapça	Kürtçe	
Hiç okula gitmemiş okuma yazma bilmiyor	2 2,8%	20 27,8%	50 69,4%	72 100,0%
Hiç okula gitmemiş okur yazar	0 ,0%	11 57,9%	8 42,1%	19 100,0%
İlkokul terk	0 ,0%	8 40,0%	12 60,0%	20 100,0%
İlkokul mezunu	1 1,1%	44 47,3%	48 51,6%	93 100,0%
Ortaokul terk	1 12,5%	3 37,5%	4 50,0%	8 100,0%
Ortaokul mezunu	8 14,3%	24 42,9%	24 42,9%	56 100,0%
Lise mezunu	3 7,1%	21 50,0%	18 42,9%	42 100,0%
İki/Dört yıllık üniversite terk	3 50,0%	1 16,7%	2 33,3%	6 100,0%
İki/Dört yıllık üniversite mezunu	21 31,8%	17 25,8%	28 42,4%	66 100,0%
Yüksek lisans/doktora mezunu	1 33,3%	0 ,0%	2 66,7%	3 100,0%
Toplam	40 10,4%	149 38,7%	196 50,9%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 77,265$ $df: 18$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

GSS.0 grubunda ana dili Türkçe olanların oranı çok düşük bir seviyededir (%4,4). GSS. Grubunda bu oran artarak %18,7 seviyesine ulaşmaktadır. GSS.2 grubunda ise ana dili Türkçe olanların oranı % 26,7 dir. GSS.3 grubunda ise bu oran %23,3 seviyelerindedir. Bunun anlamı ana dili Türkçe olan kişilerin iş imkânı ve yeni yatırım imkânlarına paralel olarak kendi doğdukları toprakları terk edip iş bulabildikleri (kamu/özel) yerlere gidiyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bölgedeki eğitim seviyesi ise gelir seviyesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ana dili Türkçe olanların %52,5'i iki/dört yıllık üniversite mezunudur. Ana dili Kürtçe olanların %14,3' iki/dört yıllık üniversite mezunu iken, Ana dili Arapça olanların %11,2'si iki/dört yıllık üniversite mezunudur.

3.3.2.6. Gelir Grupları ve Hanedeki Nüfus

Tablo 28: Gelir Grupları İle Hane Nüfusu Karşılaştırması

Gelir Grupları	Hane nüfusu										Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ve fazlası	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	0 ,0%	14 5,6%	25 10,0%	37 14,8%	42 16,8%	38 15,2%	37 14,8%	26 10,4%	13 5,2%	18 7,2%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	0 ,0%	5 6,7%	13 17,3%	15 20,0%	7 9,3%	13 17,3%	4 5,3%	6 8,0%	3 4,0%	9 12,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	3 10,0%	5 16,7%	7 23,3%	8 26,7%	3 10,0%	2 6,7%	1 3,3%	1 3,3%	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	1 3,3%	6 20,0%	7 23,3%	4 13,3%	4 13,3%	5 16,7%	0 ,0%	0 ,0%	3 10,0%	30 100,0%
Toplam	3 ,8%	25 6,5%	51 13,2%	67 17,4%	56 14,5%	57 14,8%	47 12,2%	33 8,6%	16 4,2%	30 7,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 73,877$ $df: 27$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Ankete katılan cevaplayıcıların %67,3'ünün hanedeki nüfus sayısı 6 kişi ve daha az sayıdadır. Bu sayıdan yola çıkarak cevaplayıcıların %14,8'inin anne baba ve dört çocuktan oluşan bir aile yapıları olduğu anlaşılmaktadır. Cevaplayıcıların %17,4'ü ise iki çocuk sahibi ailelerdir. Ankete katılanlar arasında en dikkat çekici oran hanedeki

nüfus sayısı 10 kişi ve üzeri olan ailelere ait orandır. Cevaplayıcıların %7,8'inin hanesinde 10 kişi üzeri bir nüfus vardır. Kalabalık aileler tarım toplumu için birer güç vesilesi iken tarım toplumundan çıkış ile birlikte yoksulluk ve diğer dezavantajların tetikleyicisi olmaktadır. Diğer taraftan kalabalık aileler genel olarak eğitim imkânlarından tam istifade edemeyen çocuk varlığını da ortaya koymaktadır.

Tablo 29: Hane Nüfusuna Göre Dağılım

Hane Nüfusu	Frekans/Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1 kişi	3	,8	,8	,8
2 kişi	25	6,5	6,5	7,3
3 kişi	51	13,2	13,2	20,5
4 kişi	67	17,4	17,4	37,9
5 kişi	56	14,5	14,5	52,5
6 kişi	57	14,8	14,8	67,3
7 kişi	47	12,2	12,2	79,5
8 kişi	33	8,6	8,6	88,1
9 kişi	16	4,2	4,2	92,2
10 kişi ve fazlası	30	7,8	7,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Yapılan çalışma ve nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin 2050 yılından sonra nüfusunun azalmaması ve yaşlı nüfus oranının artmaması için (sosyal güvenlik sistemi açısından çok önemli olan bir veri, çalışan sayısı /sosyal güvenlik kapsamında prim katkısı olmadan bakılan kişi sayısıdır) hane başına en az 3 çocuk sahibi olunması gerekmektedir. Anket katılımcılarının %62,1'i bu oranı yakalamıştır. Fakat 2013 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye geneli canlı doğum sayısı %0,3 azalmıştır.

Türkiye nüfusunun 2050 yılına kadar azalan bir ivme ile artacağı öngörülmektedir. 2050 yılından itibaren ise Türkiye nüfusu azalma eğilimine girecektir. 2012 yılı itibariyle 2.085.092 olan TRC3 bölgesi bu nüfusu ile ciddi bir yığınlaşma bölgesi olmaktadır. Hane başına düşen nüfus yoğunluğu TRC3 bölgesinde Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Bölgeden 1990 yıllardan itibaren siyasi-sosyal sebeplerle yoğun bir göç yaşanmasına rağmen nüfus artış hızından kaynaklı olarak nüfus artışı Türkiye ortalamalarının üzerinde devam etmektedir.

TÜİK tarafından 2011 yılında hazırlanan “Nüfus ve Konut Araştırması” kapsamında Türkiye’deki tüm bölgelerin ve illerin “Hane Halkı Büyüklüğü” tespit edilmiş olup; Türkiye genelinde TRC3 bölgesi en yüksek hane halkı büyüklüğüne sahip olan bölgedir. Bu kapsamda Şırnak ili 7,6 hane halkı büyüklük ortalaması ile Türkiye genelinde hane halkı büyüklük ortalaması en yüksek olan il olmuştur. Bu ili Siirt 6,5 oranı ile, Batman 6,4 oranı ile ve Mardin 6,3 oranı ile takip etmektedirler. Hane halkı büyüklüğü arttıkça hanedeki kadın doğum sıklığından dolayı psikolojik sıkıntılar yaşamaktadır. Ayrıca kalabalık hanelerde kadın ev içine hapsedilerek ve sosyal hayattan itilerek toplumsal ve ekonomik hayata katılması engellenmektedir.

GSS.0 gelir grubunun % 70’inin hane nüfusu 5 ve fazlasıdır. Bu gruba giren kişilerin %7,2’si 10 ve daha fazla hane nüfusuna sahiptir. GSS.1 gelir grubundaki kişilerin %20’sinin hane nüfusu 4 kişidir. Bu gruba girenlerden % 12’sinin hane nüfusu 10 ve fazlasıdır. GSS.2 gelir grubundakilerin % 26,7’sinin hane nüfusu 4 iken bu gruba girenlerin en fazla hane nüfusu 8 olup bu oran % 3,3 seviyesindedir. GSS.3 gelir grubuna dahil olanlardan %23,3’ünün hane nüfusu 4 kişi iken bu gruba giren kişilerin % 10’nun hane nüfusu sayısı 10 ve daha fazlasıdır. Hanede iki kişi yaşayanların en fazla olduğu gelir grubu GSS.2 olup hanedeki nüfus sayısı iki olanların oranı % 16,7’dir.

GSS.0 ve GSS.1 grubunda çocuk sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Hem gelir getirici aktiviteden yoksunluk hem de çok kalabalık aile yapıları beraberinde önce ailevi sonrada toplumsal sorunları taşıyacaktır. Gelir düzeyinin düşük çıkmasındaki bir başka neden de evde belki tek kişi çalışmakta fakat nüfus kalabalık olduğu için gelirin hanedeki tüm bireylere bölüştürülmesi neticesinde gelir seviyesi aşağılara inmektedir. Bu gruplar için nüfus planlamasının önemi ortadadır.

3.3.2.7. Gelir Grupları ve Hanedeki Öğrenci Sayısı

Tablo 30: Gelir Grupları ile Hanedeki Öğrenci Sayısı Karşılaştırması

Gelir Grupları	Hanedeki Öğrenci Sayısı									Toplam
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	41 16,4%	56 22,4%	47 18,8%	38 15,2%	37 14,8%	14 5,6%	13 5,2%	2 ,8%	2 ,8%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	21 28,0%	12 16,0%	17 22,7%	8 10,7%	11 14,7%	4 5,3%	1 1,3%	0 ,0%	1 1,3%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	17 56,7%	7 23,3%	3 10,0%	2 6,7%	0 ,0%	1 3,3%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	7 23,3%	7 23,3%	7 23,3%	3 10,0%	3 10,0%	2 6,7%	0 ,0%	0 ,0%	1 3,3%	30 100,0%
Toplam	86 22,3%	82 21,3%	74 19,2%	51 13,2%	51 13,2%	21 5,5%	14 3,6%	2 ,5%	4 1,0%	385 100,0%

$\alpha:0,05$ $P(0,023) < \alpha (0,05)$ $\chi^2:39,695$ $df:24$ (ki kare hesap >ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 31: Hanedeki Öğrenci Sayısına Göre Dağılım

Öğrenci Sayısı	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Toplam Yüzde
Hiç Öğrenci Yok	86	22,3	22,3	22,3
1 Öğrenci	82	21,3	21,3	43,6
2 Öğrenci	74	19,2	19,2	62,9
3 Öğrenci	51	13,2	13,2	76,1
4 Öğrenci	51	13,2	13,2	89,4
5 Öğrenci	21	5,5	5,5	94,8
6 Öğrenci	14	3,6	3,6	98,4
7 Öğrenci	2	,5	,5	99,0
8 Öğrenci ve Fazlası	4	1,0	1,0	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Anket cevaplayıcılarının %67,1'inin hanesinde 4 ve daha az öğrenci bulunmaktadır. Cevaplayıcıların %10,6'sı ise 5 ve daha fazla öğrenciye sahiptir. Cevaplayıcılar

içerisinde en büyük oranı %22,3 ile hanesinde hiç öğrencisi olmayanlar oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların %21,3'ü ise hanede 1 öğrencisi olduğunu belirtmiştir.

Ankete cevap verenlerin %1'i ise hanesinde 8 ve üzeri öğrencisi olduğunu beyan etmektedir. Bu grup acilen sosyal yardım, eğitim desteği ve sosyo-kültürel aktivitelerle desteklenmesi gereken bir gruptur. Bu sayıda öğrencisi olan ailelerin diğer sosyo-ekonomik göstergeleri yakinen takip edilerek bu öğrencilerin eğitim hayatlarının devam etmesi sağlanmalıdır. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) sosyal güvencesi olmayan ailelerin çocuklarının eğitime devam edebilmesi için sunulan çok ciddi bir kaynaktır.

Ankete verilen cevapların gelir gruplarına göre dağılıma bakacak olursak; GSS.0 gelir grubunun %22,4'ünün hanesinde 1 öğrenci bulunmakta iken, %5,2'sinin hanesinde 6 öğrenci bulunmaktadır. GSS.1 gelir grubunun %28'inde hanede hiç öğrenci yok iken, %22,7'sinde hanede 2 öğrenci bulunmaktadır. %1,3'nün hanesinde ise 8 öğrenci vardır. GSS.2 gelir grubunun %56,7'sinin hanesinde hiç öğrenci yok iken, %23,3'nün hanesinde sadece 1 öğrenci vardır. Bu gelir grubunun %80'inde en fazla 1 öğrenci vardır. GSS.3 gelir grubunun %23,3'lük kısmında hiç öğrenci yoktur, %23,3' kısmında ise 1 ve 2 öğrenci vardır. Bu gelir grubunun %70'de en fazla 2 öğrenci bulunmaktadır. Bu gelir grubunda bulunanlardan %3,3'nün hanesinde ise 8 öğrenci bulunmaktadır. GSS.0 ve GSS.1 gelir gruplarında hanede 1-5 arası öğrenci yoğunluğu dikkati çekerken GSS.2 ve GSS.3 gelir gruplarında ise hanede 1-2 öğrenci yoğunluğu vardır.

Genel olarak bakacak olursak; Düşük gelir gruplarının aslında kalabalık nüfus ve öğrenci sayısının fazlalığı ile doğal bir dezavantajın içerisine düştükleri değerlendirilmektedir. Kısır döngünün önemli unsurlarından birisinin de çocuk sayısındaki fazlalık ve doğum sıklığından kaynaklı öğrenci sayısındaki şişkinliktir. Bu durum bu kitlelerin örgün veya mesleki eğitimde elde edecekleri başarıya endeksli olarak avantaja dönüşebilecektir fakat takibi gereken bir husustur.

3.3.3. Sağlık Alanındaki Veriler

Tablo 32: Hanedeki Kişilerin Sağlık Alanındaki Verilerinin Dağılımı

Hanedeki Kişilere Ait Veriler	Evet (Sayı / Yüzde)	Hayır (Sayı / Yüzde)
Hanede Engelli Var mı?	87 %22,6	298 %77,4
Hanede Yatalak Ağır Hasta Var mı?	38 %9,9	347 %90,1
0-6 Yaş arasında hastalıktan dolayı vefat eden çocuk var mı?	64 %16,6	321 %83,4

Tablo 33: Gelir Gruplarına Göre Hanedeki Engelli Durumu Karşılaştırması

Hanede engelli var mı?	Gelir Grubu				Toplam
	GSS.0	GSS.1	GSS.2	GSS.3	
Evet	77 88,5%	7 8,0%	3 3,4%	0 ,0%	87 100,0%
Hayır	173 58,1%	68 22,8%	27 9,1%	30 10,1%	298 100,0%
Toplam	250 64,9%	75 19,5%	30 7,8%	30 7,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2: 28,641$ $df: 3$ (ki kare tablo < ki kare hesap) H_0 hipotezi reddedilir.

Anket cevaplayıcıların % 22,6 sının hanesinde en az bir engelli bulunmakta, %9,9'unun hanesinde en az bir tane yatalak ağır hasta vardır. Ankete katılanların %16,6'sının ise 0-6 yaş arasında en az bir çocuğu hastalıktan dolayı vefat etmiştir. Gelir gruplarına göre değerlendirecek olursak; GSS.0 gelir grubunun %30,8'inin hanesinde en az bir engelli bulunmaktadır. GSS.1 gelir grubunun %9,3'ünde hanede en az bir engelli bulunmaktadır. GSS.2 gelir grubunda ise bu oran %10 dur. GSS.3 gelir grubuna dahil kişilerden ankete katılanların hanelerinde engelli bulunmamaktadır.

Bu kapsamda hanede engelli birey bulunanların %88,5'i GSS.0, %8'i GSS.1 ve %3,4'ü GSS.2 gelir grubuna aittir. Bu durum gelir seviyesi arttıkça bilinç artışı ve sağlık tedbirleri açısından daha dikkatli davranıldığına bir göstergesi olabilecektir. Sağlığa erişim son dönemlerde çok rahat olabilmekte iken yaş ortalamalarına dair tablolardan hatırlanacağı gibi oranın en yüksek olduğu yaş grubu 35-44 yaş grubu idi. Bundan 20 yıl öncesindeki genel, bölgesel ve özel imkânsızlıklar ile yakın akraba evlilikleri de bu sonucun yaşanmasında etken bir rol üstlenmiştir.

Tüm gelir grupları birlikte değerlendirildiğinde ankete katılanların %22,6'sının hanesinde en az bir engelli bulunmaktadır. Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından açıklanan rakamlara göre yaklaşık 9 milyon engelli vardır. Bunun genel nüfusa oranı ise %12,29 dur. Anketteki engelli oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olması ise GSS.0 grubunun 50 kişiyi örneklem olarak aldığımız bir alt bileşenin sadece engelli ve yakınlarını kapsıyor olmasıdır.

Tablo 34: Gelir Grupları ile Hanede 0-6 yaş arasında hastalıktan dolayı vefat eden çocuk durumu karşılaştırması

Gelir Grupları	Hanede 0-6 yaş arasında hastalıktan dolayı vefat eden çocuk var mı?		Toplam
	Evet	Hayır	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	52 20,8%	198 79,2%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	12 16,0%	63 84,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	64 16,6%	321 83,4%	385 100,0%

$\alpha:0,05$ $P(0,002) < \alpha (0,05)$ $\chi^2:15,130$ $df:3$ (ki kare hesap >ki kare tablo) H_0 reddedilir.

Tablolar genel olarak incelendiğinde; GSS.0 gelir grubundaki katılımcıların %20,8'inin hanelerinde en az bir çocuk 0-6 yaş arasında hastalıktan dolayı vefat etmiştir. Bu tüm katılımcılar arasında bu soruya evet cevabı verenlerin %81,2'sini

temsil etmektedir. GSS.1 gelir grubunda ise katılımcıların %16'sının hanesinde bugüne kadar 0-6 yaş arasında en az bir çocuk hastalıktan dolayı vefat etmiştir. GSS.2 ve GSS.3 gelir gruplarında 0-6 yaş arası hastalıktan dolayı vefat eden çocuk yoktur.

Alınacak önleyici sağlık tedbirleri (bilinçlenme, aşı vb.) ile 0-6 yaş arasındaki çocukların hastalıktan dolayı vefat etmelerinin önüne geçilebileceği bilimsel bir gerçek olup bu konuda sağlık otoriteleri çok ciddi bir çaba içerisinde. Fakat aynı coğrafyada olunmasına rağmen gelir düzeyi ve eğitim seviyesi arttıkça önleyici tedbirlere kendiliğinden müracaat ve takip artmakta ve çocuk ölümleri üst gelir ve üst eğitim seviyelerinde azalmaktadır. Gelir ve eğitime paralel olarak bilinç artışının ortaya çıkarak tüm alanlarda önleyici tedbirlerin alınması mümkün olacaktır. Burada önemle üzerinde durulması gereken konu sadece gelir düzeyi değil eğitim seviyesindeki artışın asıl önemli etken olmasıdır.

3.3.4. Mülkiyet ve Konuta Dair Veriler

Tablo 35: Gelir Grubu İle Yaşanılan Konutun Mülkiyet Durumu Karşılaştırması

Gelir Grubu	Yaşanılan konutun mülkiyet durumu					Toplam
	Ev kendime ait	Ev aileme Ait ve beraber yaşıyoruz	Evde kiracıyım	Ev yakınım / akrabama ait	Diğer	
GSS.0 (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	109 43,6%	37 14,8%	57 22,8%	45 18,0%	2 .8%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasındakiler)	15 20,0%	17 22,7%	28 37,3%	15 20,0%	0 .0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasındakiler)	7 23,3%	5 16,7%	16 53,3%	0 .0%	2 6,7%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	25 83,3%	0 .0%	3 10,0%	0 .0%	2 6,7%	30 100,0%
Toplam	156 40,5%	59 15,3%	104 27,0%	60 15,6%	6 1,6%	385 100,0%

$\alpha:0,05$ $P < \alpha$ $\chi^2:70,324$ $df:12$ (ki kare tablo < ki kare hesap) H_0 hipotezi reddedilir.

Tablo 36: Yaşanılan Konutun Mülkiyet Durumuna Göre Dağılım

Konutun Mülkiyet Durumu	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Ev kendime ait	156	40,5	40,5	40,5
Ev aileme Ait ve beraber yaşıyoruz	59	15,3	15,3	55,8
Evde kiracıyım	104	27,0	27,0	82,9
Ev yakınım-akrabama ait	60	15,6	15,6	98,4
Diğer	6	1,6	1,6	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete katılanlardan %40,5'inin ev kendisine aittir. %27'si ise evde kiracıdır. Cevaplayıcıların %15,6'sının ise oturduğu ev bir yakınına veya akrabasına aittir. %15,3'ü ise evde ailesiyle birlikte yaşadığını beyan etmiştir. Bu verilerden yola çıkılarak evde kiracı olarak oturanlar ve bir yakınına/akrabasına ait konutlarda oturanlar için maddi duruma bağlı olarak sosyal dışlanma ortaya çıkabilecektir. Gelir seviyesine bağlı olarak ikamet alanında ortaya çıkacak dışlanma göstergelerinin incelenmesi ile sağlıklı yorumlar yapılabilecektir.

Gelir gruplarına göre genel olarak incelenecek olursa; GSS.0 gelir grubunda olanların %43,6'sının oturduğu konut kendisine aittir. Bu durum Türkiye ve bölgede neden çok yoksul olduğu halde sokakta yaşan yok? Sorusuna cevap oluşturacaktır. GSS.0 gibi devletin bakım ve gözetimde olan bir grup sosyal destekler, sosyal dayanışma ve tasarruf saiki ile yaşayabileceği kenar semt veya kırsalda bir yerde kendine bir ev yapmış durumdadır. Bu veri toplumsal travmaların önündeki önemli setlerden biridir. Bir de bu verideki bir ayrıntı GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerinden birisi olan Geçici Köy Korucuları genel olarak yaşadıkları mahalle/köylerde yaşamlarına devam edecek birer ev yapmışlardır.

GSS.1 gelir grubuna dahil olanların %37,3'ü yaşadığı konutta kiracıdır. Bu gruptakilerin geri kalanı ise bir şekilde kira vermeden (kendilerine ait ev, aileyle birlikte yaşama ve yakın veya akrabaya ait evde kira vermeden yaşamak vb.)

hayatlarına devam etmektedirler. Bu durum %60'lık bir kesim için yoksulluğu ve dışlanmayı azaltıcı etki oluşturmaktadır.

GSS.2 gelir grubunun %53,3'ü kiralık konutta oturmaktadır. Bu gruba dahil olanlar genel olarak yüksek eğitilmiş, kamu/özel sektör çalışanları oldukları için kenar semtte bir konut almaktansa merkezde çalışılan yere yakın bir konutu kiralama saiklerinin daha baskın olduğu sonucunu doğurmaktadır.

GSS.3 gelir grubunun %83,3'ü ise kendi gelir seviyelerinin (kişi başı 2.173 TL ve üzeri) karşılığı olarak istedikleri yerden bir konut alma yoluna gitmişlerdir. Bu gruptakilerin %10'u ise istedikleri semtten istedikleri fiyatta konut kiralayıp oturmayı tercih etmişlerdir. Bu gruptakilerin oturdukları semtlerden daha farklı yerlerde konutları var ise oraları kiralayarak istedikleri yerde oturmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 37: Yaşanılan Konuta Dair Genel Bilgiler

Yaşanılan Konuta Ait Genel Bilgiler	Sayı	Yüzde
Ev betonarme apartman dairesi	164	42,6
Ev betonarme müstakil/bahçeli ev	180	46,8
Ev kerpiçten yapılmıştır	18	4,7
Ev ahşaptan yapılmıştır.	2	,5
Ev baraka (teneke veya tahta yapılar)	1	,3
Diğer	20	5,2
Toplam	385	100,0

İkametgah alanına ait diğer veriler birlikte incelendiğinde; Ankete katılanları %46,8'i betonarme müstakil bir evde oturmakta, %42,6'sı ise betonarme apartman dairesinde oturmaktadır. Cevaplayıcıların %89,4'ü normal hayat şartlarına sahip bir ikametgâhta yaşamaktadır. Sadece bir kişi baraka, teneke evde oturmaktadır. Bu kişinin yerel sosyal politika argümanları ile acilen yaşayabileceği bir konuta kavuşturulması uygun olacaktır. Bölgede vatandaşlar çevrelerinin, akrabalarının desteğiyle kendilerine yetecek düzeyde bir konutta oturmaktadırlar. Bölgede dışarıda yatıp kalkan, evsiz kimse yok denecek kadar azdır. Bu durum toplumun iç sosyal dayanışması adına ciddi bir göstergedir.

GSS.0 gelir grubunda bulunanların %52'si müstakil betonarme bahçeli yapıda yaşamakta iken %34,8'i betonarme apartman dairesinde ikamet etmektedir. Bu gelir grubunda sadece %1,2'si ahşap, teneke yapı vb. gibi zor şartlarda yaşamına devam etmektedir. GSS.1 gelir grubunda %46,7'si betonarme apartman dairesinde yaşamakta iken %44'ü müstakil bahçeli evde ikamet etmektedir. GSS.2 gelir grubunda %80'i betonarme apartman dairesinde yaşamaktadır. %16,7'si ise müstakil bahçeli yapıda oturmaktadır. GSS.3 gelir grubunda ise %60'ı betonarme apartman dairesinde, %40'ı ise müstakil bahçeli yapılarda ikametine devam etmektedir.

Genel olarak görüleceği üzere Mardin il merkezi ve çevre mahallelerinde ikamet edilen yapıların çok az bir kısmı % 0,8'i kısmen zor şartlarda yaşamaktadırlar. Anketin uygulandığı bölgenin önemli bir kısmı sit alanında bulunduğu için ikamet şartlarındaki bir düzeltme ve dönüşüm faaliyetinin yöresel yapıya ve mimari usullere uygun az katlı ve etrafında sosyal donatı alanları olacak şekilde dizayn edilmesinde fayda mülhaza edilmektedir.

Tablo 38: Yaşanılan Konutun Büyüklüğüne Dair Bilgiler

Yaşanılan Konutun Büyüklüğü	Sayı	Yüzde
50 m2 den küçük	33	8,6
51-100 m2 arası	153	39,7
101-150 m2 arası	131	34,0
151-200 m2 arası	57	14,8
201 m2 ve üzeri	11	2,9
Toplam	385	100,0

Ankete katılanlardan sadece %8,6'sı 50 mt² den daha düşük bir yerde yaşamakta iken, Türkiye'nin batı bölgelerinin standartlarına uygun olan büyüklük 100 mt² civarı olduğu düşünüldüğünde 100mt² ve üzeri büyüklükte evde oturanlar %51,7 dir. Bu rakam bölgede konut arz ve talebinin mevcut sosyal statüye göre olduğu fakat konut açısından aranan niteliklerin gelire tam olarak bağımlı olmadığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Konut sahipliğinde ihtiyaçtan daha çok alışkanlıklara ve kabullere göre hareket edildiği değerlendirilmektedir.

Tablo 39: Yaşanılan Konutun Fiziki Durum Dağılımı

Evin Fiziki Durumu	Sayı	Yüzde
Ev yeni	107	27,8
Ev eski fakat onarım ihtiyacı yok	118	30,6
Evin kısmi bir bakım /onarım ihtiyacı var	66	17,1
Ev oturmaya uygun değil ve ciddi bakım onarım ihtiyacı var	85	22,1
Evde onarım yapılsa bile oturmaya uygun değil ve kullanışsız	9	2,3
Toplam	385	100,0

Ankete katılanlardan sadece %2,3'ü evin şartlarının oturmaya elvermediğini beyan etmiştir. Cevaplayıcıların %22,1'i ise evin ciddi bir bakım onarım ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda muhtemelen ikamet koşulları alanında sorun yaşadığı için sosyal dışlanmaya maruz kalma ihtimali olan kitle $22,1 + 2,3 = 24,4$ 'lük bir kesimdir.

GSS.0 gelir grubu kapsamında %32'sinin ev eski fakat onarım ihtiyacı yok iken %27,6'sının evinde çok ciddi bir bakım onarım ihtiyacı olduğu gözlemlenmektedir. Bu gelir grubunun %2,8'inin oturduğu konutta bakım onarım yapılsa bile oturmaya elverişli değildir. Bu gelir grubuna dahil kişilerin %51,6'sının ikamet koşulları yaşamaya uygundur ve onarım ihtiyacı yoktur.

GSS.1 gelir grubunda %40'ının evi yeni ve %20'sinin evi ise ciddi bir bakım onarımı gerektirecek düzeyde olumsuz şartlara sahiptir. Bu gelir grubunun %2,7'sinin ise bakım onarım yapılsa bile yaşamaya elverişsiz yerlerde ikamet ettiği gözlemlenmektedir. Bu gelir grubuna dahil kişilerin %58,7'sinin ikamet koşulları yaşamaya uygundur ve bakım onarım ihtiyacı yoktur.

GSS.2 gelir grubunda bulunanların %56,7'sinin oturduğu ev yeni iken %26,7'sinin evi eski olmakla birlikte bakım onarım ihtiyacı yoktur. Bu grupta bulunanların %3,3'ünün evinin ciddi bir bakım ihtiyacı vardır. Bu gelir grubuna giren kişilerden yaşamaya uygun olmayan yerde ikamet eden kişi yoktur. Bu gelir grubuna girenlerin

%83,4'ünün yaşadığı yer ikamet koşulları için çok elverişlidir ve bakım onarım ihtiyacı yoktur.

GSS.3 gelir grubunda ise %36,7'sinin evi yeni, %53,3'ünün evi eski fakat hiçbir bakım onarım ihtiyacı yok. Bu gruba dahil olanların %90'ının yaşadığı yer ikamet koşulları açısından çok uygun sadece %10'unun kısmi bir bakım ihtiyacı vardır.

Genel olarak görüleceği üzere gelir düzeyi arttıkça özellikle konut vb. alanlarda fark edilebilir bir değişim gözlemlenmektedir. Bu kapsamda yaşamını mevcut şartlar altında devam ettirmekte zorlanan bu grup %2,3 tür. Bu gruba dahil olanlar GSS.0 ve GSS.1 gelir seviyesinde olup sosyal yardıma ihtiyacı olan bir kitledir. Bu grup için sosyal yardım kapsamında yeni sosyal konutlar yapılarak oralara yerleşmelerinin temin edilmesi yerel sosyal politika uygulamaları açısından uygun olacaktır.

Tablo 40: Evin Sahip Olduğu İmkanlara Dair Dağılımlar

Evin Sahip Olduğu İmkanlar	Evet (Sayı / Yüzde)	Hayır (Sayı / Yüzde)
Tuvalet evin içinde mi?	291 %75,6	94 %24,4
Evde elektrik bağlantısı var mı?	383 %99,5	5 %0,5
Evde su bağlantısı var mı?	367 %95,3	18 %4,7
Evde internet bağlantısı var mı?	110 %28,6	275 %71,4
Ev soba ile ısınıyor mu?	261 %67,8	124 %32,2
Evde kalorifer sistemi var mı?	116 %30,1	269 %69,9

Ankete katılanlar arasında tuvaleti evin dışında olan hane sayısı %24,4 dir. Tüm cevaplayıcılar arasında sadece iki hanede elektrik bağlantısı yok iken, 18 hanede ise su bağlantısı yoktur. Elektrik ve su bağlantısı en temel yaşamsal göstergelerdir. Elektrik ve su bağlantısının olmaması ilgili hanede yaşayanların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadığı sonucunu doğurmaktadır. Tuvaletin evin dışında olması ise bölgede

kırsal alandaki genel durumu izah etmektedir. Gelir seviyesi yükseldikçe tuvaletin evin dışında olma ihtimali sifıra yaklaşmaktadır. Tuvaleti evin dışında olan kişilerin gelir seviyesi olarak alt gelir seviyesinde olduğu sonucunu çıkartmak mümkün olacaktır. Tüm verilerin birlikte değerlendirilmesinin daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı açıktır.

Anket cevaplayıcıları ndan 110 hanede (%28,6) internet bağlantısı vardır. Anket yapılan Mardin il merkezi ve yakın yerleşim birimleri hem kentsel hem de kırsal yerleşim olduğu göz önüne alındığında hanedeki %28,6 internet bağlantısı azımsanmayacak seviyededir. Anket çalışması ile ortaya çıkan sonuç Türkiye ortalamalarıyla uyum içindedir. Türkiye’de 2012 yılında yapılan saha çalışmasına göre kırsalda internet bağlantısı olan hane oranı %27,3 , kentsel yerlerde ise bu oran %55,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2012).

Anket yapılan hanelerin %67,8 de soba ısınma aracı iken, %30,1 ise kalorifer sistemi olan evlerde yaşamlarına devam etmektedirler. %1,1 ise güneş enerjisi, toprak ocak vb. ile ısınmaktadır.

3.3.5. Çalışma Hayatına Dair Veriler

Tablo 41: Sigortalı Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Sigortalı bir işte çalıştınız mı?	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evet	191	49,6	49,6	49,6
Hayır	156	40,5	40,5	90,1
Hiç iş aramadım	38	9,9	9,9	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete katılan cevaplayıcılardan %49,6’sı hayatının her hangi bir döneminde sigortalı bir işte çalışmıştır. Katılımcıların %40,5’i ise bugüne kadar sigortalı bir işte çalışmamış iken katılımcıların %9,9’u ise bugüne kadar her hangi bir iş aramamış olan gruptur. Her hangi bir iş aramamış olanların büyük kısmı ise genelde Dul bayanlardan oluşmaktadır. Sigortalı bir işte çalışmış/çalışıyor olmanın ekonomik olduğu kadar sosyal katkıları da vardır. Çalışıyor olmak bireylere ekonomik olarak katkı sunarken

aile bireyleri için ise sosyo-kültürel bazı faaliyetlerden yararlanabilme ve en önemlisi de eğitim imkanlarına erişebilmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca çalışan kişi açısından da sigortalı bir iş sahibi olmanın getirdiği sorumluluk ve yükümlülükler vardır. Bu yükümlülük ve sorumluluklar ise toplumsal mutabakatın temelini tesis etmektedir. Genel olarak güvenceli bir işte çalışan kişi yasaklanmış toplumsal olaylara katılmayacak ve toplum tarafından dışlanma sonucunu doğuracak olayların içerisinde yer almayarak daha sorumlu bir birey olarak hareket edecektir. Bu açıdan bölge düzeyinde yeni iş imkânlarının artırılması önem arz etmektedir.

Tablo 42: Son 3 Aydır Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Son 3 aydır bir işte çalışıyor musunuz?	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evet	176	45,7	45,7	45,7
Hayır	209	54,3	54,3	100,0
Total	385	100,0	100,0	

Son üç aydır bir işte çalışanların oranı %45,7 olup hayatının her hangi bir döneminde sigortalı olarak çalışmış olan gruba göre daha düşük bir orandır. Ankete katılan cevaplayıcılar arasında son üç aydır çalışıyor olan sayısının %45,7 olması ise gelir ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından önemli bir veridir.

TÜİK hane halkı işgücü araştırmasına göre 2010 yılında Türkiye genelinde işgücüne katılım oranı %48,8 olarak gerçekleşmiştir. 2008-2010 döneminde TRC3 bölgesinde işgücüne katılım oranı %36 olarak gerçekleşmiştir. TRC3 bölgesinde işgücüne katılım oranı bir miktar gerileyerek %35 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranlarındaki artışa bağlı olarak TRC3 bölgesinde 2008-2010 döneminde istihdam oranı %31,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2012 yılında TRC3 bölgesindeki istihdam oranı %27,5 olarak gerçekleşmiştir. 2008-2010 döneminde TRC3 bölgesinde işsizlik oranı ise %11,8 olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan uluslararası krizlerden dolayı 2012 yılında TRC3 bölgesindeki işsizlik oranı %21,3 olarak gerçekleşmiştir. TRC3 bölgesinde var olan kentsel alandaki işsizlik oranının Türkiye ortalamasının (%9,2) iki katından fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ankete katılanlardan GSS.0 gelir grubunun alt grubu olan Geçici Köy Korucuları (GKK) geçici de olsa bir iş sahibidirler. GSS.2 ve GSS.3 gelir grubunun tamamı ise kendi işyerlerinde veya özel/kamu başkasının maiyetinde sigortalı olarak çalışan kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 43: Gelir Grupları İle Şuanda Çalışma Durumu Karşılaştırması

Gelir Grupları	Şu anda çalışıyor musunuz? (Son üç ay dikkate alınacaktır)		Toplam
	Evet	Hayır	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	78 31,2%	172 68,8%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	40 53,3%	35 46,7%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	30 100,0%	0 ,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	28 93,3%	2 6,7%	30 100,0%
Toplam	176 45,7%	209 54,3%	385 100,0%

$\alpha:0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2:86,014$ $df:3$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Ankete katılanların %45,7'si son üç aydır bir iş yerinde çalışmaktadır. GSS.0 gelir grubuna dahil kişilerden %31,2'si son üç aydır çalışmaktadır. Bugüne kadar sigortalı bir işte çalıştınız mı? Sorusuna GSS.0 kapsamında %35,6'sı evet cevabı vermiştir. Bu veri GSS.0 gelir grubu kapsamındaki kısır döngünün izahı açısından önemli bir veri olup geçen yıllar içerisinde bu gruba dahil kişilerin istihdam edilebilirliklerine çok fazla bir katkı yapıldığını söylemek imkânsızdır. Hatta geçen yıllar içerisinde enformel sektöre yönelik ve kayıt dışılıktaki artışında (sosyal yardımların kesilmemesi ve sigorta priminin elden alınarak maaş unsuru gibi hareket edilmesi vb.) etkisiyle bu grubun istihdam edilme oranı azalmıştır. Sosyal sorunlar ve sosyal dışlanmayla mücadelede gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ve alt gelir gruplarının istihdamdan daha fazla pay almasının sağlanması önem arz etmektedir.

GSS.1 kapsamında son üç aydır çalışıyor olma oranı % 53,3'tür. Geçmiş dönemlerde herhangi bir sigortalı işte çalışıyor olma oranı %56'dır. Görüldüğü üzere GSS.0 gelir grubu için yapılan yorumlar bu grup içinde geçerli olup bu grubunda istihdam edilebilirliğinin artırılması gerekmektedir. Fakat bu oranın artması gerekirken ters bir şekilde azalış göstermiştir. GSS.2 gelir grubunda son üç aydır çalışıyor olma oranı %100 dür. GSS.3 gelir grubuna dahil kişiler için ise bu oran %93,3'tür. %6,7'lik bir kesim son üç aydır çalışmadığını beyan etmektedir. Bu çalışmama hali bu grup için işten çıkma veya işini kaybetme şeklinde olmayıp emeklilik, işi devretme vb. şekillerde tezahür etmiştir.

Geçici çalışanların % 93,1'i GSS.0 kapsamındaki gelir grubunda olanlardır. %5,6'sı GSS.1 ve sadece % 1,4'ü GSS.2 kapsamındadır. GSS.3 gelir grubundan kimse geçici statülü bir iş yapmamaktadır. Bu sonuçlar değerlendirilirken GSS.0 gelir grubunun alt bileşeni olan Geçici Köy Korucularının (GKK) bu gruba dahil olduğu ve enformel olarak "eğreti istihdam" şekliyle "geçici" statülü olarak çalıştırıldığı dikkatten kaçmamalıdır. GKK oranı geçici çalışan kesimler arasında GSS.0 grubunun oranını arttırmaktadır. Sürekli çalışanlar grubunda ise sayısal verilere göre oransal bir dağılım yapılmıştır. Tablo incelendiğinde görüleceği üzere GSS.0 grubunun %68,8'i hiç bir iş aramamış, %4,4'ü sürekli işlerle meşgul iken, %26,8'i ise geçici olarak çalışmaktadır. GSS.1 grubunun %46,7'si hiçbir iş aramamış, %48'i sürekli işlerde çalışıyor, %5,3'ü ise geçici statülü olarak çalışmaktadır. GSS.2 gelir grubunun %96,7'si sürekli bir işte çalışmakta, %3,3'ü ise geçici statülüdür. GSS.3 gelir grubunda geçici çalışan yoktur.

GSS.0 gelir grubunda sadece % 31,2'lik bir kesim ücretli/maaşlı çalışmaktadır. Bunların önemli bir kesimini aylık düzenli maaş alan GKK oluşturmaktadır. GSS.1 gelir grubunun %50,7'si ücretli/maaşlı bir işte çalışmaktadır. Bu gelir grubunda %1,3 yevmiyeli çalışan ve yine %1,3'ü kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır. GSS.2 gelir grubunun %93,3'ü maaş/ücret mukabili çalışmaktadır. Bu grubun %6,7'si işveren konumunda bulunmaktadır. GSS.3 gelir grubunun ise %83,3'ünü işverenler oluştururken geliri bu gruba dahil olanlardan % 10'u ise maaş/ücret mukabili çalışmaktadır. Üst düzey kamu/özel sektör çalışanları ve ailesinde birden fazla üst düzey maaş alanlar %10 ücretli/maaşlı çalışan grubunda yer almıştır.

Genel olarak tüm cevaplayıcıların %38,2'si ücretli/maaşlı çalışan ve %7,3'ü ise işveren konumundadır. Geriye kalanların %54'ü ise herhangi bir işte çalışmayanlardır. Bölgeye yönelik yapılması düşünülen ilk icraatlardan birisi hiç şüphesiz ki istihdamı arttırmak ve yeni iş imkânları sunmak olacaktır. Görüldüğü üzere %54 lük bir kesim evine gelir getirici bir faaliyetle buluşmamıştır. Bu grubun içerisinde şüphesiz ki dul-yetim aylığı alanlar ve engelli bireyler ve onların bakımını üstlenen aile bireyleri de vardır. Bu dezavantajlı kitlelerin yakın zamanda işgücüne dahil olması zor olabilir.

Tablo 44: Sigortalı İşte Çalışma Durumu İle Son Üç Aydır Çalışma Durumunun Karşılaştırmalı Tablosu

Bugüne kadar sigortalı bir işte çalıştınız mı?	Şu anda çalışıyor musunuz? (Son üç ay dikkate alınacaktır)		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	175 91,6%	16 8,4%	191 100,0%
Hayır	1 .6%	155 99,4%	156 100,0%
Bugüne kadar hiç iş aramayanlar	0 .0%	38 100,0%	38 100,0%
Toplam	176 45,7%	209 54,3%	385 100,0%

Hayatlarının her hangi bir döneminde çalışmış olanların %91,6'sının son üç aydır da çalışıyor olması ilgili kişilerin çalışmak için sürekli bir çaba içerisinde olduklarını ortaya koymasından önemli bir veridir. Fakat diğer taraftan bugüne kadar her hangi bir işte çalışmayanların tamamına yakınının yine işsiz olması ise yeni iş oluşturma açısından sistemin yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar sigortalı bir iş yapmış olanların sadece %8,4'ü son üç aydır işsizdir. Sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden birisi de işsizliktir. Sosyal içerme uygulamalarında ilk sıralarda işsizliğin giderilmesi gelmektedir. Bugüne kadar hiç iş aramamış olanların ise halen işsiz olduğu görülmektedir. Bu gruba dahil olanların işgücü dışına çıktığı görülmektedir.

Tablo 45: Çalışılan İşin Geçici / Sürekli Olmasına Göre Dağılım

Çalışılan iş geçici mi sürekli mi?	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Herhangi bir işte çalışmayanlar	209	54,3	54,3	54,3
Sürekli	104	27,0	27,0	81,3
Geçici	72	18,7	18,7	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Cevaplayıcıların %27'si süreklilik arz eden işlerde çalışmakta iken %18,7'si ise geçici işlerde çalıştığını beyan etmiştir. Cevaplayıcıların %54,3'ü ise herhangi bir işte çalışmamaktadır. İş yerinde çalışıyor olmak kadar önemli bir kavram da işin süreklilik arz etmesidir. Geçici işler genelde dönemsel ve mevsimsel özellik göstermektedir. Geçici işlerin ayrıca enformel/eğreti istihdam şeklinde ortaya çıkma ihtimali de yüksektir. Anket cevaplayıcıları arasında yer alan Geçici Köy Korucularının (GKK) tamamı geçici olarak çalışmaktadır ve grubun yaptığı işin geçiciliği ilgili mevzuatta öngörülmektedir (Karataşoğlu ve Akpınar, 2011)⁶.

Tablo 46: İşyerindeki Statüye Göre Dağılım

İşyerindeki Statü	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Herhangi bir işte çalışmayanlar	209	54,3	54,3	54,3
Ücretli-maaşlı çalışan	146	37,9	37,9	92,2
Yevmiyeli çalışan	1	,3	,3	92,5
İşveren	28	7,3	7,3	99,7
Kendi hesabına çalışan	1	,3	,3	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete cevap verenlerin %37,9'u ücretli maaşlı çalışan kişilerden oluşmaktadır. Bu grubun fazla olmasının nedeni GSS.0(GKK), GSS.1 ve GSS.2 gelir grubunda yer

⁶ Geçici Köy Koruculuğu (GKK) sistemi 26 Mart 1985 tarihinde 442 sayılı Köy Kanun'unun 74. Maddesinde değişiklik yapılarak ihdas edilmiştir. Sistem geçici olarak ifade edilmekle birlikte 29 yıldır varlığını devam ettirmiştir. 5673 sayılı kanun ve GKK yönetmeliği çerçevesinde işlemler yürütülmektedir.

alanların genel olarak maaşlı/ücretli çalışanlar olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gruptakiler genel olarak kendi bedensel yeterlilikleri veya sahip oldukları diplomaları ile iş bulup çalışan kişilerdir. İşveren statüsünde olup genel olarak GSS.3 (Hanedeki kişi başı gelir miktarı 2,173 TL ve üzerinde olanlar) gelir grubundakileri temsil edenlerin oranı ise %7,3 seviyesindedir. Kendi hesabına çalışan genelde ufak esnaf ve sanatkarları temsil eden grup ve yevmiyeli çalışan grup ise neredeyse yoktur. Tablolara genel olarak bakıldığında cevaplayıcıların %41,6'sının hanesinde cevaplayıcı dışında çalışan en az bir kişi vardır. GSS.0 gelir düzeyinde olanların %36'sının hanesinde cevaplayıcı dışında en az bir çalışan varken bu oran GSS.1 gelir grubunda %65,3'e çıkmaktadır. GSS.2 gelir grubunun %36,7'sinin hanesinde cevaplayıcıdan başka en az bir çalışan varken bu oran GSS.3 gelir grubu için %33,3'tür.

Tablo 47: Gelir Grubu İle Hanedeki Diğer Çalışanların Karşılaştırması

Gelir Grubu	Haneden sizin dışınızda çalışan var mı?		Toplam
	Evet	Hayır	
GSS.0 (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	90 36,0%	160 64,0%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	49 65,3%	26 34,7%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	11 36,7%	19 63,3%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	10 33,3%	20 66,7%	30 100,0%
Toplam	160 41,6%	225 58,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 21,766$ $df: 3$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Bu tablolarda GSS.1 gelir grubunun diğer gelir gruplarından farkı anket cevaplayıcıları açısından ortaya çıkmaktadır. Diğer gruplarda direkt olarak ilgili muhatap cevap vermekte iken GSS.0 gelir grubunda ise daha çok evin hanımı veya engelli bireylerin anneleri cevap verdiği için bu sayı göreceli olarak yüksek çıkmıştır. Ayrıca alt gelir gruplarında enformel, eğreti şekilde çalışmak yaygın olduğundan hanede birden çok kişi çalışmış olsa bile elde edilen ücret/maaş kalifiye eleman olunamadığı için hep düşük seviyelerde olacaktır. GSS.0 ve GSS.1 gelir seviyelerinde birden çok çalışanın alacağı ücret GSS.2 ve GSS.3 gelir gruplarında tek kişinin elde edeceği ücretin çok çok

altında olmaktadır. GSS.2 ve GSS.3 üst gelir gruplarının ankette sayılan gelir türlerinden sadece ücret/maaş aldıkları diğer sayılan sosyal hizmet odaklı gelirlerden hiçbirisinden yararlanmadıkları anlaşılmaktadır.

GSS.1 gelir grubuna dahil olanların tamamına yakınının hanesine giren gelir türü ücret/maaştır. Bu gelir grubundan sadece 1 kişi Dul-yetim aylığı alırken 1 kişi ise süreklilik arz etmeyen diğer gelir türlerinden yararlanmaktadır. Bu tablonun en dağınık gelir düzeyini GSS.0 grubu oluşturmaktadır. Ücret/maaş geliri alanların % 51,5'i GSS.0 gelir grubunda yer almaktadır. Sosyal yardımlar, evde bakım ödeneği, yaşlılık maaş, sosyal hizmetlerden alınan yardımların tamamı GSS.0 gelir grubu tarafından alınmaktadır. Dul-yetim aylığının %97,7'si GSS.0 gelir grubu tarafından alınırken %2,3'ü ise GSS.1 kapsamındaki kişiler tarafından alınmaktadır.

GSS.2 ve GSS.3 gelir grupları düzenli ücret/maaş alan kişilerdir. Bu grupta olup ta devletin sosyal yönünü oluşturan ödeneklerden yararlanan bulunmamaktadır. GSS.1 gelir grubunda bulunanlardan evine giren gelir kaynağı sorusuna cevap verenlerin tamamına yakını ücret/maaş almakta olduklarını beyan etmiştir.

Tablo 48: Hanedeki Diğer Çalışan Durumuna Göre Dağılım

Hanede başka çalışan var mı?	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evet	160	41,6	41,6	41,6
Hayır	225	58,4	58,4	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Tablo 49: Son Üç Aydır Çalışma Durumu İle Hanedeki Çalışan Durumu Karşılaştırması

Şu anda çalışıyor musunuz? (Son üç ay dikkate alınacaktır)	Haneden sizin dışınızda çalışan var mı?		Total
	Evet	Hayır	
Evet	44 25,0%	132 75,0%	176 100,0%
Hayır	116 55,5%	93 44,5%	209 100,0%
Toplam	160 41,6%	225 58,4%	385 100,0%

Anket cevaplayıcılarının %41,6'sı hanede cevaplayıcılardan bağımsız çalışan en az bir kişi olduğunu beyan etmektedir. Karşılaştırmalı tabloya bakacak olursak; Son üç aydır çalışan kişilerin %25'inin hanesinde kendilerinden başka en az bir kişi çalışmaktadır. Son üç aydır çalışmayan (işsiz) grubuna dahil olanların %55,5'inin hanesinde en az bir çalışan bulunmaktadır. Burada bu oranın ifade ettiği husus; GSS.0 ve GSS.1 kapsamındaki cevaplayıcıların büyük bölümünün hanenin ev hanımı olan kişiler olması ve dolayısıyla bu gruptakilerin çalışan kısmı cevaplayıcılar olmamasından kaynaklanmaktadır. GSS.2 ve GSS.3 grubundakilerin kendileri bu ankete cevap verdikleri için kendileri dışında çalışan kişi sayısının az olmasından kaynaklı olarak oranlar değişmektedir.

3.3.6. Haneye Giren Gelire Dair Veriler

Tablo 50: Haneye Giren Gelirin Kaynağına Göre Dağılım

Gelir Kaynağı	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Maaş/ Ücret	274	71,2	71,2	71,2
Sos. Yard. Vakf. Alınan Yardım	6	1,6	1,6	72,7
Evde bakım ödeneği	50	13,0	13,0	85,7
Yaşlılık maaşı	2	,5	,5	86,2
Dul-yetim aylığı	43	11,2	11,2	97,4
Sosyal hizmetlerden alınan yardım	3	,8	,8	98,2
Diğer gelirler	7	1,8	1,8	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Tablo 50'ye göre anket cevaplayıcılarının %71,2'si maaş/ücret ile geçinirken, %13'ü ise engelli ve engelli yakını kapsamında evde bakım ödeneği ve engelli maaşı alan kişilerdir. %11,2'si ise cevaplayıcıların dağılımına paralel olarak dul ve yetim aylığı ile geçimini devam ettirmeye çalışan grubu oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların %2,4'ü ise kamusal sosyal yardımlarla geçinmeye çalışılmaktadır. Bu grup mutlak yoksulluk kapsamına alınma durumu olan kişileri kapsamaktadır. Bu tablodan yola çıkarak bu grupların aldığı maaş/ücret ve diğer gelirleri dikkate alınarak sosyal politika argümanları ile gelir desteği, eğitim desteği, konut desteği ve diğer destekler ile düşük gelir seviyesindeki GSS.0 ve GSS.1 gruplarına katkı sunulması gerekmektedir.

3.3.7. Çalışma Hayatı ve Ayrımcılık

Tablo 51: İş Ararken veya İş Yerinde Ayrımcılıkla Karşılaşma Durumuna Göre Dağılım

Ayrımcılık	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Bugüne kadar herhangi bir iş aramamış olanlar	38	9,9	9,9	9,9
Evet	69	17,9	17,9	27,8
Hayır	278	72,2	72,2	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Tablo 52: Son Üç Aydır Çalışanların Ayrımcılıkla Karşılaşma Durumu

Şu anda çalışıyor musunuz? (Son üç ay dikkate alınacaktır)	İşte çalışırken herhangi bir ayrımcılıkla karşılaştınız mı?			Total
	Bugüne kadar herhangi bir iş aramamış olanlar	Evet	Hayır	
Evet	0 0,0%	41 23,3%	135 76,7%	176 100,0%
Hayır	38 18,2%	28 13,4%	143 68,4%	209 100,0%
Toplam	38 9,9%	69 17,9%	278 72,2%	385 100,0%

İşte çalışırken veya iş bulmak için müracaat ettiğinizde herhangi bir ayrımcılıkla karşılaştınız mı? Sorusuna sadece 69 kişi (%17,9) evet cevabı vererek ayrımcılığa uğradığını beyan etmiştir. Son üç aydır çalışanlardan %23,3'ü bir şekilde ayrımcılıkla karşılaşmıştır. Son üç aydır çalışmayanlardan (işsiz) ise %13,4'ü ayrımcılıkla karşılaşmıştır. Şuanda çalışanların daha fazla ayrımcılıkla karşılaşmış olması bu ayrımcılığın önemli bir kısmının iş ararken değil iş yerinde karşılaşılan bir durum olduğunun göstergesidir. Ayrımcılık çeşitleri arasında ise ilk sırada yetersiz eğitim yer almaktadır. Yaşanan çevrenin olumsuzluğu ve işe girmek için gereken sosyal çevrenin yetersiz olması ise daha sonrasında en fazla ayrımcılık yaşanan alanlardır.

3.3.8. Sosyal Yardımlaşma Alanına Dair Veriler

Tablo 53: Sosyal Yardıma İhtiyaç Durumu

Bugüne Kadar Sosyal Yardıma İhtiyacınız Hiç Oldu mu?	Sayı	Yüzde
Evet	274	%71,2
Hayır	111	%28,8
Toplam	385	%100,0

Tablo 54: Sosyal Yardım Müracaat Durumu

Bugüne Kadar Sosyal Yardım Müracaatı Hiç Yaptınız mı?	Sayı	Yüzde
Evet	141	%36,6
Hayır	244	%63,4
Toplam	385	%100,0

Tablo 55: Sosyal Yardım İhtiyacı ile Sosyal Yardım Müracaatı Karşılaştırması

Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu?	Herhangi bir kurum kuruluşa yardım için müracaat ettiniz mi?		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	141 51,5%	133 48,5%	274 100,0%
Hayır	0 ,0%	111 100,0%	111 100,0%
Toplam	141 36,6%	244 63,4%	385 100,0%

α : 0,05 $p < \alpha$ χ^2 : 90,129 df : 1(ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 hipotezi reddedilir

Ankete katılanların %71,2'si bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olduğunu beyan etmiştir. Cevaplayıcıların % 36,6'sı ise bugüne kadar sosyal yardım

kuruluşlarına müracaat etmiş, cevaplayıcıların %63,4'ü ise bugüne kadar herhangi bir sosyal yardım kuruluşlarına müracaat etmemiştir.

Sosyal yardım ihtiyacı ve müracaat konusundaki çapraz tabloya bakacak olursak; Anket cevaplayıcılarının %51,5'i ihtiyacı çerçevesinde sosyal yardım kuruluşlarına müracaat etmişken, cevaplayıcıların %48,5'i ihtiyacı olduğu halde herhangi bir sosyal yardım kuruluşuna müracaat etmemiştir. Bu üzerinde önemle durulması gereken bir konu olup ihtiyaç sahiplerine müracaat etmesini beklemeden hizmet sunmayı sağlayacak önleyici sosyal yardım sisteminin geliştirilmesi ve neden müracaat edilmediğinin tespit edilerek çözüm yolları geliştirilmesinin yolları aranmalıdır. Bu kapsamda sosyal hizmet ve sosyal yardımlarda önleyici sosyal yardım mekanizmasının acilen hayata geçirilmesi ve bu kapsamda gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılması gerekmektedir.

Tablo 56: Cinsiyet İle Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması

Cinsiyet	Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu?		Toplam
	Evet	Hayır	
Kadın	183 78,2%	51 21,8%	234 100,0%
Erkek	91 60,3%	60 39,7%	151 100,0%
Toplam	274 71,2%	111 28,8%	385 100,0%

α : 0,05 $p < \alpha$ χ^2 : 14,396 df : 1 (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 57: Medeni Durum İle Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması

Medeni Durum	Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu?		Toplam
	Evet	Hayır	
Evli	173 68,7%	79 31,3%	252 100,0%
Bekar	36 63,2%	21 36,8%	57 100,0%
Boşanmış	4 66,7%	2 33,3%	6 100,0%
Eşi vefat etmiş olanlar	61 87,1%	9 12,9%	70 100,0%
Toplam	274 71,2%	111 28,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 11,326$ $df: 3$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablo 58: Gelir Grubu ile Sosyal Yardım İhtiyacı Karşılaştırması

Gelir Grubu	Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu?		Toplam
	Evet	Hayır	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	217 86,8%	33 13,2%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	45 60,0%	30 40,0%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	12 40,0%	18 60,0%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	274 71,2%	111 28,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 122,6$ $df: 3$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Tablolar birlikte değerlendirildiğinde genel olarak bakılacak olursa; GSS.0 gelir grubundaki kişilerin %86,8'inin bugüne kadar sosyal yardıma ihtiyacı olduğu

görülmektedir. Bu durum grubun genel özellikleri ile uyumludur. GSS.1 gelir grubunda ise bugüne kadar sosyal yardıma ihtiyacı olan kişilerin oranı %60 dır. GSS.2 gelir düzeyindeki grupta ise bugüne kadar maddi sosyal yardıma ihtiyacı olan kişilerin oranı %40 dır. Ankete cevap verenler içerisindeki en üst gelir seviyesine sahip olan GSS.3 gelir düzeyine sahip kişilerde ise bu oran %0 dır. GSS.3 gelir grubunda kimse bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmemiştir. Bu göstergeler gelir seviyesi ile sosyal yardımlara ihtiyaç arasındaki ters yönlü ilişkiyi en iyi tarif eden göstergelerden bir tanesidir. Ayrıca cevaplayıcıların % 71,2'si bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmişken % 28,8'ise bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmemiştir

Verilere genel olarak bakılacak olursa; Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olan cevaplayıcılardan % 48,5'i bugüne kadar herhangi bir sosyal yardım kuruluşuna (Valilik, Kaymakamlık, Sosyal Yardımlaşma Vakıfları, Sosyal Politika İl Müdürlükleri, Belediye, STK vb.) müracaat etmemiştir. Bunun sebebi olarak yol ve yöntem bilinmemesi, sosyal yardım kuruluşları hakkındaki ön yargılar, öğrenilmiş çaresizlikler veya aile/akraba gibi etkenler ile başka bir kuruma ihtiyaç hissetmeme olabilecektir. Sosyal yardıma ihtiyacı olan bir kişinin başvuru yapıp yardım alınamaması ciddi bir toplumsal yara ve adaletsizliği körükleyen uygulama iken bu durumdan ayrı bir sorunda sosyal devletin imkânlarına müracaat etmemek olacaktır. Bu durumun bölgesel ve yerel düzeyde irdelenmesinde fayda olacaktır.

Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu? Sorusuna evet cevabı verenlerin bugün için halen % 61,7'si işsiz durumdadır. Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olanların sadece % 38,3'ü son üç aydır çalışmakta mısınız? Sorusuna evet cevabı vermiştir. Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olmayan kişilerin % 64'ü son üç aydır ve daha uzun süredir çalıştığı görülmektedir. Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olmayan kişilerden % 36'sı son üç aydır ve belki de daha uzun süredir çalışmamaktadır. Dolayısıyla sosyal yardım talebi maddi yetersizliği olan herkesin başvuracağı bir yol olmaya bilir. Çünkü bazı bölgelerde ve bazı topluluklarda sosyal yardım alınması ciddi bir ayıp gibi algılanmakta ve sosyal yardım ihtiyacı ortaya çıktığında önce yakın, akraba daha sonra ise mahalle sakinleri genel olarak bu durumdakilere destek olmaktadır.

Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olan kişilerin % 42,3'ü geçmiş tarihlerde süresi değişken bir zaman zarfında sigortalı olarak çalışmıştır. % 45,3'ü ise sosyal yardıma ihtiyacı olduğu halde bugüne kadar herhangi bir işte sigortalı olarak çalışmamıştır. Sosyal yardıma ihtiyacı olmayan grubun % 67,6'sı geçmiş tarihlerde sigortalı olarak bir dönem çalışma hayatına dahil olmuştur. Tablodan da anlaşılacağı üzere sosyal yardıma ihtiyacı olan kitlelerin bu kısır döngüyü kıramamalarında ki önemli etkenlerden birisi de iş imkânlarının yetersizliği veya iş arayan kişinin niteliksizliği dir. Genelde alt gelir gruplarına mensup kişilerin eğitim seviyeleri de düşük olduğundan iş hayatına atılma noktasında sıkıntı yaşamaktadırlar.

GSS.0 grubunun alt bileşeni olan GSS.0-A alt grubunda yer alan Dul ve Yetim Aylığı Alanların % 92'si bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmiştir. GSS.0-B alt grubunda yer alan Engelliler ve Engelli Yakınlarının ise % 60'ının bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu durum GSS.0 grubu içinde istisnai bir durum oluşturmaktadır. GSS.0 grubunda yer alan Engelli ve Engelli Yakınlarının uygulaması devam eden ve bu gruptaki kişi ve yakınlarına ciddi bir kolaylık ve rahatlık sağlayan Evde Bakım ödeneğinin ve Engelli Aylığının bu sonucun çıkmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. Engelliler ve yakınları özür oranına göre değişmekle birlikte ortalama bir asgari ücret yakın ödeme aldıklarından maddi bir sosyal yardıma ihtiyaçlarının azalmış/azalmakta olduğu değerlendirilmektedir. GSS.0-C(GKK) alt grubunda yer alan Geçici Köy Korucularının % 95,4'ü bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmiştir. GSS.0-D alt grubunda bulunan kişilerin %92,9'unun bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissettiği görülmektedir.

GSS.1 gelir grubunda bulunanların % 60'ı bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmiştir. GSS.2 gelir grubuna dahil olan kişilerden %40'ı bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmiştir. Bu oran GSS.2 gelir grubu için yüksek olmakla birlikte GSS.2 gelir grubundakilerin genelde eğitilmiş kişiler olduğu hayattaki sermayelerinin de eğitim olduğu göz önüne alınırsa hayatlarının değişik zamanlarında özellikle eğitim hayatlarında maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmeleri anlaşılabilir olmaktadır. Anket cevaplayıcıları içerisinde

en yüksek gelir grubuna dahil olan GSS.3 gelir grubunda olan kişilerin bugüne kadar herhangi maddi bir sosyal yardıma ihtiyaçları olmamıştır.

Kadın cevaplayıcıların % 78,2'si bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olmuşken, bu rakam erkek katılımcılar için % 60,3 olarak gerçekleşmiştir. Bölge özelinde bayanların daha fazla yıpranan, dışlanan ve hatta hayattan tecrit edilen kişiler olmalarının yanında maddi açıdan erkeklere göre daha zor şartlarda yaşamaya çalışmaktadırlar. Özellikle eşini kaybetmiş bayanlar bu maddi zorluğu daha fazla hissetmektedirler. Eşin vefatıyla birlikte kopan ilişkiler, unutulmuş geçmiş ve yasaklanan davranışlar arasında sıkışan bayanların maddi sıkıntılara daha fazla açık olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bölgede bayanların çalışmasının önünde çok ciddi sosyal ve toplumsal zorluklar vardır. Boşanmış veya eşini kaybetmiş bayanlar bu baskılara daha fazla maruz kaldıklarından dolayı maddi sosyal yardımcı bir kurtarıcı olarak algılanmaktadırlar.

Eşi vefat etmiş bayanların daha fazla sosyal yardıma ihtiyacı olduğu görülmektedir. Eşi vefat etmiş bayanların % 87,1'inin bugüne kadar çeşitli zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissettiği gözlemlenmektedir. Eşini kaybetmiş bayarlardan sonraki grup evli kişilerdir. Evli kişiler ailelerini geçindirmek ve yuvalarını muhafaza etmek için zaman zaman maddi sosyal desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. Bu oran evli kişilerde % 68,7'dir. En düşük oran ise bekar kişilerdedir.

Sosyal yardım ihtiyacı ile yaş değişkenini birlikte değerlendirdiğimizde; farklı yaş grupları değişkeni ile Sosyal Yardıma İhtiyaç Değişkeni arasında istatistiksel bir ilişki yoktur sonucuna ulaşılmaktadır. Ki kare değişkenler arası ilişki ve hipotez sınama testini geçemediği için bu tablo istatistiksel açıdan istenen sonuçları vermeyecektir. Yaş ve sosyal yardıma ihtiyaç değişkenleri arasında ilişki yoktur hipotezi kabul edilmiş olduğu için için ilave yorum yapılmayacaktır. Aralarında istatistiksel bir ilişki bulunmayan iki değişkenin yorumlanması sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

Ana dil ve sosyal yardıma ihtiyaç değişkenlerinin istatistiksel açıdan ilişkili olduğu ki kare testlerinin sonuçlarına bakarak gözlenmiştir. Bu çerçevede; Ana dili Türkçe olan kişilerin % 47,5'i bugüne kadar değişik zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyaç hissetmişken bu oran ana dili Arapça olanlarda % 67,8'e yükselmektedir. Ana dili

Kürtçe olan (Mardin ilinde en fazla konuşulan ana dil Kürtçedir) kişilerden değişik zamanlarda maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı olan kişilerin oranı %78,6'ya yükselmektedir. Görüldüğü üzere kısmen algı kısmen yaşananların özeti, kısmen de ana dili Kürtçe olan yerlerdeki yatırım eksikliği, istihdam azlığı bu sonucu doğurmaktadır. Mardin il merkezi ve kenar mahallelerde oturanların önemli bir kısmının 1992-2000 yılları arasında köylerinden göç ederek buralara yerleşmişlerdir. Fakat kent kültürüne ve üretim süreçlerine adapte olamamaktan kaynaklı maddi yetersizlikler bu grupların sürekli en önemli sorunlarını oluşturmaktadır. Ana dili Kürtçe olanların göreceli olarak diğerlerine göre daha yoksul olduğu da saha çalışmalarında gözlemlenmiştir. Arapça konuşanlar Mardin'in yerlileri olup yerleşmiş bir sosyal hayatları ve yardımlaşma yöntemleri vardır. Ana dili Türkçe olanlar ise genelde kamu/özel sektörde ücretli/maaşlı çalışanlardır. Eğitim seviyeleri ve maddi olanakları daha iyi durumdadır. Bu kapsamda 2012 yılına ait Türkiye'de sosyal yardım alanında yapılan çalışmalara bakılacak olursa;

- Toplam sosyal yardım ve hizmet harcaması tutarı 19.595.000.000 TL dir.
- Sosyal harcamaların GSYİH'ye oranı %1,43 olarak gerçekleşmiştir.
- Türkiye genelinde sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısı 2.101.611'dir.
- Sosyal yardımlardan faydalanan kişi sayısı 6.370.100 olarak gerçekleşmiştir.
- Düzenli yardımlardan (ŞNT vb.) faydalanan hak sahibi sayısı 1.657.144 kişidir.
- Geçici (Sürelî) yardımlardan faydalanan hak sahibi sayısı 1.994.470 kişidir.
- Sosyal yardımlaşma fonu kaynaklarıyla yapılan yardımlara aktarılan tutar 3.099.582.115 TL dir.
- Tüm yararlanıcılar arasında sosyal yardımlardan faydalanan kadınların oranı %70 dir.
- Aktif çalışma çağında bulunan (18-55 yaş) erkeklerin tüm hak sahiplerine oranı %28 dir.
- 2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı hak sahibi sayısı 1.228.355 kişidir. 2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı kapsamında toplam aktarılan kaynak 2.911.191.180 TL dir.
- GSS primi Devlet tarafından ödenen (GSS.0) kişi sayısı 9.099.059 kişidir.
- Ödenen toplam GSS prim tutarı 4.072.863.815 TL olmuştur. Gelir testi yapılan kişi sayısı 14.493.157 dir.

- Sosyal yardım- istihdam bağlantısı ile işe yerleştirilen kişi sayısı (İŞKUR) 21.755 dir.
- Sosyal yardım- istihdam bağlantısı ile mesleki eğitime yönlendirilen kişi sayısı 61.045'tir.
- 2011 yılı verilerine göre satın alma gücü paritesine göre günlük 2.15\$'ın altında gelire yaşayan toplum kesimi oranı %0,14 dır.
- 2011 yılı rakamlarıyla satın alma gücü paritesine göre günlük 4.30 \$'ın altında gelire yaşayan toplum kesimi oranı %2,79 dır.
- Bütünleşik sosyal yardım hizmetleri bilgi sisteminde kayıtlı hane sayısı 6.768.126 dır. Bütünleşik sosyal yardım hizmetleri bilgi sisteminde kayıtlı kişi sayısı 23.668.942 dir. (SYDGM; 2012, www.sydgm.gov.tr)

Türkiye'de zamana göre yoksulluğun eğilimi incelendiğinde; 2002 yılında gıda yoksulluğu %1,35 iken bu oranın 2009 yılında %0,48'e; 2002 yılında gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı %26,96 iken bu oranın 2009 yılında %18,08'e düştüğü görülmektedir. Bu süre zarfında yoksulluk ölçümünde dünya genelinde uygulanan bir kıstas olan günlük 4.3 doların altında yaşayan toplum kesimi oranında da ciddi iyileşmeler sağlanmıştır. 2002 yılında bu oran %30,30 iken 2011 yılında %2,79'a indirilmiş, Günlük 2.15 doların altında yaşayan toplum kesiminin oranı 2002 yılında %3,04 iken 2011 yılında bu oran %0,14 olarak gerçekleşmiştir. Kuşkusuz bu iyileşmelerde, ekonomide sağlanan gelişmelerin yanı sıra sosyal transferlerin etkin ve yoğun bir şekilde kullanılması da önemli bir etmendir. Bu kapsamda bakılacak olursa; Sosyal yardım niteliğindeki transferlerin GSYİH'ye oranı 2002 yılında sadece %0,3 iken bu oran 2012 yılında %1,43'e çıkarılmıştır (SYDGM, 2012, www.sydgm.gov.tr)

Kamusal Sosyal Yardım ve Destek Kapsamında "Eşi Vefat Etmiş Dul Bayanlara" yönelik yapılan çalışmalara bakılacak olursa. 29.12.2011 tarih ve 2011/8 sayılı Fon Kurulu kararı ile eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi sosyal yardım programı başlatılması kararı alınmıştır. Bu kapsamda Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sisteminde gerekli modül yazılım işlemleri tamamlanmıştır. Düzenli nakdi yardım programının hedef kitlesi; 3294 sayılı kanun kapsamında olan eşi vefat etmiş kadınlar olarak belirlenmiştir. Hedef kitledeki eşi vefat etmiş kadınların kayıtlı

oldukları il/ilçe sınırları içinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına başvuru yapması ile süreç başlamakta ve başvuru sürecinden yardımın ödenmesine yardım programına ilişkin tüm işlemler Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (BSYBS) üzerinden yürütülmektedir. Mütevelli Heyeti tarafından yardım programından yararlanmasına yönelik karar verilen eşi vefat etmiş kadınlara muhtaçlıkları devam ettiği süre içerisinde aylık düzenli yardım verilmektedir. Eşinden ayrılmış olduğu için dul kalanlar ise bu yardımdan yararlanamamaktadır. 2012 yılı Şubat ayı itibariyle SYD Vakıfları tarafından başvurular alınmaya başlanmıştır (SYDGM, 2012, www.sydgm.gov.tr)

3.3.9. Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet, Hayata Tutunma ve Genel Mutluluk Düzeyine Dair Veriler

Tablo 59: Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyine Göre Dağılım

Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Derecesi	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1	23	6,0	6,0	6,0
2	16	4,2	4,2	10,1
3	30	7,8	7,8	17,9
4	37	9,6	9,6	27,5
5	82	21,3	21,3	48,8
6	46	11,9	11,9	60,8
7	38	9,9	9,9	70,6
8	48	12,5	12,5	83,1
9	15	3,9	3,9	87,0
10	50	13,0	13,0	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete katılanların kamu hizmetinden memnuniyetlerini 5 puan ve üzeri değerler olarak kabul edersek 279 kişi (%72,4) kamu hizmetlerinden memnundur. Bu değer kamu hizmet sunucuları açısından olumlu bir değerdir. Sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyetin belli bir ölçüsü yoktur. Sadece seçimle iş başına gelen makam ve merciler için seçimlerin neticesi memnuniyet için bir gösterge olabilmektedir. Seçimle iş başına gelmeyen kamu görevlilerinin sunduğu kamu hizmetlerinden memnuniyet ise

sadece belli dönemler itibariyle vatandaşın düşünceleri alınarak tespit edilebilecektir. Ayrıca kamu hizmetlerinden memnuniyetin ölçüsü genel olarak vatandaşın kamu hizmetlerinden beklediği çıktıları beklediği zaman zarfı içerisinde elde edip edememesine göre şekillenmektedir. Kamu açısından ise kamu görevlilerinin üzerine düşen görevleri zamanında ve usule uygun yerine getirmesiyle ölçülebilecektir.

Son yıllarda kamuda yaşanan değişim ve dönüşüme paralel olarak üst düzey kamu görevlileri hakkında 360 derece performans sistemi çerçevesinde ast, üst ve hizmet yararlanıcılarının da dahil olduğu bir değerlendirme sistemi oluşturulmuştur. 360 derece performans değerlendirme sistemi sayesinde gerek yöneticilere gerekse iş görenlere geri bildirim verebilmektedir. Bu sayede yöneticiler kendilerinin dışarıdan nasıl algılandığını görebilmektedir (Wildman ve Atwater, 1998,s.85), iş görenler ise mesleki performanslarını geliştirmek üzere iş performansları hakkında güvenilir geri beslemeler alabilmektedir (Wilkerson ve Diğ., 2000,s.181). Kamuda memnuniyetin ölçülmesi için yapılacak çalışmalar kamu görevlilerinin performansına katkı sunacak olup, kamu hizmeti yararlanıcılarının ise aldığı hizmetin kalitesine katkı sunacaktır.

Tablo 60: Hayata Tutunma, Gayret ve Çaba Düzeyine Göre Dağılım

Hayata Tutunma Gayret ve Çaba Derecesi	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam yüzde
1	6	1,6	1,6	1,6
2	4	1,0	1,0	2,6
3	6	1,6	1,6	4,2
4	8	2,1	2,1	6,2
5	21	5,5	5,5	11,7
6	18	4,7	4,7	16,4
7	31	8,1	8,1	24,4
8	47	12,2	12,2	36,6
9	39	10,1	10,1	46,8
10	205	53,2	53,2	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Ankete katılanlar açısından 205 kişi (%53,2) hayata tutunmak için kendi çaba ve gayretine 10 puan vermiş olup, ellerinden gelen gayreti gösterdiklerini düşünmektedirler.

Hangi gelir seviyesinde olursa olsun kendi gayret ve çabasını yitiren bireylerin sahip olduğu hayata dair beklentileri elde etmeleri imkansız olacaktır. Bu tablodaki veriler kişilerin içinde buldukları sosyal statülerinden bağımsızdır. İçinde bulunduğu dezavantajları ortadan kaldırma iradesi ise sahip olunan çaba ve gayret ile doğru orantılıdır. Düşük gelir seviyesindeki kişiler açısından bu tablo ayrı bir öneme haizdir. Düşük gelir seviyesindeki GSS.0 ve GSS.1 gruplarındaki kişilerin eğer bireysel gayret ve çabaları olmaz ise dezavantajları ortadan kaldırmalı çok zor olacaktır.

Tablo 61: Genel Mutluluk Düzeyine Göre Dağılım

Genel Mutluluk Derecesi	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1	35	9,1	9,1	9,1
2	12	3,1	3,1	12,2
3	11	2,9	2,9	15,1
4	22	5,7	5,7	20,8
5	77	20,0	20,0	40,8
6	52	13,5	13,5	54,3
7	33	8,6	8,6	62,9
8	44	11,4	11,4	74,3
9	26	6,8	6,8	81,0
10	73	19,0	19,0	100,0
Toplam	385	100,0	100,0	

Mutluluk, kişinin bir bütün olarak kendi hayatından aldığı zevk (Veenhoven, 2000,s.264) ve hayatın toplam bir değerlendirmesidir. Veenhoven (2000)'e göre mutluluk, öznel ve nesnel olmak üzere farklı iki anlam taşır. Nesnel anlamda mutluluk, iyi yaşam koşulları, barış, huzur, özgürlüktür ve bu yorumlamada özgürlük ve mutluluk az çok aynı manaya gelir. Öznel anlamda mutluluk ise ruhsal bir durumdur ve gelip geçici duyguları ifade eder. Yapılan çalışmada mutluluk, bir bütün olarak hayat kalitesinin pozitif olarak değerlendirme derecesi olarak ele alınmıştır; bu durum hem nesnel hem öznel anlamı içermektedir. Veenhoven, 1990'ların başında 46 ülkede yapmış olduğu araştırmasında mutluluk, ülkeler

çapında ölçülebilmiştir; ancak ölçütlerin henüz mükemmel olmadığı ve verilerin sınırlı olduğu açıktır.

Mutluluk (happiness) araştırmaları, 60 ve 70’li yıllarda Amerika ve ardından Avrupa ülkeleriyle başlamış ve hız kazanmış olup Türkiye’de yaygın olarak görülmemektedir. 2010 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından “Yaşam Memnuniyeti” ile ilgili araştırma çalışmaları başlatılmıştır (TÜİK, 2010). Türkiye ve Dünya kapsamında yapılan araştırmalar da bulunmakla birlikte (Veenhoven, 2009) Türkiye’ye ait özel değerler sınırlıdır.

İnsanların mevcut mutluluk hallerini ve bu halin belirleyicilerini tespit etmenin yanı sıra ani olayların da mutluluk üzerine etkisi olduğu tespit edilmiştir. Plagnol ve ark. (2010) tarafından yapılan çalışmada yaşanan büyük ve ani değişiklikler, dönüm noktası (turning point) olarak adlandırılmıştır. Onlara göre (Plagnol ve ark, 2010) ilk çocuğun doğumu, en küçük çocuğun evden ayrılması, ciddi bir ilişkiye başlamak ve emekli olmak önemli dönüm noktalarıdır. Bu dönüm noktaları, kişinin önceliklerinde değişikliğe neden olur ve bu durum hayat kalitelerine yansır. Çalışma kapsamında önceliklerdeki bu değişimin sabit olup olmadığı, olaydan beş yıl sonra da bu durumun ortadan kalkıp kalkmadığı araştırılmıştır.

Saha çalışması kapsamında mutluluk düzeyiyle ilgili herhangi bir ölçüt geliştirilmemiş olup, dünya literatüründe kullanılan ve Veenhoven ile Ouwenel (Ouwenel, 2002,s.170) tarafından belirtildiği şekliyle tek bir soru olarak yöneltilmiştir. Dünya genelinde yapılan araştırmalarda mutluluğun ölçülmesinde kullanılan soru “Tüm hayatınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde kendinizi ne kadar “mutlu” olarak ifade edersiniz?” şeklindedir ve çoğunlukla 10’lu ölçekle cevaplandırılmaktadır.

Bu kapsamda 305 kişi (%79) hayatının geneline bakarak orta ve üzeri mutlu olduğunu düşünmektedir. TRC3 bölgesinde GAP İdaresi Batman Yeşiltepe ÇATOM tarafından 2012-2013 döneminde 150 ÇATOM katılımcısını kapsayacak şekilde yapılan yayınlanmamış SEDA(Sosyal Etki Değerlendirme Analizi) çerçevesinde orta ve üzeri seviyedeki genel mutluluk düzeyi %80- %82 aralığında çıkmıştır. Batman ilinde yapılan bu saha çalışması sonucu ile tez kapsamında yapılan saha çalışmasının sonucu

birbirine çok yakın çıkmış olması çalışmaların birbirini desteklemesi açısından çok önemlidir. Ayrıca, 2013 yılı TÜİK yaşam memnuniyeti anketine göre Ülke geneli katılımcıların %52,5'i orta düzeyin üzerinde mutludur, %28,9'u ise orta düzeyde mutludur. TÜİK yaşam memnuniyeti anketine göre kadın katılımcılar daha mutludur. Kadınların %62,8'i orta ve üst düzeyde mutlu iken, erkeklerin ise %59,1'i orta ve üst seviyede mutludur. Anket katılımcılarının %79'unun orta ve üzeri düzeyde (5 puan ve üzeri derecesini işaretleyenler) mutlu çıkması ise mutluluk kaynağının sadece gelir/maddi imkanlardan kaynaklanmadığı mutlu olmanın toplumsal ilişkiler ve kabuller gibi başka parametrelere de bağlı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

3.4. Gelir Gruplarına Göre Sosyal Dışlanma Düzeylerine Dair Bulgular

3.4.1. Farklı Gelir Gruplarının Genel Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Tablo 62: Gelir Düzeyi ile Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi (4 Ana Gelir Grubu)

Gelir Grupları	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (Hanede kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	1 0,4%	231 92,4%	18 7,2%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı geliri 358-1.071 TL arasında olanlar)	2 2,7%	49 65,3%	24 32,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı geliri 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	4 13,3%	26 86,7%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı geliri 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	3 0,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $P(0,000) < \alpha(0,05)$ χ^2 (Pearson Chi-Square): 197,5 df (Ki -kare Tablo): 6

Tablo 63: Gelir Gruplarının Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri (7 Grup)

Gelir Grubu	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	0 ,0%	48 96,0%	2 4,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	40 80,0%	10 20,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	0 ,0%	65 100,0%	0 ,0%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	1 1,2%	78 91,8%	6 7,1%	85 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	2 2,7%	49 65,3%	24 32,0%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	4 13,3%	26 86,7%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	3 0,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ χ^2 : 204,9 df : 12 (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Gelir seviyelerine göre sosyal dışlanma seviyelerini ortaya koyan iki tablo (Tablo 62 ve Tablo 63) birlikte değerlendirilecek olursa; Öncelikle sağlıklı bir değerlendirme için değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkinin varlığı H_0 Hipotezinin reddi ile ortaya konulması gerekmektedir. Ki-kare testinde ortaya çıkan (Bkz: Tablo 62 Pearson Chi-Square) Ki-kare hesap değeri $1,975E2 = 197,5$ dir (Bkz: SPSS 16.0). Ek.2 de verilen ki-kare tablo değerlerine Tablo 62 de var olan $df=6$ şeklinde bakılacak olursa, Ki-kare tablo değeri = 12,591 dir.

Ki-kare tablo (12,591) < Ki-kare hesap (197,5) olduğu için değişkenler arasında ilişkinin yokluğunu (null hipotezi) sorgulayan test sonucunda H_0 (Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ilişki yoktur) hipotezi reddedilir ve iki değişken arasındaki istatistiksel ilişkinin varlığı ortaya konulmuş olur.

Tablo 63 için istatistiksel ilişkiye bakılacak olursa; Ki-kare testinde ortaya çıkan (Bkz: Tablo 63 Pearson Chi-Square) Ki-kare hesap değeri $2,049E2 = 204,9$ dir (Bkz: SPSS 16.0) Ek.2 de verilen ki-kare tablo değerlerine Tablo 63 de var olan $df=12$ şeklinde bakılacak olursa, Ki-kare tablo değeri = 21,026 dir.

Ki kare tablo (21,026) < ki kare hesap (204,9) olduğu için değişkenler arasında ilişkinin yokluğunu (null hipotezi) sorgulayan test sonucunda H_0 (Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ilişki yoktur) hipotezi reddedilir ve iki değişken arasındaki istatistiksel ilişkinin varlığı ortaya konulmuş olur.

Tablolardaki istatistiksel ilişkinin varlığı tabloların yorumlanmasına olanak vermektedir. Ayrıca daha önceki bölümlerde izah edildiği üzere olasılık değerine göre yapılan hesaplamada ise $p < \alpha$ çıktığından (siyasal katılım alanı hariç) H_0 hipotezinin reddinin olasılık yöntemi ile de izahı yapılmış olmaktadır.

Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki önce 4 ana gelir grubundaki verilere göre daha sonra ise GSS.0 gelir grubunun 4 alt bileşenini de katarak 7 grubun verilerine göre yorumlanacaktır.

Tablo 62 de yer alan verilere göre; Cevaplayıcıların sadece %0,8'i en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalırken, %73,8'i ise orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. %25,5'i ise en alt düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. En

alt düzeydeki sosyal dışlanmayı sosyal dışlanmanın yokluğu şeklinde yorumlamak daha doğru ve isabetli olacaktır.

Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada 401 kişinin sekiz yaşam alanının tamamında yaşadıkları sosyal dışlanma oranlarına bakacak olursak; İşsizlerin; %3,9'u yüksek düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta, %57,3'ü orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta ve geriye kalan %38,8'i ise herhangi bir sosyal dışlanma yaşamamaktadır. Çalışanların; %0,5'i yüksek düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta, %19,5'i ise orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta iken geriye kalan %80 ise her hangi bir sosyal dışlanma yaşamamaktadır (Şenol, 2010,s.258). Tez çalışması kapsamında yaptığımız saha çalışmasındaki GSS.0 grubu ile GSS.1 gelir grubunun ortalaması Şenol tarafından yapılan çalışmadaki işsiz grubun verileri ile örtüşürken, GSS.2 ve GSS.3 gelir gruplarının ortalaması ise bu çalışmadaki çalışan grubun genel sosyal dışlanmışlık düzeyiyle kısmen örtüşürken genel olarak daha iyi durumdadır.

Gelir grupları açısından ayrıntılı bakmanın gereği ortadadır. Bu kapsamda; GSS.0 gelir grubu anketin katılımcıları arasında en düşük gelir seviyesine ve en fazla dezavantaja sahip olan gruptur. Bu kapsamda bu grubun sosyal dışlanmışlık düzeyi yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisi açısından çok önemlidir.

Bu kapsamda Tablo 62 de yer alan verilere bakılacak olursa; GSS.0 gelir grubunun %0,4'ü en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. GSS.0 gelir grubunun %92,4'ü orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. GSS.0 gelir grubunun %7,2'si ise kendi gayreti ve çevrenin desteği ile sosyal dışlanmadan kurtulabilmiştir. GSS.1 gelir grubu da GSS.0 gelir grubu gibi sosyal dışlanmaya maruz kalma ihtimali yüksek olan bir gruptur. Hatta bazı istatistiksel verilerde GSS.1 gelir grubu GSS.0 gelir grubundan daha dezavantajlı çıkabilmektedir. Bunun nedeni araştırıldığında yasal olarak GSS.0 gelir grubuna alınan ve sağlık primlerinin tamamı devlet tarafından ödenen Geçici Köy Korucuları (Eğreti istihdamdır, geçicidir ve fakat aylık düzenli gelirleri vardır), Engelliler ve Engelli Yakınları (Toplumsal açıdan büyük bir dezavantajları vardır fakat aylık düzenli evde bakım ücreti ve engelli aylığı almaktadırlar) ve Dul ve Yetim Aylığı alanlar (Toplumsal açıdan ciddi bir çöküntü içinde olan ve kaybettiklerinin geride bıraktıkları ile hayatta kalmaya çalışan bu grup

tüm dezavantajlara rağmen düzenli olarak aylık cüzi bir maaş ile geçinmeye çalıştıkları için bu grubun tüm gruplardan farklı bir yöntem ve program ile toplumsal hayata adapte edilmeleri gerekmektedir) kısmen GSS.0 grubundaki diğer kişilerden ve GSS.1 gelir grubundakilerden bu maddi avantajlar ile ayrıldıkları tespit edilmiştir.

GSS.1 gelir grubuna dahil kişilerden %2,7'si en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta iken, %65,3'ü ise orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. GSS.1 gelir grubunun %32'si ise sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır.

GSS.2 gelir grubundakilerden hiç birisi en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. GSS.2 gelir grubundakilerden %13,3'ü orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmış iken, GSS.2 gelir grubundakilerden %86,7'si herhangi bir sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır.

GSS.3 gelir grubu ise cevaplayıcılar içerisinde en üst gelir seviyesine sahip ve genelde sosyal statüleri yüksek olan işveren konumundaki kişilerdir. Bu gelir grubuna dahil olan hiç bir kişi en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. GSS.3 gelir grubuna dahil kişilerden hiç birisi orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. GSS.3 gelir grubundakilerin %100'ü en alt düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Dolayısıyla GSS.3 gelir grubuna dahil olanların hiç birisi genel sosyal dışlanmışlığı temsil eden (8 sosyal yaşam alanının tamamında) göstergelere göre sosyal dışlanmamıştır.

Tablo 62 de yer alan veriler ışığında gelir seviyesi arttıkça sosyal dışlanmanın azaldığı hatta ortadan kalktığı gözlenmiştir. Bu tablodaki verilerin yorumlanması neticesinde “Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma” arasında H_1 hipotezinde belirtilen istatistiksel bir ilişki vardır ve Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma arasındaki ilişki ters yönlü bir sosyal ilişkidir. Saha çalışması neticesinde hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı arttıkça sosyal dışlanma azalmakta, gelir miktarı azaldıkça sosyal dışlanma artmaktadır.

Tablo 63 de yer alan veriler ise Tablo 62 de yer alan verilerin 7 grup halinde daha ayrıntılı olarak incelenmesine imkân tanımaktadır. Anket verileri yorumlanırken 4'lü grup genel sonuçları görmeyi sağlarken 7'li grup bazı sosyal olguları daha iyi analiz etmeyi sağlamaktadır.

Tablo 63 de yer alan veriler ayrıntılı olarak incelenecek olursa; Tablo 62 de olduğu gibi cevaplayıcıların %0,8'i en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmış iken, cevaplayıcıların %73,8'i ise orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır. Katılımcıların %25,5'i ise sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. Bu verilere ayrıntılı olarak bakacak olursak;

GSS.0-A (Dul ve Yetim Aylığı Alanlar) grubuna dahil olanlardan hiç kimse en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. Bu gruptakilerin %96'sı orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz iken, %4'ü sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır.

GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları) grubuna dahil olanlardan hiç kimse en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. Bu grubun %80'i orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmışken %20'si ise kendisini sosyal dışlanmış hissetmemektedir.

GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları) grubuna dahil olanlardan hiç kimse en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. Bu grubun %100'ü orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmektedir. Bu gruptan sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını düşünen ise yoktur. Geçici Köy Korucularının yaptıkları görev ve buldukları konum itibarıyla tüm gruplar içerisinde maddi olmasa da sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan kitledir. Devlet ile toplum arasında sıkışıp kalan bir grup olan GKK yaptıkları iş ve katlandıkları toplumsal baskıdan dolayı sosyal ve kültürel hiç bir aktiviteden istifade edememektedirler. Bölgedeki hakim siyasi söylem ise sayıları toplamda 50 bin civarında olan GKK dışlayıcı ve rencide edici bir söylemdir. Devlet adına bir duruş sergilemeye çalışan bu grubun sosyal rehabilitasyon açısından acilen el uzatılması gereken bir grup olduğu ortadadır. GKK anketlere yansısın yansımaların sosyal dışlanmışlığı ve maruz kaldığı mahalle baskısı çok ciddi boyutlarda olup, bu gruptakilerin sosyal hayatta tutunmalarını imkânsız kılmaktadır.

GSS.0-D (Yukarıda GSS.0 gelir grubu kapsamında sayılan grupların hiçbirisine dahil olmayıp 2014 yılı ilk altı ayı için hanedeki kişi başına düşen geliri 357 TL ve altında olanlar) grubuna dahil olanların %1,2'si en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta iken, %91,8'i ise orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu gruba dahil olanlardan %7,1'i ise sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını düşünmektedir. Bu grup GSS.0 kapsamında gelir açısından en zayıf gruptur. Fakat

sosyal dışlanma göstergelerinde (GSS.0-B grubu hariç) dahil olduğu GSS.0 grubundakilere göre daha az dışlanmaya maruz kaldığı değerlendirilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki muhtemel neden; Dul ve yetim aylığı alanların içerisinde buldukları yalnızlık ve sahipsizlik, Geçici Köy Korucularının içerisinde buldukları sosyal travma ve mahalle baskısıdır. Buradan yola çıkılacak olursa sosyal dışlanmanın temel belirleyicisi gelir (yoksulluk/maddi rahatlık) olmasına rağmen gelir elde edilmesi sosyal hayattaki tüm dışlanmışlıkları çözmeye yetmiyor olmasıdır. Engelliler ve engelli yakınlarının durumu ise biraz farklılık göstermektedir. Evde bakım ödeneği ve engelli maaşı hanelerdeki maddi sorundan kaynaklı birçok sıkıntıyı çözmeye yetmektedir. Yıllar itibariyle değişmekle birlikte evde bakım ücreti (2013 yılı son altı ayı için aylık 730 TL, 2014 yılı ilk altı ayı için aylık 765 TL ve 2014 yılı son altı ayı için ise aylık 808 TL dir) ciddi bir destek oluşturmaktadır. Ayrıca engelli bireylere 2022 sayılı yasa kapsamında ödenen aylık maaş ise sağlık kurulu raporunda belirtilen oranlara göre değişmekle birlikte (2013 yılı son altı ayı için aylık 261TL ile 392TL arasında değişmektedir. 2014 yılı ilk altı ayı için bu rakamlara %8 ilave edilmiştir) ciddi bir maddi destek ve motivasyon kaynağıdır. Bu veriler ışığında engelli bireylerin sahip olduğu dezavantajlar yapılan maddi destekler ile kısmen avantaja dönüşebilmektedir.

Bu aşamadan sonra Genel Sosyal Dışlanmayı oluşturan sekiz alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma düzeyleri incelenecektir. Bu bölümden itibaren tekrardan kaçınmak için Ki-Kare testi ve P değeri sadece tablonun altına yazılarak ifade edilecek olup her tablo için ayrıntılı hesaplama yapılmayacaktır. Ayrıca bu bölümden itibaren GSS.0 gelir grubu tek bir gelir seviyesi olarak değerlendirilecek sadece ihtiyaç olduğunda GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerinden bahsedilecektir. Ayrıca GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine dair sosyal dışlanma düzeyleri hesaplanmış ve Ek.4 te sunulmuştur.

Bu bölümden itibaren sekiz alt yaşam alanında gelir gruplarına göre cevaplayıcıların sorulara vermiş olduğu cevaplar yorumlara katkı sunmak için tablolar halinde Ek.5 te verilmiş olup cevaplara dair ayrıntılı inceleme bu çalışma kapsamında ayrıca ele alınmayacaktır. Bu bölümden itibaren gelir seviyelerine göre genel sosyal dışlanmayı oluşturan alt yaşam alanlarında dışlanma düzeylerine göre ayrıntılı yorumlamalar yapılacaktır.

3.4.2. Gelir Seviyelerine Göre Alt Yaşam Alanlarına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

3.4.2.1 Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Alt yaşam alanlarına dair sorulan sorulara verilen cevaplar Ek.5 de yer aldığından ayrıca bu kısımda konulmamıştır.

Tablo 64: Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grupları	Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (Hanedeki kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	9 3,6%	130 52,0%	111 44,4%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	2 2,7%	19 25,3%	54 72,0%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	11 2,9%	149 38,7%	225 58,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 68,840$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Bu bölümde gelir seviyesinin dörtlü gruplamasına göre genel değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmede gelir seviyesi ile sağlık ve sosyal güvenlik alt dışlanma göstergeleri arasındaki ilişki sorgulanacaktır. Bu sosyal yaşam alanına dair göstergeler genel olarak değerlendirilecek olursa; katılımcıların %2,9'u en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır. Cevaplayıcıların %38,7'si bu yaşam alanına dair orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalırken, %58,4'ü ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmadığını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede bu kısımda her gelir grubu için ayrı ayrı değerlendirme yapılacaktır.

GSS.0 gelir grubunda bulunanların %3,6'sı en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Bu gruba dahil olanlardan %52'si orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz

kalmışlarken, %44,4'ü ise bu yaşam alanında herhangi bir sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır.

GSS.1 gelir grubunda bulunanların %2,7'si bu yaşam alanına dair en üst seviyede sosyal dışlanmaya maruz kalırlarken, %25,3'ü ise orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu gelir grubunun %72'si ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmadığını değerlendirmektedir.

GSS.2 gelir grubunda bulunanlardan hiç birisi sağlık ve sosyal güvenlik yaşam alanında en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Bununla birlikte bu gelir grubundakilerden yine hiç birisi bu yaşam alanıyla alakalı orta düzeyde de sosyal dışlanma yaşamadıklarını belirtmişlerdir. GSS.2 gelir grubundan hiç kimse sağlık ve sosyal güvenlik yaşam alanından dışlanma yaşamamaktadır.

GSS.3 gelir grubundakilerin hiç birisi ne en üst düzeyde sosyal dışlanma, ne de orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamışlardır. Bu gelir grubundan kimse sağlık ve sosyal güvenlik yaşam alanından dışlanmadığını belirtmiştir.

Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.110) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %10,7'si yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %30,2'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %59,1'i ise dışlanma yaşamamaktadır. Tez kapsamında yapılan saha çalışmasında ise; katılımcıların %2,9'u en üst düzeyde dışlanma yaşamakta, %38,7'si bu yaşam alanına dair orta düzeyde dışlanmaya maruz kalmakta ve %58,4'ü ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmadığını ifade etmektedir. İki çalışmadaki sonuçlara bakıldığında özellikle sosyal dışlanmaya maruz kalmayan kitle oranının yakınlığı dikkat çekici ve birbirini destekleyicidir.

Yukarıda yapılan değerlendirmelere genel olarak bakacak olursak; Sağlık ve sosyal güvenlik alanı genel olarak hastane, ilaç, hastalık, ameliyat ve sosyal güvence üzerinden sosyal dışlanmışlığı ortaya çıkartmaya çalışan bir alt yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında son 10 yılda yaşanan dönüşüm ve değişim tüm gelir gruplarına ve özellikle alt gelir gruplarına çok ciddi bir fayda sunmuştur. Özellikle GSS.0 ve GSS.1

gelir seviyesinde bulunan kişilerden çok azının bu yaşam alanıyla alakalı en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalması sosyal devlet argümanlarının bu yaşam alanı için işlerliğini ortaya koymaktadır. Bu gelir grupları için orta düzeydeki sosyal dışlanma oranları ise bu grupların iş ve çalışma hayatından uzak olmalarına rağmen çok korkutucu seviyelerde değildir. Bu gelir gruplarının bu yaşam alanındaki %38,7'lik orta düzeyde sosyal dışlanmışlıklarının giderilmesinin en önemli aracı eğreti istihdamla ve enformel çalışma anlayışıyla mücadele ve kayıt dışı istihdamı azaltmak olacaktır. Bölgede son dönemlerde yaşanan istihdam artışı yeni sektörlerin yatırımlarıyla ilişkili olduğu kadar mevcut işçilerden kayıt dışı olanların kayıt altına alınıp işverenin kamusal imkânlardan yararlanma düşüncesinin olduğu da değerlendirilmektedir. Bu yaşam alanına dair ortaya çıkan sosyal dışlanmayla mücadelede istihdam artışı ve eğitim yoluyla kalifiye eleman yetiştirmek en önemli araçtır.

GSS.0 gelir grubu 4 alt bileşene ayrıldığında ortaya çıkan duruma genel olarak bakacak olursak; GSS.0 gelir grubu 4 alt gruba ayrılmış olup bu gruplandırma gelire göre değil içinde bulunulan sosyal duruma veya mevzuattaki isimlendirmeye göre yapılacaktır. GSS.0-A (Dul ve yetim aylığı alanlar) grubuna dahil olanlardan hiç kimse en üst seviyede sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Bu gruptakilerden %74'ü bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. Bu gruptakilerin %26'sı ise sağlık ve sosyal güvenlik alanından dışlanmadığını belirtmiştir. GSS.0-B (Engelliler ve engelli yakınları) grubuna dahil olanlardan hiç kimse bu yaşam alanı için en üst düzeyde dışlanmamıştır. Bu gruptakilerin %12'si bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta iken, %88'i ise sağlık ve sosyal güvenlik alanından dışlanmadığını düşünmektedir. GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları) grubuna dahil olanların %3,1'i bu yaşam alanından en üst düzeyde dışlandığını değerlendirmektedir. Bu grubun %75,4'ü ise sağlık ve sosyal güvenlik alanından orta düzeyde dışlandığını belirtmiş olup geriye kalan %21,5'i ise bu yaşam alanından dışlanmadığını değerlendirmektedir. GSS.0-D (Hanede kişi başı gelir 357TL ve altında olup yukarıdaki gruplara dahil olmayanlar) grubuna dahil olanların %8,2'si sağlık ve sosyal güvenlik yaşam alanından en üst düzeyde dışlandığını düşünürken, bu grubun %44,7'si ise bu yaşam alanından orta düzeyde dışlandığını değerlendirmektedir. Bu gruba dahil olanların % 47,1'i ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmadığını değerlendirmektedir.

Sağlık ve sosyal güvenlik alanı ile gelir seviyesi arasında ciddi bir ilişki var olup bu ilişkinin yönünü belirleyen ise bulunulan gelir grubu ve sahip olunan sosyal güvencedir. Gelir seviyesi arttıkça ve sosyal güvenceye sahip olunca bu yaşam alanındaki sosyal dışlanma azalacaktır. Bu yaşam alanında en fazla üst-orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalan kitle Geçici Köy Korucularıdır. GKK uzun yıllardır devam eden bir çalışma şekli olmakla birlikte halen geçici olarak adlandırılmakta ve eğreti istihdam özelliğini sürdürmektedir. GKK sigortalı olarak çalıştırılmadıkları gibi sosyal güvence yokluğunun yanına bir de alınan düşük ücret (2014 yılı için 950 TL) eklenince bu grubun bu alandaki sosyal dışlanmışlığı artmaktadır. Yine GSS.0-A ve GSS.0-D grubunun da bu yaşam alanı için en yüksek düzeyde en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan grup olması iş ve çalışma hayatından kopukluk, işsizlik ve sosyal güvencesizlikten kaynaklanmaktadır. Bu gelir grubunun sosyal güvencesizliği, yeterli gelire sahip olmamaları ve bilinç eksikliğinden kaynaklı noksanlıkları bu yaşam alanından dışlanmalarına yol açmaktadır.

3.4.2.2. Gelir Seviyelerine Göre Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Tablo 65: Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grupları	Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	12 4,8%	216 86,4%	22 8,8%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	3 4,0%	53 70,7%	19 25,3%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	7 23,3%	23 76,7%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	5 16,7%	25 83,3%	30 100,0%
Toplam	15 3,9%	281 73,0%	89 23,1%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 138,9$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir.

Gelir seviyesi ile eğitim imkânlarından yararlanma değişkeni arasında istatistiksel bir ilişki vardır. İlişkinin yönü tablolar incelendikten sonra ortaya çıkacaktır. Her bir tablo için ki kare analizi yapıldıktan sonra Gelir seviyesi ile eğitim imkânlarından yararlanma arasındaki ilişkinin yönü ve kuvveti incelenecektir. Bu incelemenin sonunda gelir seviyesine göre eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmaya bakılacaktır.

GSS.0 gelir grubunda bulunanların %4,8'i eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmaktadır. Bu grubun %86,4'ü ise bu yaşam alanından orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. GSS.0 gelir grubunun %8,8'i ise bu yaşam alanında en alt düzeyde sosyal dışlanmaktadır. GSS.0 gelir grubunun %8,8'i bu yaşam alanından hiç bir şekilde dışlanmamaktadır.

GSS.1 gelir grubunda bulunanların %4'ü eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmakta iken, %70,7'si ise bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta, %25,3'ü ise bu yaşam alanında dışlanma yaşamamaktadır.

GSS:2 gelir grubunda bulunanlardan hiç bir kimse eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmamaktadır. GSS.2 gelir grubunda bulunanlardan %23,3'ü bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanırken, yine bu gelir grubunun % 76,7'si ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır.

GSS.3 gelir grubundakilerden hiç kimse eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmamaktadır. Bu gelir grubunun %16,7'si bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanırken %83,3'lük kesim ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır.

Tablo 65'e genel olarak bakacak olursak; Cevaplayıcıların %3,9'u eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanında en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. %73'ü ise bu yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamaktadır. Cevaplayıcıların %23,1'i ise bu alt yaşam alanında her hangi bir sosyal dışlanmayla karşılaşmamaktadır. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.112) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %10,7'si

yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %34,2'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %55,1'i ise dışlanma yaşamamaktadır.

Ankara ili sınırlarında yapılan saha çalışması ile tez kapsamında Mardin ilinde yapılan saha çalışması karşılaştırıldığında; Ankara ilinde yapılan saha çalışmasına katılanların eğitime erişim ve eğitim imkanlarından yararlanma açısından yüksek düzeydeki dışlanma oranının Mardin ilinde yapılan saha çalışmasından yaklaşık 3 kat daha fazla olduğu, Mardin ilindeki saha çalışmasına katılanların ise orta düzeydeki dışlanma oranının Ankara ilinde yapılan saha çalışmasından yaklaşık 2 kat daha fazla olduğu ve ayrıca sosyal dışlanmaya maruz kalmayan kitlenin ise Ankara ilinde Mardin'e göre yaklaşık iki kat daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Bu sonuçların incelenmesi neticesinde Mardin ilinden yola çıkarak toplamda bu yaşam alanındaki dışlanmışlık oranının yüksek olması daha önceki bölümlerde eğitim alanında bölgede yaşanan dezavantajları ortaya koyup teyit etmesi açısından önemlidir. Ankara ilinde bu alt yaşam alanında bu denli yüksek seviyede üst düzeyde dışlanma yaşanmasının sebebi ise katılımcıların yarısına yakın kısmının işsiz (GSS.0 ve GSS.1 kapsamında) olan kişilerden oluşması ve bu kişilerinde eğitim imkanlarına (özellikle orta ve daha üst düzeyde eğitim açısından) erişimi sağlayacak maddi-manevi motivasyonun eksik olması gösterilebilir. Ayrıca Ankara ve Mardin illerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre işsiz ve maddi-manevi destekten yoksun kitlenin diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da içinde buldukları kısır döngüyü kıramamış oldukları gözlemlenmektedir. Bu kapsamda ulusal eğitim stratejilerinin bölgesel düzeyde tekrardan ele alınması ve ŞNT uygulamalarının desteklenmesinin faydalı olacağı görülmektedir.

GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakılacak olursa(Bkz: Ek.3);

GSS.0-A (Dul ve yetim aylığı alanlar) grubuna dahil olanlardan %8'i eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmaktadır. Bu grubun %78'i ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanır iken, %14'ünün ise bu alt yaşam alanından dışlanmadığı gözlemlenmektedir.

GSS.0-B (Engelliler ve engelli yakınları) grubuna dahil olanların %4'ü eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlandığı, %92'sinin ise bu yaşam alanından orta düzeyde dışlandığı ve %4'ünün ise bu yaşam alanından hiç dışlanmadığı gözlemlenmektedir.

GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları) grubuna dahil olanlardan hiç kimse eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanında en üst düzeyde dışlanmaya maruz kalmamıştır. Bu grubun %96,9'u ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamaktadır. GKK'nın % 3,1'i ise bu yaşam alanında her hangi bir dışlanmaya maruz kalmamıştır.

GSS.0-D(Hanede kişi başı gelir 357TL ve altında olup yukarıdaki gruplara dahil olmayanlar) grubuna dahil olanların %7,1'i eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlandığını düşünürken, bu grubun %80'i ise bu yaşam alanından orta düzeyde dışlandığını değerlendirmektedir. Bu gruba dahil olanların %12,9'u ise bu yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde “Gelir Seviyesi ile Eğitim İmkânlarından Yararlanma” alanına dair sosyal dışlanma düzeyleri arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki ters yönlü olup gelir seviyesi arttıkça eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından sosyal dışlanma azalmaktadır. Gelir seviyesindeki azalışa bağlı olarak eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma artmaktadır.

Tüm cevaplayıcıların sadece %3,9'unun eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmış olması eğitim-öğretim faaliyetleri için sergilenen çabanın bir karşılığıdır. Bununla birlikte tüm cevaplayıcıların sadece %23,1'inin kendini bu alt yaşam alanında hiç dışlanmamış olarak algılaması ise aslında bu alanda yapılması gereken çok şey olduğunun da göstergesidir. Bu alanda diğer alanlardan farklı olarak engelliler ve engelli yakınlarının %92 +%4 =%96 seviyelerinde bu yaşam alanından kendilerinin dışlandığını düşünmeleri bir gerçeğin altını çizmektedir. Engelli bireyler ve aileleri eğitim imkânlarına erişim konusunda hala sıkıntı yaşamaya devam etmektedirler. GKK ise diğer alt yaşam alanlarından farklı olarak eğitim imkânlarından yararlanma konusunda en üst düzeyde dışlanmış olmadıklarını düşünmektedirler.

Bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmanın azaltılması ve hatta yok edilmesi için eğitim faaliyetlerinin sadece okul odaklı düşünülmemesi, okul dışında kurs ve seminer tarzı uygulamalarında devam edilmesi gerekmektedir. Bunu yanında okula devam etmek isteyen veya açık öğretimden eğitim hayatını sürdürmek isteyen özellikle kız çocukları için eğitim masraflarına destek olunması, yoksul aile bireylerinin ise eğitim hayatları boyunca burs almalarının sağlanması, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT/ Çocuk Parası) uygulamasının ise ödenen para miktarı ve kapsamı açısından tekrardan değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Eğitim imkânlarından yararlanma alt yaşam alanındaki orta düzeyde biriken sosyal dışlanmanın azaltılmasında, engellilerin okul dışındaki aktivitelere de yönlendirilmesi, evde eğitim faaliyetlerinin devamı faydalı olacaktır. Ayrıca GKK çocukları için eğitim fonundan kaynak aktarılması ve GKK maaşlarına çocuk parası ilave edilerek ödenmesinin bu yaşam alanındaki sosyal dışlanmayı azaltacağı değerlendirilmektedir.

3.4.2.3. İkamet Koşulları Alanına Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri

Tablo 66: İkamet Koşulları Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grupları	İkamet Koşulları Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (Hanedeki kişi başı geliri 357 TL ve altında olanlar)	36 14,4%	162 64,8%	52 20,8%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	12 16,0%	33 44,0%	30 40,0%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	3 10,0%	27 90,0%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	48 12,5%	198 51,4%	139 36,1%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 118,5$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Gelir seviyesi ile ikamet koşulları alanındaki sosyal dışlanma arasında istatistiki bir ilişki mevcuttur.

GSS.0 gelir grubunda olanların %14,4'ü ikamet koşulları alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmaktadır. Bu grubun %64,8'i ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. Bu yaşam alanından hiç dışlanmayanların oranı ise %20,8 dir.

GSS.1 gelir grubundakilerin %16'sı ikamet koşulları alanında sosyal dışlanmaya en üst düzeyde maruz kalmaktadır. Bu grubun %44'ü ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, %40'ı ise bu alt yaşam alanında herhangi bir sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

GSS.2 gelir grubundakilerden hiç bir kimse ikamet koşulları alanında en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Bu gelir grubundakilerden sadece %10'u bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. GSS.2 gelir grubunun %90'ı bu ikamet koşulları yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır.

GSS.3 gelir grubundakilerden hiç bir kişi ikamet koşulları alt yaşam alanında ne en üst düzeyde sosyal dışlanmaya ne de orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Bu gelir grubu hanede kişi başına düşen gelir miktarı olarak 2.173 TL ve üzerinde geliri olanlar olduğundan maddi boyutu ön plana çıkan bu alanda her hangi bir sosyal dışlanmayla karşılaşmamaktadırlar.

Tablo 66 genel olarak incelendiğinde cevaplayıcıların %12,5'i ikamet koşulları alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %51,4'ü bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %36,1'i ise bu alt yaşam alanından dışlanmamaktadır. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.113) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %1,7'si yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %22,2'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %76,1'i ise dışlanma yaşamamaktadır.

Ankara ilinde yapılan saha çalışmasına katılanların bu alt yaşam alanında Mardin ilinde yaşayanlara göre çok daha avantajlı olduğu bu durumun sebepleri arasında

Mardin ilinde bu saha çalışmasına katılan grubun yaklaşık dörtte birinin gecekondular tarzı zor şartlarda yaşıyor olmasının etkisi olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Ankara ilindeki saha çalışmasına katılanların yaklaşık yarısı belli bir ücret mukabili çalışan ve belli bir geliri olan kişilerden oluşması da bu alt yaşam alanında kıyas açısından farklılıklar doğurmaktadır. Bu alt yaşam alanında işsiz ve geliri olmayanların daha yoğun bir şekilde dışlanmaya maruz kaldığı ve bu alandaki dışlanmışlık algısını yerel unsurlarında etkilediği değerlendirilmektedir. Bu alt yaşam alanında orta ve üst düzeyde dışlanmışlık oranlarının toplamının Ankara ilinde %24 seviyesinde, Mardin ilinde ise %64 seviyelerinde olduğu gözlemlenmektedir.

GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakılacak olursa;

GSS.0-A(Dul yetim aylığı alanlar) grubundakilerin %6'sı ikamet koşulları alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %56'sı bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %38'i ise bu alt yaşam alanından dışlanmamaktadır.

GSS.0-B (Engelliler ve engelli yakınları) grubundakilerden hiç kimse ikamet koşulları alanından en üst düzeyde dışlanmamakta, % 58'i bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %42 ise bu alt yaşam alanından dışlanmamaktadır.

GSS.0-C (GKK) grubundakilerin %20'si ikamet koşulları alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %73,8'i bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve sadece %6,2'si bu yaşam alanında sosyal dışlanma yaşamamaktadır.

GSS.0-D (Hanede kişi başı gelir 357TL ve altında olup yukarıdaki gruplara dahil olmayanlar) grubundakilerden %23,5'i ikamet koşulları alanında sosyal dışlanmaya en üst düzeyde maruz kalır iken, %67,1' i bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta ve sadece %9,4'ü bu alt yaşam alanında hiç bir şekilde dışlanma yaşamamaktadır.

Tablolar genel olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuca bakacak olursak; İkamet koşulları alt yaşam alanında var olan sosyal dışlanma doğrudan kişilerin gelir seviyeleriyle alakalı olup, gelir miktarıyla ters yönlü bir ilişki içerisindedir. Kişilerin gelir seviyeleri arttıkça bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmadan kurtulacaklardır. Bu yaşam alanındaki önemli verilerden bir kaçına bakılacak olursa; GSS.1 gelir

grubundakilerin bu yaşam alanındaki en üst düzeydeki sosyal dışlanmışlıkları GSS.0 grubundan daha fazladır. Bunun sebebi GSS.0 grubundaki alt bileşenlerden GKK kenar mahallelerde kendilerine yetecek kadar bir konut sahibi olmaları ve engelli bireyler ve yakınlarının ise aldıkları ödenek ve maaş sayesinde kısmen daha iyi şartlarda yaşıyor olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

İkamet imkânları alt yaşam alanından en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalan grup ise GSS.0-D grubunda bulunanlardır. Bu gruptakiler genelde kenar semtlerde ve şartları iyi olmayan konutlarda yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu grup GSS.0 gelir grubu içerisinde maddi açıdan en dezavantajlı olan gruptur. Bu maddi dezavantaj yüzünden maddi boyutu ağır basan alt yaşam alanlarından en fazla dışlanan bu grup olmaktadır. Sonuç olarak gelir seviyelerini dört ana grupta topladığımızda GSS.0 ikamet koşulları alanında en fazla dışlanmaya maruz kalan gelir grubu olmuştur. Bu yaşam alanında GSS.3 gelir grubu ise sahip olduğu gelir ve maddi imkanlar sayesinde hiç dışlanmaya maruz kalmamıştır. Dolayısıyla gelir seviyesi ikamet koşulları alt yaşam alanındaki dışlanmanın temel etkeni ve belirleyicisidir.

3.4.2.4. Siyasal Katılım Alanına Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri

Tablo 67: Siyasal Katılım Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grupları	Siyasal Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	14 5,6%	146 58,4%	90 36,0%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasındakiler)	3 4,0%	37 49,3%	35 46,7%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasındakiler)	3 10,0%	17 56,7%	10 33,3%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzeri)	2 6,7%	15 50,0%	13 43,3%	30 100,0%
Toplam	22 5,7%	215 55,8%	148 38,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p(0,603) > \alpha(0,05)$ olduğu için ve $\chi^2: 4,550$ $df: 6$

Siyasal dışlanma, vatandaşlık haklarını, özellikle de hukuki ve siyasi hakları tam olarak kullanamama ve siyasal yaşama katılmanın doğrudan ya da dolaylı olarak engellenmesi durumudur. Sosyal yaşamda yaşanan dışlanmanın etkisi kamusal alanda geniş kesimlerin politik yaşamdan uzaklaşma, hatta giderek politika karşıtı bir tutum içerisine girmeleri şeklinde gözlenmektedir. Siyasal alanda yaşanan dışlanmanın büyüklüğü ise demokrasinin tam olarak işlemediği bir süreci de ifade etmektedir. Eksik siyasal katılım ve yüksek siyasal dışlanma eksik yurttaşlığı içinde barındırmaktadır. Sosyal dışlanmanın ölçümünde yaşanan güçlükler siyasal alanda yaşanan dışlanmayı ölçmek hususunda da kendisini güçlü bir şekilde hissettirmektedir.

Siyasal dışlanma, güçsüz konumda bulunulması nedeniyle hukuki ve siyasi haklardan yeterince faydalanamamakla ilgilidir (Adaman ve Keyder, 2006). Siyasal dışlanmaya neden olan haklar; Sosyal güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasal katılım, fırsat eşitliği gibi haklardan oluşmaktadır (Sapancalı, 2005:195). Sosyal dışlanmışların toplumdaki konumlarına göre politik alandan daha az yada daha çok dışlanmaları mümkündür. Bireylerin kendilerini etkileyen kararlara katılma haklarından yoksun olmaları, kendilerini toplumun daha da dışına itmektir (Şahin, 2009,s.77)

Genel değerlendirme öncesi Tablo 67 barındırdığı iki değişkenin (Gelir seviyesi ve Siyasal Katılım Alanından Dışlanma Göstergeleri) ki kare testi ve olasılık testi sayesinde istatistiksel açıdan bir ilişkiye sahip olup olmadıklarına ve bu ilişkinin derecesine bakılacaktır.

Ki kare hesap $< ki \text{ kare tablo olduğu için ve } p(0,603) > \alpha(0,05)$ olduğu için H_1 hipotezi reddedilir ve H_0 hipotezi kabul edilir.“Bu Değişkenler Arasında İstatistiksel İlişki Yoktur” sonucuna ulaşılır. Bunun açıklaması yapılacak olursa; H_0 hipotezinin kabul edilmesi ki kare analizine tabi tutulan iki değişkenin bu analiz için anlamlı bir istatistiksel ilişkisinin olmadığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Gelir seviyesi genel sosyal dışlanma ile anlamlı ve doğrusal bir ilişki içerisindeyken siyasal katılım alanı ile anlamlı bir istatistiksel ilişki kurulamamıştır. Sonuç olarak “Siyasal Katılım Alanında Yaşanan Sosyal Dışlanma ile Gelir Seviyesinin İstatistiksel Açıdan Anlamlı Bir İlişkisi tespit edilememiştir”. Tabloya bakıldığında anlamlı bir

ilişki olmasa da GKK, GSS.2 ve GSS.3 grubundakilerin bu alt yaşam alanında ne kadar fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülebilecektir. GKK kendi ifadeleri ile devletin yanında yer alan bir grup, GSS.2 kamu/özel üst düzey görevliler ve GSS.3 ise iş adamları ve yatırım sahipleridir.

Tablo 67 incelendiğinde gelir seviyesi ile siyasal katılım arasında her ne kadar istatistiksel bir ilişki yok ise de saha çalışması kapsamında ortaya çıkan sonuç toplu halde değerlendirilebilecektir. Bu kapsamda saha çalışmasına katılanların %5,7'si bu alanda en üst düzeyde dışlanmaya maruz kalmakta, %55,8'i bu alanda orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %34,8'i ise siyasal katılım alanında dışlanma yaşamadığını düşünmektedir. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.114) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %8,2'si yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %64,1'i orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %27,7'si ise dışlanma yaşamamaktadır. Bu alanda Mardin ve Ankara illerinde yapılan saha çalışmalarında ortaya çıkan sonuçların toplam değerler açısından birbirlerine yakınlığı ise dikkat çekicidir. Mardin ilinde tez kapsamında yapılan saha çalışmasında gelir seviyesi ile siyasal katılım arasında istatistiksel bir ilişkinin tespit edilemeyeşine rağmen siyasal katılım alanında yaşanan dışlanma görünümü Ankara ilinde ortaya çıkan sonuçla büyük bir benzerlik göstermektedir.

Mardin ve Ankara ilinde yapılan saha çalışmasında katılımcıların %60'ından fazlasının kendini siyasal alandan dışlanmış hissetmesi ise Türkiye'de var olan siyasal katılım sorununun da temelini oluşturmaktadır (10 Ağustos 1014 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde katılım oranı %72,5 ile çok düşük bir seviyede kalmıştır). Siyasal alanda var olan bu katılım düşüklüğü ve dışlanmışlık hissini yüksekliği bireylerin siyasi karar mekanizmalarına, siyasi faaliyetlere katılamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu katılım düşüklüğü, toplumsal baskıların yanında bireysel çekincelerden de kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Saha çalışmasına bakıldığında, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinin TRC3 istatistiki bölgesinde siyasal katılımın ve siyasi bilinç seviyesinin gelir seviyesinden bağımsız olduğu görülmektedir. Saha çalışması kapsamında yapılan gözlemlerde de siyasal katılım alanında var olan durum diğer alanlardan farklılık göstermektedir.

Siyasal katılım alanında saha çalışması kapsamında sorulan sorulara gelir seviyesinden bağımsız olarak cevap verildiği ve siyasal katılım alanının gelirden bağımsız olarak şekillendiği gözlemlenmektedir. Bölgede var olan devlet-örgüt çatışmasında insanlar kendilerine göre politik bir duruş sergilemektedir ve bu politik duruş gelirden bağımsızdır ve genel olarak mağduriyet temeline oturtulmaktadır. GKK devlet yanında yer aldığını ifade ederken saha çalışması kapsamındaki diğer gelir grupları içerisindeki bazı kişiler ise farklı siyasal oluşumların içerisinde bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde yaşanan sosyal ve siyasal sorunlar bu bölgede yaşayan insanları ideolojik kamplara ayırmanın yanında siyasal arenada bölgedeki hakim söylemden farklılık gösteren kendine yakın siyasal görüşler için aktif siyaset yapmayı da engellemektedir. Bunun yanında kamusal alanda yaşanan engelleyici ve yasaklayıcı bazı politikalar ise belli grupların şiddete başvurarak kendilerini ifade etmelerine yol açmıştır. Bu durum hak ve özgürlükleri siyasal zeminin dışında dile getirilen birer araç haline sokmuştur. Bunun sonucunda ise belli bir siyasal görüş etrafında kümelenen ayrılıkçı ve bölücü unsurlar kendilerinden başkasına hayat hakkı tanımadığı kendileri gibi düşünmeyen kişilerin toplumsal açıdan ötekileştirildiği bir siyasal sistemi inşa etmiştir.

TRC-3 bölgesinin siyasal açıdan en olgun yerlerinden olan Mardin il merkezinde, ilçelerinde ve özellikle kırsal alanda bulunan köylerde bile belli bir siyasal görüş dışında siyasi faaliyete katılmak ve aktif rol üstlenmek beraberinde ciddi riskleri getirmektedir. 1990 ve sonraki dönemlerde ayrılıkçı ve yıkıcı unsurların toplumsal alanda neden olduğu tahribat nedeniyle kamusal alanda ortaya çıkan baskıcı uygulamalar nedeniyle yerel unsurları öne çıkartıcı söylemler ve politika uygulamaları kendini ifade fırsatı bulamamıştır. Bir dönem yerel unsurların öne çıkartıldığı, bölgede yaşanan sorunları dile getirmek için ifade edilmeye çalışılan siyasal söylemlerin kamusal alanda baskı altına alınması yıllar sonra bölgede yerel unsurların güçlenmesi ile tam tersi bir hal almıştır. Bu kapsamda bakıldığında bölgede siyasal katılım alt yaşam alanı ile gelir seviyesi arasındaki ilişki çok zayıftır. Hatta bölgede bazı zamanlarda yatırım sahibi, işveren konumundaki üst gelir grupları kendi mahiyetinde çalışan işçi kadar siyasal arenada boy gösterememekte ve siyasal faaliyetlere katılamamaktadır. Bunun nedeni üst gelir grubundaki kişilerin ve kamu/özel üst düzey

görevlilerin bölgede siyasal alanda fark ettikleri tahammülsüzlük ve sahip olunan ön yargılardır. Bu ön yargılar, tahammülsüz ideolojik yaklaşımlar ve yeteri kadar siyasi olgunluğun olmayışı bölgedeki belli bir kesim hariç diğer insanları sandık haricinde siyasal zeminden uzaklaştırmaktadır.

Bölgede normalleşmeye duyulan ihtiyaç her şeyden önce gelmektedir. Her şey önyargı, beklenti ve siyasal öngörülere endeksli olarak sürüp gitmektedir. Bölgedeki yatırım, istihdam ve çalışma hayatına dair beklentilerin yanında siyasal ortamın gerginliklerden arınması ve kimsenin kimseye siyasal tercihleri konusunda baskı yapmaması ve tüm süreçlerin normalleşmesi de ciddi şekilde istenmekte ve beklenmektedir. Siyasal arenadaki yumuşama ve olgunlaşma tüm sektörlerle de olumlu yansıtacak ve hayatın normalleşmesi sağlanmış olacaktır. Bu normalleşmenin olması için gerekli olan ilk unsur silahlı terör unsurlarının bölge halkı üzerinde oluşturduğu baskı ve yönlendirmelerin sona ermesinin sağlanmasıdır. Ayrıca kamusal alanda veya kamusal alan dışında sivil-sosyal ve siyasal alanda var olan ötekileştirici ve inkar edici söylemlerin ve uygulamaların da acilen engellenmesi gerekmektedir.

3.4.2.5. Kültürel Sportif ve Sanatsal Alana Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri

Tablo 68: Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grupları	Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı geliri 357 TL ve altında olanlar)	84 33,6%	163 65,2%	3 1,2%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	28 37,3%	36 48,0%	11 14,7%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	12 40,0%	18 60,0%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	11 36,7%	19 63,3%	30 100,0%
Toplam	112 29,1%	222 57,7%	51 13,2%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 162,4$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Sosyal dışlanmanın bir nedeni de toplumsal ve kültürel hayata çeşitli gerekçelerle katılamamak oluşturmaktadır. Toplumun genelinden farklı olan, onlar gibi giyinemeyen, konuşamayan bireyler bu tür dışlanmadan zarar görmektedirler (Sen,2000). Bu alt yaşam alanında ortaya çıkan dışlanma bireylerin toplumda katılabildikleri normal faaliyetlerin sayısını azaltmakla birlikte, maddi ve manevi destek alamamaları ise yaşadıkları dışlanmanın şiddetini arttırmaktadır. Bu alt yaşam alanı toplumsal adaptasyonu hızlandırmakta ve toplumsal aidiyeti arttırmaktadır.

Tablo 68 incelendiğinde gelir grupları ile kültürel ve sportif alandan dışlanma değişkeni arasında güçlü bir istatistiksel ilişkinin varlığı gözlenmektedir. Mardin ilinde yapılan saha çalışmasında genel olarak cevaplayıcıların %29,1'i gibi yüksek bir oranı kültürel, sportif ve sanatsal alandan en üst düzeyde dışlanmakta, %57,7'si bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta iken %13,2 gibi düşük bir oran bu alt yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır. Bu göstergelere bakıldığında bu yaşam alanı kadar geniş bir sosyal dışlanma ağı ören başka bir alan yoktur. Çünkü bölgedeki kültürel ve sanatsal faaliyetleri incelediğimizde durum ortaya çıkmaktadır.

Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.115) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %22,4'ü yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %37,2'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %40,4'ü ise dışlanma yaşamadığını değerlendirmektedir. Mardin ilinde ve Ankara ilinde yapılan saha çalışmalarında bu alt yaşam alanında ortaya çıkan dışlanma oranları benzerlik göstermektedir. Özellikle bu alanda en üst düzeyde yaşanan dışlanmanın saha çalışması yapılan iki ilde de bir birine yakın çıkması bu alt yaşam alanında ulusal düzeyde bir sorun olduğunun ciddi bir göstergesidir. Bu yaşam alanında ortaya çıkan dışlanma tatile gitme, kitap okuma, sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetlerden yararlanma gibi unsurlardaki eksikliği içermektedir. Bu yaşam alanındaki dışlanma, bireylerin sanatsal ve kültürel alanda yaşadıkları yoksunluğu ifade etmektedir.

Tez çalışması kapsamında yapılan saha çalışması incelendiğinde; GSS.0 gelir grubundakilerin %33,6'sı kültürel, sportif ve sanatsal alandan en üst derecede dışlanmaktadır. Bu gelir grubundakilerden %65,2'si bu alt yaşam alanından orta

düzye dışlanırken, sadece %1,2'si bu alt yaşaam alanında herhangi bir dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

GSS.1 gelir grubundakiler açısından bakıldığında; Bu alt yaşaam alanı bakımından en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplardan birisi de GSS.1 gelir grubudur. Bu grubun bu alt yaşaam alanından en üst düzeyde dışlanma oranı %37,3, orta düzeyde dışlanma oranı %48 dir. Bu gelir grubunun %14,7'si ise kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşaam alanından dışlanmamaktadır.

GSS.2 gelir grubundakilerin sadece %40'ı kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşaam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. GSS.3 gelir grubundakilerin ise sadece %36,7'si kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşaam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır.

GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakacak olursak; GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerinden olan dört grup içerisinde en bu yaşaam alanında en fazla dışlanmaya maruz kalan kitle Dul ve yetim aylığı alanlar (%66 en üst düzeyde dışlanma ve %34 orta düzeyde dışlanma) ve Geçici Köy Korucularıdır (%12 en üst düzeyde dışlanma ve %84 orta düzeyde dışlanma). Engelliler ve Engelli aileleri ise bu alt yaşaam alanından %94 seviyesinde bir dışlanmışlık yaşamaktadırlar. Bu grubun sadece %4'ü bu alt yaşaam alanında dışlanmaya uğramadığını düşünmektedir. Bu yaşaam alanından orta düzeyde en fazla dışlanan grup GSS.0-B olan engelliler ve engelli aileleridir. GSS.0-D grubundakiler ise yine bu alanda çok fazla dışlanmaktadır (%36,5 en üst düzey dışlanma, %62,4 orta düzey dışlanma).

Kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşaam alanında ortaya çıkacak bir sosyal dışlanmanın yine kişilerin gelir gruplarıyla yakından ve doğrusal bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu alt yaşaam alanındaki tek belirleyici elbette gelir değildir. Yapılan saha çalışması kapsamında gelir seviyesi siyasi katılım alanı hariç diğer tüm alanlarda ortaya çıkabilecek sosyal dışlanmaların engellenmesinde ve önlenmesinde yine en önemli etkidir. Fakat bu alt yaşaam alanında ortaya çıkabilecek sosyal dışlanmaların nedeni olarak tek başına gelirden yoksunluğu görmek yanlış olacaktır. Bölgede yetersiz olan bu tür faaliyetlere katılım açısından bazı engeller çıkabilmektedir. Bölgede dul bir bayanın tek başına veya çocuklarıyla böyle bir organizasyona katılması mahalle baskısı ve yakın çevrenin engellemeleri sayesinde nerdeyse

imkânsızdır. Yine kenar mahalle ve köylerde görev yapan GKK böyle bir organizasyona katılımı ise ötekileştirme ve siyasi/sosyal dışlama nedeniyle yine imkânsıza yakındır.

Bölgede kültürel ve sanatsal faaliyet olmakla birlikte bu faaliyetlere katılım son derece azdır. Sinema ve tiyatro gibi faaliyetlerin yapılacağı sahne sayısı ve o sahnelerin niteliği ise yetersizdir. Bu alanda tüm gelir grupları için bir dışlanma söz konusudur. Fakat bu dışlanmanın derecesi yine gelir seviyesiyle yakın ilişki içerisinde olup gelir seviyesi azaldıkça kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmanın derecesi ve oranı artmaktadır. Kültürel ve sanatsal faaliyetler gelir seviyesi ve onun paralelinde eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak artış gösterecektir. Bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmanın azaltılması ve ortadan kaldırılması için; Bölgede sanatsal faaliyetlere imkân sağlayacak nitelikli salonların sayısı artırılmalı ve eğitilmiş kitlenin bu faaliyetlere katılım göstermesi konusunda bilinç artışı ve reklam yapılması gerekmektedir. Bunların yanında gelir seviyesi düşük bireyler için yerel yönetimlerce bazı kolaylıklar (özel seanslar, bazı programlara ücretsiz girişler vb.) sağlanmalıdır. Bu faaliyetler yaşamın olağan akışına uygun ve sosyal birer ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın ihtiyaçlar hiyerarşisindeki yeri çok yukarlarda ve sonra gelmektedir. Kültürel, sportif ve sanatsal alt yaşam alanını lüks olmaktan çıkartıp ulaşılabilir kılındığı ölçüde bu yaşam alanındaki dışlanma oranı ve derecesi azalacaktır.

3.4.2.6. Gelir Seviyelerine Göre Sosyal Yaşam Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Tablo 69: Gelir Gruplarının Sosyal Yaşam Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grubu	Sosyal Yaşam Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı geliri 357 TL ve altında olanlar)	4 1,6%	75 30,0%	171 68,4%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	3 4,0%	15 20,0%	57 76,0%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	3 10,0%	27 90,0%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	1 3,3%	29 96,7%	30 100,0%
Toplam	7 1,8%	94 24,4%	284 73,8%	385 100,0%

α : 0,05 p (0,004) < α (0,05) χ^2 : 19,158 df : 6 (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir.

Sosyal yaşam alanı, aile-akraba-arkadaş ilişkileri ve bunların maddi manevi desteğini içeren bir alt yaşam alanıdır. Sosyal yaşam alanında ortaya çıkan dışlanma oranları dini-milli ve örfi geleneklere bağlılığa göre ve sosyo-kültürel yapıya göre şekillenmekte olup bu yaşam alanının özü dayanışma ve yardımlaşmadır.

Gelir seviyesi ve sosyal yaşam alanındaki dışlanma göstergeleri arasında istatistiki açıdan bir ilişki var olup bu ilişkinin yönü ve derecesi ise tabloların yorumlanmasından sonra tespit edilebilecektir.

Genel olarak bakıldığında “Sosyal Yaşam Alt Yaşam Alanından” en üst düzeyde dışlananların oranı %1,8, orta düzeyde dışlananların oranı %24,4 ve bu alt yaşam alanından hiç dışlanmayanların(en alt düzeyde sosyal dışlanma) oranı ise %73,8’dir. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.116) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal

dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %0,2'si yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %14,7'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %85'i ise dışlanma yaşamamaktadır. Mardin ve Ankara'da yapılan saha çalışmasında bu alt yaşam alanında ortaya çıkan sonuçlar birbirine çok yakındır. Birbirinden uzak iki şehirde farklı zamanlarda birbirine yakın yöntemlerle yapılan saha çalışmalarında ortaya çıkan sonucun benzerliği ülke içerisindeki farklı etnik unsurların sosyal yaşam alanındaki geleneklere bağlılığı ortaya çıkartması açısından dikkat çekicidir.

Bu göstergelere bakılacak olursa; Sosyal yaşam alanının tüm gruplar için en az dışlanmaya maruz kalınan alt yaşam alanı olduğu gözlenmektedir. Bu durumun sebebi olarak sosyal yaşam alanı dediğimiz faaliyetlerin gelir ile ilişkili fakat maddi imkân olmasa da yapılabilecek aktiviteler olmalarıdır. Maddi imkân bu yaşam alanında sadece aktivite sıklığını arttırabilecektir. Bu yaşam alanı değerlendirilirken kişilerin sahip oldukları sosyal statü ve yakın/uzak çevreyle kurdukları ilişkinin yönü ve derecesine bakmak değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır.

Tablo 69 kapsamında gelir gruplarına göre değerlendirme yapılacak olursa; GSS.0 gelir grubuna dahil olanların %1,6'sı sosyal yaşam alanı dediğimiz çevre ve akrabalarla ilişkiler alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmaktadır. Bu gelir grubunun %30'u bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanırken geriye kalan büyük çoğunluk ise (%68,4) bu alt yaşam alanında sosyal dışlanma yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

GSS.1 gelir grubundakilerin %4'ü sosyal yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %20'si ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. Bu gelir seviyesinde olanların büyük bir kısmını temsil eden %76'sı ise bu yaşam alanından en alt düzeyde dışlanmakta yani bu alt yaşam alanı açısından sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

GSS.2 gelir seviyesinde olanlar için sosyal yaşam alt alanındaki sosyal dışlanmanın görünümü ise şu şekildedir. Bu gelir seviyesine sahip olanlardan hiç bir kimse bu yaşam alanı için en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Bu gelir seviyesinde bulunanlardan sadece %10'u bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanırken geriye kalan %90'ı ise sosyal yaşam alanı dediğimiz yakın/uzak çevreyle

ve akrabalar ile kurulan ve geliştirilen irtibatı temsil eden “Sosyal Yaşam Alanından” hiç bir şekilde dışlanmadığını düşünmektedir.

GSS.3 gelir seviyesine sahip kişiler içerisinde hiç bir kişi sosyal yaşam alanında en üst düzeyde sosyal dışlanma hissetmezken, bu grubun sadece %3,3’ü bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlandığını değerlendirmektedir. Bu gelir seviyesine sahip kişilerin %96,7’si ise bu yaşam alanında hiç bir şekilde sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakacak olursak;

GSS.0-A (Dul ve yetim aylığı alanlar) bu alt yaşam alanından hiç bir şekilde en üst düzeyde dışlanmazken, sadece %28 oranında bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. Bu grubun geriye kalan %72’si ise sosyal yaşam alanından hiçbir şekilde dışlanmamaktadır.

GSS.0-B (Engelliler ve engelli yakınları) grubu da bu yaşam alanından hiçbir şekilde en üst düzeyde dışlanmazken, %46’sı bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlandığını düşünmekte, büyük çoğunluk olan %54’ü ise bu yaşam alanından dışlanmadığını değerlendirmektedir. GSS.0-C (GKK) grubundakilerden hiç kimse sosyal ilişkileri ve çevreyle kurulan bağları ifade eden sosyal yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmazken, sadece %4,6’sı bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %95,4’ü ise bu yaşam alanından dışlanmadıklarını düşünmektedir.

GSS.0-D grubundakilerden %4,7’si yakın ve uzak çevreyle olan diyalogu temsil eden sosyal yaşam alanında en üst düzeyde dışlandığını düşünmektedir. Bu grubun %41,2’si ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlandığını düşünmekte, geriye kalan %54,1’lik kesim ise bu alt yaşam alanından hiç bir şekilde dışlanmadığını belirtmektedir.

Sosyal yaşam alanı denen olgu bizlerin doğup büyüdüğü ve sürekli yakın ilişki içerisinde gelir seviyesinden bağımsız ilişki kurduğumuz bir dünyayı ifade etmektedir. Kurulan bu dünya herkesin kişisel ve kendine ait bir çevredir. Bu çevre ile ilişkilerde zayıflamalar, azalmalar görülse de genelde sosyal yaşam alanı denen bu çevreyle ilişkiler ömür boyu devam etmektedir. Dolayısıyla istatistiksel açıdan sosyal yaşam

alanı dediğimiz kendi yakın/uzak çevremiz ve dostluklarımız ile kurulan bağ gelir seviyesi ile kısmen ilişkili ve gelir seviyesine göre sıklık derecesi değişmekte olan bir alandır. Gelir seviyesi ile sosyal yaşam alanındaki dışlanma göstergeleri arasında doğrusal bir ilişki mevcut olup bu alt yaşam alanındaki faaliyetlerin sıklık ve derecesi açısından gelir seviyesi ile yakından irtibatı vardır.

3.4.2.7. Gelir Seviyelerine Göre Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Tablo 70: Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanına Dair Sosyal dışlanma Düzeyleri

Gelir Grubu	Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	19 7,6%	180 72,0%	51 20,4%	250 100,0%
GSS.1 (kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	9 12,0%	35 46,7%	31 41,3%	75 100,0%
GSS.2 (kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	1 3,3%	29 96,7%	30 100,0%
GSS.3 (kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	28 7,3%	216 56,1%	141 36,6%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 131,7$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir.

Tablo 70’de var olan “Gelir Seviyesi ile Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanına Dair Sosyal Dışlanma Göstergeleri” birbirleriyle istatistiksel açıdan ilişkili ve irtibatlıdır. Bu veriler doğrultusunda tablolar yorumlanacak olursa; Genel olarak bakıldığında; Saha çalışmasına katılan cevaplayıcıların %7,3’ü sağlıklı ve yeterli beslenme alanından en üst düzeyde dışlandığını düşünmekte, %56,1’ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde dışlanmaya maruz kalmakta ve geriye kalan %36,6’sı ise bu alt yaşam alanında herhangi bir şekilde dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.117) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak

olursak; Katılımcıların %3,5'i yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %23,7'si orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %72,8'i ise dışlanma yaşamamaktadır. Bu alt yaşam alanında ortaya çıkan sonuç doğrudan gelir seviyesiyle ilişkili olup bu ilişkinin şiddeti ise gelirden yoksunluğa göre şekillenmektedir.

Ankara ve Mardin illerinde yapılan saha çalışmaları karşılaştırıldığında Mardin ilinde yapılan saha çalışmasına katılanların sağlıklı ve yeterli beslenme açısından büyük bir dezavantaj içinde oldukları gözlemlenmekte olup Mardin ilinde yapılan saha çalışmasına katılanların %63,4'ü bu alt yaşam alanında orta ve üst düzeyde dışlanma yaşadıklarını beyan etmektedirler. Bu alanda ortaya çıkan dışlanma belirtisi sosyal devlet mekanizmalarını doğrudan ilgilendirmekte olup bu alt yaşam alanı hayati öncelikleri kapsadığı için saha çalışması kapsamında önleyici sosyal yardımları da içermesi açısından ayrı bir yeri vardır. Bu alt yaşam alanı aslında 8 alt yaşam alanındaki en önemli göstergesidir. Çünkü bu yaşam alanındaki göstergeler kişilerin zorunlu gıda tüketim durumlarını yansıtmaktadır. Bu alt yaşam göstergeleri aslında mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarıyla ilintili ve ciddi oranda irtibatlıdır.

Sağlıklı ve yeterli beslenme alanında yaşanan en üst seviyedeki sosyal dışlanma (%7,3) bu grup içerisinde bulunanların yoksulluk kısıncında olduğu, mutlak yoksulluğa sürüklenmek üzere oldukları ve acilen önleyici sosyal politika tedbirleri uygulanmaz ise içinden çıkılmaz sosyal ve psikolojik sorunlara neden olma ihtimali olduğu değerlendirilmektedir. Bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanan %56,1'lik kesim ise dikkatli takip edilmelidir. Bu yaşam alanında kendilerinin orta düzeyde dahi olsa sosyal dışlanmaya maruz kaldığını hisseden kişilerin bazı zamanlarda desteklenmesi, iş ve çalışma hayatına dahil edilmeye çalışılması, aşırı borçlanmadan kaçınmaları ve gösteriş saikiyle yapılabilecek lüks tüketim olarak algılanabilecek harcamalardan ise mutlak surette uzak durmaları gerekmektedir.

Gelir seviyelerine göre bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanmışlığın dereceleri incelenecek olup, çıkan sonuçlara göre yorumlar yapılacaktır. GSS.0 gelir grubundakilerin %7,6'sı sağlıklı ve yeterli beslenme alanında en üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu gelir seviyesindekilerin %72'si ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta ve geriye kalan %20,4 gibi düşük bir oran ise bu alt yaşam alanında sosyal dışlanma yaşamamaktadır.

GSS.1 gelir grubundakilerden %12 gibi büyük bir oranının böyle hayatsal bir yaşam alanından en üst düzeyde dışlanıyor olması dikkat çekicidir. Bu grup GSS.0 gelir grubuna dahil olamayan ve kısmen geçimini temin edebilme ihtimali olan veya SGK kapsamında bir yerlerde çalışan kalabalık aile yapılarıdır. Fakat bu grubun bir dezavantajı ise hanedeki kişi başına düşen gelir belirlenen kriteri aştığı için periyodik sosyal yardımlardan yararlanamamakta olmasıdır. Bu gelir grubu için bazı zamanlara mahsus özel çözümler ve destekler yapılmalıdır. Bu gelir grubunun bu alt yaşam alanındaki orta düzeydeki dışlanma oranı %46,7'dir.

GSS.2 gelir grubuna dahil olanların sadece %3,3'ü bu yaşamsal alanda orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır. Bu alan doğrudan gelir seviyesi ile ilişkili olduğundan dolayı GSS.2 gelir grubundakilerin bu yaşamsal alanda (%96,7) oranında dışlanmaya maruz kalmamış olmaları gelir seviyesinden kaynaklanmaktadır.

GSS.3 gelir grubu gibi aylık hanedeki her kişi başına düşen gelir miktarı 2.173TL ve üzerinde olan bir grubun bu yaşamsal alanda dışlanmamış olması beklenmektedir. Sonuç itibariyle gelir ile sağlıklı ve yeterli beslenme alanına dair sosyal dışlanmışlık arasında ters yönlü ve çok şiddetli bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu gelir grubuna dahil hiç bir kişi sağlıklı ve yeterli beslenme alanında hiç bir şekilde dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

Bu kısımda GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakılacak olursa; GSS.0-A grubundakilerin %6'sı bu yaşam alanından en üst düzeyde dışlanırken geriye kalan %94'ü ise bu yaşam alanından orta düzeyde dışlanmaktadır. Bu grupta bulunanların tamamı bu alt yaşam alanı gibi kritik bir alanda şiddetli ve yüksek bir oranda dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu durumun irdelenmesi ve cüzi bir miktar olarak ödenen dul maaşlarının acilen arttırılması gerekmektedir. Bu grupta bulunan kişilerin temel gereksinimleri olan ve hayati öneme haiz bu alımları yapabilecek bir gelir seviyesine ulaşmaları gerekmektedir.

GSS.0-B grubunda bulunanların hiçbirisi bu yaşam alanı için en üst düzeyde dışlanmaya maruz kalmadıkları ve fakat %62'sinin bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlandıkları ve geriye kalan %38'lik bir kesimin ise bu alt yaşam alanından dışlanmadıkları gözlemlenmektedir. Bu tabloya bakacak olursak 2005 yılından itibaren

özürlülerle ve yakınlarıyla ilgili düzenlemelerin ne kadar tesirli olduğu ortaya çıkmaktadır. Engelli maaşı ve evde bakım ücretlerindeki iyileştirmenin bu temel yaşamsal alanda engelliler ve ailelerine ne kadar katkı sunduğu ve bu temel yaşamsal alanda sosyal dışlanmışlık açısından göreceli bir hafiflemeye vesile olduğu görülmektedir.

GSS.0-C grubunda bulunan kişilerin %10,8'i sağlıklı ve yeterli beslenme alanında en üst seviyede dışlandığı, %68,2'sinin ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlandığı ve geriye kalan %21,2 lik bir kesimin ise bu yaşamsal alandan dışlanmadığı görülmektedir. Bu grup Geçici Köy Korucularından(GKK) oluşmaktadır. GKK ise eğreti şekilde, sosyal güvenceden yoksun ve düşük bir ücret mukabili çalışmaktadırlar. Genelde bu aileler kırsal bölgede ikamet ettiği için sosyal gücün çocuk sayısına bağlı olduğunu düşünmektedirler ve bu yüzden genelde kalabalık ailelerdir. GKK aldığı 950TL maaş ise bu kalabalık ailenin bu hayati yaşamsal alandan %78,5 gibi yüksek bir oranda dışlanmasına neden olmaktadır. GKK'nın çocuk yardımı alması, operasyon ücretinin yükseltilerek ödenmesi, maaş rakamının en düşük devlet memuruna endekslenmesi ve sosyal güvenceye kavuşturulması sayesinde bu hayati öneme haiz alt yaşam alanında dışlanması azaltılabilecektir.

GSS.0-D grubundakilerin %10,6'sı bu yaşamsal alandan en üst düzeyde dışlandığı, %68,2'sinin ise bu yaşamsal alandan orta düzeyde dışlandığı ve geriye kalan %21,2 lik bir grubun ise bu yaşamsal alandan dışlanmadığı görülmektedir. Bu grup diğer GSS.0 alt bileşenlerinden farklılık göstermektedir. Bu grup genelde sosyal yardımlarla geçinen ve enformel sektörde çalışan ve fakat her hangi bir sosyal güvencesi olmayan kişilerdir. Bu grup açısından sağlıklı ve yeterli beslenme alt yaşam alanında %10,6 oranında en üst düzeyde dışlanmaya maruz kalması önemli ve risklidir. Çünkü bu grup genel olarak tasarruf edecek geliri olmadığı için tasarruf meyli zayıf olan ve kısa sürede bir gelir artışı yaşama durumu olmayan kişilerden oluşmaktadır. Bu grup hane ziyaretleri yoluyla sosyo-ekonomik açıdan incelenmeli ve acilen bu en üst düzeyde sosyal dışlanan kişilere yapılan yardımlar miktar olarak arttırılmalıdır. Orta düzeyde dışlanmaya maruz kalanlar ise çok dikkatli takip edilmeli sosyal risk yaşanmaya başlamadan önleyici sosyal yardımlar ile bir miktar rahatlamaları sağlanmalıdır.

Gelir seviyesi ile Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanından Sosyal Dışlanma Göstergeleri arasında ters yönlü ciddi ve çok güçlü bir ilişki vardır. Gelir seviyesi azaldıkça bu hayati alandaki sosyal dışlanmışlık düzeyi ve oranı artmaktadır. Gelir seviyesindeki artışlar ise kişilerin zorunlu tüketim harcamalarına ayırmaları gereken miktarı arttıracaktır. Gelir seviyesindeki iyileşmelerin en hızlı karşılık bulacağı alan sağlıklı ve yeterli beslenme alanındaki dışlanmaların azalması olacaktır. Bu alanda yaşanacak dışlanma görünümünün takibi çok önemli olup sosyal politikalar ile çözümü ise sosyal devletin gereğidir.

3.4.2.8. Gelir Seviyelerine Göre Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanına Dair Sosyal Dışlanmışlık Düzeyleri

Tablo 71: Gelir Gruplarının Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanına Dair Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Gelir Grubu	Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0 (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	27 10,8%	168 67,2%	55 22,0%	250 100,0%
GSS.1 (Kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)	14 18,7%	29 38,7%	32 42,7%	75 100,0%
GSS.2 (Kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)	0 ,0%	2 6,7%	28 93,3%	30 100,0%
GSS.3 (Kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)	0 ,0%	0 ,0%	30 100,0%	30 100,0%
Toplam	41 10,6%	199 51,7%	145 37,7%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $p < \alpha$ $\chi^2: 124,7$ $df: 6$ (ki kare hesap > ki kare tablo) H_0 reddedilir

Beslenme dışı zorunlu tüketim alanı içine giyim, ulaşım ve yakıt-elektrik-su-telefon giderleri girmektedir. Bu alanı oluşturan giderler beslenme alanındaki giderlerin temininden sonra sağlıklı bir şekilde yaşamak için gereken asgari giderlerdir. Bu alanda yaşanacak bir dışlanma yaşam kalitesini doğrudan etkileyecektir.

Tablo 71 incelendiğinde Gelir Seviyesi ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanında Yaşanan Sosyal Dışlanma Seviyeleri arasında istatistiksel açıdan güçlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin yönü ve şiddeti ise tabloların yorumlanmasından sonra tespit edilebilecektir.

Tablo 71 genel olarak değerlendirildiğinde; Mardin ilinde Saha çalışmasına katılan cevaplayıcıların bu alt yaşam alanına dair değerlendirmeleri neticesinde; %10,6'sı beslenme dışı zorunlu tüketim alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %51,7'si bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %37,7 lik kesim ise bu alt yaşam alanında her hangi bir şekilde dışlanmaya maruz kalmadığını değerlendirmektedir. Ankara ili sınırları baz alınarak yapılan işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi konulu çalışmada (Şenol, 2010,s.118) 401 kişinin bu alt yaşam alanındaki sosyal dışlanma dağılımına bakacak olursak; Katılımcıların %8'i yüksek düzeyde dışlanma yaşamakta, %27,4'ü orta düzeyde dışlanma yaşamakta ve %64,6'sı ise dışlanma yaşamamaktadır. Bu yaşam alanında saha çalışması yapılan iki il arasındaki oranlarda en üst düzeydeki dışlanma açısından bir yakınlık mevcut iken orta düzeydeki dışlanma açısından ise büyük bir fark vardır. TRC3 bölgesi ve Mardin ilinde sosyo-ekonomik göstergelere paralel olarak zorunlu tüketim hariç harcamalarda çok ciddi bir dezavantajın varlığı hissedilmektedir.

Mardin ilinde elektrik kullanımının %83 civarındaki çok yüksek bir kısmının kaçak olduğu, belediyelerin su parası alamadığı, yoğun bir şekilde sosyal yardım transferinin olduğu bilinmektedir. Bu verilere rağmen Mardin ilinde yapılan saha çalışmasında ortaya çıkan bu durum bölgede kişi başına düşen gelir miktarının yetersizliğini ve yine bölgede var olan gelir uçurumunu izah etmektedir. Ayrıca bölgede kamu hizmetleri için para ödeme alışkanlığının zayıflığı ve kamusal gelirlerin kamusal giderleri karşılama oranının yetersizliği ise ortaya çıkmaktadır.

Beslenme dışı zorunlu tüketim alanı göstergelerine bakıldığında bu alt yaşam alanının aslında günlük zaruri ve hayati öneme haiz ihtiyaçların temin edilmesinden sonra giderilmesi zaruri olan ihtiyaçlardır. Ek.1 de yer alan göstergeler aslında hayatın içerisinde var olmak, iletişime geçmek, bir yerlere gidebilmek için ulaşım araçlarını kullanmak, su tüketmek ve en önemlisi de hayatın vazgeçilmezlerinden olan elektrik enerjisini kullanmak gibi hayati olmasa da vazgeçilmesi çok güç olan alanlardır.

Beslenme dışı zorunlu tüketim alanındaki dışlanma düzeyleri gelir seviyelerine göre incelenecek olursa; GSS.0 gelir grubundakilerin %10,8'i beslenme dışı zorunlu tüketim alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %67,2'si bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve %22'si ise bu alt yaşam alanından dışlanmamaktadır.

GSS.1 gelir grubundakilerin %18,7'si beslenme dışı zorunlu tüketim alanında en yüksek düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta, %38,7'si bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve geriye kalan %42,7'si ise bu alt yaşam alanında her hangi bir dışlanma yaşamamıştır.

GSS.2 gelir grubundakilerin sadece %6,7'si beslenme dışı zorunlu tüketim alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.

GSS.3 gelir grubuna dahil olanların hiç birisi maddi olanak ve gelir seviyesiyle bu kadar yakından ilintili olan beslenme dışı zorunlu tüketim alanında sosyal dışlanma yaşamadıklarını belirtmektedirler.

GSS.0 gelir grubunun alt bileşenlerine bakılacak olursa; GSS.0-A grubuna bakılacak olursa, %4'ü bu alt yaşam alanından en üst düzeyde dışlanmakta, %92'si ise bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta ve geriye kalan %4'ü ise bu alt yaşam alanında her hangi bir dışlanmaya maruz kalmamaktadır.

GSS.0-B grubuna dahil olanların sadece %36'sı bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamaktadır. GSS.0-C grubuna dahil olan GKK ise %15,4'ü beslenme dışı zorunlu tüketim alanında en üst düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta, %70,8'i ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve geriye kalan %13,8 lik bir kesim ise herhangi bir sosyal dışlanmaya maruz kalmamıştır. GSS.0-D grubunda bulunanların %17,6'sı beslenme dışı zorunlu tüketim alanında en üst düzeyde sosyal dışlanma yaşamakta iken, %68,2'si ise bu alt yaşam alanında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve geriye kalan %14,1 lik kesim ise bu alt yaşam alanından her hangi bir sosyal dışlanmayla karşılaşmadığını belirtmiştir.

Görüleceği üzere beslenme dışı zorunlu tüketim alanı ile gelir seviyesi yakından ilişki içerisinde dirler. Gelir seviyesindeki artış önce hayati öneme haiz zorunlu tüketim

alanındaki dışlanmayı azaltacak olup daha sonrasında ise beslenme dışı zorunlu tüketim alanındaki sosyal dışlanma göstergelerini aşağılara doğru çekecektir. Bu saha çalışmasında dikkat çeken husus dul ve yetim aylığı ile geçinmek zorunda olan ailelerin içinde bulunduğu durumdur. GSS.0-A grubunda bulunan bu kesim sosyal konumları itibariyle desteğe muhtaç kişilerdir. Bu grupta bulunanların iş ve çalışma hayatına dahil olmaları hem sosyal hem de çevresel açıdan çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Dul ve yetim maaşı alanlar, GKK ve GSS.0-D grubunda bulunanlara hem zorunlu hayati ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hem de beslenme dışı zorunlu tüketim harcamalarına yapacak kadar bir imkânın sağlanması zaruri görünmektedir.

Zorunlu tüketim harcamaları ve beslenme dışı zorunlu tüketim harcamaları kapsamında cevaplayıcıların %7,3 ve %10,6 oranında en yüksek düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaları sosyal devleti bir kez daha düşünmeye sevk etmek zorundadır. Bu gösterge rakamları diğer alt yaşam alanlarından farklı olarak hayatın devamı ve idamesi için çok önemlidir. Bu yaşamsal alanlarda merkezi hükümetin yapacağı maddi düzenlemelerin yanında yerel sosyal politika uygulayıcılarına da iş düşmektedir. Bu kapsamda maddi sıkıntı içinde bulunan ailelere sosyal yardımlaşma vakıflarınca yapılacak ödemelerin arttırılması, kömür dağıtımını yerine odun-kömür alacağı paranın kendisine tahsis edilmesi, iletişim araçlarında indirimli tarifelerden veya belli miktara kadar kullanımlardan ücret alınmaması, elektrik ve su faturalarında aboneliğini yaptırmak kaydıyla sosyal yardımlaşma vakfında sosyal yardıma muhtaçlık dosyası bulunanlara indirimli tarife uygulanması ve şehir içi şehir dışı seyahatlerde muhtaçlık kartı olanlara belli oranda indirim yapılması veya ücretsiz hale getirilmesi yapılabilecek uygulamalardan bazılarıdır.

Bu kapsamda unutulmaması gereken husus kime, hangi miktarda, ne kadar süreyle ve hangi amaçla sosyal yardım yapılacağına tespit edilmesi çok önemlidir. Beslenme ve beslenme dışı zorunlu tüketim harcamaları insan olmanın gereği ve zorunlu bir harcamadır. Bu iki yaşam alanında yapılacak zorunlu harcamalardaki yetersizlik uzun vadede sağlıksız ve niteliksiz bireylerin topluma karışmasına neden olacaktır. Bu yaşam alanı için yapılacak harcamalarda ve sağlanacak imkânlar açısından çalışma ve istihdama katılma ile çalışmak yerine çalışmadan alınacak yardımlar ile hayatını devam ettirme arasındaki hassas dengeyi bozmamak gerekmektedir.

Saha çalışmasının genel değerlendirmesi;

Tezin konusu olan “Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi” üzerine yapılan bu çalışmanın sonucunda; Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında istatistiksel açıdan ve sosyal göstergeler açısından (siyasal katılım alanı hariç) güçlü bir ilişki vardır. Siyasal katılım alt yaşam alanında gelir seviyesi değişkeni ile siyasal alt yaşam alanında ortaya çıkacak dışlanma değişkeni arasında istatistiksel bir ilişkinin kurulamadığı, Siyasal katılım alt yaşam alanında ortaya çıkan durumun Güneydoğu Anadolu bölgesine has siyasi ve sosyal sebeplerinin olduğu ve bu sebeplerin varlığı devam ettikçe siyasal katılım alanının her zaman için dışlanmaya açık olduğu söylenebilecektir.

Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin ters yönlü bir ilişki olduğu ve (siyasal katılım alanı hariç) gelir seviyesi yükseldikçe tüm alt yaşam alanlarında sosyal dışlanmanın azaldığı görülmektedir. Ters durumlarında ise gelir seviyesi azaldıkça dışlanmanın oransal olarak arttığı ve şiddetlendiği görülmektedir.

Sekiz Alt Yaşam Alanında Toplam Genel Sosyal Dışlanma Oranlarının; GSS.0:%92,8, GSS.1: %68, GSS.2: %13,3 ve GSS.3: %0 (sosyal dışlanma yok) olduğu tespit edilmiş olup, bu oranlara bakıldığında sekiz yaşam alanı için gelir seviyesinin ne kadar önemli bir etken olduğu rahatlıkla görülebilecektir. Fakat dışlanmanın sadece gelire bağlı olmadığı gelir dışı bazı toplumsal parametrelerin de bu süreci tetiklediğini söylemek çok zor olmayacaktır.

Genel sosyal dışlanmayı oluşturan sekiz yaşam alanında en az dışlanma yaşanan alanın “Sosyal Yaşam Alanı” olduğu, en fazla dışlanmanın ise “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alanda” yaşandığı, “Sosyal Yaşam Alanında” dışlanmanın az görülmesinin nedeninin bu alanda var olan aktivitelerin gelir seviyesinden bağımsız olarak da yapılabileceği gerçeğidir. “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alanda” çok yoğun bir dışlanma yaşanmasının sebebinin, TRC3 bölgesinde bu sektöre ait faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlayacak tesislerin sayıca ve niteliksel açıdan yetersizliği ile ilişkili olduğu, GSS.2 ve GSS.3 gibi yüksek gelir düzeyine sahip kişilerin bile “kültürel, sportif ve sanatsal yaşam alanında” GSS.2: %40 ve GSS.3: %36,7 oranında dışlandığı ortaya çıkmaktadır.

Bu göstergeler bölgede ne kadar yüksek gelir elde etseniz bile bazı alanlarda dışlanmaya maruz kalabileceğinizi göstermektedir. Bu alanda yapılacak yenileştirme ve yeni yatırım faaliyetlerinin bu dışlanmayı azaltacağı, “Siyasal Katılım Alanında” ortaya çıkan ve istatistiksel açıdan değişkenler (Gelir seviyesi ve siyasil katılım alanında ortaya çıkan dışlanma göstergeleri) arasında ilişki kurmayı engelleyen ki kare analizi ve olasılık testi sonucuna göre; Bölgede gelir seviyesinden bağımsız ve gelir seviyesiyle tam olarak ilişki kurulamayacak şekilde bir siyasil alanın olduğu söylenebilecektir. Bu alanda faaliyet göstermek konusunda gelir seviyesi düşük olan grupların bazen daha avantajlı ve istekli olduğu görülmektedir. Bu alanda ülke düzeyinde bir bilinç artışına ve normalleşmeye ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

“Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanında” ortaya çıkan %7,3 lük en üst düzeyde dışlanma rakamının ve %56,1 lik orta düzeyde dışlanma rakamının çok dikkatli bir şekilde takip edilmesi ve bu alt yaşam alanındaki göstergelerin sağlıklı ve sorunsuz bir toplum için hayati öneme haiz olduğu, bu alt yaşam alanındaki dışlanma oranlarının düzeltilmesi için acilen önleyici sosyal yardım mekanizmalarının ve yerel sosyal politikaların devreye sokulması gerektiği, Gelir seviyesinde yaşanacak bir düzelmenin öncelikli olarak hayati öneme haiz “Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanındaki” dışlanmaları azaltacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal dışlanma, normal olarak devam eden üretim süreçlerine katılmama, kendini içinde bulunduğu topluma tam olarak ait hissedememe ve kişinin toplum hayatında var olmasını temin edici imkanlara sahip olamamasının karşılığı olup sosyo-ekonomik ve psikolojik alt yapısı olan bir sürecin adıdır. Bu çalışma kapsamında sosyal dışlanmayı oluşturan unsurlar ayrıntılı incelenmiş olup bu etkenlerin nedenleri ve ortaya çıkardığı etkileri teorik olarak irdelenmiştir.

Sosyal dışlanma sorunu eksik yurttaşlığı ifade etmekte olup bu eksiklik ise ülkeyi oluşturan tüm unsurların ve farklı renklerin yönetimde tam olarak yer almasını engellemektedir. Sosyal dışlanma sorunsalı ve sosyal dışlanmayı tetikleyen unsurlar tüm dünyanın ortak sorunu olduğu gibi Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Sosyal dışlanmayla mücadelede kullanılacak sosyal içerme politikaları her bir ülke için zamana ve uygulama yerine göre farklı sonuçlar verebilecektir. Tüm ülkeler için ortak bir sosyal içerme uygulama rehberi hazırlamak kısa vadede mümkün görünmemektedir. Bugüne kadar sosyal dışlanma tanımında ortaya çıkan sorun çözüm önerileri kapsamında da kendini göstermektedir. Bu kapsamda AB ve diğer ülkelerin sosyal dışlanmayla mücadelede kullandığı sosyal politika araçları bu sorunla boğuşan ülkelere örnek olmakta, sosyal dışlanmayla mücadeleyi kolaylaştırmakta ve sosyal içermeye vesile olmaktadır.

Sosyal dışlanmayla mücadele kapsamında ortaya çıkan ilk uygulamalar AB ekseninde gerçekleşmiş olup, bu kavramın ilk tanımlama çabaları da yine AB ekseninde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ismi o güne kadar konulamamış tüm ötekileştirici ve ayrımcı politikalar AB sosyal dışlanma mücadele stratejileri ekseninde bir araya getirilerek ortak bir mücadele sahası haline dönüştürülmüştür. AB’nin bu alan kapsamında sergilediği çaba tüm ülkelere yol gösterici olmuştur.

Türkiye’de AB adaylık müzakereleri çerçevesinde gündeme gelen “Ortak İçerme Belgesi” sosyal dışlanmayla mücadelede ülke açısından ilk çalışmaları teşkil etmiştir. Bu kapsamda ülke düzeyinde uygulanan bir çok program sosyal içerme kapsamında ciddi bir boşluğu doldurmuş ve sosyal dışlanma süreçlerinin yıkıcılığını azaltmıştır. Sosyal dışlanma sorununu azaltmak için ülke düzeyinde ortak bir mücadele stratejisine ihtiyaç duyulduğu kadar bu programların yerel/bölgesel düzeydeki

sorunsal alanları içermesi de çok önemlidir.

Türkiye'nin uluslararası veriler açısından sahip olduğu dezavantajlı görünümünün yanında bölgesel düzeyde var olan eşitsizlikler açısından da ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğunu söylemek çok zor olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında özellikle sosyo-ekonomik ve kültürel tüm veriler açısından ülke düzeyinde son sıralarda yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve özellikle TRC3 bölgesi sosyal dışlanmanın nedenleri ve yansımaları açısından da özellikle incelenmesi gereken bir sahadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve TRC3 istatistiki bölgesini oluşturan iller sahip olduğu tarihi ve doğal güzelliklerin yanında içinde buldukları dezavantajlı konumlarından dolayı beklenen ve istenen gelişmişlik düzeyine henüz ulaşamamışlardır. Saha çalışmasının yapıldığı Mardin ili ise sahip olduğu tarihi dokusu ve turizm potansiyeli ile dünya mirası listesine aday olmasına rağmen var olan dezavantajları ile sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişliğini henüz tam olarak sağlayamamıştır. Sosyo-kültürel ve ekonomik alanda var olan eksiklikler ise bölge ve il düzeyinde ortaya çıkan ekonomik fırsatların eşit bölünmesine, gelirin adil dağıtımına ve sosyo-kültürel gelişmişliğin tam olarak tüm toplum katmanlarına yayılmasına engel olmaktadır.

Tez çalışması kapsamında sosyal dışlanmanın bir çok nedeni olabileceği izah edilmiş olup bu çalışma kapsamında sadece TRC3 bölgesini temsilen Mardin ilinde gelir seviyesinin sosyal dışlanmaya etkisi üzerinde durulmuş olup sosyal dışlanmayla ilintili diğer hususlar ise bu çalışma kapsamında sadece teorik kısımda incelenmiştir.

Gelir seviyesinin sosyal dışlanmaya etkisi olup olmadığının araştırılması çerçevesinde yapılan bu saha çalışması sonucunda; Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde uzun yıllardır süren siyasi ve sosyal sorunlar bölgede ekonomik hayatı altüst etmekle kalmamış, tüm ilişkilerinden koparılmış ve gelecekte neredeyse umudunu kesmiş, yaşamaya devam ettiği, göç ettiği veya göç etmek zorunda kaldığı yerlerde işsiz, parasız, eğitim ve sağlık gibi en temel haklardan bile yoksun bir kitleyi ortaya çıkartmıştır. Bölge düzeyinde böyle bir kitlenin varlığı bölgesel sosyal dışlanmanın temel tetikleyici unsurunu oluşturmaktadır.

Çalışma makro düzeydeki sosyal sorunların irdelenmesinin yanında daha alt düzeyde ise "Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisini" konu almakta, farklı gelir gruplarının sosyal dışlanma karşısındaki görünümünün yanında özellikle sosyal

dışlanma ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkartmaktadır. Bu ilişki, kişilerin ve hanelerin farklı gelir seviyelerine göre farklı boyutlarda kendisini göstermektedir. Bu çalışma kapsamında genel sosyal dışlanma düzeyleri ve sekiz alt yaşam alanındaki dışlanma düzeyleri tespit edilmiş olup kişilerin gelir seviyelerine göre bu göstergeler karşısındaki tutumları da ortaya çıkartılmıştır. Sekiz alt yaşam alanının toplamı olan genel sosyal dışlanma oranları ise gelirden bağımsız değildir.

Bu çerçevede Mardin ili özelinde yapılan saha çalışması kapsamında gelir seviyesinin sosyal dışlanma üzerindeki etkisi tespit edilmiştir. Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ters yönlü bu ilişkinin varlığından yola çıkarak kişilerin yaşadığı sosyal dışlanmanın azaltılması için uygulanması gereken gelir odaklı sosyal içerme uygulamaları önce mikro düzeyde gelir grupları için sonrasında ise makro düzeyde tüm bireyler açısından ele alınıp çözüm önerilerine dönüştürülecektir.

Saha çalışması sonucunda elde edilen veriler ışığında hem değişik düzeyde gelir sahibi olan kişi ve gruplara yönelik, hem de bölgesel ve ulusal düzeyde sosyal içerme odaklı çözüm önerileri sunulacaktır.

Bireysel ve gruplar için “mikro düzeydeki sosyal içerme önerileri” şu şekilde ortaya konabilir:

GSS.0 Gelir Grubuna Yönelik Sosyal İçerme Önerileri

- GSS.0 gelir grubu kapsamında alt grup olan “Dul ve Yetim Aylığı Alan Kişilerin” tüm alanlarda yoğun bir şekilde sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Bu grup için gelire endeksli sosyal dışlanma sorunsalının azaltılması ve çözümünü için ilk aşamada aldıkları cüz-i maaşın yaşanabilir bir düzeye yükseltilmesi gerekmektedir.
- Yapılan saha çalışmasında ve gözlemler neticesinde bu ailelerin temel sorununun maddi olmadığı, temel yaşamsal harcamaların karşılanmasından sonraki aşamada sosyal desteğin daha öncelikli bir ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.
- Bu grup için TYÇP (Toplum Yararına Çalışma Programı) kapsamında yeni iş imkânları oluşturulabilecektir. Bu gruba dâhil kişiler TYÇP kapsamında yıl içerisinde 6-9 ay arasında çalıştığında SGK mevzuatına göre almakta oldukları maaşlarının kesilmemesi sağlanmalıdır. Bu grup için gelirden bağımsız olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmanın giderilmesi için bu ailelere yönelik sosyo-kültürel yönü güçlü olan

sosyal içerikli projeler uygulanmalıdır. Bu projelerde amaç, ortak yaşama kültürüne katkı sunmak ve bu ailelerin yaşadıkları toplumsal baskıları azaltmak olmalıdır.

- GSS.0 gelir grubunun Genel Sağlık Sigortası kapsamında alt grubu olan Geçici Köy Korucuları (GKK) aylık asgari ücrete yakın bir maaş karşılığında geçici olarak çalışmaktadırlar. Bu grup tüm sosyal yaşam alanlarında en yüksek sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplar arasındadır. GKK sisteminden kaynaklanan eğreti istihdam ve standartları olmayan çalışma anlayışı bu grubun istihdam alanında sürekli bir sorun yaşamasına neden olmaktadır.

- Bu grubun yaşadığı gelire endeksli sosyal dışlanmanın çözümü adına GKK maaşının acilen en düşük devlet memuru maaşı seviyesine yükseltilmesi, eğitimine devam eden çocukları için maddi destek sunulması, sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınması ve emeklilik haklarının yaşanabilir bir düzeye yükseltilmesi önem arz etmektedir.

- Bu grubun gelirden bağımsız sosyal dışlanışlığının azaltılması ve ortadan kaldırılması için bölgede siyasi / ideolojik olarak sürdürülen yıpratma ve dışlama faaliyetlerinin engellenmesi gerekmektedir. GKK bölgede özellikle belli bazı ideolojik gruplar tarafından “hain” olarak lanse edilmekte ve çok ciddi bir toplumsal baskıya maruz bırakılmaktadır. Bununla birlikte GKK aileleri daha üst düzeyde dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bölgede özellikle son dönemlerde lise ve üstü eğitime devam etmek isteyen GKK’ların çocukları babalarının yaptığı işten dolayı dışlanmakta ve okul ortamında mahalle baskısına maruz kalmaktadırlar. Devletin tarafını tuttuğu için bölgede kendi köyü dışında yaşama şansı çok zor olan bu grup için acilen bölge odaklı birlikte yaşama kültürüne yönelik çözüm üretmesi gerekmektedir.

- Yaklaşık 30 yıldır devlete hizmet sunan ve bu yüzden yoğun bir sosyal dışlanmaya maruz kalan bu kişilerin ve ailelerinin psikolojik açıdan kaybedilmemesi çok önemlidir. Bu grubun içinde bulunduğu çok yüksek düzeydeki sosyal dışlanmanın giderilmesinin sosyal, siyasi ve ekonomik karşılığı olduğu bilinerek bu grup için acilen bir rehabilitasyon projesi hayata geçirilmelidir.

- Diğer yandan bütüncül bir sosyal içerme neticesi elde edebilmek adına GKK ve aile fertlerini sosyal yönden baskı altına alan ideolojik oluşumlara mensup

kişilerin, bu tutum ve davranışlarından vazgeçmelerine yönelik kalıcı ve sürdürülebilir sosyal rehabilitasyon programları uygulanmalıdır.

- GSS.0 gelir grubu kapsamında saha çalışmasında irdelenme fırsatı bulunan bir diğer alt grup ise “Engelliler ve Engelli Yakınlarıdır”. Bu grup GSS mevzuatı çerçevesinde en alt gelir grubu kapsamında değerlendirilmektedir. Bu grubun birçok alt yaşam alanında en alt düzeydeki gelir gruplarına göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Bu grubun özellikle gelire endeksli yaşam alanlarında daha az sosyal dışlandığı, gelirden bağımsız yaşam alanlarında ise daha yoğun dışlanmaya maruz kaldığı tespit edilmiştir.

- Engelliler ve Engelli Yakınları alanındaki kişilerin sosyal transfer olarak aldıkları engelli maaşı ve evde bakım ödeneği ile ciddi bir maddi rahatlama yaşadıkları ve birçok göstergede sosyal dışlanma açısından bir üst gelir grubunun verileriyle örtüşecek sonuçlara sahip olduğu gözlenmiştir. Saha çalışmasında elde edilen bulgulardan yola çıkarak bu grubun sahip olduğu maddi imkânların devamının çok önemli olduğu değerlendirilmektedir.

- Engelli ve yakınları, yıllarca ötelenen, görmezden gelinen, ayrımcılığa uğrayan ve yoğun sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerden oluşmaktadır. 2005 yılı ve sonraki dönemlerde engelliler mevzuatında yapılan düzenlemeler ile bu grup temel yaşamsal harcamaları yapabilecek ve temel gereksinimlerini karşılayacak gelir düzeyine ulaşmıştır. Bu gerekçelerle bu grubun maddi imkânlara bağlı sosyal dışlanmışlık düzeyi en alt gelir grubu değil bir üst gelir grubunun özelliklerini taşımaktadır. Bu grup için sosyo-kültürel faaliyetlere katılımlarını kolaylaştıracak yapısal düzenlemelerin yapılması, eğitim ve sağlık imkânlarına ise erişimlerinin kolaylaştırılması en önemli konu başlıklarını oluşturmaktadır.

- GSS.0 gelir grubu kapsamında bulunup herhangi bir özel gruba girmeyen kişiler için (Hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 357 TL ve altında olan diğer kişiler) ise en temel sorun işsizlik ve dolayısıyla gelirden yoksunluktur. Bu gelir grubundakilerin toplumsal açıdan en önemli dezavantajı çalışma koşulları alanında ortaya çıkmaktadır. Bu gruptakilerin hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak bir gelire kavuşmaları ile birçok alanda ortaya çıkan sosyal dışlanma ortadan kalkacaktır.

- Literatür incelemesinde belirtildiği üzere sosyal dışlanmanın giderilmesindeki temel etken güvenceli bir işe girmek, çalışma hayatına dâhil olmak ve bu sayede

üretim süreçlerine katılmaktır. Bu gruba özel kısmi süreli istihdam (SGK mevzuatında yeri olan günde 4-5 saat çalışma) yöntemleri ve TYÇP uygulamaları ile destek olunmalıdır. Bu grupta olanlar içinde en riskli kesimi uzun süredir işsiz olanlar oluşturmaktadır. Bu grubun belli bir süreden sonra gayret, çaba, beklenti ve hayata tutunma istekleri azalmakta ve bazen ortadan kaybolmaktadır. Bu yüzden bu grup içerisindeki risk altındaki kesimler için acilen kısmi süreli çalışma ve TYÇP kapsamında belli süreli çalışma imkânlarının sunulması önem arz etmektedir.

- Ayrıca bu grup içerisinde yer alan ve mutlak yoksulluk seviyesine düşmüş olan kişilere acilen önleyici sosyal yardım yapılması gerekmektedir. Bu grubun GSS.0 gelir grubunda bulunan diğer alt gruplardan farkı düzenli her hangi bir gelirlerinin olmamasıdır. Bu gelir grubunda bulunan kişiler sosyal yardım ihtiyacı en üst seviyede olanlardır. Bu gruba dâhil olan kişilerin “ikamet koşulları alanında” yüksek sosyal dışlanmaya maruz kalmaları kaçınılmazdır. Bu grupta bulunan ve barınma alanında yüksek dışlanmaya maruz kaldığı tespit edilen aileler için sosyal konut projesi hayata geçirilmelidir. Ayrıca bu gruba dahil olan ailelere düzenli sosyal yardım yapılmalı ve çocuklar için ise teşvik amaçlı düzenli Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) aktarılmalıdır. Bu gruba giren aileler genelde çok çocuklu ailelerdir ve bu aileler için nüfus planlaması da hayati öneme haiz bir husustur. Bu gruba dâhil olan aileler, sağlık profesyonelleri ve sosyal çalışmacıların danışmanlık hizmetlerinden yararlanmalıdır.

GSS.1 Gelir Grubuna Yönelik Sosyal İçerme Önerileri

- GSS.1 gelir grubunda (2014 yılı ilk altı ay itibariyle hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 358 TL ile 1.071TL arasında olanlar) bulunanların sosyal dışlanmışlık düzeylerinin kısmen yüksek olduğu görülmektedir. Bu gruptaki kişilerin aslında sosyal güvencesi olan bir işi olduğu veya en alt gelir grubuna dâhil olmalarını engelleyici her hangi bir gelire sahip olduğu bilinmektedir. Bu grup belli bazı konularda özel olarak desteklenmelidir. Çünkü bu grup çalışmak ve çalışmadan sosyal yardımlar ile geçinmek arasındaki tercihini çalışmak yönünde kullanmışlardır. Bu grup sahip olduğu tüm dezavantajlara rağmen yine de hanesine gelir getirmek için düzenli/düzensiz, sigortalı/sigortasız çalışmaya devam etmektedir.

- Sosyal dışlanma açısından bu grubun içinde bulunduğu durumu gidermek için bu gruba dâhil kişilere yılın belli dönemlerinde kamusal maddi sosyal yardım

yapılabilmesinin mevzuat açısından mümkün hale getirilmesi önemlidir. Bu gruba dâhil olanlar aslında ayakta durmayı becerebilen ve kısmen desteğe ihtiyacı olan kişilerdir. Bu gruba giren kişilere bayramlarda, eğitim öğretim dönemi başlangıçlarında ve yılın bazı dönemlerinde özel yardım yapılmalıdır. Bu gruba girenlerin çalışma hayatına devam etmeleri önemlidir ve bu husus ulusal aktif istihdam politikaları ile de desteklenmelidir.

GSS.2 Gelir Grubuna Yönelik Sosyal İçerme Önerileri

- GSS.2 (Hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı 1.072TL ile 2.172TL arasında olanlar) gelir grubunda bulunanların sosyal dışlanmanın sekiz alt yaşam göstergelerine ve bu yaşam göstergelerinin toplamından oluşan genel sosyal dışlanma göstergelerine göre sadece bir alt yaşam alanında alt-orta düzeyde, bir diğer yaşam alanında ise orta üst düzeyde dışlanmaya maruz kaldığı gözlenmiştir. Alt düzeyde sosyal dışlanma sosyal dışlanmanın olmadığı ve hayatın doğal akışına uygun bir hayat tarzının olduğu alandır.
- Bu gelir grubuna dahil olanlar “kültürel, sanatsal ve sportif alan” ile “siyasal katılım alanında” sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu gelir grubuna giren kişilerin en yoğun dışlanmaya maruz kaldığı alan % 66,7 ile siyasal katılım alanıdır. Bu gelir grubundakiler orta üst seviyede siyasal katılım alanında sosyal dışlanma yaşarken, kültürel sanatsal ve sportif alanda ise % 40 seviyesinde orta düzeyde sosyal dışlanma yaşamaktadırlar.
- Bu grup eğitim seviyesi yüksek kişilerden oluşmaktadır. Bu gelir grubundaki kişiler tüm gruplar arasında en yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerdir. Bu gelir grubunda yer alan kişilerin tamamına yakını kamu/özel sektörde personel/yönetici vb. pozisyonlarda çalışmaktadırlar.
- Saha çalışması neticesinde sekiz alt sosyal yaşam alanı içerisinde ki kare testine göre gelir ile ilişkili çıkmayan tek alan Siyasal Katılım Alanı olmuştur. Bu alanda yaşanan sosyal dışlanma gelir seviyesinden bağımsızdır. Bölgedeki siyasi yapı düşünüldüğünde bu sonuç çok anlamlı görülmektedir. Dolayısıyla bu gelir grubundaki kişiler siyasal katılım alanında kendilerinin gelir seviyesinden bağımsız olarak dışlandığını düşünmektedir.

- Bu gelir grubunun siyasal katılım alanında yaşadığı sosyal dışlanmadan kurtulabilmesi için bölgede siyasal olgunluk artmalı ve kişilerin siyasal tahammül seviyeleri yükselmelidir. Bölgede var olan siyasal/ideolojik yapı kendi gibi düşünmeyenleri hain ve asimile olmuş kitleler olarak lanse etmekte ve hedef haline getirmektedir. Dolayısıyla siyasal havanın yumuşaması ve her görüşün kendini rahatça ifade edebilmesi sayesinde bu alandaki dışlanma düzeyi bu gelir grubu açısından değişebilecektir. Bu gelir grubunda bulunan kişiler siyasal alanda sorun ve sıkıntı yaşamaktansa bu alandan uzak durmayı tercih etmektedirler.
- Bu gelir grubunda bulunan kişilerin orta düzeyde dışlanmaya maruz kaldıkları diğer alan ise kültürel, sanatsal ve sportif alandır. Bu alanda ortaya çıkan dışlanma ise yine bölge gerçekleriyle örtüşmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve TRC3 istatistiki bölgesindeki sosyal dışlanmanın görünümünün anlatıldığı bölümde izah edildiği üzere bölgede yaşam alanlarının birçoğunda olduğu gibi sanatsal ve kültürel alanda da çok ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların başında sanatsal ve kültürel aktivitelerin azlığı, bu faaliyetlerin yapılacağı mekânların yetersizliği ve sanatsal/kültürel beklentilerin farklılığı yer almaktadır. Bölgede yaşanan siyasal/sosyal sorunların yanında içinde bulunulan ekonomik dezavantajlar düşünüldüğünde sanatsal/kültürel faaliyetlerin yetersizliğinin altında yatan temel gerekçeler ortaya çıkmaktadır.
- Kültürel, sanatsal ve sportif alanda yaşanan sosyal dışlanma çok güçlü bir şekilde gelir seviyesi ile ilişkilidir. Fakat bölgede var olan genel sosyal dışlanma gerekçeleri bu alt yaşam alanında da kendini göstermektedir. Bu gelir seviyesi için ortaya çıkan dışlanma gelir yetersizliğinden çok bu alana dair imkânların yetersiz olmasıyla izah edilmelidir.

GSS.3 Gelir Grubuna Yönelik Sosyal İçerme Önerileri

GSS.3 gelir grubu, saha çalışması kapsamında görüşme yapılan en üst gelir seviyesidir. Bu gelir grubunda bulunanların hanelerindeki kişi başı gelir miktarı 2014 ilk altı ay itibarıyla 2.173TL ve üzerindedir. Yani bu gelir grubu normal şartlar altında maddi unsurlarla izah edilebilecek hiç bir yaşam alanında dışlanmaya maruz kalmamalıdır. Bu gelir grubundaki kişiler Türkiye ortalamasının çok üzerinde hane gelirine sahiptir. Bu gelir grubundakiler sosyal dışlanmanın alt unsurlarını oluşturan

sekiz yaşam alanından sadece siyasal katılım alanında % 56,7 oranında orta üst düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, kültürel sanatsal ve sportif alanda ise % 36,7 oranında orta düzeyde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.

- Bu alanlardan siyasal katılım alanı yapılan istatistiksel analizlere göre gelir seviyesinden bağımsız bir yaşam alanıdır. Bu alt yaşam alanında ortaya çıkan sosyal dışlanma bölgede var olan siyasal ve sosyal sorunların bir çıktısını oluşturmaktadır. Bu gelir grubundakiler siyasal katılım alanında var olan sorunlardan dolayı bu alandan uzak durmaktadırlar. Bölgede siyasal katılım alanı belli bazı görüşler etrafında şekillenmekte ve bu görüşleri benimsemeyenler doğal olarak dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bölgedeki hakim siyasi söylem farklı görüş ve önerilere kapalı, şiddet ve sokak olaylarından beslenen bir yapıya sahiptir. Bu gelir grubundakiler sahip oldukları yatırım ve ekonomik imkânların siyasal zeminde malzeme yapılmasından çekinmekte ve siyasal arenada görünmekten ise imtina etmektedir. Bu gelir seviyesindeki kişilerin siyasal katılım alanındaki dışlanmışlıklarının ortadan kalkması için siyasal alandaki söylemin normalleşmesi ve siyasetin şiddetten beslenmesinin engellenmesi gerekmektedir.

- Bu gelir grubunun orta düzeyde sosyal dışlanma yaşadığı kültürel, sanatsal ve sportif alandaki dışlanma ise GSS.2 gelir grubunda izah edildiği gibi bu gelir grubu için gelirden kısmen bağımsız ve bölgenin içinde bulunduğu sosyal ortam ve yine bölgenin sahip olduğu dezavantajlardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ayrıca bölgede gelir seviyesi çok yüksek olan kişilerin sanatsal ve kültürel faaliyetlere bakış açısı da gelir düzeyinden bağımsız olarak bu alandaki sosyal dışlanma düzeyini etkilemektedir.

Gelir seviyesine bağımlı veya gelir seviyesinden bağımsız olarak ortaya çıkan bölgesel sosyal dışlanmanın azaltılması veya ortadan kaldırılabilmesi için ortaya konacak “bölgesel ve ulusal makro çözüm önerileri” şu şekilde sıralanabilecektir;

- Uzun yıllardır süregelen bölgesel sosyal dışlanma, sosyal ve siyasal sorunlar ile terör olgusu bölge insanı tarafından şiddetli bir şekilde hissedilmektedir. Bölgede var olan ekonomik sorunlar, yoksulluk, işsizlik en az terör sorunu kadar önemli bir sorun olarak sosyal sorunlar bağlamında önceliğini sürdürmektedir. Bölgede yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntı ve sorunlar ya da karşılaşılan olumsuzluklar yılların bir

birikimi olarak etnik kimliğe sığınarak algılanmaktadır. Bu algının acilen değiştirilmesi önemlidir ve gereklidir.

- Bölgede sosyal dışlanmayla mücadelede birçok kurum yer almasına karşılık sosyal içerme politikalarının uygulanmasında koordinasyon ve eş güdüm eksikliği bulunmaktadır. Bu yüzden aynı konuda birden fazla kurum farklı uygulamalara gitmektedir. Hedef aynı olmasına rağmen yaklaşım farklılıklarından dolayı sosyal içerme gerçekleşmemekte ve sosyal/siyasal sorunların çözümü gecikmektedir. Bütüncül ve etkin sosyal içerme programlarının uygulanabilirliğini temin etmek açısından kurumlar arası sıkı bir diyalogun ve işbirliğinin sağlanması elzemdir. Bu konuda ulusal düzeyde bir koordinasyon kuruluşuna ihtiyaç vardır. Yaptığımız gözlemler çerçevesinde bu koordinasyonu Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı sağlayabilecektir. Fakat bu kurum henüz tam olarak işlevselliğe sahip değildir. Yaklaşık 30 yıldır devam eden terör faaliyetlerinin müzakere ile çözümü adına ortaya konan siyasi iradenin tecellisi olan kanuni düzenlemeler kapsamında bu müsteşarlığa ilave görevler verilmesi tespitimizi güçlendirmektedir. Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının ivedilikle insan kaynakları açısından güçlendirilmesi gerekmektedir.

- Diğer yandan kurumsal sosyal içerme programlarının hayata geçirilmesinde stratejik hedefler belirlenmediği için kısa vadeli olarak düşünülmekte ve dolayısıyla uzun soluklu plan ve programlar yoksun kalınmaktadır. Genelde bölgesel sosyal içerme programları kurum kültüründen uzak ve yöneticilerin kişisel yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Bu bağlamda teorik, stratejik, sistemli, uygulanabilir ve sürdürülebilir sosyal içerme konseptlerine yönelik standartların oluşturulması gerekmektedir.

- Öncelikli olarak bölgesel sosyal sorunlar araştırılmalı ve sonrasında aktif bölgesel/yerel sosyal içerme konseptleri ile çözüm stratejileri üretilmelidir. Bölgesel sosyal dışlanma ve içerme alan ve sorunlarının tespiti için ivedi bir şekilde mahalle, köy, ilçe, il, bölge ve ülke düzeyinde sosyal dışlanmayı ve sosyal içerme sorunları tetikleyen yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve sosyal güvencesizlik gibi tüm dezavantajlı durumların tespiti gerekmektedir. İleride büyük bir sorun olarak ortaya çıkacak küçük bir soruna bugün müdahale etmek hem kolay hem de daha az masraflıdır. Aksi takdirde sosyal sorunların yenilenen veya başkalaşan yüzüne müdahale mümkün olmayacaktır. Bu durumda geç uygulanacak sosyal politika

argümanı sadece sosyal sorunun büyümesini izlemekle yetinecek sosyal içermeye katkı sunamayacaktır. Dolayısıyla bölgesel içerikli toplumsal dışlanma unsurlarını yansıtan sosyal haritalar ortaya çıkartılmalıdır.

- Bölgede feodal yapı ve toplumsal kabullerde eskiye oranla bir çözülme olmakla birlikte feodal ilişkilerin varlığı ve töre ekseninde yanlış bazı uygulamalar halen devam etmektedir. Bu yanlış uygulamalar sosyal barışı ve sosyal içermeyi engellemektedir. Bu sorunun çözümünde örgün eğitim-öğretim faaliyetleri ile dini konulardaki bilinçlendirme faaliyetleri önemli rol üstlenecektir. Bu hususların çözümü için toplum nezdinde önemli yere sahip olan resmi/sivil din adamlarının değerlendirilmesi ve sisteme dahil edilmesi gerekmektedir.

- Bölgede toprak dağılımı (aşiret yapısı ve diğer unsurların etkisiyle) dengesiz olduğundan yapılan ödemeler (Doğrudan Gelir Desteği vb.) veya tarım/hayvancılık alanında uygulanan projeler (Kırsal Kalkınma Destekleri vb.) sonucunda zengin daha zengin olmakta fakir ise fakirlik kısılacısından kurtulamamaktadır. Bu durumun devamı mevcut eşitsizliği derinleştirmektedir. Bölgede ortaya çıkan bu durum gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ortaya çıkan ters yönlü ilişkiyi derinleştirmektedir. Dolayısıyla tarım alanında yoksul çiftçileri güçlendirecek bir reform yapılması gerekmektedir.

- Bölge hakkında yapılacak çalışmalarda iki nokta üzerinde dikkatle durulması yararlı olacaktır; Birinci olarak, bölgedeki işgücü tarımdan yeni kopmuş ve ciddi bir temel eğitim almamış insanlardan oluşmaktadır. Böyle bir işgücünün, uluslararası rekabet koşullarında üretim yapan sanayi sektöründe disiplinli ve verimli bir biçimde çalışacak şekilde eğitilmesini ve emek maliyet avantajına dayanan bir üstünlük sağlanmasını kısa zaman içinde gerçekleştirmek kolay değildir. İkinci olarak, bölgenin az gelişmişliğinin özellikle bölge dışından gerçekleşecek yatırım kararlarının oluşmasını olumsuz etkilediği dikkate alınmalıdır. Ekonomik gelişmemişlikle tanımlanan bir ortam, altyapı eksikliklerinden yönetici ve teknik kadroyu oluşturup yörede tutmak zorluklarına kadar, caydırıcı bir dizi sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu sorunların çözümü ile bölgede var olan gelir yetersizliğinin neden olduğu sosyal dışlanma düzeyi azalacak olup sosyal içermeye çok ciddi bir katkı sunulacaktır.

- Bölgede tarım önemini korumakla birlikte tarım politikaları yoluyla kapsamlı

bir sosyal dönüşüm sağlanması imkânsız görünmektedir. Ancak, önemli yatırımların yapılmış olduğu GAP bölgesinde sulama projeleri fiziksel ve kurumsal altyapı yatırımlarıyla sürdürülmeli, çevreyi de dikkate alan ürün desenleri dünyadaki gelişmelerin ışığında yeniden planlanmalıdır ve kırsal gelişme projelerine öncelik verilmelidir. Bu sayede tarım alanında var olan işsizlik oranları azalabilecektir.

- Bölgede yapımı devam eden ILISU barajı ve plan aşamasında olan CİZRE barajlarının biran önce ülke ekonomisine kazandırılması gerekmektedir. Bu barajlar sayesinde enerji üretimi ve tarımsal üretim açısından ciddi bir gelişme yaşanacaktır. Bu durum bölgedeki istihdam oranlarını ve gelir seviyesini yükseltecektir.

- Bölgede bugüne kadar planlı bir istihdam politikası uygulanmadığından sosyal dışlanmayla mücadele için yürütülen istihdam politikası ve diğer sosyal içerme projeleri geçici çözüm olmanın ötesine geçememiştir. Ulusal İstihdam Stratejisi (UIS) kapsamında bölgede yaşanan işsizlik sorununun çözümüne dönük bölgesel aktif istihdam politikaları uygulanmalıdır.

- Plansız ve programsız uygulamalar, terör olayları nedeniyle yaşanan köylerin boşalması sonucunda ortaya çıkan göç dalgası ve yeni sosyal sorunlarla etkin bir mücadeleyi imkânsız kılmıştır. Bunun sonucunda da göç alan illerde plansız yapılaşma, şehir hayatına adaptasyon sorunu ve kayıt dışı istihdam oranında artışa neden olmuştur. Özellikle göçle gelen ve terör faaliyetleri neticesinde yer değiştirmek durumunda olan kişiler için istihdam açısından ilave düzenleme yapılmalıdır. Bu kapsamda kısa ve orta vadede, devletin ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarını harekete geçirmesi vasıfsız işgücünün istihdamında önemli rol oynayacaktır.

- Sosyal dışlanmanın göstergelerine bakıldığında bölgede yoksul kesimin barınma koşulları sorunsal bir alan olarak varlığını devam ettirmektedir. Sosyal dışlanmanın alt yaşam alanlarından olan “İkamet Koşulları Alanında” yaşanan dışlanmanın “Zorunlu Tüketim Alanındaki” dışlanmadan sonra en riskli alandır. İkamet koşulları alanındaki dışlanmışlık göstergelerinin azaltılması için konut projeleri ağırlıklı yerel/merkezi sosyal politikalar TOKİ, Belediyeler vb. kurumlar aracılığıyla yürütülmelidir. Aynı şekilde, kentlerin, daha “yaşanabilir” olanaklara kavuşması da bölgeye becerikli iş gücünü ve yeni yatırımları çekecektir. Sosyal

dışlanmayla mücadelede temel araçlardan bir tanesi yeni iş imkânları oluşturarak işsizlikle mücadele etmektir.

- Kısa ve orta vadede bölgedeki önemli ekonomik potansiyel ticaret ve turizm sektörlerinde görülmektedir. Bu açıdan, bölgeyle sınır komşusu olan ülkeler arasında ticaret ilişkilerinin canlandırılmasına yönelik önlemler büyük önem kazanmaktadır. Bölge, dünyada çok az tanınan, çok değerli kültürel varlıklara sahiptir. Bu alanlarda yapılacak teşvikler bölgedeki istihdam oranlarını ve gelir seviyesini yükseltecektir.

- Bölgede insan kaynaklarının gelişimi ve güçlendirilmesi açısından eğitim düzeyinin düşüklüğü önemli bir sorun oluşturmaktadır (yapılan merkezi sınavlarda bölgedeki illerin bir çoğu son sıralarda yer almaktadır). Eğitim fırsatlarından yararlanma ya da okullaşma oranları Bölgenin dokuz ilinin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır ve eğitime erişim konusunda eşitsizlikler devam etmektedir. Bu konuda en dezavantajlı olan ve eğitim yatırımlarında öncelik verilmesi gereken iller yine bölgede bulunan illerdir. Yapılan gözlemler çerçevesinde bu konu ile alakalı bölgedeki eğitim yatırımları hızla devam etmekte ve bütçe kalemlerinin en büyüğünü eğitim yatırımları oluşturmaktadır. Fakat hızlı nüfus artışı yeni yapımına başlanan okulların kısa süre içerisinde yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu konuda onar yıllık perspektiften bakılarak bir yatırım planlaması yapılması uygun olacaktır.

- Terör ve benzeri unsurların temel hedefi cehaletin devamı ve yönlendirebileceği kitlelerin varlığıdır. Bu yüzden ki bölgede yaşanan sorunların ve sosyal dışlanmanın önemli bir kısmını da eğitim olanaklarından tam olarak istifade edememe oluşturduğu için eğitim olanaklarına tam erişim, kurs, sertifika programları ve hayat boyu öğrenme kapsamında beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve bilinçlendirilmesi çok önemlidir.

- Bilinçli olarak kullanılan bir söylem olan “Güneydoğu sorunu veya Kürt sorunu” kavramı aslında bölgedeki sosyal sorunların bir bileşkesidir. Bölgede yaşanan sorunları ifade etmek için kullanılan bu kavram çerçevesinde konuya bakılacak olursa bölge sorunlarına kültürel, toplumsal, psikolojik ve sosyo-ekonomik açıdan bakılmalıdır. Aksi takdirde bölgede var olan dışlanmışlık hissinin ve toplumsal adaptasyon sorununun çözümü mümkün olmayacaktır. Yapılan saha çalışması sonucunda ortaya çıktığı gibi bölgede var olan tüm sorun ve dışlanmışlıkların temel

gerekçesi sadece yoksulluk/gelir yetersizliği değildir. Bölgede yaşanan bu sosyal dışlanma göstergelerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

- Bölgede yüksek doğurganlık hızı ve hızlı nüfus artışı nedeniyle toplam nüfus içindeki genç nüfusun oranı çok yüksektir (%60 seviyelerindedir). Öncelikle nüfus artış hızının sürdürülebilir kalkınma açısından makul bir seviyeye çekilmesi için sağlık kuruluşlarına ve bu konudaki yetişmiş uzmanlara önemli görevler düşmektedir. Bu kapsamda aşılama ve önleyici/koruyucu sağlık hizmetleri yaygınlaştırılarak ulaşılabilir kılınmalıdır ve yeni doğan, 0-6 yaş arası çocuk ve anne ölüm ve doğurganlık oranları ülke ortalamalarına yaklaştırılmalıdır.

- Son dönemlerde bölgede yaşanan değişim ve gelişimi desteklemek adına toplumun büyük bir kesimini oluşturan çocuk ve genç nüfus grupları için sosyal dışlanmayı azaltıp sosyal rehabilitasyona katkı sunacak yenilikçi projeler aracılığıyla özel hedefler konulmalı ve önleyici aktif sosyal politikalar uygulanmalıdır. Bu kapsamda SODES (Sosyal Destek Projeleri) ve ÇOGEP (Çocuk ve Genç Destekleme Projeleri) projeleri daha fazla kaynak aktarımı ve yenilikçi projeler ile devam ettirilmelidir. Bu projelerin sosyo-ekonomik kalkınma stratejilerimize uygunluğu ise denetlenmelidir.

- Bölgede nüfusun büyük bölümü değişen üretim yapısına adapte olamamış ve vasıfsız bir görünüm arz etmektedir. Bölgedeki illerde (TRC1, TRC2, TRC3 istatistiksel birimlerinde) işsizlik oranı Türkiye ortalamasının üzerinde, istihdama katılım ise Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu yüzden yeni iş olanakları oluşturmanın yanında bireylerin vasıflandırılarak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve yeni sektörlerle uyumlu hale getirilmesi de önemli bir husustur. Yeni ve değişen üretim ortamlarına uyum sağlanabilmesi için acilen bir eylem planı çerçevesinde işgücünün çeşitli eğitimler ile piyasaya uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

- Bölgede var olan sosyal dışlanmayla mücadele ve sosyal sorunların çözümü adına sosyolog, sosyal çalışmacı, sosyal hizmet uzmanı, rehberlik uzmanları, psikolog, iş-uğraş terapisti, meşgulliyet terapisti ve manevi sosyal hizmet uzmanlığı gibi sosyal bilimciler yetiştirilmelidir.

- Sosyal dışlanmanın yoğun olarak yaşandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi gerekmektedir. Kadın girişimciliği özendirilerek yeni projelerin bu

konu üzerinde yoğunlaşması sağlanmalıdır. Bu konuda KOSGEB yenilikçi uygulamalar ile bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Kadın girişimcilere eğitim verilerek, sertifikalandırılmaları sayesinde yeni iş yeri açmaları temin edilmektedir. Bu uygulamalar artarak devam ettirilmelidir.

- Bölgeden daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi kişilerin ve nitelikli iş gücünün bölgeye çekilmesi önemsenmelidir. Bu konuda son yıllarda bölgesel dengesizliklerin giderilmesi adına planlanan kalkınma hamlesi ve bölgesel avantajlar bu konuda ciddi bir ivme kazandırmıştır. Bölgesel yatırım avantajları özel sektörler seçilerek (Yenilenebilir enerji, tarımsal alt yapı, hayvancılık vb) devam ettirilmeli ve yeni iş imkânları oluşturulmalıdır.

- Bölgenin sosyal yaşamına katkı sunmak için kentsel donatı elemanlarının kullanılması, kent alt yapısındaki sorunların uzun vadede kalıcı bir çözüme kavuşturulması, kent dokusuna uygun mimari ile kentin sahiplenilmesi, sosyal mekânların sayıca artırılması, AVM gibi ortak yaşama kültürünü ve sosyalleşmeyi temin edici yatırımların sayıca ve nitelik olarak artırılması önemli bir husustur.

- Bölgede kültür ve sanat faaliyetleri için kullanılabilir salonlar inşa edilmeli ve sanatsal faaliyetlerin icrası için teşvik edici sistem geliştirilmelidir. Yapılan saha çalışmasına göre bölgede Kültürel, sanatsal ve sportif alanda yaşanan dışlanma sadece gelir seviyesiyle ilişkili değildir. Bu dışlanmışlığın giderilmesi için kamunun öncü rol üstlenmesi gerekmektedir. Halkın hizmetine sunulacak salon vb yerler erişimi kolay yerlerde kurulmalıdır. Özel girişimin bölgede yapacağı yatırımlar sektörel düzeyde farklı ayrıcalıklarla donatılmalıdır.

- Göçle gelen insanların yoğun yaşadığı kentin değişik yerlerinde toplumsal rehabilitasyonu sağlamak için sosyal hizmet merkezleri kurularak hizmet sunumunda farkındalık oluşturulmalıdır. Toplum Merkezleri, Aile Destek Merkezleri (ADEM), Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) ve Halk Eğitim Merkezleri (HEM) bünyesindeki kurslar yeni bir bakış açısıyla ele alınmalı ve tüm bu sosyal hizmet kuruluşları tek çatı altında toplanmalıdır. Sosyal hizmet sunum kuruluşlarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde kuruluş çalışmaları devam eden Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) bünyesinde bir araya getirilerek tek elden yönetim sağlanmalıdır.

- Sosyal dışlanmayla mücadele ederken uygulanacak olan “Aktif Sosyal Politika Girişimlerinin”, ekonomik gelişme ve istihdam yaratma boyutlarının yanı sıra, devletin bölge halkını sahiplenmesi olarak algılanacağından, bölgedeki insanların kendilerini bu ülkenin asli unsuru olarak hissetmelerine katkıda bulunacaktır. Bu katkı ise sonuç olarak sosyal barışı tesis ederek dışlanmışlık hissini ortadan kaldıracaktır. Kamu görevlilerinin ortak hedef kapsamında hareket etmeleri sağlanmalıdır.
- Bölge halkının yumuşatarak ifade ettiği, merkezi hükümetlerin son dönemler hariç bölgeye yeteri kadar önem ver(e)memiş olması sorunsal bir alan ve eksikler yumağı olarak karşımızda durmaktadır. Bu ihmalin ekonomik ve sosyal nedenleri olduğu kadar politik nedenlerinin de olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin iktisadi koşulları Türkiye ortalamasına oranla halen istenilen seviyede değildir. Sosyal dışlanmayı tetikleyen birçok unsur iç içe geçmiş ve ciddi bir sosyal sorun sarmalını doğurmuştur. Bölge açısından bakılacak olunursa; İşsizlik büyük bir sorundur, bölge nüfusunun yarısından fazlası yoksul tanımına girmektedir ve dolayısıyla kentlerdeki yoksulluk toplumsal ve siyasi sonuçları açısından sıkıntılı bir görünüm arz etmektedir. Bölgenin insanları arasındaki hakim söylem, huzur ve barışın, hukuk ve adaletin önemini vurgulayan bir söylemdir. Bölgede sosyal dışlanmayı ortadan kaldıracak uygulamaların faaliyete geçiyor olması bölge insanını huzur ve refah adına fazlaca heyecanlandırmaktadır. Ancak bölgede siyasi ve toplumsal gerilimlerin yanı sıra silahlı eylemler devam etmektedir (2013 döneminde terör faaliyetlerini bitirmek adına müzakere süreci başlatılmış olup bu süreçte silahlı çatışma geçici olarak durmuştur). Bölgede yaşanmakta olan siyasi olaylar ile silahlı eylemler toplumsal bir cinnet halini doğurmuştur. Bu olayların ivedi bir şekilde çözülmesi gerekmektedir.
- Bölgedeki ve ülke düzeyindeki en önemli ve hayati sorun olan terör olaylarını sona erdirmek adına yapılan çalışmalar ve kanuni düzenlemeler ise sorunun çözümü adına alternatif bir bakışı ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar kapsamında terör olaylarının kesilmesi ve silahlı terör unsurlarının bölgedeki baskısının azalması bile çok büyük bir açılımdır. Terörle mücadeleden müzakereye geçiş süreci bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiş olup bu sürecin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi çok önemlidir. Bunun için herkesin ortak bir çaba içerisinde olması ve sürecin sekteye uğramaması

için takibi gerekmektedir. Terörle mücadeleden müzakere aşamasına geçilmesinin ülke düzeyinde ekonomik ve toplumsal hayata yaptığı katkının sağlıklı bir şekilde anlatılması, şeffaf bir sürecin takip edilmesi ve kazanımların kaybedilmemesi için tüm tarafların bu sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Yaklaşık 30 yıllık bir birikimi peşinde taşıyan terör sorununun çözümü için ortaya konan çaba ve gayret hiçbir şekilde zaafiyet algısı doğurmamalıdır. Böyle bir algı toplumsal desteği azaltacaktır.

- Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan siyasi ve sosyal entegrasyon ve yoksulluk sorunları, bölgedeki ve Türkiye'deki sosyal ve siyasi riskleri artırmakta, sosyal içerme uygulamalarını sekteye uğratmakta ve toplumsal huzura zarar vermektedir. Böyle bir ortamda, bölgede yaşayan insanların kendilerini adil bir toplumun eşit vatandaşları gibi hissetmeleri, devlete güven hissiyle bağlanabilmeleri büyük önem kazanmaktadır. Bunun sağlanması ise, kısa dönemde etkili olacak kalkınma eksenindeki ekonomi politikaları ile sosyal dışlanmayı azaltıcı etkiye sahip merkezi/yerel sosyal politika önlemlerini gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak; Sosyal sorunların ve dışlanmışlık görünümlerinin ortadan kaldırılması ancak o yöreye uygun tasarlanmış, analizleri yapılmış ve merkezi hükümetten gerekli desteği almış yerel sosyal politika uygulamaları ile gerçekleşecektir. Sağlam bir zeminde kurgulanmış farklı yerel sosyal politika uygulamaları var olan sorunları azaltıcı etkisinin yanında yeni sosyal sorunların çıkmasını da engelleyerek sosyal içermeyi de sağlayacaktır. Sosyal sorunların araştırılması yöntemiyle elde edilen veriler uzun dönemli strateji planlarına dönüştürülmelidir. Kısa vadede ise uygulama planlarına aktarılmak suretiyle anlık müdahalelere de zemin hazırlanmalıdır.

Sosyal politikanın özünde, toplumsal dışlanmışlığa neden olan gelire bağımlı veya gelirden bağımsız tüm sosyal sorunlar ile hiç bir boşluk bırakmadan top yekün mücadele anlayışı bulunmaktadır. Bu çerçevede yeni bir bakış açısıyla, yeni bir sosyal politika vizyonuyla yerel unsurların daha etkin olduğu bölgesel/yerel sosyal politika uygulamalarıyla sosyal dışlanmaya neden olan gelirden yoksunluk ve diğer sosyal dışlanma nedenlerinin azalması veya tamamen ortadan kalkması sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- ADAMAN, Fikret ve Çağlar Keyder (2006), “*Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma*” Rapor Metni.
- ADAMAN, Fikret ve Çağlar Keyder (2007), “*Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*” , Tes-İş Dergisi, s: 83-89
- AKALIN, Mehmet (2006), “*Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ALDEN, Jeremy ve Huw Thomas (1998), “*Social Exclusion in Europe: Context and Policy*”, International Planning Studies, Vol.3, Sayı: 1; 1998
- ALTUNIŞIK, Remzi, Recai Coşkun ve Diğ., (2012), “*Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*”, Sakarya Yayınevi
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2012), *Bakanlık Bilgi Notu*, www.aspb.gov.tr
- Avrupa Birliği Bakanlığı (AB) (2004), “*Avrupa Birliği İlerleme Raporları*”; 2004 Yılı İlerleme Raporu, {COM (2004) 656 Final} s. 19, 20, 29, 50, 55, 167, 176
- Avrupa Birliği Bakanlığı (AB) (2005),*İlerleme Raporu*,{COM (2005) 561Final} s. 38
- Avrupa Birliği Bakanlığı (AB) (2006), *İlerleme Raporu*, {COM (2006) 649 Final} s. 11, 21, 22, 23
- Avrupa Birliği Bakanlığı (AB) (2010), *İlerleme Raporu*, www.abgs.gov.tr , E.T:20.02.2013
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) (2011), “*Migrants, minorities and employment: Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union*”, <http://fra.europa.eu/fra>, E.T:10.01.2013
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı(European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) ve UNDP (2012), “*The Situation of Roma in 11 EU Member States*” <http://fra.europa.eu/en/pubUcation/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey> , E.T:10.20.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2003), “*Open Method of Coordination*”, Investing in European Research, <http://ec.europa.eu/invest-in-research/coordination> , E.T:10.01.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2004), “*Sosyal İçerme Üzerine Avrupa Komisyonu Ortak Raporu*”, Brüksel, http://ec.europa.eu/employment_social/socprot , E.T:10.01.2013

- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2005), “*Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*”, <http://www.eapn.ie/eapn/wp-content/uploads/2009/11/joint-report> , E.T:10.01.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2010a), “*Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları*”, Avrupa Birliği Çalışma ve Sosyal Yardımlaşma Programı- PROGRESS Tarafından Desteklenen Rapor
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2010b), “*Lisbon Strategy Evaluation Document*”, Brussels, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/ksbon_strategy_evaluation , E.T:10.01.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2011a), “*Eurostat--risk-of-poverty rate*”, by age group, www.epp.eurostat.ec.europa.eu , E.T:10.01.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2011b), Eurostat, “*Migrants in Europe, A Statistical Portrait Of The First and Second Generation*”, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, E.T:10.01.2013
- Avrupa Komisyonu (European Commission) (2011c), “*Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*”, Komisyon Tarafından 12 Ekim 2011’de Avrupa Parlamentosuna ve Konsey’e Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 Bildirimi sırasında Sunulan Rapor
- BARNES, Matt (2002), “*Social exclusion and the life course*”, Poverty and Social Exclusion (Ed. M. Barnes vd.), Edward Elgar Publishing: Cheltenham
- BAYRAM, Nuran, Neslihan Sam, Serpil Aytaç ve Mustafa Aytaç (2010), “*Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma*”, İŞ-GÜÇ dergisi, Ekim/October 2010, Cilt/Vol: 12, Sayı/Num: 4, Page: 79-92, <http://www.isguc.org/?p=article&id=441&vol=2010>
- BERMAN, Yitzhak and David Phillips (2000), “*Indicators of Social Quality and Social Exclusion at National and Community Level*”, Social Indicators Research, 2000
- BHALLA, Ajit S. and Frederich Lapeyre (1999), “*Poverty and Exclusion in a Global World*”, London: MacMillan Pres Ltd.
- BİLDİRİCİ, Zeki (2011), “*Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamaları*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- BKK (Bakanlar Kurulu Kararı) (2005), 8873 sayılı BKK, www.tbmm.gov.tr
- BKK (Bakanlar Kurulu Kararı) (2006), 10508 sayılı BKK, www.tbmm.gov.tr
- BOMBONGON, Jr. Dominador (2010). “*The Concept of Social Exclusion: An Overview*”, (Çev. Senem BURKAY), Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, S. 3, p. 1-27
- BÖLÜKBAŞI, Betül (2008), “*Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*”, Yüksek Lisans Tezi

- BRADSHAW, Jonathan ve Bennett Fran (2004), “*United Kingdom National Act Plan on Social inclusion 2003-2005*”, Social Pokey Research Unit, University Of York, Heslington
- BRADSHAW, Jonathan, David Gordon, Ruth Levitas, Sue Middleton, Christina Pentazis, Sarah Payne, Peter Townsend (1998), “*Perceptions of Powerty And Exclusion*”, Report On Preparatory Research, University Of Bristol, 1998
- BUĞRA, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003), “*New Poverty and the Changing Welfare Regime in Turkey*”, UNDP, Ankara
- BUĞRA, Ayşe ve Çağlar Keyder (2011), “*Sosyal Politika Yazıları*”, İletişim yayınları, İstanbul
- BURCHARDT, Tania, Julian le Grant and David Piachaud (1999), “*Aocial exclusion in Britain 1991-1995*”, Social Policy&Admnistration Vo:33,No:3, 1999
- BUVİNİC, Mayra ve diğ.(2004), “*Social Inclusion in America*”, edited by Deutsch, Ruthanne; Buvinic, Mayra; Mazza, Jacquekne, www.iadb.org/document, E.T:10.01.2013
- BYRNE, David (1999), “*Social Exclusion, Issues in Sodety*”, Editör: Tim MAY, Open University Press, Buckingham, 1999, s.81
- CASAS, Pena Roman, Mia Latta (2004), “*Working Poor in the European Union*”, European Fundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin
- Commission of the European Communities (2004), “*Draft Joint Employment Report 2003-2004*”, COM (2004) 24 final/2, 27.1.2004, Brussels, s. 4
- Commission of the European Communities (2005), “*Joint Report OF Social Protection and Social Inclusion*”.
- Council of European Union (2002), “*Fight Against Poverty and Social Exclusion: Common Objectives for the Second Round of National Actions Plans*”, 14164/1/2 REV1 SOC508, Brussels, 25 November 2002, s.2-3
- ÇAKIR, Özlem (2002). “*Sosyal Dışlanma*”, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 3,s. 83-104
- ÇAKIR, Özlem (2008), “*Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 31, s.25-47
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2005), “*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni*”, Sayı 7
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2011), “*2010 yılı Faaliyet Raporu*”, Ankara
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2013), “*Bakanlık Bilgi Notu*”, www.cs.gb.gov.tr , ET:15.12.2013

- DE HAAN, Arjan (2000), “*Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation*”, Studies in Social and Political Thought, Issue 2, p. 22-40
- DİKA (Dicle Kalkınma Ajansı) (2013), “*TRC3 Bölge Raporu*”
- DİKA (Dicle Kalkınma Ajansı) (2013), “*2014-2023 TRC3 Bölgesel Gelişme Planı*”
- DOĞAN, İsmail (2000), “*Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*”, İstanbul: Sistem Yayınları
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı) (2001), “*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*”, Ankara: Özel İhtisas Komisyonu Raporu
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı) (2010), “*Orta Vadeli Program (2011-2013)*”
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı) ve Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü (BMMK) (2010), “*Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu*”
- DUMANLI, Recep (1996), “*Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu*”, DPT Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara
- EKİN, Nusret (2000), “*Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*”, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2000-33, İstanbul, 2000
- ENGİN, Yusuf (2010), “*Sendikacılık-Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar*”, Öz İplik-İş Sendikası, Eğitim Yayınları, 2010
- ERDOĞDU, Seyhan (2004). “*Sosyal Politika da Avrupalı Bir Kavram: Sosyal Dışlanma*”, Çalışma Ortamı Dergisi, S. 75, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr> , Erişim Tarihi: 17.07.2013
- ERDOĞDU, Seyhan (2008), “*Avrupa Birliği ve Sosyal Politika*”, Mülkiye Dergisi, sayı 245, <http://www.mulkiyederigi.org/index.php>
- EROL, Sevgi Işık (2012), “*İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi*”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 24 Sayı: 3-4-5
- ESTİVİLL, Jordi (2003), “*Concepts and Strategies for Combating Social Exclusion: An Overview*”, ILO Publication
- European Anti Poverty Network (EAPN) (2007), “*Inclusion in Structural Funds*”, Network News, Aralık Sayısı, www.eapn.eu , E.T:25.04.2012
- European Anti Poverty Network (EAPN) (2010), “*Sosyal Güvenlik ve Sosyal İçerme Ulusal Strateji Raporları Değerlendirmesi 2008-2010*”, www.eapn.eu , E.T:25.04.2012
- European Commission (2004), “*Joint Report on Social Inclusion*”, Brussels, <http://www.deltur.cec.eu.int>
- EUROSTAT (Avrupa İstatistik Ofisi) (2013), “*Avrupa bölgesi istatistikleri*”, www.eurostat.eu
- EUSPC (European Union Social Protection Committee) (2001), “*Report On Indications In The Field Of Poverty And Social Exclusion*”, Brussels, 2001:3

- GAPBKİ (2010), “Gap İdaresi Bölgesel İstatistikler Bilgi Notu”, www.gap.gov.tr
- GAPBKİ (Gap İdaresi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı) (2012), Gap İdaresi Bilgi Notu
- GARCÍA, A. Bonilla and Gruat, J.V. (2003), “*Social Protection*”, Version 1.0, Geneva: International Labour Office
- GÖNÜLLÜ, Müzeyyen (1996), “*Dış Göç*”, PA. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 1, s. 92-106
- GÜLMEZ, Mesut (2003), “*Avrupa Birliği'nde Sosyal Politika*”, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayınları, No:4
- GÜNDOĞAN, Naci ve Kemal Biçerli (2004), “*Çalışma Ekonomisi*”, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1465
- GÜRSEL, Seyfettin, Haluk Levent, Raziye Selim ve Özlem Sarıca (2000), “*Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği İle Karşılaştırma*”, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD T/2000-12/295, İstanbul
- HEİKKİNEN, Minna (2000), “*Social Networks of the Marginal Young: A Study Of Young People's Social Exclusion In Finland*”, Journal Of Youth Studies, Vo1.3, No:4.
- ILO (International Labour Organization) (2011), “*International Labour Conference: Conference's 100th Session Report I (B)*”
- ILO (International Labour Organization) (2013), “*Küresel İstihdam Trendleri Raporu ve 2012 yılı dünya iş ve çalışma istatistikleri*”, www.ilo.org
- İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı) (2010), *Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası* , <http://www.ikv.org.tr/pdfs/96bl2507.pdf> , E.T:25.04.2012
- İNSEL, Ahmet (2001), “*İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri*”, Toplum ve Bilim, No:89,Yaz 2001
- İŞKUR(Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü) (2011), *Yıllık Bilgi Notu*, www.iskur.gov.tr
- JAMROZİK, Adam ve Luisa Nocella (1998), “*The Sociology of Social Problems*”, Cambridge University Press, 1998, s.132
- Kalkınma Bakanlığı (2005), *Yıllık Bilgi Notu*, www.kalkinma.gov.tr
- Kalkınma Bakanlığı (2010), *Yıllık Bilgi Notu*, www.kalkinma.gov.tr
- Kalkınma Bakanlığı (2011), *Yıllık bilgi notu*, www.kalkinma.gov.tr
- Kalkınma Bakanlığı (2013), *SODES Tanıtım Kitabı*, www.sodes.gov.tr/DocObjects
- KARATAŞOĞLU, Soner ve M. Akpınar (2011), “*GKK sistemi üzerine bir saha çalışması*”, Güz-2011 Cilt:10 Sayı:38 (367-396), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, www.esosder.org.tr

- KAYA, İbrahim ve diğ. (2013), “Sosyal Sorunlar”, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir
- KLASEN, Stephan (2001), “*Social Exclusion and Children In OECD Countries Some Conceptual Issue*”, www.oecd.org
- KORAY, Meryem (2012), “*Sosyal Politika*”, İmge Kitabevi, Ankara
- KOTTEN, Gerit Wan (1999), “*Social Exclusion And The Flexibility Of Labour*”, Social Exclusion In Europa, Ashgate Publishing, 1999
- LENOİR, René (1974), “*Dışlanma: Her 10 Fransız'dan 1'i*” (Les Exclus: Un Français sur Dix), Seuil
- LİNDERT, Kathy (2002), “*Survey of Social Assistance in OECD Countries*”, World Bank
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2012a-2012b), “*Yıllık Bilgi Notu/Halk Eğitim Faaliyetleri*”, www.meb.gov.tr
- MUTLUER, Mustafa (2003), “*Uluslararası Göçler ve Türkiye*”, İstanbul, Çantay Kitabevi
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), *Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries*, Paris, 1997:1, www.oecd.org
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), (2005), *Taxing Wages 2003-2004*; Şubat 2005, www.oecd.org
- Ouweneel, Piet (2002), “*Social Security and Well Being of The Unemployment In 42 Nations*”, Journal of Happiness Studies 3: 167-192
- ÖZERDEM, Füsün (2008), “*Avrupa Birliği Sosyal Politikası*”, Yenilenmiş Sosyal Gündem, http://www.circas-siancenter.com/cc-turkiye/CC-Daava/010_absosyal.htm
- ÖZGÖKÇELER, Serhat (2006), “*Sosyal Dışlanma Sorunsalı Ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa
- ÖZGÖKÇELER, Serhat ve D. Bıçkı (2010), “*Özürülülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar*”, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/ozgokcer> , Erişim Tarihi: 15.04.2012
- PETER, P. P. Rogers, Kazi F. F. Jalal, John A. A. Boyd (2008), “*An Introduction to Sustainable Development*”, Routledge: Earthscan
- PIERSON, John (2001), “*Tackling Social Exclusion*” Florence, KY, USA:Routledge
- PLAGNOL, Anke C. (2010), “*University of cambridge social research: An International Quarterly*”, 77(2) , pp. 749-768 summer 2010, www.socialresearch.metapress.com
- POLLACK, Mark A. (1998), “*Beyond Left and Right? Neoliberalism and Regulated Capitalism in the Treaty of Amsterdam*”, Working Paper Series in European Studies, c. 2 No 2, University of Wisconsin-Madison

- Sağlık Bakanlığı (2011), *Sağlık Bakanlığı İstatistikleri*, www.saglik.gov.tr
- Sağlık İl Müdürlükleri (2013), *TRC3 bölgesindeki sağlık il müdürlükleri bilgi notları*
- SAİTH, Ruhi (2001), “*Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries*”, Queen Elizabeth House, University Of Oxford, Working Papers Series Report
- SAPANCALI, Faruk (2000), “*Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri*” Dokuz Eylül Yayınları 2000 s.30
- SAPANCALI, Faruk (2001), “*Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk*”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt3, Sayı: 2, 2001
- SAPANCALI, Faruk (2003), “*Sosyal Dışlanma*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları. İzmir
- SAPANCALI, Faruk (2005), “*Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri*”, Çalışma ve Toplum, S. 6, s. 51-106.
- SAPANCALI, Faruk (2005), “*Sosyal Dışlanma*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları. İzmir
- SARACENO, Chiara (2002), “*Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept*”, Columbia: Columbia University Press, www.childpolicyintl.org
- SAUNDERS, Peter (2003), “*Can Social Exclusion Provide New Framework For Measuring Poverty?*”, University Of New South Wales Publishing, 2003
- SEKARAN, Uma (1992), “*Research Methods for Business: A Skill Building Approach*”, Wiley,1992
- SEN, Amartya (1997), “*Inequality, Unemployment and Contemporary*”, Europe International Labour Review, Vol. 136, No. 2, p.155-171
- SEN, Amartya (2000), “*Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*”, Social Development Paper No: 1, Manila: Asian Development Bank
- SEYYAR, Ali (2004). “*Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele*”, Köprü Dergisi, <http://www.koprudergisi.com>, E.T.: 15.04.2012
- SEYYAR, Ali (2008), “*Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*”, Sakarya Yayıncılık, Sakarya
- SEYYAR, Ali (2011), “*Sosyal Politika Bilimine Giriş Ders Notları*”, Sakarya Yayıncılık, Sakarya
- SEYYAR, Ali ve Y. Genç (2010), “*Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Pedagojik Çalışma) Sözlüğü*”, Sakarya Kitabevi, Sakarya
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) (2014), *SGK mevzuatı ve Bilgi Notu*, www.sgk.gov.tr

- SİLVER, Hilary (1994), “*Social Exclusion and Social Solidarity: Three paradigms*”, International Labour Review, VoU33, N:5-6, 1994, ILO(International Institute of Labour Studies)
- SİLVER, Hilary (1995), “*Reconceptualizing social disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion*”
- SUNAL, Onur (2007). “*Soysal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar*”, Sosyal Politika Fişek Enstitüsü, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr>, E.T.: 25.05.2013
- SÜRÜEL, Tolga (2008), “*Göç ve Sosyal Dışlanma İlişkisinin Sosyal Politika Açısından Analizi (İstanbul-Sultanbeyli Örneği)*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- SYDGM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü) (2004),*Yıllık Bilgi Notu*, www.sydgm.gov.tr
- SYDGM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü) (2011),*Yıllık bilgi notu*, www.sydgm.gov.tr
- SYDGM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü) (2012),*Yıllık bilgi notu*, www.sydgm.gov.tr
- SYDGM (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü) (2013),*Yıllık bilgi notu*, www.sydgm.gov.tr
- ŞAHİN, Tijen (2009), “*Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*”, Yayımlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
- ŞENKAL, Abdülkadir (2003), “*Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri*”, İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi 45. Kitap, s. 97-126
- ŞENKAL, Abdülkadir (2005), “*Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*”, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005
- ŞENKAL, Abdulkadir (2011), “*Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*”, Alfa Yayınları
- ŞENOL, Esin (2010), “*İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri*”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ŞİŞMAN, Y. (2012), “*Sosyal Politika Ders Notları*”, Eskişehir: Basılmamış Notlar
- TARAN, Patrick A. and Eduardo Geronimi (2003), “*Globalization, Labour and Migration: Protection is Paramount*”, Geneva: International Migration Programme-ILO
- TARTANOĞLU, Şafak (2010), “*Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası*”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı: 42, Yıl: 2010

- TARTANOĞLU, Şafak (2013), “*Sosyal Dışlanma*”, Sosyal Politika İçinde, 4. Baskı, Dora Basım, Bursa
- TESEV(Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) (2006), “*Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ da Sosyo ve Ekonomik Öncelikler*” Raporu
- TESEV(Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) (2008), “*Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*” Raporu
- THOMAS, Scharf ve diğ. (2000), “*Social Exclusion and Older People*”, Keele University
- TÜİK (2011b-2012b), *Gelir ve Yaşam Koşulları 2011 Araştırması*
- TÜİK (2012), *Hane halkı işgücü araştırması*, www.tuik.gov.tr
- TÜİK (2013), *Türkiye İstatistik Kurumu Bölge İstatistikleri*
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)(2012),*Temel Nüfus İstatistikleri*,E.T.:30 Ocak 2013
- UIS(Ulusal İstihdam stratejisi) (2012), “*2012-2023 ulusal istihdam stratejisi taslağı*”, www.hakis.org.tr, www.petrolis.org.tr , E.T: 20.03.2014
- UNDP, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği ve Avrupa Komisyonu (2008), *Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu*
- United Nations (2005), “*The Inequality Predicament: Report on the World Social Situation*” www.ilo.org/public/english/region , Erişim Tarihi: 15.04.2012
- VEENHOVEN, Ruut (2000), “*Freedom and Happiness: A Comparative Study in Fouty Four Nations in the Early 1990s*”, iç. E.Diener and E.M. Suh(der.) Culture and Subjective Well Being, Cambridge MA: MIT Pres, 257-288
- VEENHOVEN, Ruut. (2009), “*Well Being in Nations and Well Being of Nations Is there a Conflict Between Individual and Society*”, Social Indicators Research, 91:5-21
- WALKER, Alan ve Carol Walker (1997), “*Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*”, London: Child Poverty Action Group
- WALLİMAN, Nicholas (2006), “*Social Researcah Methods*”, Oxford Brookes University, SAGE Publications, 2006
- WARREN, Jon (2005), “*Disabled People, the State and Employment: Historical Lessons and Welfare Policy*”, (Eds. A. Roulstone and C. Barnes), Working Futures? Disabled People, Policy and Social Inclusion. Bristol: The Policy Press
- WILDMAN, D.A., Leanne E. Atwater (1998), “*Has 360 Degree Feedback Gone Amok? Academy Of Management Executive*”, Vol:12, Issue:2, P:85-86, May 1998

WILKERSON, D.,J., R.P. Manatt, M.A. Rogers (2000), “*Validation of Student, Principal and Self-Rating in 360 Degree Feedback for Teacher*”, Journal of Personnel Evaluation in Education, P:179-192, 2000

World Bank (2003), “*A User’s Guide to Poverty and Social Impact Analysis*”, www.worldbank.org , E.T:15.03.2013

World Bank (2003), “*Social Analysis Sourcebook*”,2003

World Bank (2003), “*Toward Pro Poor Policies, 2003 Annual Conference on Development Economics*”, 2004, s.111-131

YELDAN, Voyvoda, Taşçı ve Özsan (2011), “*Orta Gelir Tuzağı Türkiye*” Raporu

ZYGMUNT, Bauman (1999), “*Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*” (çev. Ümit Oktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul

İnternet Kaynakları

<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.doid=36438anetod=IlghGosterge>, E.T: 15.03.2013

www.ysk.gov.tr/seçim_istatistikleri, E.T: 20.04.2014

<http://www.sosydyardimlar.gov.tx/tT/html/528/Egitim+Yardimlari>,E.T:15.03.2013

<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/htrnl/478/Gorevler/>, E.T: 15.03.2013

<http://www.coe.int/T/E/Com/AboutCoe/Memberstates/default.asp>,E.T:10.04.2013

www.europa.eu.int/comm/employment_social/social_inclusion,E.T: 15.03.2013

www.scvo.org.uk/equalities, E.T: 20.02.2014

www.isgucdergi.org, E.T: 20.01.2014

www.ozida.gov.tr , www.eyh.gov.tr ,E.T: 10.01.2014

<http://www.spf.boun.edu.tr/docs>, E.T: 15.10.2013

www.welfareinfo.org , 2008, E.T: 15.10.2013

<http://aspe.hhs.gov>, 2008, E.T: 20.10.2013

www.ismmmo.org , E.T: 25.04.2012

EKLER

EK.1: ANKET FORMU

Formun Uygulandığı Kişinin Yaşadığı:

İL:.....

İLÇE:.....

MAHALLE / KÖY :.....

DOSYANIN GRUBU: Uygun yere çarpı (X) işareti konulacaktır.

NOT.1: Genel Sağlık Sigortası (GSS) Kapsamında olanların grubu Sosyal Yardımlaşma Vakfı tarafından yapılan “Gelir Testi” sonucuna göre doldurulacaktır.

NOT.2: SGK kapsamında İşçi/Memur olarak çalışanların/sigortalıların gelir gurubu ise ilgilinin beyanına göre doldurulacaktır.

GRUPLAR	
1.GRUP - Hanedeki kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar <ul style="list-style-type: none">• Dul ve Yetim Aylığı Alanlar,• Geçici Köy Korucuları,• Evde bakım ücreti alan Engelliler ve Engelli Yakınları• Sayılan bu gruplara girmeyip hanedeki kişi başı gelir miktarı 357TL ve altında olanlar	
2.GRUP - Hanedeki kişi başı gelir 358 TL ile 1.071 TL arasında olanlar	
3.GRUP - Hanedeki kişi başı gelir 1.072 TL ile 2.172 TL arasında olanlar	
4.GRUP - Hanedeki kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar	

A- DEMOGRAFİK VERİLER

1. Cinsiyeti

- a. Kadın b. Erkek

2. Medeni durumu

- a. Evli
b. Bekâr
c. Boşanmış
d. Eşi vefat etmiş
e. Diğer

3. Eğitim durumu

- a. Okuma-Yazma Bilmez
b. Hiç okula gitmemiş sadece Okur-Yazar
c. İlkokul Terk
d. İlkokul Mezunu
e. Ortaokul Terk
f. Ortaokul Mezunu
g. Lise Terk
h. Lise Mezunu
i. İki / Dört Yıllık Üniversite Terk
j. İki / Dört Yıllık Üniversite Mezunu
k. Yüksek Lisans/Doktora Mezunu
l. Diğer (.....)

4. Yaşınız

- a. 15-24
b. 25-34
c. 35-44
d. 45-54
e. 54-65
f. 65 ve üzeri

5. Doğduğunuz yerle (Köy/İlçe/İl) şuanda yaşadığınız yer farklı mı?

- a. Evet
b. Hayır ise 7.soruya geçiniz

6. Doğduğunuz yerden ayrılma (göç etme) nedeniniz nedir? Uygun olan yere çarpı (X) işareti koyunuz

- a. Evlilik nedeniyle
- b. İş veya ekonomik gerekçeler
- c. Köyün boşal(tıl)ması
- d. Güvenlik nedeniyle
- e. Eğitim nedeniyle
- f. Diğer nedenler

7. Dil ve dilin kullanımı

Dil / Kullanım	a.Türkçe	b.Arapça	c.Kürtçe	d.Süryanice	e.Diğerleri
7.1-Ana diliniz					
7.2-Evde konuşulan dil					
7.3-Ev dışında konuştuğunuz dil (alışveriş, hastane vb. yerlerde)					

B-HANEYE AİT VERİLER

1. Aşağıdaki sorulara uygun yere çarpı (X) işareti koyarak cevaplayınız.

Bilgiler/ Kişi Sayısı	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ve fazlası
1.1-Hanede toplam yaşayan nüfus sayısı kaçtır?											
1.2-Hanede okula giden öğrenci sayısı kaçtır ?											

2. Aşağıdaki sorulara uygun yere çarpı (X) işareti koyarak cevaplayınız.

Dezavantajlar	Evet	Kaç kişi	Hayır
2.1- Hanede engelli kişi var mı?			
2.2- Hanede bakıma muhtaç ağır (yatalak) hasta var mı?			
2.3- (0-6) yaş arasında <u>hastalıktan dolayı</u> vefat eden çocuğunuz oldu mu?			

3. Yaşadığınız Konutun Sahiplik(Mülkiyet) Durumu

- a. Ev kendime ait
- b. Ev Ailem ait (Anne ,baba, eş ve çocuklar vb.) ve beraber yaşıyoruz
- c. Evde kiracıyım(Lojman dahil) Kira ödüyorum, Kira ödemiyorum
- d. Ev bir yakınım/akrabama ait Kira ödüyorum, Kira ödemiyorum
- e. Diğer

4. Yaşanılan Konuta Ait Genel Bilgiler

- a. Ev betonarme apartman dairesi
- b. Ev betonarme müstakil / bahçeli ev
- c. Ev kerpiçten yapılmıştır
- d. Ev tahtadan/ahşaptan yapılmıştır
- e. Ev baraka(teneke çatı, etrafı düzensiz teneke veya tahta vb.) şeklindedir
- f. Diğerleri

5. Şuanda kullandığınız/oturduğunuz konutun/evin toplam kullanım alanının büyüklüğü yaklaşık kaç m² dir?

- a. 50 m² den küçük
- b. 51-100 m² arası
- c. 101-150 m² arası
- d. 151-200 m² arası
- e. 201 m² ve üzeri

6. Evin/Konutun Fiziki Durumu Nedir?

- a. Ev yeni
- b. Ev eski fakat onarım ihtiyacı yok
- c. Evin kısmi bir bakım /onarım ihtiyacı var
- d. Ev oturmaya uygun değil ve çok ciddi bir bakım / onarım ihtiyacı var
- e. Evde onarım yapılırsa bile oturmaya uygun değil ve kullanışsız

7. Oturmakta olduğunuz evin fiziki durumu ve ilgili diğer sorulara çarpı (X) işareti koyarak cevap veriniz

Evin Güncel Durumu	Evet	Hayır
7.1-Evin oda sayısı ihtiyacımıza yetiyor		
7.2-WC (tuvalet) evin içindedir		
7.3-Evde elektrik bağlantısı var*		
7.4-Evde su bağlantısı var *		
7.5-Evde internet bağlantısı var *		
7.6-TV yayınları düzgün izlenebiliyor		
7.7-Ev soba ile ısınmaktadır		
7.8-Ev kalorifer ile ısınıyor		
7.9-Evde güneş enerji sistemi var		

Not: * İşaretli sorularda **ABONELİK kesinlikle sorulmayacaktır**. Sadece kullanılıp kullanılmadığı sorulacaktır.

8. **Evde bulunan eşya, araç-gereç vb.** (Çarpı (X) işareti konulacaktır)

EŞYA VE ARAÇ GEREÇLER	Var	Adet	Yok
8.1 Buzdolabı			
8.2 Televizyon			
8.3 Çamaşır Makinası			
8.4 Bulaşık Makinası			
8.5 Bilgisayar			
8.6 Cep telefonu			
8.7 Oda Kliması			

C- SOSYAL YARDIMLAR, SOSYAL GÜVENLİK VE ÇALIŞMA HAYATI

1. Bugüne kadar hiç sigortalı bir işte çalıştınız mı?
 - a. Evet → cevap evet ise kaç Ay / Yıl
 - b. Hayır → 6.soruya geçiniz
 - c. Bugüne kadar çalışmak için hiçbir iş aramadım → 8.soruya geçiniz
2. Halen bir işte çalışıyor musunuz? (son üç ay dikkate alınacaktır)
 - a. Evet
 - b. Hayır → 6.soruya geçiniz
3. Çalıştığınız iş Geçici mi? Sürekli mi?
 - a. İş sürekli
 - b. İş geçici

4. **Çalıştığınız işyerindeki statünüz nedir?**

- a. Ücretli / maaşlı çalışan
- b. Yevmiyeli çalışan işçi
- c. İşveren
- d. Kendi hesabına çalışan (seyyar satıcı, hamal, boyacı vb.)
- e. Ücretsiz aile işçisi
- f. Diğer

5. **Halen çalıştığınız işte sigortalı mı çalışıyorsunuz?**

- a. Evet
- b. Hayır

6. **İşte çalışırken veya çalışmak için iş ararken herhangi bir ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığınızı düşünüyor musunuz?**

- a. Evet
- b. Hayır → 8.soruya geçiniz

7. **Bugüne kadar İş ortamınızda veya çalışmak için iş aradığınızda hangi engellerle/ ayrımcılıklarla karşılaştınız?**

*NOT: En önemli 3 tanesini önem sırasına göre 1,2,3 şeklinde işaretleyiniz.

İŞ KONUSUNDAKİ ENGELLER VE AYRIMCILIK NEDENLERİ	Önem sırası
a. Yaş	
b. Cinsiyet	
c. Dini inanç	
d. Etnik kimlik / Milliyet (Türk, Arap, Kürt, Süryani olmak vb.)	
e. Siyasi görüş	
f. Yoksul olmak	
g. Yetersiz eğitim	
h. İşe girmeye yetecek Siyasi / Sosyal çevrenin olmaması	
i. Yaşadığım bölge/mahalle/köy den dolayı	
j. Engelli olmak	
k. Engelli olmanın dışında diğer sağlık sorunları	
l. Fiziksel özellikler (boy, kilo, dış görünüş vb.)	

8. **Şuanda Hanenizde kendiniz hariç belli bir ücret/maaş karşılığı (sigortalı/sigortasız) çalışan var mıdır?**

- a. Evet → çalışan kişi sayısıkişi
- b. Hayır

9. **Haneye giren gelirin kaynağı nedir/nelerdir?** Size uygun yere çarpı (X) işareti koyunuz. Birden fazla seçenek işaretlenebilir

- a. Maaş / Ücret
- b. Sosyal Yardımlaşma Vakfından alınan Yardım
- c. Evde Bakım Ödeneği
- d. Yaşlılık Maaşı (+65)
- e. Dul / Yetim Aylığı
- f. Şehit yakını / Gazi Maaşı
- g. Sosyal Hizmetlerden alınan Yardım
- h. Sivil Toplum Kuruluşlarından (dernek ve özel vakıflar) alınan Yardım
- i. Asker Ailesi Yardımı
- j. İşsizlik Ödeneği
- k. Diğer Kurumlardan alınan Yardımlar
- l. Diğer Gelirler

10. **Bugüne kadar maddi bir (sosyal) yardıma ihtiyacınız hiç oldu mu?**

- a. Evet
- b. Hayır

11. **Aşağıdaki Sosyal Yardım Kurumlarından hangisi yardıma muhtaç olanların ekonomik sorunlarını çözmek veya azaltmak konusunda daha adil ve etkilidir?**

- a. Valilik / Kaymakamlık (Sos. Yard. Vakfı)
- b. Belediye
- c. Sosyal Hizmetler /Aile ve Sos. Pol. İl Müdürlüğü
- d. Sivil Toplum Kuruluşları (Dernek/ Özel vakıf)
- e. Siyasi Parti Teşkilatları
- f. Hiçbirisi adil ve etkili değildir

12. Toplumun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sorunların çözümü veya azaltılması için yapılması gerekenler nelerdir?

*NOT: Birden fazla şık işaretlenebilir o durumda **1-2-3** şeklinde belirtilmelidir.

- a. Sosyal yardımların daha düzenli yapılması ve miktarının artırılması
- b. Sosyal Güvencesi olan iş imkanlarının artırılması (İşçi/Memur olmak)
- c. Sosyal içerme faaliyetlerinin yapılması (Gezi,yemek organizasyonu vb.)
- d. Devlet görevlilerinin toplumsal sorunlarla yakından ilgilenmesinin sağlanması
- e. Devlet kapısına gidildiğinde insanca muamele gösterilmesinin sağlanması
- f. Eğitim faaliyetlerinin artırılarak devam etmesi ve yaygınlaştırılması
- g. Bölgeye yönelik yatırımların arttırılması
- h. Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) güçlendirilmesi ve desteklenmesi
- i. Diğerleri (Lütfen belirtiniz)

D-SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL VERİLER

NOT.1: Anket Değerlendirme Kriteri

- **Kesinlikle Katılmıyorum** : Karşılık 1 puan, İfadeyi Onaylama % 0
- **Katılmıyorum** : Karşılık 2 puan, İfadeyi Onaylama %25
- **Kararsızım / Fikrim Yok** : Karşılık 3 puan, İfadeyi Onaylama %50
- **Katılıyorum** : Karşılık 4 puan, İfadeyi Onaylama %75
- **Kesinlikle Katılıyorum** : Karşılık 5 puan, İfadeyi Onaylama %100

NOT.2: Anket Değerlendirme Kriterlerinin yorumlaması.

Aşağıda bulunan uluslararası sosyal dışlanma göstergelerine cevap verirken belirtilen ifadenin sizin hayatınızdaki yerine göre hareket edilmelidir.

- Size sunulan ifade sizin hayat standartlarınıza hiç uygun değilse “**kesinlikle katılmıyorum**”,
- İfade size kısmen uygun değilse “**Katılmıyorum**”,
- Size sunulan ifade hakkında tam bir kanaatiniz yok ise “**kararsızım**”,
- Verilen ifade size kısmen uygun ise “**katılıyorum**”,
- Söylenen ifade sizin hayat standartlarınıza tam olarak (%100) uygun ise “**kesinlikle katılıyorum**” ifadesi işaretlenir.

1.Aşağıdaki ifadelerden size uygun olanı **çarpı (X)** işareti ile işaretleyiniz

	SIRA NO	KATEGORİLER	Kesinlikle Katılmıyorum (1 PUAN)	Katılmıyorum (2 PUAN)	Kararsızım (3 PUAN)	Katılıyorum (4 PUAN)	Kesinlikle Katılıyorum (5 PUAN)
SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK ALANI	1.1	Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim					
	1.2	Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim					
	1.3	Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim					
	1.4	Sosyal Güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok					
	1.5	Geleceğimin sosyal güvence altında olması (emeklilik hakkı vb.) bana güven veriyor					
	1.6	Hastalık / Sakatlık durumunda sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor					
EĞİTİM İMKANLARINDAN YARARLANMA VE EĞİTİME KATILIM ALANI	1.7	Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim					
	1.8	Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim					
	1.9	Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum					
	1.10	Kendimi geliştirebilmek için kitap/dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim					
	1.11	Maddi/Ekonomik destek alamazsam da (Kamu, STK vb.) çocuklarımı okuturum					
	1.12	Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitimime hiç ara vermedim					
İKAMET KOŞULLARI ALANI	1.13	Kendi kazancım ile sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/ konut satın alabilirim/ aldım					
	1.14	Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde / konutta yaşayabiliyorum					
	1.15	Kiracı olsam/ oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim					
	1.16	Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır					
	1.17	Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır					
	1.18	Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır					
SİYASAL KATILIM ALANI* *Siyasi Parti İsmi Kesinlikle Kullanılmayacaktır	1.19	Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum					
	1.20	Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum					
	1.21	Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum					
	1.22	Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum					
	1.23	Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım					
	1.24	Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum					
KÜLTÜREL , SPOR TİF VE SANATSAL ALAN	1.25	Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim					
	1.26	Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim					
	1.27	Kendimin veya çocuklarıma okumak istediği bir kitabı satın alabilirim					

	1.28	Çeşitli sanatsal faaliyetlere (konser vb.) katılıyorum							
	1.29	Düzenli olarak her yıl tatile gideriz (yaz veya kış)							
	1.30	Düzenli olarak spor yapabiliyorum							
SOSYAL YAŞAM ALANI / ÇEVRE İLE İLİŞKİLER	1.31	Akrabalarımınla birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz							
	1.32	Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım / komşularım var							
	1.33	Arkadaşlarımla / komşularımla çok sık görüşürüm							
	1.34	Başkaları için (yaşlılar, engelliler, kimsesizler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılıyorum							
	1.35	Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımınla birlikte vakit geçiririz							
	1.36	Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür							
SAĞLIKLI VE YETERLİ BESLENME ALANI	1.37	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz							
	1.38	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SÜT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz							
	1.39	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz							
	1.40	Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bilindik markalardan alıyorum							
	1.41	Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz							
	1.42	Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz							
BESLENME DIŞI ZORUNLU TÜKETİM ALANI	1.43	Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz							
	1.44	Telefon faturalarımı / iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz							
	1.45	Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz							
	1.46	Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz							
	1.47	Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz							
	1.48	Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz							

2.Kamu hizmetlerinden (Hastane, sosyal yardımlaşma vakfı, sosyal hizmetler vb.) ne kadar memnun sunuz? Uygun kutucuğa çarpı (X) işareti koyunuz

***Not:** *1 en düşük : Kamu hizmetlerinden Hiç Memnun Değilim*

10 en yüksek: Kamu Hizmetlerinden Çok çok Memnunum

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3.Bugüne kadar ki hayatınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde hayata tutunma, gayret ve çabanızı ifade edecek sayı kaçtır? Uygun kutucuğa çarpı (X) işareti koyunuz

***Not:** *1 en düşük: Hiç çabam ve gayretim yok*

10 en yüksek: Çok çok gayret ediyorum ve çabalıyorum

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4.Bugüne kadar ki hayatınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde mutluluğunuzu ifade edecek sayı kaçtır? Uygun kutucuğa çarpı (X) işareti koyunuz

***Not:** *1 en düşük: Hiç mutlu değilim,*

10 en yüksek: Çok çok mutluyum

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

ANKET BİTMİŞTİR.

EK.2: Ki-Kare Dağılımı Tablosu

df\area	.995	.990	.975	.950	.900	.750	.500	.250	.100	.050	.025	.010	.005
1	0.00004	0.00016	0.00098	0.00393	0.01579	0.10153	0.45494	1.32330	2.70554	3.84146	5.02389	6.63490	7.87944
2	0.01003	0.02010	0.05064	0.10259	0.21072	0.57536	1.38629	2.77259	4.60517	5.99146	7.37776	9.21034	10.59663
3	0.07172	0.11483	0.21580	0.35185	0.58437	1.21253	2.36597	4.10834	6.25139	7.81473	9.34840	11.34487	12.83816
4	0.20699	0.29711	0.48442	0.71072	1.06362	1.92256	3.35669	5.38527	7.77944	9.48773	11.14329	13.27670	14.86026
5	0.41174	0.55430	0.83121	1.14548	1.61031	2.67460	4.35146	6.62568	9.23636	11.07050	12.83250	15.08627	16.74960
6	0.67573	0.87209	1.23734	1.63538	2.20413	3.45460	5.34812	7.84080	10.64464	12.59159	14.44938	16.81189	18.54758
7	0.98926	1.23904	1.68987	2.16735	2.83311	4.25485	6.34581	9.03715	12.01704	14.06714	16.01276	18.47531	20.27774
8	1.34441	1.64650	2.17973	2.73264	3.48954	5.07064	7.34412	10.21885	13.36157	15.50731	17.53455	20.09024	21.95495
9	1.73493	2.08790	2.70039	3.32511	4.16816	5.89883	8.34283	11.38875	14.68366	16.91898	19.02277	21.66599	23.58935
10	2.15586	2.55821	3.24697	3.94030	4.86518	6.73720	9.34182	12.54886	15.98718	18.30704	20.48318	23.20925	25.18818
11	2.60322	3.05348	3.81575	4.57481	5.57778	7.58414	10.34100	13.70069	17.27501	19.67514	21.92005	24.72497	26.75685
12	3.07382	3.57057	4.40379	5.22603	6.30380	8.43842	11.34032	14.84540	18.54935	21.02607	23.33666	26.21697	28.29952
13	3.56503	4.10692	5.00875	5.89186	7.04150	9.29907	12.33976	15.98391	19.81193	22.36203	24.73560	27.68825	29.81947
14	4.07467	4.66043	5.62873	6.57063	7.78953	10.16531	13.33927	17.11693	21.06414	23.68479	26.11895	29.14124	31.31935
15	4.60092	5.22935	6.26214	7.26094	8.54676	11.03654	14.33886	18.24509	22.30713	24.99579	27.48839	30.57791	32.80132
16	5.14221	5.81221	6.90766	7.96165	9.31224	11.91222	15.33850	19.36886	23.54183	26.29623	28.84535	31.99993	34.26719
17	5.69722	6.40776	7.56419	8.67176	10.08519	12.79193	16.33818	20.48868	24.76904	27.58711	30.19101	33.40866	35.71847
18	6.26480	7.01491	8.23075	9.39046	10.86494	13.67529	17.33790	21.60489	25.98942	28.86930	31.52638	34.80531	37.15645
19	6.84397	7.63273	8.90652	10.11701	11.65091	14.56200	18.33765	22.71781	27.20357	30.14353	32.85233	36.19087	38.58226
20	7.43384	8.26040	9.59078	10.85081	12.44261	15.45177	19.33743	23.82769	28.41198	31.41043	34.16961	37.56623	39.99685
21	8.03365	8.89720	10.28290	11.59131	13.23960	16.34438	20.33723	24.93478	29.61509	32.67057	35.47888	38.93217	41.40106
22	8.64272	9.54249	10.98232	12.33801	14.04149	17.23962	21.33704	26.03927	30.81328	33.92444	36.78071	40.28936	42.79565
23	9.26042	10.19572	11.68855	13.09051	14.84796	18.13730	22.33688	27.14134	32.00690	35.17246	38.07563	41.63840	44.18128
24	9.88623	10.85636	12.40115	13.84843	15.65868	19.03725	23.33673	28.24115	33.19624	36.41503	39.36408	42.97982	45.55851
25	10.51965	11.52398	13.11972	14.61141	16.47341	19.93934	24.33659	29.33885	34.38159	37.65248	40.64647	44.31410	46.92789
26	11.16024	12.19815	13.84390	15.37916	17.29188	20.84343	25.33646	30.43457	35.56317	38.88514	41.92317	45.64168	48.28988
27	11.80759	12.87850	14.57338	16.15140	18.11390	21.74940	26.33634	31.52841	36.74122	40.11327	43.19451	46.96294	49.64492
28	12.46134	13.56471	15.30786	16.92788	18.93924	22.65716	27.33623	32.62049	37.91592	41.33714	44.46079	48.27824	50.99338
29	13.12115	14.25645	16.04707	17.70837	19.76774	23.56659	28.33613	33.71091	39.08747	42.55697	45.72229	49.58788	52.33562
30	13.78672	14.95346	16.79077	18.49266	20.59923	24.47761	29.33603	34.79974	40.25602	43.77297	46.97924	50.89218	53.67196

EK.3: Farklı Değişkenlerin Sosyal Dışlanma Göstergeleri

1. Ana Dile Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.1: Ana Dil İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Ana Dil	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	0 0,0%	15 37,5%	25 62,5%	40 100,0%
Arapça	0 0,0%	115 77,2%	34 22,8%	149 100,0%
Kürtçe	3 1,5%	154 78,6%	39 19,9%	196 100,0%
Toplam	3 0,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05 \chi^2: 35,224$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir.

1.1. Ana Dile Göre Sağlık Sosyal Güvenlik Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.2: Ana Dil İle Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı İlişkisi

Ana Dil	Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	2 5,0%	2 5,0%	36 90,0%	40 100,0%
Arapça	2 1,3%	54 36,2%	93 62,4%	149 100,0%
Kürtçe	7 3,6%	93 47,4%	96 49,0%	196 100,0%
Toplam	11 2,9%	149 38,7%	225 58,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05 \chi^2: 28,259$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir.

1.2. Ana dile Göre Eğitim İmkanlarından Yararlanma Alanındaki Dışlanma

Tablo 3.3: Ana Dil İle Eğitim İmkanlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı İlişkisi

Ana Dil	Eğitim İmkanlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	1 2,5%	17 42,5%	22 55,0%	40 100,0%
Arapça	6 4,0%	112 75,2%	31 20,8%	149 100,0%
Kürtçe	8 4,1%	152 77,6%	36 18,4%	196 100,0%
Toplam	15 3,9%	281 73,0%	89 23,1%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 25,821$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir.

1.3. Ana Dile Göre İkamet Koşulları Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.4: Ana Dil İle İkamet Koşulları Alanı İlişkisi

Ana Dil	İkamet Koşulları Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	1 2,5%	12 30,0%	27 67,5%	40 100,0%
Arapça	12 8,1%	89 59,7%	48 32,2%	149 100,0%
Kürtçe	35 17,9%	97 49,5%	64 32,7%	196 100,0%
Toplam	48 12,5%	198 51,4%	139 36,1%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 27,986$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir

1.4. Ana Dile Göre Siyasal Katılım Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.5: Ana Dil İle Siyasal Katılım Alanı İlişkisi

Ana Dil	Siyasal Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	1 2,5%	22 55,0%	17 42,5%	40 100,0%
Arapça	3 2,0%	65 43,6%	81 54,4%	149 100,0%
Kürtçe	18 9,2%	128 65,3%	50 25,5%	196 100,0%
Toplam	22 5,7%	215 55,8%	148 38,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 34,077$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir.

1.5. Ana Dile Göre Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alandaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.6: Ana Dil İle Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan İlişkisi

Ana Dil	Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	2 5,0%	20 50,0%	18 45,0%	40 100,0%
Arapça	49 32,9%	86 57,7%	14 9,4%	149 100,0%
Kürtçe	61 31,1%	116 59,2%	19 9,7%	196 100,0%
Toplam	112 29,1%	222 57,7%	51 13,2%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 43,463$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 Hipotezi reddedilir

1.6. Ana Dile Göre Sosyal Yaşam Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.7: Ana Dil İle Sosyal Yaşam Alanı İlişkisi

Ana Dil	Sosyal Yaşam Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	2 5,0%	11 27,5%	27 67,5%	40 100,0%
Arapça	2 1,3%	45 30,2%	102 68,5%	149 100,0%
Kürtçe	3 1,5%	38 19,4%	155 79,1%	196 100,0%
Toplam	7 1,8%	94 24,4%	284 73,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 8,263$ df: 4 Ki kare tablo > ki kare hesap H_0 hipotezi **KABUL** edilir

(Bu tablo için istatistiksel ilişki yoktur)

1.7. Ana Dile Göre Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.8: Ana Dil İle Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı İlişkisi

Ana Dil	Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	2 5,0%	8 20,0%	30 75,0%	40 100,0%
Arapça	8 5,4%	92 61,7%	49 32,9%	149 100,0%
Kürtçe	18 9,2%	116 59,2%	62 31,6%	196 100,0%
Toplam	28 7,3%	216 56,1%	141 36,6%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 30,467$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir.

1.8.Ana Dile Göre Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanındaki Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.9: Ana Dil İle Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı İlişkisi

Ana Dil	Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Türkçe	4 10,0%	8 20,0%	28 70,0%	40 100,0%
Arapça	15 10,1%	83 55,7%	51 34,2%	149 100,0%
Kürtçe	22 11,2%	108 55,1%	66 33,7%	196 100,0%
Toplam	41 10,6%	199 51,7%	145 37,7%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 21,203$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir.

2.Maddi Sosyal Yardıma İhtiyaç Durumuna Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.10: Maddi bir sosyal yardıma ihtiyacı İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Bugüne kadar maddi bir sosyal yardıma ihtiyacınız oldu mu?	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Evet	2 .7%	246 89,8%	26 9,5%	274 100,0%
Hayır	1 .9%	38 34,2%	72 64,9%	111 100,0%
Toplam	3 .8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 128,2$ df: 2 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

3.İş/Çalışma Hayatına Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.11: Son Üç Ayardır Çalışma Durumu İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Son 3 aydır çalışıyor musunuz?	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Evet	2 1,1%	93 52,8%	81 46,0%	176 100,0%
Hayır	1 ,5%	191 91,4%	17 8,1%	209 100,0%
Toplam	3 ,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 73,659$ df: 2 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

4.İş/Çalışma Hayatına Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.12: Sigortalı işte çalışma durumu ile Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Bugüne kadar sigortalı bir işte çalıştınız mı?	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Evet	1 ,5%	106 55,5%	84 44,0%	191 100,0%
Hayır	2 1,3%	142 91,0%	12 7,7%	156 100,0%
Hiç iş aramadım	0 ,0%	36 94,7%	2 5,3%	38 100,0%
Toplam	3 ,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 69,340$ df: 4 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

5.Cinsiyete Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.13: Cinsiyet İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Cinsiyet	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Kadın	1 .4%	203 86,8%	30 12,8%	234 100,0%
Erkek	2 1,3%	81 53,6%	68 45,0%	151 100,0%
Toplam	3 .8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 52,000$ df: 2 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

6.Medeni Duruma Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.14: Medeni Durum İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Medeni Durum	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Evli	2 .8%	179 71,0%	71 28,2%	252 100,0%
Bekar	1 1,8%	33 57,9%	23 40,4%	57 100,0%
Boşanmış	0 .0%	5 83,3%	1 16,7%	6 100,0%
Eşi vefat etmiş	0 .0%	67 95,7%	3 4,3%	70 100,0%
Toplam	3 .8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 26,343$ df: 6 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir.

7.Eğitim Durumuna Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.15: Eğitim Durumu İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Eğitim Durumu	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Hiç okula gitmemiş-okuma-yazma bilmiyor	1 1,4%	68 94,4%	3 4,2%	72 100,0%
Hiç okula gitmemiş-okur yazar	0 ,0%	18 94,7%	1 5,3%	19 100,0%
İlkokul terk	0 ,0%	19 95,0%	1 5,0%	20 100,0%
İlkokul mezunu	0 ,0%	84 90,3%	9 9,7%	93 100,0%
Ortaokul terk	0 ,0%	7 87,5%	1 12,5%	8 100,0%
Ortaokul mezunu	0 ,0%	50 89,3%	6 10,7%	56 100,0%
Lise mezunu	1 2,4%	18 42,9%	23 54,8%	42 100,0%
İki/Dört yıllık üniversite terk	0 ,0%	2 33,3%	4 66,7%	6 100,0%
İki/Dört yıllık üniversite mezunu	1 1,5%	18 27,3%	47 71,2%	66 100,0%
Yüksek lisans/doktora mezunu	0 ,0%	0 ,0%	3 100,0%	3 100,0%
Toplam	3 ,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 156,7$ df: 18 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

8.Yaşa Göre Genel Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.16: Yaş İle Genel Sosyal Dışlanma İlişkisi

Yaş	GENEL SOSYAL DIŞLANMA			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
15-24	1 6,2%	13 81,2%	2 12,5%	16 100,0%
25-34	1 ,9%	78 67,2%	37 31,9%	116 100,0%
35-44	1 ,7%	104 74,8%	34 24,5%	139 100,0%
45-54	0 ,0%	64 78,0%	18 22,0%	82 100,0%
54-65	0 ,0%	19 76,0%	6 24,0%	25 100,0%
65 ve üzeri	0 ,0%	6 85,7%	1 14,3%	7 100,0%
Toplam	3 ,8%	284 73,8%	98 25,5%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 11,978$ $df: 10$ Ki kare tablo $>$ ki kare hesap H_0 hipotezi **KABUL** edilir
(Bu tablodaki değişkenler arasında istatistiksel ilişki yoktur)

9.Cinsiyete Göre Eğitim İmkanlarından Yararlanma Alanında Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.17: Cinsiyet İle Eğitim İmkanlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı İlişkisi

Cinsiyet	Eğitim İmkanlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Kadın	13 5,6%	188 80,3%	33 14,1%	234 100,0%
Erkek	2 1,3%	93 61,6%	56 37,1%	151 100,0%
Toplam	15 3,9%	281 73,0%	89 23,1%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 29,611$ $df: 2$ Ki kare tablo $<$ ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir

10.Yaşa Göre Siyasal Katılım Alanındaki Dışlanma Düzeyleri

Tablo 3.18: Yaş İle Siyasal Katılım Alanı İlişkisi

Yaş	Siyasal Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
15-24	2 12,5%	10 62,5%	4 25,0%	16 100,0%
25-34	9 7,8%	71 61,2%	36 31,0%	116 100,0%
35-44	9 6,5%	74 53,2%	56 40,3%	139 100,0%
45-54	2 2,4%	50 61,0%	30 36,6%	82 100,0%
54-65	0 ,0%	8 32,0%	17 68,0%	25 100,0%
65 ve üzeri	0 ,0%	2 28,6%	5 71,4%	7 100,0%
Toplam	22 5,7%	215 55,8%	148 38,4%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 20,672$ df: 10 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir.

11.Medeni Duruma Göre Sosyal Yaşam Alanındaki Sosyal Dışlanma Düzeyi

Tablo 3.19: Medeni durum İle Sosyal Yaşam Alanı İlişkisi

Medeni Durum	Sosyal Yaşam Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
Evli	2 ,8%	64 25,4%	186 73,8%	252 100,0%
Bekar	3 5,3%	9 15,8%	45 78,9%	57 100,0%
Boşanmış	2 33,3%	2 33,3%	2 33,3%	6 100,0%
Eşi vefat etmiş	0 ,0%	19 27,1%	51 72,9%	70 100,0%
Toplam	7 1,8%	94 24,4%	284 73,8%	385 100,0%

$\alpha: 0,05$ $\chi^2: 43,014$ df: 6 Ki kare tablo < ki kare hesap H_0 hipotezi reddedilir.

EK.4: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Tablo 4.1: GSS.0 Grubunun Alt Gruplarının Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanındaki Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	0 0,0%	37 74,0%	13 26,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 0,0%	6 12,0%	44 88,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	2 3,1%	49 75,4%	14 21,5%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	7 8,2%	38 44,7%	40 47,1%	85 100,0%

Tablo 4.2: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Eğitim İmkânlarından Yararlanma Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	4 8,0%	39 78,0%	7 14,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	2 4,0%	46 92,0%	2 4,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	0 0,0%	63 96,9%	2 3,1%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	6 7,1%	68 80,0%	11 12,9%	85 100,0%

Tablo 4.3: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının İkamet Koşulları Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	İkamet Koşulları Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	3 6,0%	28 56,0%	19 38,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	29 58,0%	21 42,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	13 20,0%	48 73,8%	4 6,2%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	20 23,5%	57 67,1%	8 9,4%	85 100,0%

Tablo 4.4: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Siyasal Katılım Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Siyasal Katılım Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	0 ,0%	21 42,0%	29 58,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	16 32,0%	34 68,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	8 12,3%	54 83,1%	3 4,6%	65 100,0%
GSS.0-D (kişi başı gelir 357 TL ve altında olanlar)	6 7,1%	55 64,7%	24 28,2%	85 100,0%

Tablo 4.5: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Kültürel Sportif ve Sanatsal Alanda Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	33 66,0%	17 34,0%	0 ,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	6 12,0%	42 84,0%	2 4,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	14 21,5%	51 78,5%	0 ,0%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	31 36,5%	53 62,4%	1 1,2%	85 100,0%

Tablo 4.6: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Sosyal Yaşam Alanında Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Sosyal Yaşam Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	0 ,0%	14 28,0%	36 72,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	23 46,0%	27 54,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	0 ,0%	3 4,6%	62 95,4%	65 100,0%
GSS.0-D (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	4 4,7%	35 41,2%	46 54,1%	85 100,0%

Tablo 4.7: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanındaki Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	3 6,0%	47 94,0%	0 ,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	31 62,0%	19 38,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	7 10,8%	44 67,7%	14 21,5%	65 100,0%
GSS.0-D (Kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	9 10,6%	58 68,2%	18 21,2%	85 100,0%

Tablo 4.8: GSS.0 Gelir Grubunun Alt Gruplarının Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanındaki Sosyal Dışlanma Düzeyleri

GSS.0 Gelir Grubunun Alt Grupları	Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı			Toplam
	En Üst Düzeyde Sosyal Dışlanma	Orta Düzeyde Sosyal Dışlanma	En Alt Düzeyde Sosyal Dışlanma	
GSS.0-A (Dul yetim aylığı alanlar)	2 4,0%	46 92,0%	2 4,0%	50 100,0%
GSS.0-B (Engelliler ve Engelli Yakınları)	0 ,0%	18 36,0%	32 64,0%	50 100,0%
GSS.0-C (Geçici Köy Korucuları-GKK)	10 15,4%	46 70,8%	9 13,8%	65 100,0%
GSS.0-D (kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)	15 17,6%	58 68,2%	12 14,1%	85 100,0%

EK.5: Gelir Gruplarına Göre Sosyal Dışlanmayı Oluşturan Alt Yaşam Alanlarına Dair Sorulan Sorulara Verilen Cevaplar

5.1:GSS.0 Gelir Grubu(2014 yılı için kişi başı gelir miktarı 357 TL ve altında olanlar)

Tablo 5.1:GSS.0 Gelir Grubunun Sosyal Dışlanmayı Oluşturan Alt Yaşam Alanlarındaki Sorulara Verdiği Cevapların Dağılımı

GSS.0 Gelir Grubu	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım/ Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
1-Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim	5,2%	17,2%	6,8%	50,4%	20,4%	100,0%
2- Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim	5,2%	16,4%	18,0%	42,8%	17,6%	100,0%
3- Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim	6,8%	16,4%	27,6%	37,2%	12,0%	100,0%
4-Sosyal Güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok	22,0%	30,0%	9,6%	21,6%	16,8%	100,0%
5-Geleceğimin sosyal güvence altında olması (emeklilik vb.) bana güven veriyor	20,8%	35,6%	6,8%	18,8%	18,0%	100,0%
6-Hastalık / Sakatlık durumunda Genel Sağlık Sigortası kapsamında sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor	11,2%	31,2%	9,2%	18,0%	30,4%	100,0%
7-Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim	29,2%	45,6%	9,6%	10,8%	4,8%	100,0%
8-Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim	8,4%	28,0%	10,0%	37,2%	16,4%	100,0%
9-Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum	7,6%	22,8%	14,0%	36,4%	19,2%	100,0%
10-Kendimi geliştirebilmek için kitap / dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim	15,6%	39,6%	14,4%	26,8%	3,6%	100,0%
11-Maddi destek alamam da çocuklarımı okutabilirim	49,2%	47,2%	3,6%	,0%	,0%	100,0%
12-Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitime hiç ara vermedim	28,4%	52,8%	6,0%	9,6%	3,2%	100,0%
13-Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/ konut satın alabilirim / aldım	38,4%	49,6%	2,4%	6,0%	3,6%	100,0%
14-Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde / konutta yaşıyorum / yaşayabilirim	20,8%	44,8%	11,2%	19,6%	3,6%	100,0%
15-Kiracı olsam/ oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim	26,8%	52,0%	9,6%	10,4%	1,2%	100,0%
16-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır	15,6%	20,0%	7,2%	41,6%	15,6%	100,0%
17-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır	13,6%	21,6%	7,6%	40,8%	16,4%	100,0%
18-Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır	26,8%	43,2%	1,6%	24,0%	4,4%	100,0%
19-Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum	4,8%	6,0%	6,0%	46,4%	36,8%	100,0%
20-Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum	34,0%	55,2%	2,0%	5,6%	3,2%	100,0%
21-Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum	34,4%	58,8%	1,6%	2,8%	2,4%	100,0%
22-Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum	13,2%	17,6%	8,0%	39,2%	22,0%	100,0%

23-Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım	13,6%	36,0%	4,8%	27,6%	18,0%	100,0%
24-Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum	18,0%	31,6%	7,2%	24,8%	18,4%	100,0%
25-Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim	46,0%	50,4%	2,0%	1,6%	,0%	100,0%
26-Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim	44,0%	49,2%	2,4%	3,6%	,8%	100,0%
27-Kendimin veya çocuklarımla okumak istediği bir kitabı satın alabilirim	25,6%	34,0%	11,2%	23,6%	5,6%	100,0%
28-Çeşitli sanatsal faaliyetlere (konser vb.) katılırım	38,0%	51,6%	1,6%	7,6%	1,2%	100,0%
29-Düzenli olarak her yıl tatile gideriz (yaz veya kış)	51,6%	44,4%	1,2%	2,4%	,4%	100,0%
30-Düzenli olarak spor yapabiliyorum	35,6%	49,6%	4,4%	7,2%	3,2%	100,0%
31-Akrabalarımın birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz	5,6%	19,2%	10,4%	40,4%	24,4%	100,0%
32-Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım / komşularım var	4,0%	14,8%	7,6%	42,4%	31,2%	100,0%
33-Arkadaşlarımla / komşularımla çok sık görüşürüm	3,6%	18,8%	8,8%	40,4%	28,4%	100,0%
34-Başkaları için (yaşlılar, engelliler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım	7,6%	22,0%	11,6%	37,2%	21,6%	100,0%
35-Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımınla birlikte vakit geçiririz	2,8%	6,0%	5,2%	48,8%	37,2%	100,0%
36-Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüştür	11,2%	24,0%	10,8%	32,8%	21,2%	100,0%
37-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz	16,4%	52,0%	17,6%	12,4%	1,6%	100,0%
38-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SUT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz	10,4%	34,8%	13,2%	37,2%	4,4%	100,0%
39-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz	10,8%	38,0%	16,4%	32,0%	2,8%	100,0%
40-Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bilindik markalardan alırım	13,2%	50,8%	12,4%	17,6%	6,0%	100,0%
41-Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz	13,6%	48,0%	13,6%	22,4%	2,4%	100,0%
42- Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz	18,4%	46,4%	13,6%	19,6%	2,0%	100,0%
43-Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz	15,2%	44,0%	13,2%	26,0%	1,6%	100,0%
44-Telefon faturalarımı / iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz	15,6%	50,8%	8,8%	22,0%	2,8%	100,0%
45-Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz	19,6%	48,8%	9,6%	19,2%	2,8%	100,0%
46-Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	12,4%	46,0%	12,4%	26,0%	3,2%	100,0%
47-Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	14,4%	46,0%	10,4%	26,4%	2,8%	100,0%
48-Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz	20,0%	44,8%	9,6%	23,6%	2,0%	100,0%

5.2:GSS.1 Gelir Grubu (2014 yılı için kişi başı gelir 358-1.071 TL arasında olanlar)

Tablo 5.2:GSS.1 Gelir Grubunun Sosyal Dışlanmayı Oluşturan Alt Yaşam Alanlarındaki Sorulara Verdiği Cevapların Dağılımı

GSS.1 Gelir Grubu	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım/ Fikrim yok	Katlıyorum	Kesinlikle Katlıyorum	Toplam
1-Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim	5,3%	5,3%	9,3%	50,7%	29,3%	100,0%
2- Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim	8,0%	13,3%	16,0%	44,0%	18,7%	100,0%
3- Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim	13,3%	18,7%	21,3%	32,0%	14,7%	100,0%
4-Sosyal Güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok	17,3%	6,7%	16,0%	34,7%	25,3%	100,0%
5-Geleceğimin sosyal güvence altında olması (emeklilik vb.) bana güven veriyor	10,7%	8,0%	10,7%	36,0%	34,7%	100,0%
6-Hastalık / Sakatlık durumunda Genel Sağlık Sigortası kapsamında sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor	10,7%	4,0%	8,0%	40,0%	37,3%	100,0%
7-Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim	44,0%	40,0%	2,7%	10,7%	2,7%	100,0%
8-Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim	6,7%	9,3%	8,0%	44,0%	32,0%	100,0%
9-Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum	6,7%	13,3%	18,7%	37,3%	24,0%	100,0%
10-Kendimi geliştirebilmek için kitap / dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim	21,3%	16,0%	13,3%	37,3%	12,0%	100,0%
11-Maddi destek alamamam da çocuklarımı okutabilirim	41,3%	45,3%	12,0%	1,3%	,0%	100,0%
12-Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitimime hiç ara vermedim	36,0%	22,7%	4,0%	28,0%	9,3%	100,0%
13-Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/ konut satın alabilirim / aldım	52,0%	29,3%	10,7%	4,0%	4,0%	100,0%
14-Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde / konutta yaşıyorum / yaşayabilirim	22,7%	17,3%	18,7%	36,0%	5,3%	100,0%
15-Kiracı olsam/ oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim	32,0%	24,0%	13,3%	25,3%	5,3%	100,0%
16-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır	17,3%	5,3%	8,0%	44,0%	25,3%	100,0%
17-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır	16,0%	10,7%	8,0%	40,0%	25,3%	100,0%
18-Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır	22,7%	18,7%	16,0%	24,0%	18,7%	100,0%
19-Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum	5,3%	,0%	1,3%	37,3%	56,0%	100,0%
20-Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum	45,3%	24,0%	12,0%	12,0%	6,7%	100,0%
21-Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum	48,0%	29,3%	6,7%	10,7%	5,3%	100,0%
22-Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum	17,3%	10,7%	6,7%	30,7%	34,7%	100,0%
23-Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım	14,7%	18,7%	6,7%	25,3%	34,7%	100,0%
24-Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum	17,3%	21,3%	13,3%	20,0%	28,0%	100,0%

25-Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim	53,3%	30,7%	5,3%	8,0%	2,7%	100,0%
26-Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim	45,3%	24,0%	10,7%	14,7%	5,3%	100,0%
27-Kendimin veya çocuklarımın okumak istediği bir kitabı satın alabilirim	14,7%	21,3%	16,0%	32,0%	16,0%	100,0%
28-Çeşitli sanatsal faaliyetlere (konser vb.) katılırım	46,7%	21,3%	9,3%	16,0%	6,7%	100,0%
29-Düzenli olarak her yıl tatile gideriz (yaz veya kış)	61,3%	21,3%	8,0%	9,3%	,0%	100,0%
30-Düzenli olarak spor yapabiliyorum	45,3%	30,7%	10,7%	9,3%	4,0%	100,0%
31-Akrabalarımın birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz	10,7%	13,3%	10,7%	36,0%	29,3%	100,0%
32-Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım / komşularım var	5,3%	5,3%	4,0%	45,3%	40,0%	100,0%
33-Arkadaşlarım / komşularımın çok sık görüşürüm	2,7%	13,3%	16,0%	30,7%	37,3%	100,0%
34-Başkaları için (yaşlılar, engelliler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım	13,3%	18,7%	10,7%	34,7%	22,7%	100,0%
35-Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımın birlikte vakit geçiririz	4,0%	9,3%	1,3%	34,7%	50,7%	100,0%
36-Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür	16,0%	17,3%	20,0%	21,3%	25,3%	100,0%
37-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz	17,3%	22,7%	17,3%	36,0%	6,7%	100,0%
38-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SÜT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz	13,3%	21,3%	20,0%	34,7%	10,7%	100,0%
39-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz	12,0%	21,3%	16,0%	40,0%	10,7%	100,0%
40-Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bildik markalardan alırım	18,7%	25,3%	13,3%	34,7%	8,0%	100,0%
41-Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz	13,3%	29,3%	14,7%	32,0%	10,7%	100,0%
42- Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz	14,7%	29,3%	20,0%	28,0%	8,0%	100,0%
43-Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz	16,0%	22,7%	6,7%	44,0%	10,7%	100,0%
44-Telefon faturalarımı / iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz	20,0%	28,0%	13,3%	30,7%	8,0%	100,0%
45-Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz	21,3%	29,3%	10,7%	29,3%	9,3%	100,0%
46-Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	22,7%	21,3%	10,7%	34,7%	10,7%	100,0%
47-Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	20,0%	21,3%	10,7%	37,3%	10,7%	100,0%
48-Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz	24,0%	22,7%	14,7%	32,0%	6,7%	100,0%

5.3:GSS.2 Gelir Grubu(2014 yılı için kişi başı gelir 1.072-2.172 TL arasında olanlar)

Tablo 5.3:GSS.2 Gelir Grubunun Sosyal Dışlanmayı Oluşturan Alt Yaşam Alanlarındaki Sorulara Verdiği Cevapların Dağılımı

GSS.2 Gelir Grubu	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım/ Fikrim yok	Katlıyorum	Kesinlikle Katlıyorum	Toplam
1-Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim	,0%	,0%	,0%	60,0%	40,0%	100,0%
2- Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim	,0%	,0%	6,7%	63,3%	30,0%	100,0%
3- Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim	,0%	,0%	6,7%	63,3%	30,0%	100,0%
4-Sosyal Güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok	,0%	,0%	13,3%	56,7%	30,0%	100,0%
5-Geleceğimin sosyal güvence altında olması (emeklilik vb.) bana güven veriyor	,0%	3,3%	10,0%	56,7%	30,0%	100,0%
6-Hastalık / Sakatlık durumunda Genel Sağlık Sigortası kapsamında sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor	,0%	6,7%	13,3%	50,0%	30,0%	100,0%
7-Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim	30,0%	30,0%	3,3%	20,0%	16,7%	100,0%
8-Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim	3,3%	6,7%	10,0%	63,3%	16,7%	100,0%
9-Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum	6,7%	10,0%	10,0%	60,0%	13,3%	100,0%
10-Kendimi geliştirebilmek için kitap / dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim	,0%	3,3%	16,7%	53,3%	26,7%	100,0%
11-Maddi destek alamamam da çocuklarımı okutabilirim	,0%	,0%	23,3%	46,7%	30,0%	100,0%
12-Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitimime hiç ara vermedim	6,7%	23,3%	10,0%	46,7%	13,3%	100,0%
13-Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/ konut satın alabilirim / aldım	13,3%	33,3%	13,3%	33,3%	6,7%	100,0%
14-Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde / konutta yaşıyorum / yaşayabilirim	3,3%	3,3%	6,7%	66,7%	20,0%	100,0%
15-Kiracı olsam/ oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim	3,3%	6,7%	10,0%	56,7%	23,3%	100,0%
16-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır	,0%	3,3%	,0%	66,7%	30,0%	100,0%
17-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır	,0%	3,3%	,0%	66,7%	30,0%	100,0%
18-Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır	3,3%	10,0%	3,3%	56,7%	26,7%	100,0%
19-Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum	,0%	,0%	10,0%	56,7%	33,3%	100,0%
20-Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum	50,0%	23,3%	6,7%	13,3%	6,7%	100,0%
21-Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum	56,7%	36,7%	3,3%	3,3%	,0%	100,0%
22-Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum	16,7%	16,7%	6,7%	36,7%	23,3%	100,0%
23-Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım	20,0%	6,7%	23,3%	40,0%	10,0%	100,0%
24-Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum	26,7%	10,0%	16,7%	40,0%	6,7%	100,0%

25-Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim	10,0%	23,3%	13,3%	43,3%	10,0%	100,0%
26-Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim	3,3%	10,0%	13,3%	60,0%	13,3%	100,0%
27-Kendimin veya çocuklarımın okumak istediği bir kitabı satın alabilirim	,0%	,0%	6,7%	66,7%	26,7%	100,0%
28-Çeşitli sanatsal faaliyetlere (konser vb.) katılırım	13,3%	20,0%	10,0%	53,3%	3,3%	100,0%
29-Düzenli olarak her yıl tatile gideriz (yaz veya kış)	16,7%	43,3%	10,0%	23,3%	6,7%	100,0%
30-Düzenli olarak spor yapabiliyorum	6,7%	20,0%	16,7%	46,7%	10,0%	100,0%
31-Akrabalarımın birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz	,0%	6,7%	3,3%	83,3%	6,7%	100,0%
32-Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım / komşularım var	,0%	,0%	6,7%	66,7%	26,7%	100,0%
33-Arkaşlarımın / komşularımın çok sık görüşürüm	,0%	3,3%	23,3%	60,0%	13,3%	100,0%
34-Başkaları için (yaşlılar, engelliler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım	3,3%	13,3%	10,0%	53,3%	20,0%	100,0%
35-Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımın birlikte vakit geçiririz	,0%	3,3%	3,3%	66,7%	26,7%	100,0%
36-Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür	10,0%	13,3%	6,7%	60,0%	10,0%	100,0%
37-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz	,0%	3,3%	6,7%	70,0%	20,0%	100,0%
38-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SÜT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz	,0%	,0%	3,3%	70,0%	26,7%	100,0%
39-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz	,0%	,0%	3,3%	66,7%	30,0%	100,0%
40-Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bildik markalardan alırım	,0%	3,3%	10,0%	66,7%	20,0%	100,0%
41-Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz	,0%	3,3%	16,7%	53,3%	26,7%	100,0%
42- Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz	,0%	3,3%	10,0%	56,7%	30,0%	100,0%
43-Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz	,0%	,0%	6,7%	60,0%	33,3%	100,0%
44-Telefon faturalarımı / iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz	,0%	,0%	6,7%	70,0%	23,3%	100,0%
45-Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz	3,3%	,0%	16,7%	63,3%	16,7%	100,0%
46-Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	,0%	,0%	13,3%	56,7%	30,0%	100,0%
47-Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	,0%	,0%	10,0%	60,0%	30,0%	100,0%
48-Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz	6,7%	6,7%	13,3%	50,0%	23,3%	100,0%

5.4:GSS.3 Gelir Grubu (2014 yılı için kişi başı gelir 2.173 TL ve üzerinde olanlar)

Tablo 5.4:GSS.3 Gelir Grubunun Sosyal Dışlanmayı Oluşturan Alt Yaşam Alanlarındaki Sorulara Verdiği Cevapların Dağılımı

GSS.3 Gelir Grubu	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım/ Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
1-Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim	,0%	3,3%	,0%	36,7%	60,0%	100,0%
2- Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim	,0%	,0%	,0%	36,7%	63,3%	100,0%
3- Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim	,0%	,0%	10,0%	36,7%	53,3%	100,0%
4-Sosyal Güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok	3,3%	3,3%	3,3%	40,0%	50,0%	100,0%
5-Geleceğimin sosyal güvence altında olması (emeklilik vb.) bana güven veriyor	,0%	,0%	6,7%	40,0%	53,3%	100,0%
6-Hastalık / Sakatlık durumunda Genel Sağlık Sigortası kapsamında sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor	,0%	,0%	,0%	43,3%	56,7%	100,0%
7-Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim	26,7%	16,7%	6,7%	36,7%	13,3%	100,0%
8-Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim	3,3%	,0%	,0%	70,0%	26,7%	100,0%
9-Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum	,0%	6,7%	,0%	63,3%	30,0%	100,0%
10-Kendimi geliştirebilmek için kitap / dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim	,0%	,0%	3,3%	60,0%	36,7%	100,0%
11-Maddi destek alamamam da çocuklarımı okutabilirim	,0%	,0%	10,0%	20,0%	70,0%	100,0%
12-Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitimime hiç ara vermedim	23,3%	10,0%	6,7%	40,0%	20,0%	100,0%
13-Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/ konut satın alabilirim / aldım	,0%	16,7%	3,3%	43,3%	36,7%	100,0%
14-Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde / konutta yaşıyorum / yaşayabilirim	3,3%	3,3%	3,3%	40,0%	50,0%	100,0%
15-Kiracı olsam/ oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim	3,3%	,0%	6,7%	40,0%	50,0%	100,0%
16-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır	,0%	,0%	,0%	46,7%	53,3%	100,0%
17-Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır	,0%	,0%	,0%	46,7%	53,3%	100,0%
18-Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır	,0%	,0%	3,3%	50,0%	46,7%	100,0%
19-Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum	10,0%	10,0%	6,7%	36,7%	36,7%	100,0%
20-Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum	40,0%	10,0%	,0%	43,3%	6,7%	100,0%
21-Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum	36,7%	16,7%	,0%	43,3%	3,3%	100,0%
22-Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum	16,7%	26,7%	10,0%	30,0%	16,7%	100,0%
23-Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım	20,0%	20,0%	6,7%	36,7%	16,7%	100,0%
24-Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum	13,3%	3,3%	10,0%	43,3%	30,0%	100,0%

25-Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim	30,0%	16,7%	3,3%	46,7%	3,3%	100,0%
26-Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim	16,7%	16,7%	3,3%	50,0%	13,3%	100,0%
27-Kendimin veya çocuklarımın okumak istediği bir kitabı satın alabilirim	,0%	,0%	,0%	66,7%	33,3%	100,0%
28-Çeşitli sanatsal faaliyetlere (konser vb.) katılırım	13,3%	10,0%	6,7%	60,0%	10,0%	100,0%
29-Düzenli olarak her yıl tatile gideriz (yaz veya kış)	10,0%	26,7%	10,0%	36,7%	16,7%	100,0%
30-Düzenli olarak spor yapabiliyorum	13,3%	20,0%	13,3%	50,0%	3,3%	100,0%
31-Akrabalarımın birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz	6,7%	,0%	3,3%	60,0%	30,0%	100,0%
32-Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım / komşularım var	,0%	3,3%	6,7%	53,3%	36,7%	100,0%
33-Arkadaşlarımın / komşularımın çok sık görüşürüm	3,3%	3,3%	3,3%	63,3%	26,7%	100,0%
34-Başkaları için (yaşlılar, engelliler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım	,0%	,0%	3,3%	66,7%	30,0%	100,0%
35-Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımın birlikte vakit geçiririz	3,3%	,0%	,0%	66,7%	30,0%	100,0%
36-Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür	6,7%	6,7%	,0%	60,0%	26,7%	100,0%
37-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz	,0%	,0%	,0%	60,0%	40,0%	100,0%
38-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SÜT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%
39-Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%
40-Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bildik markalardan alırız	,0%	,0%	3,3%	56,7%	40,0%	100,0%
41-Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz	,0%	,0%	3,3%	63,3%	33,3%	100,0%
42-Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz	,0%	6,7%	,0%	56,7%	36,7%	100,0%
43-Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz	,0%	,0%	,0%	53,3%	46,7%	100,0%
44-Telefon faturalarını / iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%
45-Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%
46-Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%
47-Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz	,0%	,0%	,0%	53,3%	46,7%	100,0%
48-Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz	,0%	,0%	,0%	56,7%	43,3%	100,0%

ÖZGEÇMİŞ

Soner KARATAŞOĞLU, 27.07.1979 tarihinde Ankara ili Çubuk ilçesinde doğdu. İlköğretim ve lise tahsilini Kocaeli’de tamamladı. Ardından Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ni bitirdi. Maliye Bakanlığında çeşitli birimlerde 2 yıl süre ile görev aldı. 2004 yılında İçişleri Bakanlığına Kaymakam Adayı olarak ataması yapıldı. Stajyerlik süresi içinde Fransa’ da yurtdışı görevini tamamladı. Bolu ili Kıbrısçık ilçesi ve Çankırı ili Atkaracalar ilçelerinde Kaymakam vekilliği yaptı. Sakarya/Karapürçek Kaymakamı (2007-2009), Şırnak/Beytüşşebap Kaymakamı (2009-2011), Batman Vali Yardımcısı (2011-2013) olarak çalıştı. 26.08.2013 tarihinden itibaren Mardin ili Artuklu ilçesi Kurucu Kaymakamı olarak görevine devam etmektedir.

Sakarya Üniversitesinde “sosyal politika” alanında dezavantajlı gruplar ve özellikle madde bağımlısı gençlere yönelik yerel sosyal politikaları içeren teziyle yüksek lisansını tamamladı. Ardından aynı üniversitede doktora çalışmalarına başladı. Doktora programında; terörle mücadelede aktif rol oynayan yerel sosyal politika uygulamaları, sosyal dışlanma, sosyal sorunlar ve çözüm yolları üzerine çalışma yapmaktadır.

Ulusal ve uluslararası birçok eğitim, seminer ve programa katılmış olup Fransızca ve orta düzeyde İngilizce bilmektedir. Sosyal Politika uygulamalarına yönelik yayınlanmış birçok ulusal/uluslararası makale ve bildirisi olup, sosyal politika konusunda akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Türk İdareciler Derneği ve İçişleri Bakanlığı tarafından 10.01.2011 tarihinde; vatandaş-devlet diyalogunu pekiştirmeye yönelik olarak uygulanan yerel sosyal politika ve projelerdeki başarısından dolayı “Şehit Kaymakam Ersin ATEŞ Ödülü” ile ödüllendirilmiştir. 22.01.2014 tarihinde ise TÜGED (Türkiye Gönüllü Eğitimciler Federasyonu) tarafından başarılı çalışmalarından dolayı “Yılın Başarılı Kaymakamı Ödülü” ile ödüllendirilmiştir. Evli olup, iki çocuk sahibidir.